

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**«ПЕРСПЕКТИВИ».
СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ ЖУРНАЛ**

Філософія, політологія, соціологія

2 (56), 2013

Одеса

**ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД
«ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМ. К. Д. УШИНСЬКОГО»**

**«ПЕРСПЕКТИВИ», Соціально-політичний журнал
НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ 2 (56) ' 2013**

Виходить щоквартально

*Друковані матеріали
виражають позицію
автора, яка не завжди
поділяється редакційною
колегією.
Передрук матеріалів
здійснюється за умови
обов'язкового посилання на
«Перспективи».
Рукописи не
повертаються.*

Друкується з 1996 року.
Виходить чотири рази на
рік.
Зареєстрований 17.01.2011
року, свідоцтво серії КВ
№ 17349-6119Р
Журнал є фаховим з
філософії, політології та
соціології згідно з
постановою ВАК України
№ 1-05/1 від 26.01.2011

Журнал підписано до друку
за рішенням вченої ради
Державного закладу
«Південноукраїнський
національний педагогічний
університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол
№6 від 31.01. 2013

Редакційна колегія

Кавалеров Анатолій Іванович, головний редактор, акад. УАПН і АІН,
доктор філософських наук
Наумкіна Світлана Михайлівна, заступник головного редактора,
доктор політичних наук
Балашенко Інна Валеріївна, відповідальний секретар,
кандидат філософських наук

Балабаєва Зінаїда Василівна, доктор філософських наук
Борінштейн Євген Русланович, доктор філософських наук
Дмитрієва Маргарита Степанівна, доктор філософських наук
Добролюбський Андрій Олегович, доктор історичних наук
Дунаєва Лариса Миколаївна, доктор політичних наук
Єршова-Бабенко Ірина Вікторівна, доктор філософських наук
Івакін Олексій Аркадійович, доктор філософських наук
Кавалеров Анатолій Іванович, акад. УАПН і АІН, доктор філософських
наук
Каменська Тетяна Григоріївна, доктор соціологічних наук
Кіссе Антон Іванович, доктор політичних наук
Кормич Людмила Іванівна, акад. УАПН, доктор історичних наук
Лебеденко Олександр Михайлович, доктор історичних наук
Лісеєнко Олена Василівна, доктор соціологічних наук
Мисик Ірина Георгіївна, доктор філософських наук
Михальченко Микола Іванович, чл.-кор. НАН України, президент УАПН,
доктор філософських наук
Місуно Аркадій Васильович, акад. УАПН і МАОІ, доктор філософських
наук
Мокляк Микола Миколайович, акад. УАПН, доктор філософських наук
Наумкіна Світлана Михайлівна, акад. УАПН, доктор політичних наук
Онищук Віталій Михайлович, доктор соціологічних наук
Подшивалкіна Валентина Іванівна, доктор соціологічних наук
Пунченко Олег Петрович, доктор філософських наук
Скрипник Микола Онисимович, доктор історичних наук
Стьопін Анатолій Опанасович, доктор історичних наук
Уйомов Авенір Іванович, доктор філософських наук
Чебікін Олексій Якович, акад. АІН України, доктор психологічних наук
Чунаєва Ангеліна Акиндинівна, доктор філософських наук
Шелест Дмитро Сергійович, доктор історичних наук
Яковлев Денис Вікторович, доктор політичних наук

Вимоги до статей, які подаються до наукового журналу «ПЕРСПЕКТИВИ»

Статті подаються до редакції журналу в одному примірнику. Під текстом ставляться підписи всіх авторів з розшифрованою повністю прізвища, імені, по батькові, телефону та адреси кожного автора, а також дата подання статті до редакції.

Разом зі статтею подається CD-диск з текстом статті для комп'ютерної верстки.

Текст поданої в редакцію статті, як і текст на диску, повинен відповідати таким вимогам:

- На початку статті проставляються індекс УДК, прізвища авторів та відомості, які включають науковий ступінь, вчене звання, посаду та місце роботи, назву статті, анотації (не більше п'яти рядків) на українській, російській та англійській мовах, ключові слова до кожної з анотацій, а в кінці — список літератури.

- Всі посилання на літературу в тексті подаються в квадратних дужках (номер джерела у списку літератури, сторінка).

- Комп'ютерний набір (поданий на диску) статті виконують в MS Word 97, шрифтом Times New Roman, розміром 14 пунктів без переносів при міжрядковому інтервалі 1,5. Текст повинен бути вирівняний по ширині сторінки, з боковими полями 2 см. Об'єм статті 0,5 друкованого аркушу.

- Розмір всіх абзаців повинен бути 1,27 см.

- Всі малюнки, діаграми і графіки повинні бути подані у вигляді графічних файлів в форматах: BMP — монохромний (чорно-білий) або BMP — 16 кольорів чи JPEG. Крім малюнків в тексті. Вони повинні бути виконані у вигляді окремих графічних файлів на тому ж диску.

- Всі формули та інші не текстові дані повинні бути набрані в редакторі формул Microsoft Equation 3.0.

Згідно з постановою президії Вищої Атестаційної Комісії України від 15 січня 2003 року «Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України» постановлено, що необхідними елементами наукової статті повинні бути наступні:

- Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;

- Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор;

- Виділення невиділених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується дана стаття;

- Формулювання мети статті (постановка завдання);

- Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

- Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

Список літератури та посилання в тексті статті подавати відповідно до нового стандарту оформлення бібліографічного опису джерел (див. «Бюлетень ВАК України», 2009 р., № 5)

Матеріали, подані без дотримання вказаних вимог, повертаються автору.

© *Афанасьєв О. І.*

Афанасьєв О. І. – кандидат філософських наук, доцент кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університету

УДК: 167

ДВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

У статті виявлено дві тенденції у становленні та розвитку гуманітарного знання. Перша підкреслювала, що гуманітарні науки повинні бути схожі з природничонауковими, використовувати ті ж методи пізнання і експлікації знання, орієнтуючись на загальнонаукові ідеали. Друга тенденція відзначала істотну відмінність гуманітарного знання від природничонаукового і його специфічні концептуальні установки і засоби пізнання та подання знань. Висувається припущення про їх додатковість.

Ключові слова: гуманітарні науки, природознавство, ідеали науки, нарративність, номологічні пояснення, принцип додатковості.

ДВЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ

В статье выявлены две тенденции в становлении и развитии гуманитарного знания. Первая подчеркивала, что гуманитарные науки должны быть схожи с естественными, использовать те же методы познания и экспликации знания, ориентируясь на общенаучные идеалы. Вторая тенденция отмечала существенное отличие гуманитарного знания от естественнонаучного и его специфические концептуальные установки и средства познания и представления знаний. Выдвигается предположение об их дополнительности.

Ключевые слова: гуманитарные науки, естествознание, идеалы науки, нарративность, номологическое объяснение, принцип дополнительности.

TWO TRENDS OF DEVELOPMENT OF THE HUMANITARIAN KNOWLEDGE

The article reveals two trends in formation and development of the humanitarian knowledge. The first emphasized that the humanities should be similar to the natural, use the same methods of learning and explication of knowledge, focusing on the general scientific ideals. The second trend mentioned the significant difference between the humanitarian knowledge and natural and its specific conceptual aims and means of cognition, and knowledge representation. The assumption about their complementarity is raised.

Keywords: humanities, natural sciences, the ideals of science, narrative, nomological explanation, principle of complementarity.

Передумови гуманітарного знання як особливого типу знання, мабуть, складаються в епоху Відродження. Втім, вже в античності гуманітарність пов'язувалася з освіченістю, тонким смаком, вихованням, а також з сердечністю, дружелюбністю, людяністю. Але діячі Ренесансу намагалися культивувати античний ідеал освіти і виховання, яким вони його бачили. Саме в цей час виникає ідея, що людина являє собою особливий тип буття, поряд з буттям Бога і буттям природи. Антропоцентризм Ренесансу це не космоцентризм античності, коли людина вважалася частинкою космосу, але і не теологізм Середніх віків, в якому людина як божественне творіння також позбавлена самостійності. Перехід від передумов до формування особливої сфери гуманітарного знання відбувається тоді, коли людина, її духовний світ, стає самостійним предметом пізнання. Одночасно виникають дискусії про співвідношення між гуманітарними та природничими науками і, відповідно, про природу обґрунтування гуманітарної науки. При всьому різноманітті висунутих точок зору, їх можна звести до двох основних позицій, що дозволить виявити їх протилежність, що і є **метою** статті.

Початком становлення гуманітарних наук можна вважати той час, коли феномени людського духу стали досліджуватися як об'єкти, що виникають в результаті опредметнення і відчуження людських здібностей, в ході визначення вартості ідей і духовних цінностей, внаслідок оцінки або демонстрації глибини та рівня знань і взагалі духовності. Саме тоді стало очевидно, що їх можна спостерігати, вимірювати, класифікувати так само, як і об'єкти природи або техніки, робити об'єктами вивчення, перетворення, управління, іншими словами, робити надбанням науки. Так виникли гуманітарні науки («науки про дух»), хоча термін «наука» спочатку, а в деяких мовах і донині, зв'язувався з природознавством (науками про природу).

Питання про науковість тієї чи іншої системи знання визначалося не тільки фактом панування класичної механіки в Новий час. Багато в чому воно було вирішене наперед німецькою класичною

філософією. Особливе значення в цьому плані мав сформульований І. Кантом ідеал науковості. Він, з одного боку, визначив математику і природознавство як загальну форму наукового знання, задавши зразок науковості і багато в чому визначивши форму розвитку науки. Але, з іншого боку, тим самим була закладена традиція, в рамках якої багато гуманітарних дисциплін і їх особлива методологія не могли знайти науковий статус. Гегелівські і марксистські установки на єдиний науковий ідеал, що розвинули цю сторону кантівської спадщини, змушували ігнорувати багато специфічностей соціальних і гуманітарних проблем. Адже статус науковості гуманітарне знання набувало лише в тому випадку, коли додало індивідуальне, одичне, емпіричне, а суб'єкт пізнання і соціально-історичної діяльності підносився на трансцендентальний і абсолютний рівень. Справедливості заради слід підкреслити, що прагнення відповідати такому вищому прояву науковості сприяло розвитку багатьох дисциплін соціально-гуманітарного циклу: соціологічних, лінгвістичних та ін, які відповідали строгим ідеалам науковості. У зазначеному плані не можна не помітити вплив класичної німецької філософії, особливо гегелівської, яка націлила науку на вивчення культурно-історичних форм діяльності абсолютного суб'єкта історії. Це зумовило бурхливий розвиток гуманітарних наук XIX і XX століть, особливо історичних дисциплін: громадянської історії, історії літератури, мистецтва, релігії, міфології, мови, філософії, науки, держави, права, господарства тощо. Їх неповна відповідність суворим науковим, читай – природничонауковим, ідеалам пояснювалося швидше молодістю і нерозвиненістю цих наук, ніж сутнісними характеристиками. Тут не можна не відзначити і роль філософії Маркса, сучасні критики якого часто не беруть до уваги внесок марксизму саме в розвиток наук соціально-гуманітарного циклу. Сама соціально-економічна концепція Маркса не без підстав претендувала на роль науково-філософської теорії, оскільки багато в чому прагнула відповідати ідеалам науковості свого часу і сама брала участь у їх формуванні [2. с.111]. Так, формаційний підхід виявив ту повторюваність явищ, яку перш виявляло лише природознавство в природних процесах, завдяки чому стало можливим говорити про закономірності суспільного життя. Істотно, що в середині XIX століття не тільки Маркс членував історію людства на закономірні етапи – це ставало науковою парадигмою. Подібні спроби здійснювали А. Сміт, А. Тюрго, А. Сен-Симон, Г. Гегель та ін. Крім того, формаційний підхід представив суспільство як систему, яка саморозвивається, що реалізувало наукові принципи об'єктивності та системності, а зміна формацій була представлена як природний процес, аналогічний природним процесам. Втім, обмежень і недоліків формаційного підходу, як в науковому, так і у філософському плані, також виявилось чимало. Серед них і підтвердженість концепції тими емпіричними даними, на яких вона ж будувалася, і абсолютизація соціально-економічного фактору і макросоціологічних понять, і віра в науковість філософського матеріалізму, і наявність неявних соціально-психологічних установок епохи християнства типу уявлень про кінцеві долі людства, яке міститься в ідеї комунізму, і ціннісна перевага боротьби і насильства, характерна для духовної атмосфери XIX століття, і однолінійно-прогресистське тлумачення часу, коли майбутнє розглядалося як більш важливе в ціннісному відношенні, ніж минуле і т.д. [3]. Проте, спроба відповідати єдиному ідеалу науковості в формаційній концепції проглядається досить чітко.

Єдиний ідеал науковості незабаром викликав сумніви. Тут позначився вплив іншої ідеї Канта про дві сфери буття, два світи, в яких існує людина: в природному світі і позаприродному, людському світі. Але якщо для Маркса це означало лише специфіку соціальних законів, відмінних від природних, але аж ніяк не предметне або методологічне протиставлення, то в ряді інших напрямків післякантівської і післягегелівської філософії сформувалося уявлення про принципову відмінність природи і культури, природи і соціуму. Звідси недалеко до ідеї про відмінність і протистояння гуманітарних і природничих наук і застосовуваних ними методів.

Суттєвою передумовою і ідейним фоном подібних філософських роздумів була літературна діяльність в першу чергу німецьких, але також і англійських, французьких, російських та інших літераторів, які отримали назву романтиків як представників широкої культурної течії романтизму. У їх зображенні романтиком став літературний і житейський герой як людина сильних пристрастей, піднесених устремлінь, несумісних з повсякденним світом, що виявляються у виняткових обставинах. Тому для літераторів, філософів, вчених і взагалі діячів культури стають привабливими фантастика та екзотика, яскраві картини природи і життя, вчинків і помислів, побут і звичаї екзотичних країн, незвичайність народної музики, поезії, сказань як проявів національної самобутності. Звідси інтерес до фольклору, переробка фольклорних творів, створення власних творів на основі народної творчості. Їх новаторство проявилось у розвитку жанрів історичного роману, фантастичної повісті, ліро-епічної поеми, балади, у використанні багатозначності слова, різноманітних асоціацій, різноманітних тропів,

особливо метафор, у відкриттях в області метрики, ритміки і взагалі віршування. Все це не могло не позначитися на філософських пошуках, тематика і проблемне поле яких істотно розширюється.

Одним з перших, хто засумнівався в абстрактному природничонауковому ідеалі науки, був Г. Гердер, який привернув увагу до таких феноменів як народ, епоха, культура. Та й Ф. Шлейермахер, віддаючи належне Цілому і Вічному, намагався звернути увагу на історичні реальності. Він вважав, що філософія повинна вивчати не стільки теоретичний розум і природниче мислення, скільки повсякденне буденне життя. Вивчаючи повсякденність, пізнання неминуче поверне від пошуку загальних законів до виявлення одиничного і індивідуального. Це уже зовсім не кантівська постановка питання: наукове пізнання має орієнтуватися на індивідуальне. Відповідно, природознавство і математика, як і взагалі «науки про природу», втрачають у них свій зразковий статус і починають відтіснятися «науками про дух», нині званих гуманітарними. Для нас не так важливо, що розробники цієї теми не прийшли до єдності щодо психологічних, культурних, ціннісних чи історичних підстав наук про дух. Набагато істотніше, що їх специфіка була зафіксована. В. Дільтей навіть проводив розходження між науками про природу і науками про дух за трьома підставами: за предметом пізнання, за матеріалом, і за їхнім методом. «Науки про дух повинні, виходячи від найбільш загальних понять вчення про метод і випробовуючи їх на своїх особливих об'єктах, дійти до певних прийомів і принципів у своїй області, абсолютно так само, як це зробили свого часу науки природні. Не тим ми опинимося справжніми учнями великих природничонаукових мислителів, що перенесемо знайдені ними методи в нашу область, а тим, що наше пізнання застосується до природи нашого предмета і що ми по відношенню до нього будемо чинити так, як вони по відношенню до свого» [6, с.15-16].

Методологічну специфіку гуманітарного знання вперше спробував зафіксувати И.-Г. Дройзен [7; 8]. У 1858 р. у книзі "Grundriss der Historie" Дройзен ввів у науковий обіг методологічну дихотомію: пояснення і розуміння. Спочатку це було у нього просто розрізненням власне філософського методу, покликаного дізнатися про щось, фізичного методу, що виконує функції пояснення, і історичного методу, необхідного для розуміння. Пояснення, як його розумів Дройзен, реалізується в закономірних судженнях природничих наук і є їх метою. Розуміння реалізується в метафізичних судженнях гуманітарних наук і є їх метою. У концепції Дільтея трихотомія перетворилася на дихотомію пояснення і розуміння і в такому вигляді стала предметом аналізу у філософській літературі.

У роботах Ф. Шлейермахера, І. Дройзена, В. Дільтея, Г. Зіммеля, та ін. склалася досить розвинена концепція специфічності гуманітарних наук, як наук про дух, тобто про духовне життя, світ переживань і відповідні культурно-історичні утворення. Їх зусиллями заперечувалася ідея методологічного монізму, доводилася необгрунтованість перенесення природничих ідеалів і підходів на гуманітарну сферу, затверджувалася незалежність особливої духовної реальності, непідвладної природничим наукам. Відмінними рисами цієї тенденції стали психологізм в онтологічному обгрунтуванні предмета гуманітарних наук, інтуїтивізм, вживання, розуміння в методології гуманітарного знання, антипозитивізм в гносеології та епістемології. Їх критики вбачали в цьому неабиякий наліт ірраціональності на гуманітарних науках, несумісний з ідеалами науковості. Але сам факт філософського аналізу гуманітарної сфери та її раціональних і нераціональних феноменів свідчить про спроби виявлення раціональних підстав гуманітаристики і про прагнення відтіснити нераціональні аспекти і звузити сферу ірраціонального.

У цьому сенсі відродження кантівської ідеї про конструктивну роль розуму, зокрема неокантіанцями, мала важливе значення, а гасло «назад до Канту» швидше означало «рух вперед» на шляху розширення сфери раціонального. Сказане відноситься і до марбургської школи, де пізнання означало раціональне конструювання предмета, і до баденської школи, де наука розумілася як перехід від ірраціональної дійсності до раціональних понять. Навіть індивідуалізуючий метод, що виключає формулювання загальних законів історії, означав скоріше наступ раціонального на ірраціональне, ніж навпаки.

Прихильники єдиної методології зазвичай акцентують увагу на протиставленні Г. Ріккертом гуманітарних і природничо-наукових методів. «Я, – зазначає Ріккерт, – протиставляю генералізуючий метод природознавства індивідуалізуючому методу історії [9, с.75]. На цьому зазвичай ставиться крапка, через що позиція філософа істотно спотворюється. Тим часом, і це важливо відзначити, Ріккерт, розрізняючи методи гуманітарної та природничої областей, не проводив жорсткого розрізнення предметних сфер, тим самим допускаючи застосування методів у різних предметних областях. «Звичайно, і природничонауковий метод також застосуємо в галузі культури, і ні в якому

разі не можна стверджувати, що існують тільки історичні науки про культуру. І навпаки, можна до певної міри говорити про історичні методи в науках про природу» [9, с.54].

На відміну від Г. Риккерта, В. Віндельбанд відрізняє природні науки від гуманітарних, зокрема, від історії, не по предмету або методу, а по цілях дослідження, які, втім, обумовлюють застосовувані методи. Тому він відмовляється від ділення знання на науки про природу і науки про дух. Принципом поділу у нього служить «формальний характер пізнавальних цілей наук». Одні науки відшукують загальні закони, інші – окремі факти і події, наприклад історія. Природознавство з'ясовує те, що завжди має місце, а історія фіксує те, що було лише одного разу. Звідси виникають різні типи мислення: номотетичний (від грец. номос – закон) і ідіографічний (від грец. idio - особливий) [4, с.319-320].

Спроби виявити особливості гуманітарного знання не припиняються і в ХХ столітті, зокрема у зв'язку з розробкою проблеми інтерпретації. Г. Гадамер показав, що вихідні позиції для інтерпретації йдуть в неозору, що не піддається раціональній реконструкції основу початкового дотеоретичного розуміння світу, вкорінену в традиції, мову, спільності життя. До цього споконвічного запасу розуміння істотно ближче не природознавство, а саме гуманітарна сфера: література, мистецтво, мораль, історичні оповіді, життєвчення. Важливо підкреслити, що якщо гуманітарне знання часто натикається на острівці ірраціонального у своєму предметі, це не означає звуження сфери раціонального, а, навпаки, спроби їх раціонального «схоплення». Ю. Габермас підкреслює, що інтерпретатори змушені дотримуватися стандартів раціональності, тому всяка інтерпретація є раціональною, а надійна інтерпретація досягається лише при раціональній реконструкції всіх умов, в яких інтерпретоване висловлювання претендує на значимість [11, с.51]. Різноманітна критика стандартів науковості, особливо поширена в гуманітарній сфері, стала вельми популярною в кінці ХХ і початку ХХІ століть. Вона має на перший погляд руйнівну для науки спрямованість, але виявляє і ряд позитивних моментів, зокрема, сприяє подальшій розробці та уточненню критеріїв науковості. Крім того, деякі ідеї постструктуралізму та постмодернізму, переважно літературознавчого плану (Р. Барта, Р. Якобсона, Ж.Женетта, а також М. Фуко і Ж. Дерріда), зокрема, щодо «смерті суб'єкта» і «смерті автора» і взагалі щодо їх критики стандартів раціональності можна використовувати в конструктивному ключі. Причому, це не обов'язково суперечить їх фундаментальним установкам. Наприклад, якщо «смерть суб'єкта» (М. Фуко) або «смерть автора» (Р. Барт) означає розчинення авторського тексту в незліченних читацьких інтерпретаціях або розчинення його в нескінченному ряді попередніх ідей і прямих цитат з попередників, то нічого не заважає використовувати будь-яку ідею Барта, Фуко, Дерріда та ін. в тому плані, який потрібен досліднику [2, с.67-78].

Прихильники єдиної методології науки намагалися довести науковість гуманітарних дисциплін наявністю у них спільних з природознавством функцій науки, зокрема, пояснень. У результаті склалася модель охоплюючого закону в історії в рамках підвідної теорії пояснення [5, с. 16-31]. Правда, ця модель викликала серйозну критику, особливо з приводу невідповідності практиці історичних досліджень, де історики зовсім не стурбовані пошуками загальних законів для пояснень [1]. У той же час з'ясувалося, що пояснювальну функцію можуть виконувати лінгвістичні структури відповідного тексту, в якому викладені результати дослідження, і сам текст у цілому. Це добре видно на прикладі марксистських пояснень, які цілком відповідали номологічній схемі і були вельми переконливі, хоча лише в рамках марксистського дискурсу.

Дослідження лінгвістичних структур наукових текстів пролили додаткове світло на реальні і сконструйовані структури, в тому числі закони, закономірності, тенденції, закономірні правила типу біблійних заповідей, що виконують роль законів. Апеляція до них аналогічна пояснювальним функціям. Так, К. Хюбнер, посилаючись на А. Данто і солідаризуючись з ним, вважає, що строге дедуктивне пояснення і наратив – це дві різних форми пояснення, причому одне може бути переведено в інше [12, с.243-244.]. Данто, на якого посилається Хюбнер, – родоначальник аналітичної філософії історії, що підвів своєрідний підсумок наративістським напрацюванням у філософії історії. Через це його роботу «Аналітична філософія історії» (1965) навіть порівнюють з «Сумами» Ф. Аквінського. У зазначеній роботі Данто показав, що структура історичного пояснення і структура наративних речень збігаються і там чітко видно аналогію з дедуктивним поясненням [12, с.248]. Таким чином, чимало дослідників виявляють в гуманітарних теоріях такі структури, які важливі для наукового пояснення, передбачення, ретробачення, опису та інших функцій наукової теорії, подібні зі структурами природничонаукових теорій.

У той же час інші автори вбачають у наративних і інших специфічних оповідних структурах, включених до описових та пояснювальних процедур, неусувну специфіку гуманітаристики,

принципово відмінну від номологічних пояснень. Ж. Ф. Ліотар навіть пропонує замінити пояснювальні теорії наративами. Адепти цієї точки зору вказують на присутність наративних структур не тільки в літературі, а й у багатьох, якщо не у всіх, наукових теоріях, що часом осмислюється як прояв наративної раціональності і досліджується як наративний поворот у епістемології. Х. Уайт у своїй «Метаісторії» чітко визначається: пояснення історичних подій, складаються з комбінації логіко-дедуктивних і тропологічно-фігуративних компонентів [10, с.8]. І трохи далі ще більш визначено підкреслює неадекватність наукової «номологічно-дедуктивної» парадигми як знаряддя історичного пояснення [10, с.9]. Дійсно, нерідко наративність виглядає як протилежність номологічним формам, особливо, якщо акцент робиться саме на наративності або інших неномологічних структурах теорії.

Таким чином, навіть короткий екскурс в історію філософського осмислення гуманітарного знання дозволяє виявити дві тенденції. Перша тенденція акцентувала увагу на тому, що гуманітарні науки як мінімум в деяких аспектах повинні бути дуже схожі з природними і використовувати ті ж методи і засоби пізнання і експлікації знання, представляючи загальнонаукові ідеали. Друга тенденція підкреслювала іншу особливість: гуманітарне знання істотно відмінно від природничого і користуються специфічними концептуальними установками і засобами пізнання та подання знань. Причому специфічність вбачалася в ознаках, на перший погляд несумісних: від ірраціональності до особливих стандартів раціональності гуманітарних наук. Зазначені тенденції часом представляються такими, що борються «до переможного кінця», нібито лише одна з них вірна. Тим часом, у кожній з них є багато переконливих аргументів на свою користь, і ні в одній з них немає достатніх аргументів проти іншої. У багатьох відносинах вони одна одну виключають. Але ігнорування будь-якої з них істотно збіднює гуманітаристику.

Тому більш адекватним буде припущення, що формулюється у вигляді **висновку**, про їхню додатковість (комплементарність) в дусі методологічних ідей Н. Бора, можливо, при перевазі строгого наукового підходу, що розширює загальнонаукове поле гуманітарного знання. У практичному плані це буде означати безперспективність протиставлення гуманітарних і природничих наук, і доцільність пошуку не тільки відмінностей, але єдності гуманітарного і природничонаукового знання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анкерсмит Ф. История и тропология: взлет и падение метафоры – М.: Прогресс-Традиция, 2003. – 496 с.
2. Афанасьев А. И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки: Монография / А. И. Афанасьев. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.
3. Афанасьев А. И., Василенко И. Л. Идеалы научности и формационный подход // Матеріали І Міжнародної науково-практичної конференції „Європейська наука ХХІ століття: стратегія і перспективи розвитку-2006”. Том 5. – Дніпропетровськ: Наука і освіта, 2006. – С.54-57.
4. Виндельбанд В. Прелюдии. Философские статьи и речи – СПб.: изд. Д. Е. Жуковского, 1904.– 374 с.
5. Гемпель К. Функция общих законов в истории // Гемпель К. Логика объяснения.– М.: Дом интеллектуальной книги, Русское феноменологическое общество, 1998. – 240 с.
6. Дильтей В. Описательная психология. – СПб.: “Алетейя”, 1996. – 160 с.
7. Дройзен И. Г. Историка. Пер. с нем. – СПб.: Владимир Даль, 2004.– 584 с.
8. Колмоєц Е. Н., Кукарцева М. А. Опыт метафилософии истории // _Вестник Московского университета. – Серия 7. Философия. – №6. – 2000. – С. 48-59.
9. Риккерт Г. Науки о природе и науки о культуре. – М.: Республика, 1998. – 413 с.
10. Уайт Х. Метаистория: Историческое воображение в Европе ХІХ века. – Екатеринбург: Изд-во Уральского ун-та, 2002. –528 с.
11. Хабермас Ю. Моральное сознание и коммуникативное действие. – СПб.: Наука, 2000. – 140 с.
12. Хюбнер К. Критика научного разума // М.: ИФРАН, 1994.– 326 с.

© **Богайчук В. Ж.**

Богайчук В. Ж. – кандидат політичних наук, доцент, начальник Науково-дослідної лабораторії гуманітарного інституту НУОУ ім. Івана Черняхівського
УДК 329.1/6

ВОЄННА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ

У статті розглядаються погляди впливових політичних партій з питань військового будівництва в контексті державотворчих процесів в добу Центральної Ради.

Ключові слова: воєнна політика, політичні партії, національні Збройні Сили, військово-політичні погляди, регулярна армія, українізація.

ВОЕННАЯ ПОЛИТИКА УКРАИНСКИХ ПОЛИТИЧЕСКИХ ПАРТИЙ В ПЕРИОД ЦЕНТРАЛЬНОЙ РАДЫ

В статье рассматриваются взгляды влиятельных политических партий на вопросы военного строительства в контексте построения государственности в период Центральной Рады.

Ключевые слова: военная политика, политические партии, национальные Вооруженные Силы, военно-политические взгляды, регулярная армия, украинизация

UKRAINIAN MILITARY POLICY OF POLITICAL PARTIES IN DAY CENTRAL COUNCIL

The article discusses the views of influential political parties in defense issues in the context of state building during the Central Rada.

Keywords: military policy, political parties, national armed forces, military, political views, the regular army, ukrainization

Реалізація воєнної політики та розбудова національних збройних сил невід’ємно пов’язані з державним устроєм країни та її політичним ладом. На переломних етапах історії, таких як революції 1917 р. та постреволюційний період, діяльність впливових партій з питань військового будівництва в контексті державотворчих процесів мала доленосне значення для українського народу.

Українські політичні партії, як важливий чинник національно-визвольної революції, їх роль в процесі державотворення розглядалися в загально історичних працях. Відомі українські історики М. Грушевський, І. Крип’якевич, Н. Полонська-Василенко приділяли значну увагу діяльності українських політичних партій в період національно-демократичної революції. Однак, питання воєнної політики розглядалися ними лише в контексті політичних процесів, які відбувалися в Україні в період революційних трансформацій.

Після 2001 року вийшли праці, в яких автори намагаються об’єктивно висвітлювати події української політичної та воєнної історії. Окремі аспекти діяльності українських політичних партій в сфері воєнної політики знайшли висвітлення в працях сучасних дослідників, зокрема, І. Гошуляка, В. Горелова, В. Верстюка, С. Кульчицького, О. Реєнта, Т. Бевз.

В деяких теоретичних дослідженнях розглядалися окремі аспекти діяльності українських політичних партій та проблеми їх воєнної політики. Так, в дослідженнях В. Голубка, Л. Гарчевої, В. Задунайського, Л. Зінкевича, О. Мацагора, С. Білошицького, В. Нагорного, В. Стрільця аналізується діяльність українських політичних партій різного спрямування в окремі періоди українського державотворення, проте питання воєнної політики в цих роботах показані в загальній площині і на прикладах лише найбільш впливових на той час українських партій. Відповідно, існує потреба показати ставлення до проблем воєнної політики широкого спектру політичних партій, чия діяльність безпосередньо вплинула на державно-політичну долю України.

До революційних подій 1917 р. під тиском репресій та політичного переслідування самодержавства політичні партії Наддніпрянської України не мали змоги вести активну діяльність, оскільки “пануючі українські класи давно зрусифікувалися, прийняли руську мову, руську культуру, руський нагай і руську нагороду за зраду своєї нації та за її винищення” [1. с. 41].

Лютнева демократична революція, що призвела до краху самодержавства в Російській імперії, створила сприятливі умови для розгортання національно-визвольної боротьби і відродження української державності. Завдяки Лютневій революції розстановка політичних сил в Україні радикально змінилася на користь українських національних партій.

У березні 1917 р. в Києві відбулися збори представників різних українських організацій. Було

обрано керівне ядро Української Центральної Ради (УЦР) – принципово нового політичного центру, де були представлені українські політичні та громадські організації. За політичним складом УЦР була багатопартійною, але провідну роль в ній відігравали УСДРП, УПСР, УПСФ.

Фракції Центральної Ради утворювалися за партійним принципом. Загалом саме українські політичні партії соціалістичного напрямку визначали характер діяльності УЦР. Широкі верстви населення визнавали Українську Центральну Раду своїм вищим національним органом.

З трибуни Центральної Ради політичні лідери звучно говорили про позиції своїх партій щодо державного устрою України і розбудови її збройних сил.

Військові питання в програмах українських політичних партій перебували у прямій залежності від типу державного устрою, який проголошували партії в своїх програмних документах. Соціалістичний зміст революційних процесів відображав програмні завдання лівих партій України і щодо питань воєнної політики майбутньої федеративної держави. Постійне акцентування національними лідерами уваги на життєвій необхідності федерації України з Росією та іншими народами колишньої імперії само по собі ставило під сумнів доцільність мати в Україні власні збройні сили. Створення власних національних збройних сил не вміщувалося у рамки передбачуваної федерації [4, с. 39].

Найактивнішу діяльність в армії із загального переліку українських партій проводили угруповання самостійницького напрямку. 9 березня 1917 р. у Києві відбулися перші збори українських офіцерів і солдат, які ухвалили вважати себе Установчою Військовою Радою. 16 березня було створено товариство “Український військовий клуб імені гетьмана П. Полуботка”. Провідна роль у цій діяльності належала М. Міхновському (УНП). Було створено Український військовий організаційний комітет, який безпосередньо приступив до створення українських частин.

Українізацію війська підтримували майже всі партії, але їх ставлення до цього процесу було різним. Зокрема розгортання українського руху в армії партійними лідерами УЦР трактувалося як складова частина всієї національно-визвольної боротьби. При цьому вони не хотіли створювати збройні сили, на які можна було спертися як на поліфункціонального гаранта розбудови української державності. Така політика випливала з автономно-федералістської концепції, яка сама по собі заперечувала наявність національної армії. Нігілістичне ставлення до власної регулярної армії, розрахунок на достатність для оборони країни лише “народної міліції” характеризували тогочасні військово-політичні погляди соціалістичної демократії в Україні, представники якої очолювали Українську Центральну Раду.

Зовсім інше ставлення було у представників самостійницького напрямку. Самостійники вважали українізацію одним з етапів на шляху до створення власних національних збройних сил і домагалися створення регулярної української армії. Однією з вимог УНП на з’їзді в березні 1917 р., був заклик “негайно організувати українські легіони по всій Україні” [3, с. 54].

Лідери соціалістичних партій – керівники УЦР вважали неможливим реформування армії в умовах війни. Така позиція керівництва ЦР співпадала із ставленням російського Тимчасового уряду до проблеми військового будівництва в Україні – небажанням створювати регулярні національні військові формування.

Реальним проявом активності військового руху, з’ясування поглядів на військову політику політичних партій різного спрямування стали Всеукраїнські військові з’їзди 1917 р. Самостійники сподівалися знайти підтримку своєї позиції серед делегатів з’їзду. Партійні лідери УЦР намагалися перебрати провід військового з’їзду до своїх рук.

Головними питаннями, що розглядалися І з’їздом, були питання розбудови війська України. З’їзд визнав за потрібне підняти духовний настрій армії, ухвалив негайну націоналізацію армії за національно-територіальним принципом, тобто висловився за розбудову власних національних збройних сил. Крім того, було висунуто вимоги, щоб в українізовані частини ввести український командний склад, відкривати військові школи всіх ступенів, видати українські підручники з військової тематики.

Для практичного здійснення програми будівництва національної армії з’їзд постановив утворити Український Генеральний Військовий Комітет (УГВК) при Центральній Раді, що ставав провідним органом українського військового руху. УГВК мав відати всіма військовими справами і працювати у тісному контакті з російським Генеральним Штабом [9, с. 28].

Голова УГВК С. Петлюра намагався об’єднати військових фахівців, щоб військовий комітет виконував функції вищої інстанції української армії, а також мав усі найважливіші структури генерального штабу. До комітету увійшли представники різних політичних течій, що означало

формування збройної сили України на загальнонаціональній платформі. УГВК став поступово перетворюватися на фактичного керівника українізованих частин армії, тобто комітет реально перебирав на себе функції штабу національних збройних сил.

В той же час, досить швидко проявилася протидія політичних партій УСДРП і УПСР процесові швидкої українізації армії. Основні причини такої позиції впливали як з хибних уяв про непотрібність регулярного війська за умов революційних процесів, так і з небезпідставних побоювань соціалістичних лідерів Центральної Ради щодо жорстких санкцій з боку російського Тимчасового уряду. Санкцій, які могли не лише придушити український рух у військах, а й поставити під сумнів будь-яку перспективу українського руху взагалі [7, с. 34].

Резолюції, що були прийняті з'їздом УСДРП з питань державного і військового будівництва – “Про автономію України”, “Про відношення до війни”, “Про українську народну міліцію” – відображали політичну платформу українських соціал-демократів, есерів і соціалістів-федералістів.

Подальші події показали помилковість такого підходу до питань державотворення, воєнної політики і військового будівництва з боку УСДРП, УПСР і УПСФ. Політичні провідники України не використали для державного і військового будівництва великого потенціалу, який містився в українському військовому русі. Державотворчі, національні інтереси було віддано на поталу партійним намаганням, політичним ідеям та соціальним ідеалам демократичної революції. Національно-визвольний рух в армії, що мав яскраво виражену тенденцію самостійності, суперечив офіційній політичній лінії, яку проводили національні політичні партії у складі Центральної Ради. Водночас, він спонукав політичну еліту України до радикальних дій на шляху до утвердження державності України.

Проводилась робота по зміцненню своїх позицій в армії і українською соціал-демократичною робітничою партією. У квітні об'єднана організація українських і російських соціал-демократів була створена в 21-й дивізії Південно-Західного фронту та в 2-му запасному батальйоні в Харкові.

Напередодні II Всеукраїнського військового з'їзду “Робітнича газета” опублікувала статтю, яка свідчила про ставлення українських соціал-демократів до національної армії і визначала напрямок діяльності партії у військових питаннях. “Поки існує постійне військо, – зазначалося в публікації, – поки не сам озброєний народ, а воно боронить права і свободи народу, треба мати на увазі, що завданням народної армії мусить бути скрізь і завжди виконувати волю народу, поводити себе так, як вимагають того інтереси трудящих українських мас. Народна українська армія потрібна, оскільки вона зв'язана з народом, оскільки вона являється перехідною ступінню до системи загальнонародного озброєння, міліції, яка одна може цілком забезпечити інтереси народовладдя” [6].

Важливе значення в справі військового будівництва, особливо щодо комплектування українських військових частин, мав виданий Українською Центральною Радою 3 липня 1917 р. II Універсал. Постанова військового питання на державному рівні свідчила про певну зміну поглядів політичного керівництва України на цю важливу сферу в державотворчому процесі, оскільки загальна деморалізація російської армії поставила перед Центральною Радою завдання забезпечення порядку в Україні власними силами. Самостійники виступали за перебирання на себе всієї влади в Україні і передачі її Центральній Раді і Генеральному Секретаріату. Таку саму ідею висловила і Всеукраїнська Рада військових депутатів, яка на своєму засіданні в ніч з 27 на 28 серпня ухвалила постанову, в якій зазначалося: “Приймаючи на увагу, що останні виступи контрреволюційних сил загрожують здобуткам революції, В.Р.В.Д. доручає Українській Центральній Раді негайно взяти в свої руки через Генеральний Секретаріат всю повноту влади в Україні” [5, арк. 21]. Але українські соціалістичні партії не використали слушної нагоди, не скористалися з обстановки, яка склалася, щоб монополізувати владу.

Нове піднесення українського військового руху восени 1917 р. ініціювали спілки вільного козацтва, демократичне спрямування діяльності яких не могло не зацікавити політичне керівництво України. Залишаючись противниками створення регулярної національної армії, лідери провідних українських політичних партій великі сподівання покладали на рух вільного козацтва, як основу майбутньої військової сили України. Загони вільного козацтва цілком вписувалися у військову концепцію соціалістичних українських партій, в основі якої лежало створення територіально-міліційних формувань [4, с.53].

В середині жовтня 1917 р. стало зрозуміло, що Тимчасовий уряд втратив контроль над армією: фронт розвалювався, прогресувало дезертирство. Тимчасовий уряд був не в змозі впоратися з наростанням національно-визвольного руху в Україні. Українські політичні партії проводили підготовку до третього Всеукраїнського військового з'їзду. УСДРП піднімала питання про шляхи

переходу до міліційної системи військової служби, про демобілізацію війська, яка повинна проходити планомірно і має стати важливим завданням організованих українських вояків. Всі українські військові частини повинні бути переміщені на Україну з інших частин Росії, а всі російські війська виведені з України.

Після захоплення влади більшовиками в Петрограді керівництво політичного проводу України перейшло до етапу практичного створення в Україні національної державності. Українські політичні лідери робили все можливе для зміцнення своїх позицій на всій території України. Генеральний Секретаріат на чолі з В. Винниченком видав звернення “До всіх громадян України”, в якому засудив повстання в Петрограді [2, с. 191].

Після проголошення III Універсалу розпочалася фаза активної боротьби політичних партій за вплив на армію. Велику увагу роботі в армії приділяли українські есери. Ще у вересні 1917 р. Центральний Комітет партії звернувся до організації УПСР в повітових містах, щоб вони негайно подбали про створення партійних організацій не тільки в селах, а й серед військових залог у повітах, вимагали організувати вічеві масові рухи.

Для посилення свого впливу в армії багато робила УСДРП. При Всеукраїнській Військовій Раді була створена фракція українських соціал-демократів. Бюро фракції робило все, щоб збільшити кількість членів партії в армії. Це бюро мало об'єднати всі партійні організації, що існували в армії, а також дбати про заснування нових партійних організацій, як на фронті, так і в тилу. Бюро мало скликати конференцію військових партійних організацій УСДРП, створити єдину військову партійну організацію. Військова організація прирівнювалася до губернiальної організації і мала своїх представників в Центральному Комітеті.

Кінець 1917 - початок 1918 рр. був періодом жорстокої боротьби між Українською Центральною Радою і Раднаркомом Росії, між українськими політичними партіями і більшовиками. Склалася ситуація, коли міжпартійна боротьба набула статусу боротьби міжнародної. Особливо важливим в цій ситуації було і питання про армію. Завдяки активності більшовиків і пасивності уряду УНР в солдатському середовищі, шальки терезів схилилися тоді не на користь української сторони.

Розбіжності у поглядах лідерів українських політичних партій в ЦР на військове будівництво дедалі поглиблювались.

В січні 1918 р. стало очевидним, що в інтересах успішного будівництва державності в Україні, політичний провід країни мусив твердо стати на ґрунт незалежності і самостійності. 9 січня 1918 р. Центральна Рада проголосила IV Універсал, який зазначав: “Однині Українська Народна Республіка стає самостійною, ні від кого не залежною, вільною, суверенною державою українського народу” [8, с. 83].

Втім, з проголошенням суверенітету і незалежності України, питання військового будівництва не зазнали кардинальних змін. Головним завданням зовнішньополітичної діяльності було визначено вивести Україну з війни та укласти мирний договір з центральними державами. Після підписання миру армія мала бути демобілізована, а замість неї створена народна міліція. Хоча за умов більшовицької агресії такий напрямок військового будівництва був вкрай невдалим. Військо, сформоване на міліційній основі, не могло дати ефективної відсічі організованим більшовицьким загонам і забезпечити належний захист і оборону України. Шлях, який обрали політичні лідери УЦР у військовій політиці, вів до краху не лише процес створення національних збройних сил, а й створення української державності взагалі. Центральна Рада не спромоглася на ефективні заходи проти більшовицького наступу за винятком запрошення іноземної військової сили в Україну [4, с.69]

Запрошення військ Німеччини і Австро-Угорщини в Україну свідчило про військове безсилля політичного проводу української держави та зневіру державних лідерів – керівників українських політичних партій, які склали основу Української Центральної Ради, у власний народ, що перебував у складі українських військових формувань.

Таким чином, антимілітаристські погляди лідерів українських політичних партій, які склали основу політичного керівництва Української Народної Республіки, недооцінка значення і ролі армії в захисті революційних надбань, нехтування військом, як вагомим фактором державотворчих процесів і важелем зовнішньої політики, призвели до поразки української революції. Українські політичні партії, керівництво Української Народної Республіки стратегічно і тактично програли боротьбу за політичне, соціальне і військове реформування України.

Політична боротьба партій за владу, внутрішньопартійна нестабільність, поширення політичного впливу різноманітних партійних утворень на армію призвели до дестабілізації

українізованого війська та врешті-решт його руйнування, що призвело до втрати суверенітету Української Народної Республіки.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.)). – Київ-Відень, 1920. – Ч.ІІ. – 328 с.
2. Винниченко В. Відродження нації (Історія української революції (марець 1917 р. – грудень 1919 р.)). – Київ-Відень, 1920. – Ч.ІІІ. – 535 с.
3. Калмакан І.К., Бриндак О.Б. Виникнення та еволюція національної партійної системи в Україні в ХХ столітті: Дослідження / Одеський держ. ун-т ім. І.І.Мечникова. – Одеса: Астропринт, 1997. – 192 с.
4. Мацагор О.А. Програмові засади та діяльність українських політичних партій у сфері військового будівництва (березень 1917 – 1920рр.): Дис. ... к-та іст. наук: 20.02.22 / НАОУ. – Київ, 2002. – 170 с.
5. “Нова Рада”. – 1917. – 26 жовтня.
6. Платформа Української партії соціалістів-революціонерів, ухвалена Центральним Комітетом партії 3 червня 1918 р. – Центральний державний архів громадських об’єднань України. – Фонд 43. – Спр.2.
7. Солдатенко В.Ф. Українська революція. Концепція та історіографія (1918–1920 рр.). – К.: Пошуково-видавниче агентство “Книга пам’яті України”, Видавничий центр “Просвіта”, 1999. – 508 с.
8. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. У 2-х т. –Т.2. 10 грудня 1917 р. – 29 квітня 1918 р. – К.: Наукова думка, 1997. – 422 с.
9. Щусь О.Й. Всеукраїнські військові з’їзди. Історичні зошити №7. – К., 1992. – 86с.

Видьменко Марія Алексеевна – аспірантка Днепропетровской національной металлургической академии, преподаватель Черкасского национального университета имени Б. Хмельницкого

УДК 101.1 : 316

ДЕВІАЦІЯ - НОРМА АБО ПАТОЛОГІЯ?

В статті розглядаються два поняття: норма і девіація, які розкривають протилежні аспекти і одночасно доповнюють один одного в реальності. Розгляд цього питання допоможе нам вирішити, що ж таке девіація - норма або патологія?

Ключові слова: *девіантна поведінка, негативна девіація, позитивна девіація, соціальні норми, суспільство.*

ДЕВИАЦИЯ - НОРМА ИЛИ ПАТОЛОГИЯ?

В статье рассматриваются два понятия: норма и девиация, которые раскрывают противоположные аспекты и одновременно дополняют друг друга в реальности. Рассмотрение этого вопроса поможет нам решить, что же такое девиация - норма или патология?

Ключевые слова: *девиантное поведение, негативная девиация, позитивная девиация, социальные нормы, общество.*

DEVIATION - NORM OR PATHOLOGY?

This article considers two concepts such as norm and deviation, which open opposite aspects and at the same time they complete each other in reality. Examination of this question will help us to decide what is deviation – norm or pathology?

Key words: *deviant behavior, negative deviation, positive deviation, social norms, society.*

Постановка проблеми. *Современное общество характеризуется большим количеством кризисных явлений, которые, связанные с заострением противоречий между цивилизациями, народами, религиями, поколениями. В условиях глобализации общества происходит изменение жизни людей, их поведения, а это приводит к непрерывным решениям различных проблем. Казалось бы, поскольку в условиях глобализации формируются общие «правила игры», производится набор*

базовых ценностей и возникают новые формы коммуникации, противоречия и, связанные с ними проблемы, должны отступать. Но так происходит далеко не всегда. Одни и в самом деле отступают, но другие приобретают еще более угрожающий характер. Дело в том, что глобализация имеет разные измерения, ее не стоит воспринимать как сплошное благо, или же как сплошное зло. Она дает неслыханные ранее возможности, но и нуждается в принятии неслыханных ранее решений. Именно в условиях глобализации становится очевидным, что люди очень разные, и им придется сосуществовать в одном мире, где уже в настоящее время трудно спрятаться за забором «собственного образа жизни». То, что было ненормальным, осуждаемым обществом - становится нормой, и, наоборот. В этих условиях возникает проблема поиска ориентиров поведения, какие поступки считать нормой, а какие – отклонением и является ли девиантное поведение патологией? Именно эта проблема находится в центре нашего исследования.

Обычно, девиации относят к разным социальным патологиям, и, как правило, в сознании людей они имеют стойкое негативное значение и понимание. Но существует бесспорный факт, что отклонения от нормы возможны как «вниз» так и «вверх». Девиация может быть как негативной, так и позитивной. К негативным девиациям относятся такие явления и такое поведение, которые носят деструктивный характер как для самой личности, так и для общества в целом. Позитивными девиациями называют те отклонения, которые носят позитивный созидательный характер (социальное творчество, креативность, талант, гениальность).

Анализ последних исследований и публикаций. Изучением разных аспектов девиации заняты исследователи разных наук: философии, социологии, психологии, истории, педагогики. Повышенный интерес к изучению девиаций был среди обществоведов XX столетия. В этот период был создан целый ряд антропо-биологических, психологических и социально-философских концепций (Ч.Ломброзо, У.Шелдон, З.Фрейд, Э.Фромм, А.Кетле, Э. Дюркгейм, П.Сорокин, Р.Мертон, Т.Парсонс, Н.Смелзер и многие другие), которые являются фундаментальными теориями девиации.

Такие авторы, как В.С.Афанасьев, М.И.Бобнева, Л.М.Войтова, Я.И.Гишинский, В.Г.Карпов, А.Коэн, В.Н.Кудрявцев, М.Лайне, З.Ламнек, Э.Сатерленд, Т.В. Шипунова, Э.Шур, А.М.Яковлев и др., изучали проблемы, связанные с понятиями «социальная норма» и «девиантное поведение».

Цель нашей статьи найти ответ на вопрос: является ли девиантное поведение патологией или это закономерная норма для общества.

Изложение основного материала исследования. Для достижения нашей цели нам необходимо рассмотреть два понятия: норма и девиация, которые раскрывают противоположные аспекты и одновременно дополняют друг друга в реальности. Рассмотрение этого вопроса поможет нам решить, что же такое девиация - норма или патология?

Общество – это сложная структурная система, компонентами которого являются нормы и отклонения, пределы которых иногда трудно определить. Общество со временем изменяется – соответственно и нормы и виды девиантного поведения. Категория нормы является начальной для изучения девиации. Норма является информационной моделью поведения и, как носитель некоторого объема информации, владеет ценностью. Одновременно, она сама выступает критерием ценностей поступков людей, а также общественно и лично значимых явлений [8, с. 12.].

С точки зрения философии, норма – это такая категория, которая существует и должна существовать во всех случаях без исключения, в отличие от закона, который характеризует то, что происходит, и правилу, которое может быть выполнено, а может и нет. Норма обеспечивает функционирование живой системы. Социальная норма – один из видов существующих норм, признаком которого является регуляция сферы взаимодействия людей. Социальная норма определяет предел, который исторически сложился в конкретном обществе, социальной группе, и интервал допустимого поведения людей [2, с.29].

Ценность социальной нормы состоит в том, что она действует одинаково по отношению к разным индивидам, сообществам людей, - это своего рода, отображение социальной структуры общества, характера, тот или другой общественно-экономической формации. Не смотря на это, социальные нормы порождают в сознании людей негативные чувства: протест, непонимание и другое. Но как бы не относились люди к ней, именно она выполняет функцию контроля со стороны государства, выступает образцом и позволяет оценивать поведение и прогнозировать его. Это говорит о непрерывном действии нормы. Социальные нормы могут иметь разные формы и содержание. Каждый человек во время социальных отношений имеет свое представление о норме. Достаточно часто эти представления не совпадают. Возникает открытый или закрытый конфликт, который создает проблему взаимосвязи между существующими формальными, официальными нормами и нормами

реального поведения человека[3, с. 238].

В течение жизни каждый человек, учитывая объективные и субъективные причины, производит и реализовывает в жизни свою систему норм, которая может совпадать с существующими в обществе нормами, а может и нет. Эти социально-нормативные представления выступают регулятором поведения человека в разных социокультурных условиях. Процесс усложняет большое количество разного рода социальных ситуаций, к которым человек должен удачно применить конкретную норму в конкретной ситуации, выбранную из большого количества норм.

Нежелание или пренебрежение человеком социальных норм может привести его к социальным отклонениям, конфликтам, девиантному поведению. Как отмечает терминологический словарь из социологии, девиантное поведение – это совокупность индивидуальных или коллективных форм поведения, которое воспринимается как не соответствие с ожиданиями, нормами или ценностями, которые декларируют или разделяют члены группы, и создают таким образом напряжение или конфликты, вызывают осуждение и порождают широкий спектр санкций, от осуждения к изолированию, от замечания к наказанию[9, с. 13]. Таким образом, в философии, в социологии, в психологии этот термин обозначает разные типы поведения, которые отклоняются от нормального. Девиантное поведение всегда связано с каким-либо несоответствием поступков, действий или видов деятельности человека, и установленным в обществе правилам и стереотипам поведения. Это может быть нарушения формальных (правовых) или неформальных (мораль, традиции) норм, но и девиантный стиль поведения, который не отвечает принятым в обществе и среде нормам.

За Кудрявцевым, девиантное поведение определяется как специфический способ корреляции бытия общества и личности, проявления ценностного отношения личности, к обществу, которое направлено на смену норм и ожиданий, и которые имеют специфические приемы самовыражения. В понимание девиантного поведения входит не только обозначение действий конкретного человека, но и описание определенных социальных явлений, например, таких как социальное отклонение. Само социальное отклонение определяется как нарушение социальных норм, которое характеризуется определенной масовостью, стойкостью и распространенностью (преступность, пьянство, религиозный фанатизм, но др.)[6, с. 68] .

Следует помнить, что в реальной социальной действительности не существует явлений, видов деятельности, форм поведения нормальных, или девиантных по своей природе, по содержанию. Их нормальность или девиантность определяют лишь установленные социальные нормы в данном обществе и в данном пространстве – времени. «Что считать отклонением, зависит от времени и места; нормальное поведение при одном наборе культурных установок будет расценено как отклонение от нормы при наборе других культурных установок»[1, с.150].

Разнообразие явлений, которые не регулируются социальными нормами, находятся между двумя понятиями: социально-одобренные явления и социальные отклонения. Эти процессы могут быть, как и позитивного характера (творчество), так и с негативными последствиями (массовое курение, преступления). Но это многообразие превышает количество и разнообразие норм. Социальные изменения приводят к социальной реорганизации, для которой присущее принятие некоторых шаблонов поведения, которые раньше осуждались как отклонение (инновации в литературе и искусстве, радикальные политические взгляды). Но это не касается нарушений, которые связаны с насилием. После затяжного переходного периода новые нормы поведения фиксируются в привычках, и устанавливается социальный порядок. Но, не смотря на это, анализ последствий разного рода социальных отклонений неоднозначен, и, как правило, их субъективная оценка и объективный вред достаточно часто не совпадают. Некоторые социальные отклонения (самоубийство, преступность, наркомания) трактуются как девиантное поведение личности, а другие могут выступать лишь в качестве социального феномена (коррупция, геноцид). Это говорит о непрерывном ценностно-нормативном механизме (прежде всего практические образцы поведения - нормы, а также средства социального контроля).

Следовательно, мы можем утверждать, что норма – это мнимая форма удовлетворения потребности, которую субъект должен наполнять фактическим содержанием всякий раз, как только такая потребность у него появляется. Понятие нормы отображает механизм, который удерживает общественную систему в состоянии жизнеспособного равновесия в условиях неминуемых изменений, а категория нормы становится начальной для изучения девиации. Именно социальные нормы формируются как результат, адекватного или искривленного отображения в сознании и поступках людей, закономерностей функционирования общества. Соответственно, отклонение от нормы – девиации – также носят исторический характер.

Во все времена общество искало причины, факторы, обстоятельства, которые обуславливают проявления человеческой активности, которая приводит к нарушению правил и норм в данном обществе, к изменениям девиантности и ее видов. Так накапливался фактический материал, на основе которого возникали теории и концепции девиации.

Философы разных народов, во все времена всегда анализировали проблемы связанные с добром и злом, правильностью и неправильностью поведения. В основе девиантологических теорий лежат философские труды Платона, Т. Гоббса, Ж.-Ж. Руссо, И. Канта, Г. Гегеля, К. Маркса. Но основные концепции девиантного поведения зарождались и развивались в XIX- XX столетиях, когда возникла неотложная потребность объяснить происхождение и причины отклонений в поведении. Исследователи разных отраслей изучали разные уровни человеческого поведения (социальный, философский, биологический, психологический). Анализ эволюции девиантологической мысли позволил выделить биологические и социальные закономерности и обосновать концепции отклоненного поведения как социального явления. Тем самым обосновав методологию изучения феномена девиации. В процессе изучения, анализа девиаций, сложились следующие подходы: антропо-биологический, социальнофилософский, психологический. На современном этапе изучения девиантного поведения, существует множество моделей, концепций, школ которые рассматривают данную проблему, но все они относятся к одному из этих подходов, невзирая на многообразие.

Таким образом, мы еще раз убеждаемся, что проблема девиантного поведения носит междисциплинарный и комплексный характер. Это дает возможность изучить и объяснить разные формы позитивных и негативных проявлений девиантного поведения из общих, системных позиций, как проявлений единственных закономерностей и механизмов социального бытия. И, соответственно, приводит к утверждению о том, что девиантное поведение – это не патология. Это естественной результат эволюции социума, как дополнительные конформным, формы жизнедеятельности. «Отклонение» не является объективной характеристикой определенных видов поведения, а лишь следствие соответствующей общественной оценки (конвенциальность «нормы» – «отклонение»). Лишь противоречивые, взаимоисключающие концепции в совокупности могут достаточно полно описать объект, что изучается.

Существует диалектическое единство — организация и дезорганизация, порядок и беспорядок, норма и девиация. Более того, девиации (флуктуации, мутации) — необходимые механизмы изменения и развития, а следовательно, и существование системы (социальной, физической или биологической).

Девиации крепко связаны с основными условиями любой социальной жизни и именно из-за этого полезны, поскольку те условия, частью которых они являются, сами неотделимы от нормальной эволюции. Девиантность не только предусматривает наличие дорог, открытых для необходимых изменений, но в некоторых случаях и прямо готовит эти изменения (пример Сократа). Там, где существуют позитивные отклонения, и коллективные ощущения владеют достаточной гибкостью для того, чтобы приобрести новую форму, девиация помогает [7, с.34].

Для рассмотрения нашего вопроса, что же такое девиация - норма или патология, интерес представляет теория аномии, разработанная французским философом и социологом Е. Дюркгеймом. Для него первично общество, социальный факт, а не индивид. Социальное должно объясняться социальным. Общество – это особенная реальность, которая стоит над индивидами, обуславливает действия индивида и осуществляет над ними контроль. Именно поэтому ученый утверждает о «нормальности» преступности, которая существует во всех обществах. Развивается за своими закономерностями и выполняет в обществе определенные социальные функции. «Преступления совершаются... во всех обществах, всех типов... Нет второго такого феномена, который обладал бы столь бесспорно всеми признаками нормального явления, ибо преступность тесно связана с условиями жизни любого коллектива... Преступность – нормальное явление потому, что общество без преступности совершенно невозможно» [4, с. 39-40].

Кроме того, «преступность необходима; она прочно связана с основными условиями любой социальной жизни и именно в силу этого полезна, поскольку те условия, частью которых она является, сами неотделимы от нормальной эволюции морали и права... Чтобы был возможен прогресс, индивидуальность должна иметь возможность выразить себя. Чтобы получила возможность выражения индивидуальность идеалиста, чьи мечты опережают время, необходимо, чтобы существовала и возможность выражения индивидуальности преступника, стоящего ниже уровня современного ему общества. Одно немыслимо без другого... Преступность не только предполагает наличие путей, открытых для необходимых перемен, но в некоторых случаях и прямо подготавливает эти изменения... Действительно, сколь часто преступление является лишь предчувствием морали

будущего, шагом к тому, что предстоит!» [4, с. 42-43].

Дюркгейм обосновывает эту мысль на примере осуждения Сократа. Вывод один - девиации необходимы для развития, прогресса общества. Но преступность, как и другие проявления девиантности, нормальна лишь при условиях, что она не превышает уровень, который является границей для проявления отклоненного поведения [4, с. 40]. В определенные периоды социального развития создается ситуация, когда нормативная регуляция или резко поднимает планку или отсутствует вообще. Здесь мы подходим к сути теории аномии, и соответственно, состояние аномии – это состояние общества, при котором нормативная регуляция поведения индивидов и социальных групп нарушена, потому что раньше принятые нормы, законы и культурные ценности, не отвечают новым, или новые еще отсутствуют [5, с. 100].

Большинство идей ученого являются актуальными для сегодняшнего дня. И это не только конкретные закономерности некоторых видов девиантности (сезонное распределение самоубийств, зависимость уровня девиантности от меры сплоченности), но и главный социолого-философский вывод: девиантность закономерна; девиации выполняют определенные социальные функции; общество без девиаций, включая преступность, невозможно.

Вывод. И так, подводя итог, можно сказать, что при исследовании девиантного поведения и ее оценке с точки зрения наличия и меры отклонения, важна нейтральная позиция. Поскольку девиантное поведение стало ассоциироваться со многими негативными проявлениями, возникла тенденция считать его негативным. В действительности же умнее считать девиацию «естественной» формой поведения. Общество создает стандарты поведения, которым поведение человека не всегда отвечает. Необходимыми и закономерными компонентами любой социальной системы являются нормы и отклонения. Категория нормы становится начальной для изучения девиации. Норма и девиация – это два понятия, которые раскрывают противоположные аспекты и одновременно дополняют друг друга в реальности. В современном обществе невозможно избежать разного рода изменений. Поэтому норма – это тот механизм, который сдерживает общественную систему в состоянии жизненного равновесия. Тем самым подтверждая, что девиация - это не патология - это естественный результат эволюции социума. Парадокс, но девиация укрепляет нормы общества: с ее помощью уточняются существующие стандарты социального поведения. Без периодических нарушений поведенческих норм, сами эти нормы могли бы стать менее ясными и, таким образом, менее строго соблюдаемыми. Исследование взаимосвязи девиаций и социальных норм способствует равновесию системы современного мира и развития общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Гидденс Э. Социология. М: Эдиториал УРСС, 1999. – 704с.
2. Гишинский Я.И. Девиантность, преступность, социальный контроль: Избранные статьи. СПб.: Юридич. центр Пресс, 2004. – 520 с.
3. Дробницкий О.Г. Моральная философия: Избр. труды / Сост. Р.Г.Апресян. - М.: Гардарики, 2002. – 520 с.
4. Дюркгейм Э. Норма и патология // Социология преступности М., 1966. С. 39-40
5. Комлев Ю.Ю., Сафиуллин Н.Х. Социология девиантного поведения: вопросы теории. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2000.
6. Кудрявцев В.Н. Социальные отклонения. - М.: Юрид. лит-ра., 1989. – 368с.
7. Ореховский А.И. Свобода, ответственность, регуляция. - Новосибирск.: Сиб. гос. акад. телекоммуникаций и информатики, 1995. – 83 с.
8. Сидоренко Н.И. Социальные нормы и регуляция человеческой деятельности: Монография. М.: Изд-во Рос. экон. акад., 1995. – 182 с.
9. Ферреоль Ж. Социология. Терминологический словарь. 2-ое изд. М., СПб.: Питер, 2003. – 160 с.

© Власенко К. Г.

Власенко К. Г. - аспірант кафедри соціології Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова

УДК 316.334.5:504.03

ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ОДЕСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ДОСВІД МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

В статті розглядаються методологічні особливості соціологічного дослідження екологічної свідомості на емпіричному рівні. Емпіричний матеріал статті складають дані соціологічного моніторингового дослідження, проведеного в шкільній молодіжній спільноті м. Одеси.

Ключові слова: екологічна свідомість, соціологічне дослідження, екологічна проблема, старшокласник, моніторинг, екологічна освіта.

ЭКОЛОГИЧЕСКОЕ СОЗНАНИЕ ОДЕССКИХ СТАРШЕКЛАССНИКОВ: ОПЫТ МОНИТОРИНГОВОГО ИССЛЕДОВАНИЯ

В статье рассматриваются методологические особенности социологического исследования экологического сознания на эмпирическом уровне. Эмпирический материал статьи составляют данные социологического мониторингового исследования, проведённого в молодежной среде г. Одессы.

Ключевые слова: экологическое сознание, старшеклассник, социологическое исследование, экологические проблемы, мониторинг, экологическое образование.

ENVIRONMENTAL CONSCIOUSNESS OF ODESSA'S HIGH SCHOOL STUDENTS: MONITORING RESEARCH EXPERIENCE

The article considers the methodological characteristics of sociological studies of ecological consciousness at the empirical level. The empirical material of this article are the sociological monitoring survey conducted among Odessa's . youth.

Keywords: ecological consciousness, senior pupil, sociological research, the environmental problems, environmental education, monitoring.

В сучасному суспільстві більшість екологічних проблем набули соціального характеру як за своїм значенням, так і в способах їх вирішення та подолання. Сучасні екологічні проблеми здобувають своє відображення в структурі суспільної свідомості – в екологічній свідомості. Екологічна свідомість суспільства є важливою умовою вирішення багатьох екологічних проблем.

В даній статті автор має за мету визначити методологічні особливості емпіричного дослідження екологічної свідомості, а також особливості та динаміку розвитку екологічної свідомості старшокласників в м. Одеса. В статті наводяться результати моніторингового дослідження, в рамках якого, в окремому блоці питань, було розпочате соціологічне дослідження соціального процесу формування екологічної свідомості в молодіжній спільноті м. Одеси.

В наш час аксіомою є те, що екологічні знання мають бути складовою базового компоненту шкільної освіти і структури вищої школи [10, с. 182].

Екологічну свідомість іноді тлумачать як таке, чого ще немає, але з огляду на небезпечні екологічні реалії, його слід терміново сформувати й поширити серед людського загалу.

Одним з головних засобів формування екологічної свідомості нашого сучасника має бути система екологічної освіти та екологічного виховання. Але в Україні загальна шкільна освіта і далі залишається досить консервативною відносно її екологізації [10].

Аналіз сучасного стану екологічної освіти та виховання в загальноосвітніх навчальних закладах українського суспільства виявляє ряд проблем та протиріч, а саме, протиріччя між рівнем сформованих екологічних знань, умінь і навичок старшокласників та обмеженими можливостями їх практичного застосування; а також, проблема усвідомлення учнями здобутих знань, а отже відсутність переконань в дотриманні правил та норм екологічної поведінки, екологічної діяльності в довіллі. Також, не менш важливою, є проблема яка стосується адекватного та ефективного застосування новітніх технологій і особистісно-орієнтованих методик цілеспрямованої, систематичної педагогічної роботи відповідних певним умовам соціальної дійсності що склалися. [4].

Таким чином, невід'ємною умовою формування екологічної свідомості, як важливого складника світогляду навчаючої молоді, є система багатоступеневої й фундаментальної екологічної освіти та пропаганди. Нажаль, реалії в сучасній загальноосвітній системі виявляють ряд проблем, які необхідно

вирішувати для налагодження та оптимізації процесу екологізації освіти та для забезпечення гармонійного соціального процесу формування екологічної свідомості шкільної молоді. Саме соціологія робить акцент на визначенні соціальних проблем та встановленні універсальних законів та закономірностей формування і функціонування певних соціальних явищ, з метою їх діагностування та прогнозування. Тому виникає нагальна потреба у застосуванні соціологічного підходу у вирішенні даних проблем, з метою дослідження екологічної свідомості як соціального явища.

Аналіз наукової літератури, дає змогу робити висновок, що неодноразово приймалися спроби досліджень феномену екологічної свідомості з точки зору психологічних, філософських, етичних, культурологічних, педагогічних та інших аспектів та засад, кожен із яких відкривав певну сторону у визначенні суті цього складного феномену. Так, у філософському енциклопедичному словнику Гардашук Т. В. дає наступне визначення: «екологічна свідомість – усталена й усвідомлена система уявлень про стан природного довкілля, здатність до адекватного розуміння органічного зв'язку між людиною та природою і використання екологічних знань та переконань у всіх без винятку сферах практичної діяльності» [6, с. 189]. Дане, досить узагальнене визначення, хоча і формує певну уяву що до екологічної свідомості, але не розкриває суттєвих властивостей цього явища з метою практичного застосування цих знань у вирішенні соціальних проблем, пов'язаних з процесом формування екологічної свідомості населення в цілому.

В емпіричних соціологічних дослідженнях під «екологічною свідомістю» розуміють те, як саме суб'єкти оцінюють екологічну ситуацію, а також сукупність їх уявлень та знань про природу і характер взаємовідносин з нею, сукупність їх ціннісних орієнтацій. Розрізняють індивідуальну і групову екологічну свідомість, суспільну екологічну свідомість, а також масові явища екологічної свідомості.

Формування екологічної свідомості відбувається під впливом багатьох чинників. Тому екологічна свідомість представляє собою досить складне системне утворення. Тому, для соціологічного дослідження та аналізу цього феномену необхідне виділення емпіричних показників екологічної свідомості та формулювання відповідних запитань в опитуванні.

Таким чином, у соціологічному розумінні: екологічна свідомість є, по суті, усвідомленням, розумінням екологічної ситуації і може розглядатися як елемент триєдиного процесу «сприйняття - розуміння-практична дія». До основних характеристик екологічної свідомості соціологи відносять: стурбованість станом довкілля; мобілізацію моральних ресурсів; здатність до ідентифікації джерела екологічної загрози і соціального суб'єкта, відповідального за його виникнення; визнання здорового і безпечного середовища мешкання суспільною цінністю; індивідуальна мобілізація, тобто усвідомлення необхідності особистої участі у протестних, та інших акціях; когнітивна мобілізація, тобто, формування готовності до дій на основі осмислення інформації щодо екологічних ризиків та небезпек [8].

Застосування системного підходу, у вивченні цього явища, робить можливим виділення структури екологічної свідомості, яку можна представити трьома структурними гілками: когнітивна (раціональна), іраціонально-чуттєва та поведінкова (діяльнісна) [11]. Кожна з яких, і буде складати набір соціальних показників, через які можливо виміряти стан та рівень сформованості екологічної свідомості. Так, до когнітивної підструктури ми відносимо знання, ідеї, стереотипи, узагальнені судження. До ірраціонально-чуттєвої підструктури екологічної свідомості - соціально-психологічні явища, які приймаються і продукуються насамперед самим індивідом, тобто це системи суб'єктивних оцінок, почуттів і представлень що до взаємовідносин з природним довкіллям. Та в свою чергу, поведінкова складова екологічної свідомості є певним втіленням або активним вираженням двох попередніх її складових. Вона виражає поведінкові установки, готовність до певних дій, екологічну поведінку, екологічну діяльність, готовність підтримати або не підтримати певні дії, заходи.

Для діагностування та прогнозування розвитку екологічної свідомості важливе значення має її типологізація. Найбільш повно відображає сучасну соціальну дійсність є виділення наступних типів: усвідомлено-діяльнісний тип екологічної свідомості, усвідомлено-егоїстичний, усвідомлено-відсторонений, обмежено-діяльнісний, обмежено-егоїстичний.

В цілому враховуючі реалії сучасного українського суспільства, можна виділити три основні типи екологічної свідомості: альтруїстичний, нейтральний та прагматичний [9, с. 99].

Таким чином, екологічну свідомість старшокласника можна представити як сукупність системи знань, вмінь, навичок, потреб, інтересів, ціннісних орієнтацій, переконань, мотивації до екологічної діяльності, що в цілому є складовими науково-пізнавального (когнітивного), емоційно-ціннісного (ірраціонально-чуттєвого) і мотиваційно-діяльнісного компонентів.

Реалізація науково-дослідницьких соціологічних принципів спрямованих на розвиток емоційно-ціннісної сфери та діяльнісно-практичної сфери особистості у навчально-виховному процесі дає змогу створити педагогічні умови комплексного виховного впливу на особистість з метою формування у старшокласників екологічної свідомості та розвитку усіх її компонентів.

Якщо дослідження процесу формування екологічної свідомості складає предметне поле дослідження соціології, то об'єктом дослідження є носії екологічної свідомості. Носієм екологічної свідомості можуть бути окремі індивіди, спільноти, суспільство або людство в цілому. В наших дослідженнях об'єктом соціологічного дослідження є молодь, а саме старшокласники. Психологічні дослідження показують, що існує неоднозначне відношення до природного середовища і екологічних проблем на різних вікових етапах. На даному етапі дослідження екологічної свідомості, автор віддає перевагу дослідженню екологічної свідомості саме молоді. В соціальній структурі суспільства молодь вирізняється як соціально-демографічна група, на основі вікових характеристик і особливостей соціального стану. Саме молодь є найбільш активно розвиваючим та динамічним соціальним прошарком суспільства, від якого залежить його майбутнє. Таким чином, дослідження екологічної свідомості молоді особливо актуальне в наш час, оскільки вона стає важливою складовою існування людини в сучасному суспільстві, а також спроможна впливати на суспільство майбутнього.

В травні 2010 р. в рамках репрезентативного вибіркового моніторингового дослідження «СТАРШОКЛАСНИК - 2010» було розпочате дослідження екологічної свідомості старшокласників м. Одеси.

За результатами дослідження, було встановлено, що 35 % одеських старшокласників значно занепокоєні екологічними проблемами свого міста. Ще 27% опитаних виявляють незначну стурбованість екологічними проблемами. Майже п'ята частина, а саме 19 % респондентів відносяться досить спокійно до даних проблем, визнаючи лише їх наявність. 4 % опитаних виявляють повну байдужість до проблем екологічного характеру, не визнаючи їх наявність у своєму місті. Решта, а саме 15 % опитаних старшокласників не виявили змоги визначити своє відношення.

Таким чином, більшість респондентів все ж таки, визнають значимість і актуальність екологічних проблем свого міста.

Тісний кореляційний зв'язок між показником «стурбованість екологічними проблемами» та показником «готовність прийняти участь у природоохоронному заході» показує, що тільки чверть (25%) опитаної аудиторії стурбовані екологічними проблемами, а також виявляють готовність прийняти участь у певних природоохоронних заходах.

Дану категорію опитаних можна віднести до усвідомлено-діяльнісного типу, пасивного підтипу екологічної свідомості [9]. Зважаючи на високий рівень стурбованості екологічними проблемами, суб'єкти даного типу зазвичай лише артикулюють свою готовність до екологічних дій.

Також було встановлено, що стурбованість екологічними проблемами має певні гендерні особливості. Так, саме дівчата складають абсолютну більшість серед тих, хто стурбовано відноситься до екологічних проблем. А більшість тих, хто спокійно відноситься до даних проблем або взагалі нехтують значимістю екологічних проблем складають переважно парубки.

Одеські старшокласники досить активно беруть участь у природоохоронних заходах. Так 66 % з усіх опитаних хоч раз приймали участь у прибиранні територій; 20 % - в озеленені; 10 % більш економно споживали ресурси (вода, електроенергія); 2,3 % - сортували сміття. Приблизно п'ята частина опитаних (20,3 %) ніколи в подібних заходах не приймали участі.

На запитання що до виявлення готовності підлітків підтримати реформи та заходи, що закликають змінювати звичний спосіб життя, тільки 17,7 % підтвердили свою готовність, якщо це стане за необхідне. Ще більшість, а саме 58,2 % припускають таку можливість, але вирішення цього буде залежати від суб'єктивної значимості того, в залежності від чого необхідно буде відмовитись (усвідомлено-відсторонений тип). Решта 20 % заперечили таку можливість взагалі, оскільки не вважають себе причиною цих проблем (усвідомлено-егоїстичний тип екологічної свідомості).

Третина респондентів (33 %) виявили бажання та готовність приймати активну участь у русі по охороні та порятунку довкілля. Ще 46,2 % опитаних навіть не задумувались про таку можливість або потребу. І решта - 21,3 % – в котре твердо підтверджують свою не готовність та не бажання брати будь-яку участь у вирішенні екологічних проблем.

Наступне дослідження старшокласників проводилось в рамках цього ж моніторингового дослідження «СТАРШОКЛАСНИК - 2013».

Відповіді респондентів розподілились наступним чином. На питання «Чи стурбовані ви екологічними проблемами вашого міста» - 28 % виявили свою стурбованість у цих проблемах;

найбільше респондентів, а саме 38 % розуміючи, що ці проблеми заслуговують уваги, все ж таки виявляють певну байдужість. 15 % опитаних школярів – не можуть визначити своє ставлення до даних проблем. Ще 15 % - відносяться досить спокійно; і лише 3 % школярів взагалі не виявляють стурбованості, вважаючи, що таких проблем в їхньому місті взагалі нема.

Якщо порівнювати отримані дані з результатом попереднього дослідження, то можна відзначити деякі позитивні зрушення. Якщо частка старшокласників яких можна віднести до усвідомлено-діяльнісного типу майже не змінилася і залишилась на рівні чверті від усіх опитаних, то показник усвідомлено-відстороненого типу зменшився майже в двічі. А це говорить, що вже не більшість а лише третина виявляє усвідомлену байдужість та відсторонення від вирішення екологічних проблем.

Було встановлено, що головним джерелом інформації стосовно екологічних проблем у своєму місті, перш за все стало телебачення (76%), трохи менше, але досить значний вплив має інтернет (67%). На третьому місці – преса (41%) та школа (42%) як джерело інформації. На четвертому місці – батьки, родичі (25%) та друзі зі знайомими (20 %). Найменший вплив у розповсюдженні даної інформації, має учбова, пізнавальна література (13%) та радіо – відповідно 11 %.

Досліджуючи важливість та значимість екологічних проблем, ми запитали у старшокласників стосовно першочерговості та невідкладності у вирішенні деяких проблем. Отримані дані можна порівняти з попереднім дослідженням («Старшокласник-2010») в наведеній таблиці.

Таблиця 1. Рейтинг актуальності екологічних проблем.

Екологічні проблеми міста	«Старшокласник 2010»	«Старшокласник 20130»
Забруднення повітря	0,53	0,56
Забруднення водних ресурсів	0,67	0,73
Проблема утилізації та вивезення сміття	0,49	0,57
Забруднення ґрунтів та продуктів харчування	0,31	0,33
Знищення зелених насаджень	0,25	0,29
Кліматичні зміни	0,14	0,12
Затрудняюся відповісти	0,09	0,03

Таким чином, видно позитивну динаміку росту уваги, що до важливості вирішення екологічних проблем. Кількість школярів які у 2010 р. не могли визначитися з відповіддю в тричі менша, ніж в цьому році.

Досліджуючи готовність школярів до участі в природоохоронних заходах, було встановлено, що 59 % опитаних артикулюють про свою готовність, та відповідно 41 % респондентів відкидають таку вірогідність.

Також важливо було дізнатись чи приймали старшокласники участь у певних екологічних заходах. Так, найчастіше приймали участь в прибиранні території та збору сміття (62%), з них 48 % тих, хто не смітить. Також третина від опитаної сукупності (27%) хоч раз приймала участь в озелененні території. Заощадливе використання природних ресурсів підтримує 9,2 % школярів і лише 2 % сортували сміття. 13 % школярів взагалі ніколи не приймали участі в подібних заходах.

На запитання що до виявлення готовності підлітків підтримати реформи та заходи, що закликають змінювати звичний спосіб життя, 19 % підтвердили свою готовність, якщо це стане за необхідне. Ще більшість, а саме 69 % припускають таку можливість, але вирішення цього буде залежати від суб'єктивної значимості того, в залежності від чого необхідно буде відмовитись (усвідомлено-відсторонений тип). Треба зазначити що масова частка таких школярів, які, хоча і вагаються, але все ж таки висловлюють готовність до цих дій – зросла на 11%, порівняно з 2010 роком. Решта 12 % заперечили таку можливість взагалі, оскільки не вважають себе причиною цих проблем.

Що до активної участі в екологічному русі чи інших організаціях 26 % (усвідомлено-діяльнісний пасивний тип) підтвердили своє бажання і відповідно готовність, хоча це трохи менше, проти частки тих, хто проявляв таку активність в 2010 р. 13 % - не готові до власної активної участі у вирішенні цих проблем. Лєвова частка (60 %- усвідомлено-відстороненого типу) навіть не

замислювалися про це, тим самим виявляє байдужість та непричасність до вирішення цих проблем.

Висновки. Актуальність соціально-екологічних досліджень обумовлена необхідністю вирішення ряду проблем соціального, управлінського, навчального і методологічного характеру.

Проблема екологічної свідомості має багато аспектів: філософський, психологічний, екологічний, педагогічний та насамперед соціологічний.

Екологічна свідомість – це форма суспільної свідомості або стан суспільної свідомості, котрий являє собою систему емпірично вимірюваних показників та індикаторів та має складну внутрішню структуру.

Екологічна свідомість суттєва складова частина соціальної активності і умова розвитку соціуму. Цим пояснюється особливість соціологічного дослідження екологічної свідомості. Процес формування екологічної свідомості особистості надзвичайно складний і проходить у декілька етапів, коли процеси сприйняття, переживання і поведінки індивіда функціонально інтегруються у психічні стани, а ті відповідно, перетворюються у структурні компоненти свідомості. Цей процес тривалий у часі і залежить від багатьох чинників. Тому виникає необхідність у визначенні комплексу соціальних умов які забезпечують процес формування екологічної свідомості старшокласників.

В цілому, соціально-екологічні дослідження виконують орієнтовні та прогнозуючі функції, щодо потреб та можливостей застосування начально-виховних освітніх програм, орієнтованих на забезпечення процесу формування екологічної свідомості старшокласників.

В цілому, дослідження соціальних аспектів формування екологічної свідомості у старшокласників є дуже актуальним, оскільки процес формування екологічної свідомості у молоді проходить в умовах загострення протиріч взаємодії суспільства з природним навколишнім середовищем. Даний соціальний феномен потребує поглибленого та більш детального вивчення особливостей своєї природи, властивостей, а також закономірностей та тенденцій розвитку.

Для визначення динаміки екологічної свідомості використовувались емоційно-оціночні (суб'єктивна оцінка екологічних проблем) та декларативно-установчі судження (готовність діяти певним чином).

Отримані результати моніторингового дослідження показують, що значна частина шкільної молоді більше схильна до артикуляції своєї участі, аніж до безпосередньої практичної участі в природоохоронних заходах.

Таким чином, серед опитаної більшості молоді досить чітко, на даному етапі, простежується досить низький рівень екологічної активності.

Екологічну свідомість більшості старшокласників можна типологізувати як усвідомлено-відсторонений тип, без відповідної залученості до соціально-екологічних заходів.

За результатами досліджень було встановлено, що тільки чверть опитаних старшокласників має досить високий рівень екологічної свідомості. Вони вже сьогодні проявляють готовність приймати участь у природоохоронних заходах, виявляють бажання стати активними учасниками руху порятунку довкілля. Серед них можна визнати «усвідомлено-діяльний тип екологічної свідомості» (20 %), оскільки вони вже мають певний досвід активної участі в екологічних заходах і готові змінити звичний спосіб життя за для порятунку довкілля і вирішення деяких екологічних проблем.

Поки що засмучує той факт, що екологічна свідомість половини опитаної молодіжної аудиторії старшокласників поки що знаходиться на досить низькому рівні. Тому потребує організованого впливу в рамках освітніх та виховних програм середньої та вищої школи.

Заслугує важливої уваги і те, що 12-13 % демонструє повну байдужість та відсутність інтересу у вирішенні екологічних проблем. Це найбільш уразлива група респондентів в системі формування екологічної свідомості. В більшій мірі, саме вона потребує цілеспрямованого державного і суспільного впливу та підтримки у формуванні екологічної свідомості.

Таким чином, на сьогоднішній день соціально-екологічні реалії потребують застосування комплексного наукового підходу, де важливе значення належить саме соціологічному. Оскільки, для забезпечення позитивної динаміки розвитку екологічної свідомості недостатньо лише застосування комплексних педагогічно-психологічних методів, методик, екологізованої шкільної програми, а й насамперед треба мати забезпечення фактуальними даними, щодо умов довкілля та стану екологічної свідомості в кожен певний етап розвитку соціальної дійсності. Вирішення комплексу соціально-екологічних проблем в суспільстві можливе за рахунок соціального конструювання екологічної свідомості через поширення і засвоєння екологічно значимої інформації молодіжною спільнотою та відповідної зорієнтованості інституту освіти та виховання, пробудження громадських ініціатив.

© **Ворников В. И.****СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ**

1. Социальные аспекты экологических проблем: [збор. науч. трудов / науч. ред. Федосеева Н. Н. - М.: Наука, 1981. - 326 с.
2. Кочергин А. Н. Экологическое знание и сознание: особенности формирования / Марков Ю. Г., Васильев Н. Г. - Новосибирск: Наука, 1987.
3. Стегній О. Г. Соціологічне прочитання природи: посібник / Стегній О. Г. - К.: ТОВ «Центр екологічної освіти та інформації», 2012. - 436 с.
4. Сяська І. О. Моделювання процесу формування екологічної свідомості старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах / І. О. Сяська // Наука і освіта. Науково-практичний журнал. - 2009. - № 3. - С. 126-131.
5. Сучасні проблеми науки та освіти: зб. наук. праць за матеріалами 13-ї Міжнар. міждисцип. наук.-практ. шк-конф., 26 квітня - 5 травня 2013 р. - О.:, Україна, 2013. - 452 с.
6. Гардашук Т. В. Екологічна свідомість: філософський енциклопедичний словник. / Т. В. Гардашук Т. -К.: Інст. Філософ. Ім. Г. С. Сковороди НАНУ, 2002. - С. 189.
7. Кисельов М. М. Екологічна свідомість як феномен освітянського процесу / М. М. Кисельов // Філософська думка. - 2005. - №2. - С. 130-150.
8. Стегній О. Г. Масова екологічна свідомість: досвід моніторингового дослідження / О. Г. Стегній // Українське суспільство: десять років незалежності (соціологічний моніторинг та коментар науковців) / За ред. д. ек. н. В. М. Ворони, д. соц. н. М. О. Шульги. - К.: Інст. соціол. НАН Укр., 2001. - 662 с.
9. Шедловська М. В. Означення та типи екологічної свідомості / М. В. Шедловська // Український СОЦІУМ. - 2011.- № 2/37.- С. 95-100.
10. Хилько В. Г. Екологічні знання як базовий компонент системи освіти / В. Г. Хилько // Мультиверсум. - 2007.- Вип. 65. - С. 182-192.
11. Яо Л. М. Опыт создания модели экологического сознания российского общества / Л. М. Яо // Социологические исследования. - 2004. - № 9. - С. 59-63.
12. Кисельов М. М. Концептуальні виміри екологічної свідомості: монографія / Кисельов М. М., Деркач В. Л., Толстоухов А. В. та ін. - К. Парапан, 2003. - 312 с.

Ворников В. И. - кандидат философских наук, докторант кафедры философии и социологии Государственного учреждения " Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского ", Одесса .

УДК 130. 2. - 316. 32

**КОНВЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ:
ФЕНОМЕН САМООРГАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВА**

Статья посвящена проблеме социальных конфликтов и их истории разрешения. На социально-философском уровне предпринята попытка выявить и обосновать конвенциональную сущность социальных конфликтов.

Ключевые слова: общество, отношения, конфликт, конвенциональность.

**КОНВЕНЦИОНАЛЬНОСТЬ СОЦИАЛЬНЫХ КОНФЛИКТОВ:
ФЕНОМЕН САМООРГАНИЗАЦИИ СУСПІЛЬСТВА**

Стаття присвячена проблемі соціальних конфліктів та їх історії вирішення. На соціально-філософському рівні зроблена спроба виявити і обґрунтувати конвенціональну сутність соціальних конфліктів.

Ключові слова: суспільство, відношення, конфлікт, конвенціональність.

**CONVENTIONAL SOCIAL CONFLICTS: PHENOMENON OF
SELF - ORGANIZATION**

The article deals with social conflicts and their stories permission. On the social and philosophical level, an attempt to identify and justify the conventional nature of social conflict.

Keywords: society, relationships, conflict, and conventionality.

Актуальность исследования. Современные общественные процессы выявили множество проблем, связанных с возобновлением прошлых и появлением новых социальных противоречий – конфликтов по существу, ведь трансформация всех сфер общества привела к девальвации традиционных норм ценностей, морали и дезориентации человека в быстро меняющемся мире.

Проблематика социальных конфликтов является фундаментальной - универсальной и междисциплинарной. Подтверждением этому служит институционализация конфликтологии - направления в современном обществознании. Однако, несмотря на выраженный междисциплинарный характер конфликтологического знания, его отдельные компоненты требуют переосмысления и уточнения.

Социально-философский анализ конфликтов необходим в силу их перманентного многообразия и непосредственного влияния на конвенциональность общественных процессов.

Степень разработанности проблемы. Социальные философы обладают определенным исследовательским и методологическим потенциалом для обобщающих теоретических построений. Тем не менее, вопросы философского осмысления конфликта как социального феномена разработаны слабо. Более того, не решены многие методологические проблемы, нет согласия ученых по поводу интерпретации конфликтологических понятий и терминов.

Очевидно, что сегодня - пишет, в частности, Г. Г. Малинецкий, человечество претерпевает качественные системные трансформации, и история, которую мы знали на протяжении тысячелетий, подходит к своему завершению. Вероятно и конфликты, как некие механизмы общественного развития, претерпят изменения в своих сущностных и функциональных основаниях [1, с. 25 - 31].

Современное состояние общества, как отмечает А. М. Такмаков, характеризуется появлением новых форм противоречий - конфликтных отношений, связанных с возрастанием роли различных новых социокультурных принципов жизнедеятельности. В этих условиях социальные конфликты и сотрудничество представляют собой чрезвычайно важные явления в жизнедеятельности общества и государства. Они составляют "диалектическую пару", являются взаимопредполагающими и взаимообуславливающими друг друга противоположностями, которые могут как бы "меняться" местами. Процессы сотрудничества в обществе всегда включают в себя и конфликтное измерение, а конфликт, в свою очередь, предполагает ту или иную долю сотрудничества его участников. Уже это обстоятельство может служить основанием для постановки вопроса о необходимости институционализации социального конфликта и переходу к обществу цивилизованной конфликтности. Институционализация социальных конфликтов открывает возможность (а точнее, содержит в себе возможность) управлять конфликтными процессами в социальных структурах [2].

В целом, возможно отметить, что социальные конфликты изучались такими, какими они представлялись на протяжении тысячелетий. Однако для наиболее эффективного их предупреждения, разрешения и управления в новом постиндустриальном обществе, необходимо изучать какими они могут быть. Для этого требуется социально-философский анализ данного феномена с привлечением всей совокупности знания на основе наиболее универсальной методологической теории - теории самоорганизации

На взгляд А. А. Бушмелева, разработка обозначенных выше вопросов с необходимостью требует новых концептуальных подходов. Наиболее эффективной представляется теория самоорганизации, развиваемая в рамках системно-синергетической парадигмы. В силу своей междисциплинарности, ориентации на диалог она обладает большим исследовательским потенциалом в описании процессов социальной реальности. Синергетический подход способен сыграть роль важного средства конкретизации факторов и детерминант возникновения и обострения конфликтов, выявления функциональной нагрузки данного феномена в обществе, а также определить пути позитивного их регулирования и разрешения [3].

В настоящее время достаточно много работ, исследующих согласие в контексте конфликтов. В исследованиях А. Дмитриева, Л. Дятченко, Н. Дахнина, К. Гаджиева, А. Здравомыслова, Ю. Запрудского, и других отдают приоритеты конфликтам. В работах Л. Вдовиченко, М. Иордана, А. Жарникова, В. Семенова и других исходят из диалектической взаимосвязи дихотомии "конфликт-согласие".

Во многих работах, - по замечанию В. В. Семилетенко, согласие не исследовано в качестве парадигмы социально-политического мышления, не определен императивный характер общественного согласия в грядущую эпоху [4].

Недостаточно освещенные аспекты проблемы. Недостаточно освещенные аспекты проблемы состоят в рассмотрении конвенциональных оснований конфликта, если учесть, что

конвенциональность – это состояние общества, где фактически должны быть сняты противоречия – конфликты.

Цель исследования: рассмотреть представления и функции социальных конфликтов в истории. Выявить и обосновать конвенциональную сущность социальных конфликтов в самоорганизующемся обществе.

Основное содержание. Разнообразные модели разрешения конфликта формировались исторической практикой. Подчинение одной из враждующих сторон воле большинства, договор на основе добровольного согласия сторон или принуждения одной стороны другой, насильственная форма разрешения споров — эти формы исхода конфликтов известны веками.

На протяжении всей истории человечества постоянно присутствуют социальные конфликты. Выяснение сущности данного феномена было в трудах Древних мыслителей. Так, Гераклит Эфесский сделал попытку вскрыть глубинные причины всякого изменения и пришел к выводу, что "война - отец всего и царь всего", " все происходит, через борьбу и по необходимости ". Но уже Платон рассматривал войну как величайшее зло, а причину плотских страданий он искал в противоречивой сущности человека. Великий философ в работе "Государство" создал одну из первых утопических моделей внутренне бесконфликтного общества, где каждый человек занимает свою собственную нишу. Аристотель усматривал источник социальных конфликтов в экономическом и политическом неравенстве людей.

В средние века проблема конфликтов была не менее актуальна, чем в древности. Тем более, что насилие, вражда и противоборство не совсем коррелировали с христианским вероучением. Тем не менее, великие религиозные мыслители - Св. Августин и Фома Аквинский прекрасно осознавали неизбежность конфронтаций в общественной жизни. Они пытались определить критерии справедливости войны и насилия.

Глубинные источники конфликтов стремился выявить Никола Макиавелли. Для него состояние противоборства является универсальной характеристикой общества в силу испорченной природы человека, стремящегося к наживе и власти. Однако он осознавал возможность управления конфликтом, а государственное насилие рассматривал как важный инструмент политики.

Сходных воззрений на природу социальных конфликтов придерживался Т. Гоббс. В его концепции состояние "войны всех против всех" в обществе является отражением человеческого стремления к равенству. Дабы предотвратить взаимное уничтожение и как-то регламентировать взаимоотношения люди заключают "общественный договор" и создают государство.

Идею "общественного договора" развивал известный французский гуманист эпохи просвещения Ж. Ж. Руссо. Мыслитель рассматривал его как механизм гармонизации социальных отношений. Видные представители Немецкой классической философии И. Кант и Г. Гегель также возлагали большие надежды на государство как главного посредника в регулировании социальных конфликтов.

Одна из первых социально-философских теорий конфликта была изложена в учении марксизма - историческом материализме. Изучая социальную сущность человека, К. Маркс пришел к выводу, что отчуждение последнего от своей сущности в ходе развития является основой социальных противоречий и антагонизмов в обществе. В его теории социального развития отражены основы конфликтологической парадигмы общественной эволюции. Данный факт утверждал и видный западный конфликтолог Р. Дарендорф, который называл себя последователем Маркса. Великий немецкий мыслитель в центр своей социальной философии поставил классовую борьбу, которую рассматривал как главный источник социальных изменений.

Идеи философов прошлых столетий по проблемам конфликтных взаимодействий получили свое дальнейшее развитие в рамках западной социологии, а с середины XX века - конфликтологи. Были заложены основы двух базовых исследовательских парадигм в объяснении социальных процессов - эволюционная и конфликтологическая, в той или иной форме существующие до сего дня. Родоначальником первой из них - эволюционной считается О. Конт и Э. Дюркгейм, их последователи - М. Вебер, П. Сорокин, Т. Парсонс, Р. Мертон и другие. Общим для представителей данного направления является интерес к закономерностям и механизмам достижения согласия, условиям стабильного развития общества и проблемам, возникающим в ходе социальных изменений. Сторонники социального порядка рассматривали конфликты как аномалию и социальную болезнь.

В русле конфликтологической парадигмы работали Г. Спенсер, Г. Зиммель, Э. Дюркгейм, К. Маркс и другие. Их главным наследием стали идеи позитивной роли конфликтов в совершенствовании социальных систем, закономерности постоянного чередования конфликтного и

стабильного состояний общества. Г. Зиммель и его последователи высказывали мнение об особой роли конфликтов как нормальной и исключительно важной форме общественной жизни, изучали функции конфликтов в обществе.

В целом, из истории следует, что приходится все время искать пути и способы управления конфликтными процессами формирования условий, благоприятных для разрешения социальных конфликтов.

Обратить внимание возможно на то, что все конфликтные противоречия в обществе завершаются установлением конвенций. Конвенциональные же отношения зарождаются на уровне межличностного общения. Обоснование теории общения как фактора формирования конвенциональных отношений получила в работах Д. Дэвидсона и других.

Общение между людьми является одним из основных способов разрешения конфликтов. Это наиболее общий метод, включающий в себя и переговоры. Сущность и технология общения достаточно широко описаны.

Но даже если необходимые и достаточные условия были бы ясно определены и все были бы с ними согласны, из этого еще не следовало бы, - как пишет Д. Дэвидсон, что они носят конвенциональный характер: мы все согласны, что у лошади должно быть четыре ноги, но наличие у лошадей четырех ног не конвенция. Отсюда, на первый взгляд, было бы естественным воспринимать возможную конвенцию как полезное и удобное средство для демонстрации наших намерений высказать то или иное утверждение [5].

Всякая серьезная дискуссия – есть такой ” разговор ”, который называют ” дискурсом ”, возможна только в том случае, если есть разные подходы, разные установки, различные позиции участников дискурса.. Но для того, чтобы это определить, нужно вступить в беседу, попытаться дискурс организовать, - отмечает А. Ф. Зотов [6 , с. 79].

Во всех многообразных формах общения – диалога реализуются различные виды завершения конфликта: прекращение конфликта путем уничтожения одной из сторон или полного подчинения другой; преобразование обеих конфликтующих сторон в направлении согласования их интересов и позиций на новой основе; взаимного примирения противоборствующих агентов; взаимного уничтожения противоположностей.

Различаются полное и неполное разрешение конфликта. Если имеет место преобразование или устранение основы конфликта (причин, предмета), то конфликт разрешается полностью. Неполное разрешение имеет место тогда, когда устраняются или преобразуются лишь некоторые структурные элементы конфликта, в частности, содержание противоборства, его поле, мотивационная база конфликтного поведения участников и подобное.

Применение позитивных методов разрешения конфликтов воплощается достижением компромиссов или консенсусов между противоборствующими субъектами.

Компромисс (от лат. *compromissum*) — означает соглашение на основе взаимных уступок. Теоретико-методологической основой компромиссов служит положение диалектики о сочетании противоположностей как формы регулирования и разрешения социальных противоречий и конфликтов.

Консенсус (от лат. *consedo*) — форма выражения согласия с аргументами противника в споре. Понятие консенсуса обозначает общественное согласие относительно правил разрешения конфликтов. В частности, о согласии относительно: а) принципов функционирования конкретной системы, что воплощается в демократических структурах власти управления обществом; б) правил и механизмов, регулирующих разрешение конкретных конфликтов. Консенсус может быть охарактеризован с содержательной стороны (качественный аспект) и уровня достижения — степень консенсуса (количественная сторона).

В философско-методологических подходах к изучению категории « конвенция » имеет следующее смысловое наполнение.

Конвенция (*convention, Uebereinkunft*, соглашение) - термин для обозначения международного договора, простого по форме и однопредметного по своему содержанию. Конвенция - (от лат. *conventio* - соглашение) - договор, соглашение, условие. Разнообразные конвенции играют значительную роль в науке и в повседневной жизни. Спор, дискуссия, коллективное обсуждение проблем всегда опираются на соглашение относительно значений используемых слов, терминов, выражений.

Конвенциональность - состояние общества, при котором доверие в обществе, открытая коммуникация, непосредственное участие людей в процессе принятия исполнительных и законодательных решения и достижение консенсуса по стратегически важным вопросам.

Конвенциональность является развитием термина "общественный договор"- обоснованного в концепции Ж. – Ж. Руссо. Конвенциональность – концепция, согласно которой научные понятия и теоретические построения являются продуктами соглашения между людьми.

В целом, возможно отметить, что конфликты на основании диалога должны завершаться установлением: конвенции; компромисса; консенсуса.

В современных позициях, - как отмечает А. А. Бушмелев, конфликт, как социальный феномен, в синергетической интерпретации можно рассматривать как технологию управления общественными процессами. Наиболее адекватно отразить прогноз развития конфликта, по нашему убеждению, возможно лишь в нелинейных уравнениях, предлагающих несколько вариантов решения. Синтез математического аппарата и синергетического «нелинейного мышления» позволит выявить возможный веер вариантов реализации данной технологии с наибольшей эффективностью " [3].

В своей работе А. А. Бушмелев выделяет то, что наиболее полно отражают как суть данного явления, так и его функциональное значение.

Во-первых, социальный конфликт - это внутрисистемное явление, отражающее процессы взаимодействия структурных элементов конкретной социальной системы и определенным образом влияющее на ее эволюцию. В период устойчивого существования социальной системы конфликт проявляет себя главным образом на микроуровне и выступает как внутренняя флуктуация, следствие проявления внутренних противоречий в процессе реализации общесистемных целей. В силу того, что конечным и неделимым структурным элементом любой социальной системы является человек, обладающий индивидуальным сознанием и видением окружающей действительности, то его мнение по способам достижения обозначенных целей может не совпадать с мнением других людей. В сочетании с необходимостью реализации собственных целей и удовлетворения личных потребностей данный факт ведет к нарушению структурных связей, возрастанию внутренней неустойчивости и хаоса.

Таким образом, социальный конфликт как способ взаимодействия структурных элементов системы является механизмом адаптации социальных систем к меняющимся условиям существования, и выхода на качественно новый уровень развития.

Во-вторых, социальный конфликт — это способ коммуникации социальных систем. Он способствует ускорению процессов социального метаболизма и перераспределению ресурсных и информационных потоков. Являясь отражением жёсткой конкурентной борьбы между социальными системами в меняющихся условиях среды существования, социальный конфликт становится механизмом социального отбора, т.е. механизмом выбора наиболее эффективных структур.

В-третьих, социальный конфликт — это социальный феномен, оказывающий существенное влияние на процессы социальной эволюции в целом. В своих глобальных формах (революция, война) он отражает бифуркационное состояние общества и выступает как атрибут хаоса. На любом уровне своего проявления конфликт является фактором самоорганизации социальных систем, т.е. механизмом спонтанного образования качественно новых диссипативных структур более высокого уровня и, соответственно антиэнтропийным механизмом.

Все представленные позиции, как подчеркивает при этом А. А. Бушмелев, являются достаточно условными, поскольку каждая из них содержит в себе проявления двух других. Например, конфликтующие элементы конкретной социальной системы по отношению друг к другу могут быть рассмотрены как самостоятельные социальные системы более высокого порядка. Соответственно, как фактор самоорганизации и антиэнтропийный механизм социальный конфликт проявляется в эволюции социальной системы любого уровня - от человека, до общества в целом.

В данном исследовании, - пишет А. А. Бушмелев, мы ни в коей мере не хотим абсолютизировать значение социальных конфликтов в развитии общества. Он является одним из факторов социальных изменений наряду с сотрудничеством. Лишь в периоды переходного состояния социальных систем от одного уровня порядка к другому он может сыграть решающую роль и через хаос социальных взаимодействий вывести к новому согласию между различными социальными субъектами [3].

Выводы. Таким образом, на основании выявленного и исследованного материала, стало возможно сделать определенные обобщения и выводы:

1. Конвенциональное окончание конфликтов является необходимым этапом их завершения, но не полного разрешения, что следует из общей ситуации современного перманентного общественного состояния.

2. Принцип ” конвенционального равновесия ” существенен для самоорганизующегося общества и для самоорганизации общества в целом.

© Горенко О. Н.

3. Все формы общения – это конвенции по сути. Каждое общение, целенаправленное по основаниям своей диалогичности – требует в результате конвенции – должно приводить к конвенции.

4. Конвенциональность в обществе исходит из общения – диалога. Диалог невозможен без противоречия как развития самого дискурса – коммуникации. Диалог – это форма ” развития кеонвенциональных условий ”.

5. Конфликт – способ / форма выявления присутствующих противоречий.

Конфликт – это ” кульминация противоречий ” - а диалог – это способ / форма конвенционального разрешения противоречий / - ведь без наличия противоречий он невозможен.

6. Исходя из концепции Николая Кузанского – противоположности / противоречия в ” бесконечности ” совпадают, то отсюда возможно заключить и о современной позиции о бесконфликтном решении конфликтов.

7. Фактически возможно заключить о конвенциональной сущности конфликта в обществе и как одного из условий достижения конвенциональности.

Перспективы дальнейших исследований: На сегодня недостаточно уделено внимание изучению конвенциональности в пространстве отдельных конфликтных состояний самоорганизующегося общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Малинецкий Г. Г. Выбор стратегии / Г. Г. Малинецкий // Компьютера. -7 октября, 2003. – с. 25-31.
2. Такмаков А. М. Социально-философский анализ конфликтогенеза современного российского общества и формирования институциональных основ управления социальными конфликтами // Александр Михайлович Такмаков: Диссер...на соиск.учен. степен канд.. филос. наук - специальность: социальная философия. – М., 2000. – 156 с.
3. Бушмелев А. А. Конфликт как фактор самоорганизации общества // Антон Аркадьевич Бушмелев: Дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11. - Йошкар-Ола, 2004. – 220 с.
4. Семилетенко В. В. Общественное согласие как фактор стабилизации социальных систем: Социально-философский аспект / Валерий Владимирович Семилетенко: Дис. ... канд. филос. наук : специальность - социальная философия - 09.00.11. - Москва, 1999. – 198 с.
5. Дэвидсон Д. Общение и конвенциональность / Davidson D. Communication and Convention. - Synthese #59, 1984, pp.13-17. Davidson D., 1984. Рус. пер. Е.В.Зиньковского опубли. в кн. "Философия, логика, язык" под ред. Д.П.Горского и В.В.Петрова. - М., "Прогресс", 1987.
6. Зотов А. Ф. Мышление, знание, рациональность // А. Ф. Зотов // В кн.: Грани познания: наука, философия, культура в XXI веке / В двух книгах / отв. ред. Н. К. Удумян / Ин- т истории естествознания и техники им. В. И. Вавилова РАН: Ин – т философии РАН. – М.: Наука, 2007. – 303 с.

Горенко О.Н. – аспирант кафедры философии и социологии Государственного учреждения «Южноукраинский национальный педагогический университет имени К.Д. Ушинского»

УДК: 1:316.3+316.728-027.233+165.242.1

ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ “ЖИТТЄВИЙ УСПІХ” У РАМКАХ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

Метою статті є концептуалізація «життєвого успіху» в рамках діяльнісного підходу. Здійснюється комплексне міждисциплінарне вивчення змісту категорії «успіх». Запропоновано диференціацію змістових сенсів понять «успіх» і «успішність». Виявлено значимі показники поняття життєвий успіх в рамках об'єктивних і суб'єктивних характеристик діяльнісного підходу.

Ключові слова: *успіх, успішність, життєвий успіх, діяльність, діяльнісний підхід, самореалізація.*

ЭКСПЛИКАЦИЯ ПОНЯТИЯ “ЖИЗНЕННЫЙ УСПЕХ” В РАМКАХ ДЕЯТЕЛЬНОСТНОГО ПОДХОДА

Целью статьи является концептуализация понятия «жизненный успех» в рамках деятельностного подхода. Осуществляется комплексное междисциплинарное изучение содержания категории «успех». Предложена дифференциация содержательных смыслов понятий «успех» и

«успешность». Выявлены значимые показатели понятия жизненный успех в рамках объективных и субъективных характеристик деятельностного подхода.

Ключевые слова: успех, успешность, жизненный успех, деятельностный подход, самореализация.

TRUE LIFE SUCCESS CONCEPT EXPLICATION WITHIN THE ACTIVITY APPROACH

The aim of the following paper is a of the “true life success” conceptualization within the activity approach. It was made a complex and interdisciplinary study of the “success” category’s content. It was suggested a distinction of the content’s meaning between the concept of ‘success” and “success rate”. It was found out the significant data of true life success within objective and subjective characteristic of the activity approach.

Key words: success, success rate, the true life success, activity, an activity approach, self actualization.

Человек, его жизненное самоопределение, саморазвитие и самоосуществление представляют собой интерес как для естественных наук, так и для социогуманитарных, в том числе для философии. В изучении и понимании человека, его мировосприятия и успешной самореализации наукой были разработаны определенные теоретические принципы и применялись различные методологические подходы. С нашей точки зрения, наиболее адекватным для исследования и объяснения категории «жизненный успех» является деятельностный подход и различные теории деятельности.

Проблематике жизненного успеха, самореализации личности посвятили свои работы такие учёные, как С.Л. Рубинштейн, А.Н. Леонтьев, К.А. Альбуханова-Славская, Е.М. Борисова, Е.А. Климов, Л.А. Коростылева, И.Ю. Кулагина, В.Н. Колоцкий, Н.А. Лаврова, А.К. Маркова, Р.С. Немов, Г.П. Щедровицкий, Э.Г. Юдин, Г.С. Батищев, Н.С. Пряжников, О.Н.Родина, Н.В.Самоукина, С.В. Славнов, Х.Хекхаузен, А.Е. Чирикова, П.А. Шавир и др.

Целью статьи является анализ понятия «жизненный успех» в рамках объективных и субъективных характеристик деятельностного подхода.

Прежде чем рассматривать понятие «успех» в рамках деятельностного подхода, следует подчеркнуть, что в научной литературе часто происходит отождествление понятий «успех» и «успешность». Так, некоторые исследователи (Р. Стивенс, В.М. Розин, В.С. Степин) считают их синонимическими понятиями, что вносит некую неопределенность и нечёткость при их использовании в прикладных исследованиях. Мы склонны характеризовать понятие «успех» как социально признаваемое достижение. Это некий объективный критерий, заданный обществом и применяемый к конкретному человеку другими людьми. Успешность же, по нашему мнению, носит субъективную окраску, представляя собой набор критериев, формируемых в отношении себя отдельным человеком.

С феноменологической точки зрения «успех»- одна из заложенных (априорно) в человеческую природу структур человеческого существования, опыт анализа которой накоплен в философии, этике, эстетике, психологии, социологии [1, с.92].

В социальных науках, в том числе в философии, успех предстает как сложный, многосторонний объект исследования, характеризующийся внутренним единством и противоречивостью: с одной стороны, «успех»- это характеристика и показатель переживания результата индивидом собственных действий и усилий, с другой- показатель своеобразия его положения среди других людей и, следовательно специфики его социальных связей и отношений [2, с.31].

Несмотря на то, что деятельностная проблематика как в философии, так в психологии и социологии несколько утратила свою популярность, нам кажется целесообразным применение именно данного подхода для концептуализации понятия «успех». Что касается непосредственно «жизненного успеха» человека в контексте деятельностного подхода, то это направление на сегодняшний день остается мало изученным. Для понимания взаимосвязи данной концептуальной схемы важным представляется определение деятельности в сложном междисциплинарном категориальном аппарате, его связи с другими категориями.

Разные исследователи не только по-разному трактуют деятельность, но и, что более существенно, различно оценивают место этой категории в познании. С точки зрения одних исследователей, деятельность – это один из способов описания и объяснения действительности. Другие же считают, что категория деятельности задает саму реальность, что ничего кроме

деятельности не существует. Так Э.В. Галажинский подчеркивает актуальность самореализации, социального развития, достижения успешности в деятельности современного человека. Он отмечает, что современная жизнь характеризуется «всплеском интереса к проблеме самореализации и связанным с ней проблемам саморазвития, самоопределения, самодетерминации...подчеркивающих роль субъективного фактора в реализации человеком своих "сущностных сил". Самореализация конституирует активно-деятельностный аспект жизни, и даже ее смысловой аспект» [3, с.47].

С. Смирнов, определяя деятельность, пишет: «Деятельность – это не просто совокупность процессов реального бытия человека, опосредованных психическим отражением, она несет в себе те внутренние противоречия и трансформации, которые порождают психику... И субъект, и объект как бы «выдифференцируются» из деятельности... Самостоятельно открыть формы деятельности с предметами человек не может. Это делается с помощью других людей, которые демонстрируют образцы деятельности и включают человека в совместную деятельность... Деятельность всегда носит опосредованный характер. В роли средств выступают орудия, материальные предметы, знаки, символы и общение с другими людьми» [4].

В философском словаре, под редакцией И.Т. Фролова, деятельность определяется как «специфически человеческий способ отношения к миру, предметная деятельность; процесс, в ходе которого человек творчески преобразует природу, делая тем самым себя деятельным субъектом, а осваиваемые им явления природы – объектом своей деятельности» [5]. Именно материально-преобразующей предметной деятельности, труду обязан человек, как своим первоначальным становлением, так и сохранением и развитием в ходе исторического процесса всех человеческих качеств. В этом отношении В. Давыдов пишет: «... Именно понятие деятельности может быть исходной абстракцией, конкретизация которой позволит создать общую теорию развития общественного бытия людей и различные частные теории его отдельных сфер. На этом пути стоят большие препятствия, одно из которых как раз и связано с трудностями дальнейшей разработки философско-логического понимания деятельности» [6].

Деятельность людей всегда протекает на базе созданных ранее объективных предпосылок и определенных общественных отношений. Поэтому она носит конкретно-исторический характер, представляя собой способ существования данной социальной реальности.

Всякая деятельность включает в себя цель, средство, результат и сам процесс деятельности, и, следовательно, неотъемлемой характеристикой деятельности является её осознанность. Деятельность, а именно успешная деятельность, является реальной движущей силой общественного прогресса и условием самого существования общества. Вместе с тем история культуры доказывает, что деятельность как таковая не является исчерпывающим основанием человеческого существования. Если основанием деятельности является сознательно формулируемая цель, то основание самой цели лежит вне деятельности, в сфере человеческих мотивов, идеалов и ценностей [1, с.94].

Существуют многообразные классификации форм деятельности - разделение деятельности на духовную и материальную, производственную, трудовую и нетрудовую. С точки зрения творческой роли деятельности, в социальном развитии, особое значение имеет деление её на репродуктивную (направленную на получение уже известного результата известными же средствами) и продуктивную деятельность, или творчество, связанное с выработкой новых целей и соответствующих им средств или с достижением известных целей с помощью новых средств.

В истории познания понятие деятельности играло и играет двоякую роль: во-первых, мировоззренческую, объяснительного принципа, во-вторых, методологическую основания ряда социальных наук, где деятельность и ее успешные результаты становится предметом изучения. В качестве мировоззренческого принципа понятие деятельности утвердилось, начиная с немецкой классической философии, когда в европейской культуре восторжествовала новая концепция личности, характеризующейся рациональностью, многообразными направлениями активности и инициативы, и были созданы предпосылки для рассмотрения деятельности как основания и принципа всей культуры. Первые шаги к такой точке зрения сделал Кант. В ранг всеобщего основания культуры деятельности впервые возвёл Фихте, рассматривая субъект («Я») как чистую самодеятельность, как свободную активность, которая созидает мир («не-Я») и ориентируется на этический идеал. Но поскольку Фихте ввёл ряд внедеятельностных факторов (созерцание, совесть и др.) в качестве решающих критериев деятельности, он тем самым подорвал единство своей концепции.

Наиболее развитую рационалистическую концепцию деятельности, применимую к изучению жизненного успеха человека, построил Гегель. С позиций объективного идеализма он толкует деятельность как всепроникающую характеристику абсолютного духа, порождаемую имманентной

потребностью последнего в самоизменении. Главную роль он отводит духовной деятельности и её высшей форме - рефлексии, т. е. самосознанию. Такой подход позволил Гегелю построить цельную концепцию деятельности, в рамках которой центральное место занимает проясняющая и рационализирующая работа духа.

В послегегелевской буржуазной философии концепция деятельности, развитая немецким классическим идеализмом, подвергается резкой критике, при этом акцент перемещается с анализа рациональных компонентов целеполагания на более глубокие слои сознания, обнаруживающиеся в жизни человека. Против гегелевской концепции выступил Кьеркегор. Разумному началу в человеке он противопоставляет волю, а деятельность, в которой Кьеркегор видит отрешённое от подлинного бытия функционирование, противопоставляет жизнь, человеческое существование. Волюнтаристская и иррационалистическая линия (Шопенгауэр, Ницше, Э. Гартман и т. д.), рассматривающая волю как основу мирового и индивидуального существования, на место разумного целеполагания (т. е. деятельности) ставит порыв и переживание. Эта тенденция получила своё продолжение в современном экзистенциализме.

Марксистская философия в своей трактовке деятельности преодолела ограниченность узкорационалистического и идеалистического понимания деятельности. Понимание им жизненного успеха человека, видится в целостном восприятии деятельности как предметной, как органического единства чувственно-практических и теоретических форм деятельности. Эта целостность синтезируется в марксистском понятии практики, включающем многообразные формы человеческой активности и ставящем во главу угла труд как высшую форму деятельности.

Тенденция отказа от рассмотрения деятельности как сущности человека и единств основания культуры усиливается в западной философии на рубеже 19-20 вв. Это связано не только с утратой буржуазной цивилизацией социального оптимизма, но и с критикой техницистского активизма, осуществляемой некоторыми направлениями немарксистской философии.

Вместе с тем принцип деятельности при его развёртывании в конкретных исследованиях потребовал углублённого анализа механизмов деятельности и формирующих её факторов. Это привело к вычленению иных компонентов, лежащих за пределами собственно деятельности, хотя и связанных с нею и влияющих на неё. Теория социального действия (М. Вебер, Ф. Знанецкий) наряду с анализом рациональных компонентов целеполагающей деятельности подчёркивает значение ценностных установок и ориентации, мотивов деятельности, ожиданий, притязаний и т. д., что, однако, приводит к психологизации понятия деятельности.

В философской науке деятельностный подход к пониманию человека и его мира, получил, как известно широкое распространение в 60-70-е годы. Разработка деятельностного подхода у таких теоретиков, как Г.П. Щедровицкого, Г.С. Батищева, В.Н. Сагатовского, В.П. Иванова, Э.Г. Юдина, М.С. Кагана и др. была связана с достаточно углубленным понятийным анализом, способствовавшим развитию философской культуры того времени.

В.С. Швырев говорит о том, что деятельность – это активность в культуре, и этот смысл изначально и определяет содержание понятия деятельности как исходного понятия деятельностного подхода. Деятельностный подход исходит из того, что этот тип отношения к действительности определяется не биологическими заданными, а исторически выработанными социокультурными программами. В.С. Швырев выделяет две системы, которые характеризуют разные типы деятельности: закрытую и открытую. «Деятельность, предполагающая социокультурные основания, предпосылки и нормы, может осуществляться на двух уровнях. Это, деятельность, связанная с освоением и использованием, применением выработанных в историческом развитии социокультурных способах изменения и преобразования действительности, зафиксированных в определенных установках, нормах, программах, которые задают некую парадигму деятельности.... Деятельность основанную на использовании данных способов и норм, можно назвать деятельностью в рамках определенной парадигмы или внутрипарадигмальной деятельностью... исходные основания парадигмы обуславливают определенный способ отношения к миру, и, тем самым, направленность деятельности, ее целеориентиры...». Данный тип деятельности В.С. Швырев характеризует как закрытую систему. Благодаря заданности, закрытости, своих отправных предпосылок внутрипарадигмальная деятельность несет в себе несомненные черты адаптивного, приспособительного поведения, которое достаточно четко проявляется в ориентациях на следование принятым в окружающей среде обычаям, правилам, традициям. В этом смысле правомерно говорить о закрытых системах деятельности как о типах социального поведения [7].

Активное, творческое начало деятельности в наибольшей степени проявляется в деятельности

по развитию наличных форм культуры, соответствующих способов отношения к действительности, связанных с ними установок и нормы. Деятельность такого рода не ограничивается ориентацией на имеющиеся программы действий, кем бы они не были заданы – природой или социумом. Она предполагает способность к постоянному пересмотру и совершенствованию лежащих в ее основании программ, к постоянному, так сказать, перепрограммированию, к перестройке своих собственных оснований, и тем самым может быть охарактеризована как *открытая система*. Люди выступают при этом не просто исполнителями заданной программы поведения – хотя бы и активными, находящими новые оригинальные решения в рамках ее осуществления, – а успешными людьми, созидателями, творцами принципиально новых программ действия, новых социокультурных парадигм. В закрытой системе деятельность целесообразна. В открытой – целесообраза. Именно при переходе от целесообразной деятельности к деятельности целесообразающей в полной мере открываются перспективы творчества, свободы, самореализации, счастья и в целом- жизненного успеха.

Экспликация понятия деятельности, у Швырева В.С., через открытость и трансцендентность человеческого отношения к миру отличается от более узкого и более привычного ее понимания, связывающего его обязательно с осознанным активизмом, с рациональностью, личностной активностью и предприимчивостью.

Лекторский В.А., оппонировав каким-либо обвинениям в сторону деятельностного подхода, показывает, что он в современных условиях не только имеет смысл, но и обладает интересными перспективами. Но это предполагает его переосмысление и отказ от узкой интерпретации. А также означает различение деятельностного подхода (или, если угодно деятельностной исследовательской программы) и конкретных теорий деятельности – в философии, методологии, психологии – созданных в его рамках. Конкретные теории могут и должны трансформироваться, по новому интерпретироваться, от них можно отказываться – все это само по себе не обязательно означает отказ от деятельностного подхода как рамки для новых деятельностных теорий [8].

Часть обвинений исходит из ложной предпосылки отождествления деятельностного подхода с соответствующими идеями К. Маркса. В действительности К. Маркс предложил лишь один из вариантов этого подхода, который в нашей стране в силу конкретных исторических обстоятельств был интерпретирован как единственно существовавший. Мысли К. Маркса о деятельности, о практике могут быть поняты лишь в контексте развития немецкой философии начала XIX столетия, наследником которой он был. Важнейшая общая черта деятельностных концепций, созданных Фихте, Гегелем, Марксом — это идея опосредствования.

Часть обвинений касается деятельностного подхода вообще во всех его возможных разновидностях. Верно, что не все современные влиятельные философские концепции разделяют деятельностные идеи. Например, феноменология вряд ли может быть интерпретирована как деятельностная концепция. То же можно сказать о неотоцизме, о философии Хайдеггера. Некоторые философы обвиняют деятельностный подход в антропоцентризме. Такое понимание порождает восприятие природы как простого ресурса человеческой деятельности. Это «деятельностное» вмешательство, претензии на проектирование всего и вся порождают следствия, ставящие под угрозу существование природы и самого человека. Постмодернизм сохраняет определенные связи с деятельностным подходом. Согласно постмодернистам, человек живет в мире сделанных предметов (самым главным из таких «предметов» является текст), и сам он — сделанное существо. Развитие деятельностного подхода Лекторский В.А. понимает в попытках конкретного объяснения разных типов деятельности и понимания с позиций деятельности тех моментов, которые непосредственно кажутся недеятельными (например, созерцание, субъективное переживание, захваченность эмоцией и т.д.). Также следует подчеркнуть, что деятельностный подход может показать свою состоятельность в современных условиях только в том случае, если в его рамках будут предприниматься попытки понимания тех феноменов, которые были выявлены в недеятельностных и анти-деятельностных концепциях: феноменологии, ряде вариантов аналитической философии сознания и аналитической философской психологии. Явления субъективного мира, сознания исключительно сложны, и деятельностный подход пока не может претендовать на то, что все они легко объяснимы с его точки зрения.

Методолог Ю.В. Громько в своей статье «Деятельностный подход: новые линии исследований» подчеркивает, что сейчас происходит проблематизация представлений о том, что мы понимаем под индивидом, субъектом, личностью, индивидуальностью. Деятельностный подход позволяет ставить вопрос о воспроизводстве всех жизнедеятельностных предметов – субъекта, личности, семьи, мыследеятельности. Автор считает, что важнейшее завоевание деятельностного подхода состоит в

том, что на его основе по-новому может решаться проблема взаимосвязи человека и социального института, его социального успеха [9].

Изучение литературы показывает, что в контексте научных теоретических и практических разработок по выявлению показателей достижения жизненного успеха человека, большее внимание уделяется метрическим показателям успеха, чем исследованию личностных особенностей, внутренних факторов и действий человека. Большинство статистических данных акцентируют внимание на количественных составляющих, характеризующих жизненный успех, но абсолютно исключают объективные и субъективные, личностные и индивидуальные показатели успешной деятельности.

Анализ вышеперечисленных источников позволяет нам сделать вывод о том, что экспликация жизненного успеха в рамках деятельностного подхода возможна путем синтеза и обобщения составляющих экспликаций успеха на междисциплинарном уровне. Что касается деятельностного подхода, то жизненный успех целесообразно рассматривать как в контексте его объективных, так и субъективных характеристик.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Теплинских, М. В. Концептуальные подходы к проблеме определения успешности профессиональной деятельности специалистов социальной сферы / М. В. Теплинских // Сибирский психологический журнал. - 2007. - №25. - с. 92-97.
2. Дилман Д.А. Организационный успех в феноменологическом поле социологии управления: концептуальные основания и эмпирические методы исследования: Автореф.дисс. ...док-ра социол. Наук. Волгоград, 2006, 55 с.
3. Галажинский Э.В. Самореализация личности: взгляд с позиции психоистории. Сообщ. 2. // Сибирский психологический журнал. 2000. Вып. 12. С. 47-50.
4. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности [Электронный ресурс] / За материалами: Московского городского психолого-педагогического университета // Режим доступа: <http://psychlib.ru/mgppu/SPP-1995/SPP-001.HTM>
5. Философский словарь, под ред. И.Т. Фролова, М.: «Республика», 2001 г., с. 153-154
6. Давыдов В.В. Теория развивающего обучения М.: ИНТОР, 1996. - 544 с.
7. Швырев В.С. О деятельностном подходе к истолкованию «феномена человека». // Вопросы философии. – 2001. - №2. – с. 107 – 115
8. Лекторский В.А. Деятельностный подход: смерть или возрождение. // Вопросы философии. – 2001. - №2. – с. 56 - 65
9. Громько Ю.В. Деятельностный подход: новые линии исследований. // Вопросы философии. – 2001. - №2. – с. 116 – 123

Дмітрієва Маргарита Степанівна - докт. філософ.наук, професор кафедри філософії і соціології *Государственного учреждения " Южноукраинский национальный педагогический университет им. К. Д. Ушинского "* / Одесса / Украина /.

О РАЗВОРАЧИВАЮЩЕЙСЯ СЛОЖНОСТИ СОЦИАЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА

Рецензия на монографию Добродум О.В. Религия и политика в реальном и виртуальном пространстве (на примере США и России): Монография / О. В. Добродум. – Одесса: Удача, 2011. – 352 с.

Под грифом Одесского национального университета им. И. И. Мечникова в 2011 году в Одессе опубликована монография Ольги Добродум ” Религия и политика в реальном и виртуальном пространстве ” [1], где освещается взаимодействие религии и политики двух стран - США и России. Взят период двух сроков президентского правления Дж. Буша - младшего и В. Путина. Раскрывается религиозно – политическая картина мира церковно – государственной апологетики, правоконсервативных и прочих религиозных движений. Столь масштабно монографическое исследование офф – лайн - государственно – конвенциональной жизни, тем более в условиях виртуализации религии, предпринимается впервые. Представление же он – лайновой проекции

религиозного и политического этих стран безусловно свидетельствует о нучной смелости автора – новатора. Актуальность и острота темы несомненны, выбранный ракурс ее освещения вызывает интерес.

Построение гражданского общества и демократические преобразования, особенно в постсоветских государствах со времени приобретения ими независимости положили начало становлению государственно – церковных отношений нового типа. Эти отношения закреплены Конституцией Украины, Законом ” О свободе совести и религиозных организациях ” и другими Законодательными актами и Международно – правовыми отношениями, ратифицированными Украинским государством. Это обеспечило стремительное развитие религиозно – церковной жизни: расширяется конфессиональная сеть, интенсивно сооружаются культовые здания, отрываются духовные учебные заведения. Подобное интенсивное и зримое вхождение религии в публичную политику в последние двадцать лет характерно для многих регионов мира.

Религия при этом воспринимается повсюду как элемент культур и цивилизаций. Автор концептуально подошла к освещению данной проблемы, обозначив проблемные моменты осуществления принципов свободы и всего опыта построения государственно – церковных отношений, закладываемых на современном этапе государственного строительства. При этом, она подчеркнула, что “ религиозный ренессанс ” испытывает потребность глубокого религиозно-философского анализа качественной стороны содержания и смысла ренессансных процессов мультиконфессиональной направленности.

О. Добродум доказала, что философия религии и философия политики насыщается медийностью, будь то письменный текст или изображение, аудио- или видеоряд, включающий документальный кинематограф, электронные источники, онлайн-артефакты. Сетевая философия / философия виртуальной реальности становится субдисциплиной философской науки, рост роли медиа-структур и СМИ детерминирует развитие системы мобильного глобального геопозиционирования и коммуникационный менеджмент государственной власти.

Актуальность рассматриваемой темы усиливается тем, что автор решает провести намеченное исследование объекта в виртуальном пространстве. Включение виртуализации в общий контекст междисциплинарных научных исследований сопрягается при этом со свойствами той реальности, что выстраивается благодаря интеллектуальным усилиям человека вокруг него. Современная виртуалистика в ряде теорий рассматривается как порожденная среда, которая не просто способна оказывать воздействие на объект деятельных усилий человека. Содействуя возникновению нового виртуального окружения еще и объясняет порожденное [2 , с. 21], [3 , с. 33].

Надо полагать, что Добродум О. , выделяя при анализе феноменов религии и политики конфессиональные особенности их и сравнивая целостности офф – лайновой и он – лайновой проекции их в виртуальной социальной среде, поднимает звучание проблемы религиозной и политической жизни общества до метатеоретического уровня. Обращение к виртуальной социальной среде проецирует осмысление природы этих сопоставимых в социальной структуре феноменов. Прежде всего глубинный анализ их свойств и их взаимодействия в общественной жизни проходит при неперенной включенности хотя и самостоятельных, но зависимых друг от друга составляющих общественную жизнь и в онтологическом и в идеальном плане. Результаты такого исследования порождают возможность обращения к синтезу, то есть к осмыслению целостного исторического процесса. Так именно сегодня в постнеклассической мысли объясняется получающий широкое распространение термин “ социальная среда ” [4 , с. 13]. В структуре этого целого мы должны видеть реализуемый автором подход к объекту своего исследования, хотя сам термин система О. Добродум здесь не употребляет. Но ведь и В. И. Вернадский, впервые вводя на научном уровне действие термина системы, когда он закладывал основы своей теории биогеохимии и вышел на обнаружение сложных объединений совокупных организмов живого вещества, не назвал это системой, но дал их такую характеристику: такие сложные тела, как совокупности организмов живого вещества, связанные вместе в изучаемом эффекте, хотя они существуют раздельно, независимо друг от друга работающие [5 , с. 542]. Подобным образом он характеризует ноосферу и организмы, от нее не отделимые.

В исследовании О. Добродум мы встречаем изложение исследованного материала с достаточной эрудицией и глубокой осведомленностью, с попыткой осветить возможности практического воплощения полученных положений именно раздельно независимо друг от друга действующих, существующих раздельно и как бы связанных вместе. Составляющие компоненты социальной структуры общества в разных своих феноменах, они получают глубокий системный

© Дидишко И.И.

философский анализ. Здесь системный подход обусловлен четкой структурой и последовательностью материала, логикой изложения, содержательным анализом, хорошим стилем и профессиональным владением приемами методологической рефлексии.

Исследование виртуализации религии и политики опиралось на ряд методов, выработанных классической, неклассической и постнеклассической философией: экзистенциально-трансцендентально-психоаналитический и метод религиозно-философской компаративистики, проблематизации и концептуализации религиозно-философского материала, контекстуальный и интерпретационный, информационный и мифологический, ретроспективный и футурологический. Также были задействованы методы междисциплинарного синтеза, комплексного анализа религиоведческих и философских источников и приемы исследовательской работы смежных научных дисциплин, социологические методы анализа эмпирических данных, в частности, контент-анализ и метод включенного наблюдения, методологическая база проведения количественных и качественных исследований СМИ. Использованы обширные официальные статистические данные, материалы научных конференций, отечественной и зарубежной периодики.

Автор осуществила попытки незаангажировано исследовать особенности формирования образа новых религий. В связи с реализацией свободы совести в Украине проблема эта является достаточно новаторской, инновационной и перспективной, что свидетельствует о вкладе Добродум О.В. в религиоведческую науку, об ее эрудиции и глубокой ею о теоретико-концептуальной осведомленности, о практических аспектах воплощения положений ее монографии. Анализ истоков демонизации новых религий в СМИ представляется важным для украинского религиоведения в особенности в контексте анализа антикультуристской литературы.

Полученные результаты могут способствовать формированию новых подходов и категорий современного академического религиоведения, в виде теоретико-методологического основания и модели при проведении исследований гуманитарного и социального профиля по данной проблематике, стать составной частью научных разработок, необходимых для формулирования государственной политики в области интеграции страны в единое мировое информационное пространство.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Добродум О.В. Религия и политика в реальном и виртуальном пространстве (на примере США и России): Монография / О. В. Добродум. – Одесса: Удача, 2011. – 352 с.
2. Королев А. Д. О бытии: латентность и виртуальная реальность: Учебн. пособ./ А. Д. Королев. – М. : МГУ и СТАНКИН, 2004. – С. 21.
3. Носов Н. А. Виртуальная психология / Н. А. Носов. – М. : АГРАФ, 2000. – С. 33.
4. Касавин И. Т. Пространство: бытийственная основа знания / И. Т. Касавин // Эпистемология & философия науки/ - 2008. – N 4. – С. 5 – 13.
5. Вернадский В.И. О логике естествознания // Владимир Иванович Вернадский. В кн: О науке. - Дубна.: Феникс, 1997. – С. 542.

Дыдышко И.И. – директор Одесского колледжа транспортных технологий, аспирант кафедры философии и истории Украины Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова.

УДК: 10(09); 101.8

РАЦІОНАЛЬНІСТЬ В СТРУКТУРІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТЕХНІЧНИХ НАУК

В статті обґрунтовується сутність та моделі раціональності, подано її експлікація як гносеологічного феномену. Розкрито поняття методу та методології та їх раціональна природа. З'ясовані особливості раціональності і методології в структурі та розвитку технічних наук.

Ключові слова: раціональність, моделі, метод, методологія, технічні науки, аксіоматичний метод, експеримент.

РАЦИОНАЛЬНОСТЬ В СТРУКТУРЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО ИНСТРУМЕНТАРИЯ ТЕХНИЧЕСКИХ НАУК

В статье обосновывается сущность и методы рационализма, дана ее экспликация как гносеологического феномена. Раскрыто понятие метода и методологии и их рациональная природа. Объяснены особенности взаимосвязи рациональности и методологии познания в структуре и развитии технических наук.

Ключевые слова: рациональность модели, метод, методология, технические науки, аксиоматический метод, эксперимент.

RATIONALITY IN THE STRUCTURE OF THE METHODOLOGICAL BY SET OF INSTRUMENTS OF THE TECHNICAL SCIENCES

The essence and models of the rationality have been based in the article, its exploitation has been given as gnoseological phenomenon. The conception of the method and the methodology and their rational nature have been exposed.

Peculiarities of correlation of rationality and methodology of learning in the structure and development of the technical sciences have been explained.

Key words: rationality, models, method, methodology, technical sciences, axiomatic method, experiment.

Введение. Современная техническая наука представляет собой сложное системное образование, содержательное развертывание которого происходит под влиянием многих факторов, в том числе и в силу действия самых различных, используемых субъектом технического знания операций, методов, приемов, в совокупности образующих методологический инструментарий этих наук. Ни один процесс в структуре этих наук, подвергнутый анализу его содержания, сущности и перспектив модернизации не может быть объективно исследован вне этого инструментария. Этот инструментарий – есть квинтэссенция развития технических наук. В этих науках он употребляется в двух смыслах. Во-первых – для обозначения, используемых уже выработанных и позитивно зарекомендовавших себя на практике методов, форм и средств исследования. Во-вторых, он раскрывает и обосновывает процесс приращения новых знаний, их объективность, истинность и эффективность. В этом случае, приращение нового знания фиксируется в конкретных результатах: выработке новых понятий, формулировке новых принципов, законов, формулировании нового концептуального теоретического знания, а также в постановке новых проблем и выдвижении гипотез. Сегодня технические науки активно расширяют содержание методологического инструментария за счет специализированных технических операций, связанных с совершенствованием и модернизацией информационных процессов, новых способов передачи знания (схемотехника, развитие искусственных языков как средства научного познания и др.).

Развитие методологического инструментария технических наук отражает движение технической мысли человечества, отсчет которой идет от становления техногенной цивилизации. До этого создаваемые искусственные артефакты – тэхне – представляли собой лишь процесс копирования аналогов из природы (по утверждению Аристотеля), которые создавались рабами для облегчения труда. Следовательно, техника, по его мнению, нейтральна. Сформулированные им в работе «Органон» основные принципы, законы, логические операции мышления человека, составившие содержание разумной рациональности, никоим образом не относились к зарождающемуся техническому знанию, накопление которого только со становлением капитализма, потребовало своего обобществления и систематизации. Это в конечном счете, с учетом развертывания новой рациональной методологии, способствовало становлению технических наук, как новой ветви в структуре научного знания.

Цель статьи: раскрыть рациональность как базовую составляющую научной методологии технических наук.

Основная часть. Исследование логико-гносеологического аспекта технических наук раскрывает процесс развертывания в его содержании парадигмы рациональности и в силу действия различных познавательных методов и форм, в совокупности образуют их методологических инструментарий.

Когда речь идет о парадигмах рациональности в научном и техническом знании, прежде всего, подразумеваются, выделенные В.С. Степиным типы рациональности – классический, неклассический и постнеклассический. Эти типы рациональности, сложившиеся в указанных знаниях, отличаются от

тех форм разумной рациональности, которые господствовали до становления теоретического знания и были основаны на способах передачи практических приемов и навыков последующим поколениям. Такая рациональность составляла основу обыденного уровня познания.

Со становлением теоретического знания разумная рациональность оформилась в структуру логического инструментария познания – формальную логику Аристотеля, изложенную в «Органоне». Но разработка метода и методологии научного познания начинается с Нового времени. У истоков развития учения о методе и методологии стояли Ф. Бэкон и Р. Декарт. С этого же времени (от Р. Декарта) начинается свой отсчет формирование нового типа рациональности – классического. Трансформируя свое содержание эта рациональность пришла в научное и техническое знание XXI века. Но все трансформации в рациональности были тесно переплетены и взаимосвязаны с методологией научного познания. Поэтому есть необходимость обратиться к обоснованию содержания рациональности, с одной стороны, и метода и методологии, с другой, чтобы раскрыть их взаимосвязь и особенности развития в технических науках.

Обращение к понятию рациональности убеждает в мысли, что в философии науки нет общепризнанной дефиниции рациональности. Она объясняется как система замкнутых и самодостаточных правил, норм и эталонов общезначимых для достижения социально осмысленных целей (А.И. Ракитов); как согласованность отдельных элементов знания (И.С. Алексеев); как способность с наименьшей затратой сил удовлетворить некоторую социальную потребность (И.Т. Касавин). Среди дефиниций рациональности, выделенных П.П. Бондаренко, особую значимость имеют содержательно-научная рациональность как теоретически научное конструирование и целерациональность, поскольку эти дефиниции более тесно связаны с методологией научного познания.

Исследуя природу рациональности А.И. Афанасьев отмечает ее двойственность. «Во-первых, разум и производная он него рациональность рассматриваются как сущность, вещь, некоторое образование, существующее в мире, наряду с другими вещами, не являющимися разумом и не обладающие рациональностью. Во-вторых, разум, рациональность рассматривают как свойство вещей или мира в целом, например, упорядоченность, законообразность, форму или как свойство человека, как его субъективную способность» [1, с. 211]. Все же это более онтологизированный аспект разума и его производной, нежели гносеологический, раскрывающий природу и путь познания этого мира.

Заслуживает анализа и подход к рациональности у Г.Д. Левина, который исходя из тезиса, что «рациональность – это факт общественно-исторический, отмечает, что ... рациональность существует только там, где есть *ratio*, т.е. человеческий разум ... Рациональность существует внутри социума в двух формах: как рациональность человеческих мыслей и как рациональность человеческих продуктов [2, с. 344]. Развивая смысловое содержание рациональности от понимает ее в трех аспектах. «1) родовом – как признак любой человеческой деятельности и ее продуктов (рациональность – 1); 2) видовом – как признак лишь познавательной деятельности и ее продуктов – знаний (рациональность – 2); 3) подвидом – как признак только предписаний (рациональность – 3)» [2, с. 344]. Именно вторая и третья рациональности тесно вплетаются в содержание метода и методологии.

Новые модели рациональности, с целью ассимилирования ее содержания как базового феномена науки были предложены В.П. Порусом. В его концепции, в частности, эти модели "строятся с разными задачами. Одни модели предназначены для исследования организации "готового" научного знания, другие – для определения критериев рациональной научно-исследовательской деятельности, третьи – для рационального понимания и развития науки... Вопрос о том, какая из этих моделей представляет "подлинную" рациональность, так же неправомерен, как вопрос, какие механизмы ассимиляционные или диссимиляционные более адекватны жизни организма" [3, с. 69]. Однако анализ этих моделей дает основание утверждать, что в них доминируют наука как специфическая деятельность и научное знание как ее результат.

Новые модели рациональности обнаруживаются в учениях Л. Лаудана, Х. Патнэма, В. Ньютона-Смита, К. Хьюбнера, все их подчеркивает общая связь с научным знанием. И какой бы методологией познания она не определялась, она везде выступает эпистемологической ценностью. Это краеугольный принцип всей системы научного познания.

Рациональность как принцип рассматривается в следующих направлениях ее функционирования: в характеристике мыслительной деятельности, использующей осознанные формы и методы в продвижении приобретения знаний через систему науки; в характеристике человеческой

духовно-практической и образовательной деятельности. Принцип рациональности выступает не только как основа процессов познания, но и как форма осознания науки в структуре бытия духовной культуры. Новая рациональность, считает Б.С. Крымский – это утверждение духовности, приобщение к высшим смыслам человеческого мира, она включает различные виды и типы освоения мира и научный, и художественный и практический. Таким образом, она позволяет осуществлять оценку истины и погрешности добра и зла, правды и лжи. «Обобщенная рациональность сегодня может быть объяснена как такая, которая ориентируется на мерки разума, способности к мотивационному выбору (решений, возможностей, действий, альтернатив) соответственно обоснованных порогов (мировоззренческих) или нормативных (качественных) ограничений, которые могут быть сформулированы в виде полной системы принципов рациональности» [4, с. 98]. С.Б. Крымский выделяет следующие принципы рациональности: принцип мироопределения, упорядоченных последовательностей, достаточного основания, рельефности бинарных оппозиций, принцип аналитичности, принцип нормальности, принцип сократовской иронии, принцип ясности, принцип интеллектуальной размерности бытия, принцип решительности, интеллектуальной пригодности и этичной ценности истины» [4, с. 98-106]. Это углубляет содержание рациональности как гносеологического феномена, как формы на которой базируется наука.

Что же представляет, на наш взгляд, научная рациональность? Прежде всего она понимается, как совокупность критериев (правил) осуществления научно-исследовательской деятельности, а также оценки ее результатов. Рациональность в научном познании – это особая форма движения мысли субъекта. И как действие умственное, она выражает момент теоретического осмысления сущности процесса, его преобразования и дальнейшего развития. Для того, чтобы раскрыть природу рациональности как определенной характеристики мысли и действия, необходимо связывать ее с такими характеристиками как целесообразность, целеполагание, эффективность, ясность и определенность, закономерность и др. Учет этих характеристик позволяет интерпретировать рациональность как специфическую характеристику сознания, создающую необходимые предпосылки для достижения оптимальных и эффективных форм познания и преобразования действительности.

Такая интерпретация рациональности позволяет утверждать, что она пронизывает всю систему методологии научного познания.

Исходным понятием методологии научного познания выступает метод. В научном познании он рассматривается и как особый тип рациональности, и как форма деятельности, и как особое качество этого процесса. Научный метод – это основное и главное звено методологического инструментария, и в то же время – это не сумма догматических правил и способов познания, а совокупность гибких обновляющихся приемов регулирования, контроля и оценки познавательных действий, их согласования на основе прямого и обратного процессов движения информации между субъектом, его целями и производимыми действиями с объектом, результатами познания. Метод как система предписаний, принципов, требований к организации и осуществлению исследований одновременно выступает орудием производства знаний, побуждает субъекта к совершенствованию методологической квалификации. В то же время, в технических науках метод необходимо отличать от деятельности по производству технических артефактов. Метод в этих науках есть разновидность нормативного знания, а не сама познавательная деятельность на основе этого знания. Одно дело знать, как необходимо действовать для достижения результата, а другое дело – реальные действия по получению результата на основе метода. Метод выражает часто алгоритм деятельности, но необходимы еще навыки, умение, способности для осуществления этой деятельности. Что же касается системы регулятивных правил, то они выступают лишь в качестве тех форм, в которых метод выражает, раскрывает, закрепляет и объективирует свое содержание. А все регулятивные принципы, предписания, инструкции, правила и т.д. – это всего лишь средства описания метода, средства экспликации знания о нем. В этом плане заслуживает внимания объяснение сущности научного метода

у А.И. Зеленкова, который пишет, что «научный метод – это система регулятивных принципов и приемов, с помощью которых достигается объективное познание действительности, генерализируется новое знание. Методы в науке складываются в результате рефлексии над уже полученными теоретическими результатами в освоении определенной предметной области исследований» [5, с. 187]. Здесь формирование научного метода детерминировано практическим познавательным действием, теоретическим обобщением результатов этого действия и, в конечном счете, выработкой

принципов и приемов, как методологического инструментария, на который можно опираться и который можно использовать в дальнейшей познавательной деятельности, тем более, что содержание метода подтверждено практикой.

В нашем понимании научный метод – это особая рационально схематизированная форма предпосылочного знания, выступающая в качестве принципов и приемов организации и регулирования познавательной деятельности, а также генерирования нового знания.

Все богатое содержание научных методов раскрывается через методологию. Понятие «методология» в технических науках выражает функционально-организующую, направленно-регламентирующую исследовательскую деятельность. Оно отражает рефлексивно-систематизирующие способы осуществления функций научного, мышления. В первом случае методология понимается как совокупность приемов осуществления познавательной деятельности в технической науке. Второе значение отражает необходимость анализа общих проблем формирования, подбора, применения научных методов в их единстве: оснований существования, структуры и содержания, взаимной связи и взаимодействия, эффективности, типологии и т.д. В данном контексте методология – это общая теория метода. В реальном же значении методология науки представляет собой рациональное учение о принципах построения, формах и способах научно-технического познания. Методология науки формирует представление и дает оценку нормам и способам обоснования, построения и реализации научно-технических программ исследования. Методология вырабатывает общие схемы научного описания и объяснения в технических науках, а также реализации, овеществления знаний в конкретных артефактах.

Обобщая моменты взаимосвязи рациональности и методологии, можно утверждать, что для них характерны следующие черты, которые в единстве составляют их структуру. Во-первых, целеполагание (оно характеризует ядро рациональности и методологии). Во-вторых, полный набор методов для достижения цели, причем таких методов, которые зарекомендовали себя в технических науках как эффективные. В-третьих, порядок действий субъекта в достижении поставленной цели (алгоритм его деятельности). В-четвертых, наличие разума (там, где нет субъекта – носителя разума нельзя вести речь о рациональности и методологии познания, как осмысленного и апробированного на практике эффективного пути деятельности субъекта). Эта структура видится универсальной для обоснования единства рациональности и методологии во всей системе научного знания.

Конкретные научно-технические методологические концепции имеют свою специфику и их надо отличать от общенаучной методологии. Эти концепции отличаются привязанностью к определенной, конкретной предметной области, исследуемой только лишь конкретной наукой. Здесь необходимо обратить внимание на взаимодействие естественных и технических наук в области их методологии. Факты показывают, что в естественных науках происходит технизация, индустриализация методов естественнонаучных исследований, в чем находит свое выражение тенденция превращения научного труда в разновидность производственного. Методологическое единство естествознания и технических наук опирается на тот факт, что в природе и технике люди имеют дело с одной и той же материей, движущейся по одним и тем же объективным законам. В частности, методологическое единство проявляется в применении общего аппарата исследований, но при этом учитывается их специфика в каждой из этих ветвей научного знания.

Это позволяет утверждать, что, несомненно, методологический инструментарий технических наук обширен. Эти науки не могут обойтись в своих исследованиях и развитии без наблюдения, измерения, описания, идеализации, анализа, синтеза и других методов всей совокупности методологии науки. Но главными здесь выступают аксиоматический метод и эксперимент.

Аксиоматический метод – это способ построения технической теории, при котором в ее основания кладутся принимаемые в качестве истинных без специального доказательства положения (аксиомы или постулаты), из которых все остальные положения выводятся при помощи формально-логических доказательств. При аксиоматическом построении технической теории изначально задается набор независимых друг от друга исходных аксиом, позаимствованных у «стволовой» науки, или постулатов, т.е. утверждений, доказательство истинности которых в данной системе знания не требуется и не обсуждается. Из аксиом по определенным формальным правилам строится система выводов: совокупность аксиом и внедренных на их основе положений образуют аксиоматически построенную техническую теорию. Такая теория может быть использована для модельного представления уже не одного, а ряда классов явлений, для характеристики не одной, а нескольких предметных областей. Отыскание правил соотнесения аксиом формально построенной системы знания с определенной предметной областью называют интерпретацией. Эврисистема

аксиоматического метода позволяет выстраивать теоретическую основу знания до того, как подвергнута экспликации соответствующая ей область действительности, а затем отыскивать эту область в процессе интерпретации теории, что значительно расширяет прогностические функции научного исследования. В современном техническом научном познании примером формальных аксиоматических систем являются фундаментальные теории электротехники, теплотехники, теории металлов, сопротивление материалов и т.д., что влечет за собой ряд специфических проблем их интерпретации и обоснования (особенно к теоретическим построениям неклассической и постнеклассической науки).

Особое место в технических науках принадлежит *эксперименту*. Эксперимент – метод исследования, в основе которого лежит целенаправленное воздействие на объект в заданных контролируемых условиях, опосредованное рациональным знанием. Суть его сводится к изучению объекта в искусственно созданных для этого условиях. Обращение к такого рода условиям помогает преодолеть ограниченность наблюдений и определить основные достоинства эксперимента.

Существуют различные виды технических экспериментов в ходе которых техническое знание раскрывается не только как истинное, но и как эффективное. Здесь широко применяются такие виды эксперимента как исследовательский, модельный, иллюстративный, решающий и др.. Каждый из них выступает в качестве целенаправленного и теоретически детерминированного изменения хода естественных процессов и явлений с целью получения знаний о них в «чистом» виде, т.е. в рамках искусственно смоделированной познавательной ситуации, когда становится возможным получить знания об интересующих исследованиях свойствах и отношениях изучаемых объектов без деформирующего влияния на них случайных и побочных факторов.

В технических науках широко применяется *мысленный эксперимент*, в ходе которого создаются такие комбинации идеальных объектов, которые в реальной действительности не могут быть воплощены. Он позволяет ввести в контекст технической терминологии новые понятия, сформулировать основополагающие принципы научной концепции, осуществить содержательную интерпретацию математического аппарата технической теории. Именно поэтому он знаменует собой один из магистральных путей построения современного технического знания.

В технических науках используется *вычислительный эксперимент*, благодаря стремительному развитию информационно-компьютерной базы научного поиска. Вычислительный эксперимент – это эксперимент над математической моделью объекта на ЭВМ. Сущность его заключается в том, что по одним параметрам модели вычисляются другие ее характеристики и на этой основе делаются выводы о свойствах явлений, репрезентированных математической моделью.

Вычислительный эксперимент базируется на триаде «математическая модель – алгоритм – программа» и носит междисциплинарный характер.

Обращением к вычислительному эксперименту удастся в ряде случаев снизить стоимость научных разработок и интенсифицировать процесс научного поиска, что обеспечивается многовариантностью выполняемых расчетов и простотой модификаций математических моделей для имитации тех или иных условий эксперимента.

Таким образом, вычислительный эксперимент предстает в качественной технологии научных исследований, фундирующей перспективные стратегии научного поиска.

Выводы. Проведенный анализ рациональности, методов и методологии познания позволяет сделать следующие выводы. Во-первых, они тесно взаимосвязаны в научном познании – содержание метода и методологии пронизаны рациональной деятельностью субъекта познания, это с одной стороны, а с другой рациональность придает содержанию метода и методологии строгость, объективность, последовательность, это особая форма движения мысли субъекта. Во-вторых, несмотря на разнопонимание сущности рациональности и ее моделей различных подходов и исследованию метода и методологии научного познания, предложено свое личностное понимание содержания этих категорий. В-третьих, объяснена специфика рациональности и методологических конструкций в технических науках, что обогащает проблемное поле рациональности и методологии в содержании технических наук.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Афанасьев А.И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки. – Одесса, Бахва, 2013. – 288 с.
2. Левин Г.Д. Что есть рациональность? / В кн.: Философия мышления. – Одесса: Печатный дом, 2013. – 444 с.
3. Порус В.Н. парадоксальная рациональность (очерки о научной рациональности). – М.: Изд-во

- УРАО, 1999. – 124 с.
4. Кримський С.Б. Запити філософських смислів. – К.: ПАРАПАН, 2003. – 240 с.
 5. Философия и методология науки / Под ред проф. А.И. Земенкова. – Минск: ГИУСТБГУ, 2011. – С. 187.

Єфіменко С.А., Державний заклад “Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського”, Одеса

УДК: 101+312.3+316

СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

У статті визначаються перспективи формування особистості в умовах громадянського суспільства сучасної України, враховуються не тільки аспекти соціальної динаміки, інноваційності та відкритості до змін, але і фактори певної соціальної статики: аспект ментальної наступності, культурної ідентичності, вмонтованості особистісної свідомості в сферу національного буття і національних цінностей.

Ключові слова: громадянське суспільство, особистість, соціальна реальність, соціальні аспекти, антропологічні фактори, національне буття.

СОЦИАЛЬНО-АНТРОПОЛОГИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ ЛИЧНОСТИ В ГРАЖДАНСКОМ ОБЩЕСТВЕ СОВРЕМЕННОЙ УКРАИНЫ

В статье определяются перспективы формирования личности в условиях гражданского общества современной Украины, учитываются не только аспекты социальной динамики, инновационности и открытости изменениям, но и факторы определённой социальной статики: аспект ментальной преемственности, культурной идентичности, внедрённости личностного сознания в сферу национального бытия и национальных ценностей.

Ключевые слова: гражданское общество, личность, социальная реальность, социальные аспекты, антропологические факторы, национальное бытие.

SOCIO-ANTHROPOLOGICAL ASPECTS OF PERSONALITY IN CIVIL SOCIETY MODERN UKRAINE

The article outlines the prospects of formation of the individual in terms of civil society of modern Ukraine, takes into account not only the aspects of the social dynamics of innovation and openness to change but also the factors of a particular social statics: the mental aspect of continuity, cultural identity, the introduction of personal consciousness in the sphere of national life and national values.

Keywords: civil society, identity, social reality, social aspects, anthropological factors, national existence.

XXI век нуждается в личности с гибкой социо-психологической фактурой, способной существовать в условиях быстротечных изменений, нестабильности и малой степени определенности. Можно предусмотреть, что именно в этом направлении будет происходить формирование и развитие личности в украинском обществе.

Объект статьи – украинское общество на современном этапе развития.

Предмет статьи – социально-антропологические аспекты, влияющие на формирование личности в современном украинском обществе.

Цель работы – определить статические и динамические аспекты формирования свободной активной личности в гражданском обществе современной Украины.

Украинский народ как носитель независимой государственности и свободная личность, как основа нации, находятся сейчас именно в стадии своего формирования. В. Тарасенко указывает в связи с этим: "Нынешнее украинское общество — чересчур молодое социальное образование, формирование системных характеристик которого находится еще на стадии возможности их разных вариантов" [6, С.59]. В то же время можно повторить аксиому, четко сформулированную в свое время Ю. Бадзьо: "...Украинский народ, украинская нация — историческая реальность, украинцы —

древний и самобытный этнос, зрелое этническое сообщество, выразительно отличающееся от своих соседей единством языка, культуры, территории, особенностями психологии, непрерывным и поступательным процессом строительства государства, политического самоосознания, неуклонной тенденцией к политической и экономической консолидации, к территориальному объединению в одном независимом государстве" [1, С.16]. Вместе с тем нет сомнений, что украинское общество переживает сегодня процесс "нациотворчества" (который, как известно, ранее целенаправленно тормозился и не мог полноценно осуществляться в условиях советского режима) во всей его противоречивости и сложности.

Как и любое сообщество, которое находится на стадии становления, украинское общество вынуждено искать, закреплять и демонстрировать свою исключительность, уникальность, чтобы утвердить право на существование и свою самостоятельность, в первую очередь, в сознании своих членов. Украинский народ старается уверить сам себя, а вместе с этим и всех других, в собственной неповторимости. Все это — общее состояние поиска и перехода — соответствующим образом воздействует на сознание и менталитет личности, создает ментальную нестабильность, изменчивость, неопределенность — иногда продуктивную, иногда кризисную и стрессовую.

Прогнозируя перспективы формирования личности в условиях гражданского общества современной Украины, необходимо учитывать не только аспекты динамики, инновационности и открытости изменениям. Личностные ориентиры должны отвечать реальности, потому что они выполняют функцию облегчения, удовлетворения потребности в этнической идентичности, что является, как указывает Н.Н. Слюсаревский, одной из важнейших социальных потребностей человека [3, С.89-90]. Не меньшую значимость имеет аспект преемственности, культурной идентичности, внедренности в сферу национального бытия и национальных ценностей. В этом отношении не подлежит сомнению, что формирование личности в украинском обществе должно происходить на основе четко определенных приоритетов и ценностей национального воспитания, общепризнанных национальных традиций и предпочтений.

Среди базисных структур, которые считаются определяющими в формировании и стойком поддержании национальной идентичности, особое внимание уделяется менталитету. Считается, что именно в нем сфокусирована, сконцентрирована этническая уникальность. Все другие характеристики нации, даже такие важные, как язык, народное искусство, не являются признаками, которые непременно выделяют нацию среди других [3, С.74-75]. Эту роль выполняет только сочетание всех признаков этнической культуры, которая является совокупностью способов и результатов деятельности этноса.

В социальной философии под менталитетом понимается определенный уровень индивидуального и общественного сознания и связанный с ним спектр жизненных позиций, культуры и моделей поведения, которые претендуют на независимость от официально определенных идеологических установок, политических ориентации, совокупность и специфическая форма организации, специфический состав разных психологических свойств и качеств, особенностей и проявлений, обозначение оригинального способа мнения или умонастроения [4, С.172].

Развернутая трактовка менталитета дается специалистами антропологами: "менталитет" — это сформированная система элементов духовной жизни и мировосприятия, которая обуславливает соответствующие стереотипы поведения, деятельности, способы жизни разнообразных социальных общностей, индивидуумов, она включает совокупность ценностных, символических, сознательных или подсознательных ощущений, настроений, взглядов, мировоззрения, что определяют способность общностей и индивидуумов воспринимать или действовать соответственно [5, С.232].

Анализ представленных в научной литературе трактовок украинского менталитета позволяет сделать вывод, что исторические, географические, социокультурные и региональные особенности обуславливают фундаментальные расхождения в менталитете украинцев, которые живут в разных областях и местностях Украины. Соответственно, можно утверждать, что не существует какого-то таинственного "менталитета", который бы принципиально мешал или делал невозможным реформаторскую линию развития, делал бы украинский народ настолько уникально специфическим, что к нему вообще невозможно применять общепринятые критерии эффективности, цивилизованности, демократичности институций и тому подобное.

Р. Додонов считает конкретными проявлениями украинского менталитета, во-первых, пантеизм как духовную связь украинцев со средой их обитания; во-вторых — примат индивидуализма над коллективизмом, что ближе к европейскому, чем к азиатскому, мировосприятию; в-третьих — кордоцентризм, то есть примат эмоциональности над рациональностью, чувств над разумом; в-

четвертых — социальный фатализм, вера в "автоматичность" исторического процесса, избегание социальной активности; в-пятых — амбивалентность внутреннего мира, в котором объединяются авантюрно-казацкий (активный) психический тип и тип "сокровенного существования" (пассивный) тип; и, в-шестых — эгалитаризм [2, С.28-29].

По мнению М. Слюсаревского, украинский менталитет имеет такие черты: трудолюбие; хозяйственность; глубокая эмоциональная связь с родным краем; миролюбивый характер; гостеприимство; забота о родине; решительность; храбрость в деле защиты Родины; индивидуализм; интроверсивность; направленность на самоусовершенствование; демократизм; толерантность; гипертрофированное свободолюбие, граничащее с анархичностью; глубинная эмоциональность; сдержанность; сочетание элегичных настроений с неодолимым оптимизмом; развитое воображение, которое находит свое проявление в народном творчестве [3, С.209-211].

Вместе с тем надо считать вполне актуальным и реалистичным задание формирования определенных начал украинского менталитета, свойственного гражданину современной Украины. Это, безусловно, может (и должно) способствовать консолидации украинской политической нации, поможет образовательным инновациям получить крепкую национальную основу. Для выполнения этого сложного дела могут быть использованы такие черты, традиционно связываемые с украинской ментальностью, как трудолюбие, толерантность, склонность к взвешенным решениям проблем, стремление полагаться на собственные силы, чувство доброго юмора и др. Безусловно, совсем не обязательно чтобы именно эти и некоторые иные черты были свойственны всем без исключения украинцам во все исторические времена.

Но личность всегда требует осознания для своей этнической идентичности образа своего народа в идеале (по крайней мере — в прошлом), понимания уникальности и значимости своей культуры, — как впрочем, и уникальности своей личности в мире собственной родной культуры. Есть основания предвидеть, что в становлении украинской личности нового типа факторы национально-культурные будут играть все возрастающую роль, — поэтому создание и распространение определенной модели "украинского менталитета" надо считать одним из важных факторов формирования личности, ее "укоренения" в национальном прошлом, влияния на возможное будущее.

Для разработки и реализации воспитательного влияния модели украинского менталитета надо четко определиться с основополагающим (базовым) списком выдающихся украинцев (способных в целом формировать эталонно-значимые черты Украинской Личности), знаменательными датами, которые способны объединить нацию, памятками и символами, которые олицетворяют Украину, ее народ. Таким образом, формирующее влияние на украинскую ментальность является одним из направлений выработки и реализации украинской общественной идеологии.

К положительным аспектам национального личностного становления можно отнести довольно высокий уровень терпимости и взвешенности, свойственный украинскому народу, давние традиции принадлежности человека ко всяческим социальным структурам, которые помогали человеку защититься, адаптироваться к неблагоприятным условиям изменчивой общественной среды (в частности, принадлежность к сельской общине, сословной организации: кошу, цеху или гильдии, а во времена индустриального развития — к трудовому коллективу), высокий уровень образованности, который, с одной стороны, помогает гражданскому участию на определенном уровне компетентности и, с другой стороны, предотвращает эскалацию конфликтности.

Главными препятствиями на пути формирования в Украине полноценной активной свободной и творческой личности являются такие последствия тоталитарного извращения нормальной социальной жизни, прочно въевшиеся за советский период истории украинского общества, как сведение на нет самостоятельной гражданской активности людей; привычка подчиняться и "принимать участие" в таких проявлениях "активности", которые санкционированы приказом "сверху"; слабое осознание собственных интересов и неумение отстаивать их через посредничество гражданских организаций и правовых институций (арбитража, суда, прокуратуры и тому подобное).

Кроме этого, к факторам, тормозящим формирование гражданских качеств личности, следует, возможно, отнести так же такие черты украинского менталитета, как индивидуализм, мечтательная сосредоточенность на желательном-недоступном, а не реальном, меркантилизм и т. п. Это свидетельствует о том, что в Украине фактически прервана традиция спонтанной, самоуправляемой властью гражданской жизни. Существует настоятельная необходимость целенаправленного восстановления полноценной гражданской жизни, воспроизведение и дальнейшее развитие главных системообразующих ячеек гражданского общества: гражданских сообществ, групп и ассоциаций, которые являются средой формирования и полноценной самореализации личностей.

© *Игнатов И. О.*

На наш взгляд, новому типу украинской личности как таковой должен быть присущ развитый социальный интеллект, интерес к социальному бытию и умение эффективно принимать в нем участие (мы бы определили эти качества как "гражданскую компетентность"). С этими базовыми качествами личности связаны черты производные, но не менее значимые: желание и умение быть образованным в отношении гражданских дел, умения цивилизованно представлять свои социальные интересы, в том числе демонстрировать протест и тому подобное.

В качестве **вывода** заметим, что если динамичность и национальная адекватность выступают важными формообразующими характеристиками перспективного становления украинской личности, то гражданские качества составляют ее содержательную глубину. Важнейшими тенденциями, которые решающим образом будут влиять на возрождение и развитие гражданских свойств личности, безусловно, являются становление структур гражданского общества и внедрение принципов правового государства. Годы независимого развития позволили Украине успешно пройти начальный этап возрождения национальной культуры и духовности, которые должны стать базовым источником для формирования личности свободного гражданина и становления гражданского общества современной Украины.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадзьо Ю. Національна ідея і національне питання : [текст] / Юрій Бадзьо. – К.: Смолоскип, 2000. – 522 с.
2. Додонов Р.О. Соціально-філософський аналіз процесу формування та функціонування етноментальності: Автореф. дис... докт. філос. наук. - ін-т філософії НАН України ім.Г.С.Сковороди. / О.Р. Додонов. - К., 1999.-49 с.
3. Слюсаревський М. М. Ілюзії і колізії : [текст] / Микола Миколайович Слюсаревський; [вступне слово М. В. Попович]. – К.: Гнозис, 1998. – 233 с.
4. Современный философский словарь / [Под общей ред. В. Е. Кемерова.]-3-е изд., испр. и доп. – М.: Академический проект, 2004. – 864 с.
5. Соціальна філософія: Короткий Енциклопедичний Словник. - К.; Харків: ВМП "Рубшон", 1997. - 372 с.
6. Тарасенко В. В. Криза соціального самовизначення в Україні. До питання про соціальну ідентифікацію українського суспільства / В. В. Тарасенко // Віче. – 2000. – №11. – С.58–68

Игнатов И. А., аспирант кафедры философии и социологии Государственного учреждения " Южноукраинский национальный педагогический университет имени К. Д. Ушинского " / Одесса / УДК 130 + 112.

ОСЯГНЕННЯ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ

Стаття присвячена зародженню і початковому шляху усвідомлення людиною свого статусу і взаємодії з природою.

Ключові слова: *людина, цілісність, ціннісні орієнтири, природа, суспільство, наукове пізнання.*

ПОСТИЖЕНИЕ ПРИРОДЫ ЧЕЛОВЕКА

Статья посвящена зарождению и начальному пути осознания человеком своего статуса и взаимодействия с природой.

Ключевые слова: *человек, целостность, ценностные ориентиры, природа, общество, научное знание.*

KNOWLEDGE THE MANS NATURE

This article is devoted to the begin way of the man sensitives himself status and relationships.with nature.

Keywords: *man, society, relationships, nature ,science knowledge.*

Часто приходится слышать о гибели западной цивилизации, о закате гуманитарного образования, об угрожающей нехватке культурного фундамента для решения современных проблем.

Отчасти эти опасения отражают чувство неуверенности и ностальгию, что ощущается перед лицом радикально меняющегося мира. А также эти опасения отражают подлинную потребность поисков ответов на всё возникающие вопросы. Каким образом современная мысль пришла к тем важнейшим идеям и работающим принципам, которые сегодня столь глубоко определяют мир? Это насущные вопросы нашего времени, и чтобы подойти к ним, нам следует обратиться к своим корням – не с целью выказать слепое благоговение перед взглядами и ценностями прошлых веков, но скорее с целью выявить и объединить исторические начала собственной эпохи. Я полагаю, что, лишь помня глубочайших истоках нашей действительности и нашего мировоззрения, можно намереваться достигнуть того самопонимания, которое необходимо при столкновении с дилеммами современности. Исследуя трансформации образа человека в создаваемой им истории, я намерен показать те тенденции взаимодействия человека с природой и самим собой, которые привели его в ту точку отсчёта именуемой – "сегодня".

Механизм эпохи важно осмыслить, куда ведут сдвиги. Что меняло взгляды и как перемены этих взглядов влияли на будущее. Весь мир представляет собой огромное поле проблем для пытливого ума мыслителя. Весь мир это предмет философии. Человек особая часть этого мира. Таким образом, мы приходим к философии человека, его самопониманию в процессе самовосприятия, как отражение природных и складывающихся общественных тенденций, тенденций усложняющегося механизма социальных взаимодействий.

За давностью лет образ человека в отношениях с окружающей действительностью постепенно и неуклонно трансформировался. Этот образ прошёл большое множество форм и представлений, положения человека в мире и мира в человеке. Человеческое естество непрестанно жаждет найти ответы на извечно возникающие вопросы мировоззренческого и морально-нравственного мерила. Человек в своих воззрениях на пути саморазвития и открытия собственной многосложности пустил огромное множество тернистых ветвей мировоззрений от великого древа восприятия мира и его форм. Начиная свой путь с античных времён, где царствовало единство Целого – Космоса, и всякая часть его была неотделима от последнего, что и составляло главную ценность. И вплоть до нашего времени, с его многоусложняющейся структурой общественности и индивидом проходящим (и значительную часть уже прошедший - в лице его предков), длинный путь становления человеческой самоидентичности.

Таким образом мы предприняли попытку отследить циклическую связь.

- 1.Выход на целостность мира с не выделяемым из него человеком.
- 2.Выделение человека как тварного предмета.
- 3.Обратил своё внимание к тенденции на активность сделать его со-творцом Бога.
- 4.Обрёл индивидуальность начала инстинктивного толкования.
- 5.Попытка наукоподобить мир и знания о человеке (физикализм).
- 6.Рождение социальной физики.

Проблема человека возникла в философии не сразу, но это вовсе не означает, будто философский вопрос о сущности и смысле человеческого бытия поставлен лишь в наше время. С течением времени менялось лишь представление о человеке, его образ. В разные эпохи философское понимание не оставалось неизменным. В античную эпоху, например, человек видел себя частью существующего порядка, которым в основном определялось бытие последнего. При этом элементы вечного, космического, объективной цели, всеобщей нормы стояли над элементами субъективного, волевого начала в человеке, исторически преходящего.

Ценным было только целое. В древней классике, таким образом, человеческая история связана с космической. Для неё человек был неотделимой частью космоса. Как отмечают многие западные учёные, на этом этапе антропология могла быть лишь некоторым аспектом концепции природы и космоса и не имела собственных специфических задач. Хотя в сократовском «познай себя» и в тезисе Протагора, гласящем, что человек есть мера всех вещей, уже проявляется интерес к человеческой сущности, однако эти попытки не привели ещё к образованию отдельной науки о человеке.

Поворотным моментом явилось христианство. Учение о превращении Бога в человека выделяет человека из всего мироздания и ставит его на особое, исключительное место. Человек рассматривается уже не как родовое существо, а как индивидуальное историческое лицо, которое общается с очеловеченным Богом. Подобно тому, как весь мир возник в результате свободного творческого могущества Всеначала, так и человек в его относительной свободе и независимости поднялся над остальной природой.

Греческая концепция о мире, как замкнутой в себе сферы нашла завершение в геоцентрической

системе Аристотеля. После чего человек через его исторические окрасы приобретает образ себя как вещь среди других вещей этого мира, некий объективно познаваемый вид живых существ наряду с другими видами. Первым, кто через семь с лишним столетий после Аристотеля поставил антропологический вопрос и уже совершенно по-новому, т.е. в первом лице, был Августин Блаженный. Гностический человек - уже не вещь среди других вещей. Нет у него и своего неизменного места в космосе. Имея душу и тело, он принадлежит обоим царствам, будучи одновременно и полем битвы, и главным её трофеем. В каждом человеке проглядывает падший первочеловек, и проблема бытия решается в нём сообразно его жизни.

Для философии средних веков характерно стремление к синтезу основных элементов античности и христианства. Хотя человеку как существу, наделённому душой, в царстве бытия отводилось главенствующее место, в то же время признавалось, что он подвластен объективным всеобщим законам. Философия средних веков балансировала между идеей всеобщего порядка и идеей индивидуальной неповторимости человека. Но главной идеей и постулатом, после долгих терний средневековых направлений мысли, приводящих к постановке удара в фокусе идей тогдашних воззрений на живую свободную волю человеческого индивида.

Главная антропологическая тема вырисовывается в средневековье вполне определённо, но здесь нет ещё ни научных основ антропологии, ни личной заинтересованности в решении вопроса о человеке.

Каждая система ценностей опирается на ту или иную концепцию человека и как следствие обосновывает именно последнюю. Эпоха Нового времени – явилась великим историческим перекрёстком в жизни человечества, существенно преобразовавшая всю Западную Европу. Экономическая, социальная, политическая и духовная сферы проходили интенсивный процесс глобальных изменений, (становление централизованных, национальных государств в Европе, развитие массового производства товаров и машинного производства, религиозные войны, великие географические открытия, борьба за сферы влияния и начало колонизации, формирование и развитие буржуазии, и конечно, первые буржуазные революции и т.д.), которые вынуждали искать нетрадиционные решения извечных проблем человеческого бытия – что есть человек, каково его место в мире, в чём его сила и слабость, какой должна быть линия его поведения? А также преломление и возникновение новых ценностей и интересов, открывающихся в исторических координатах формирующегося общества и отдельного индивида, как незаменимого элемента, исходя из свойств и характеристик которого, и видоизменяется структура целостности общего – социума. Усилиями многих поколений учёных умов возникает и зреет наука Нового времени. Ракурс её становления сопровождается коренной реконструкцией всей картины мира и завершилось системой Ньютона, содержащей такой запас универсальности, что её влияние сказывалось и за пределами физики, влияние, выходящее за рамки исторической эпохи. Эта универсальность – следствие реализации нового подхода, родившегося и выросшего из стремления признать земной мир и земную жизнь человека в качестве самодостаточного и функционирующего по собственным имманентным законам.

Ценностные ориентиры средневекового теоцентризма разрабатывали и опирались на концепцию божественного творения «из ничего» и модель человека «как образа и подобия божия», но при этом с филигранной отчётливостью подчёркивалось принципиальное различие и абсолютное превосходство Творца. «Он ведь не таков, как иные мастера. Ибо те создают из готового материала. Он же всё от небытия извёл в бытие и дал бытие несуществовавшему. Бог творил не как люди, строящие дома или делающие корабли, или ткани, или другие мастера; они, делая предметы, создают их по готовым образцам, которые им нужны, беря при этом орудия труда друг у друга. Но как только Бог подумал, тут же сразу и создал Он нечто, даже если это ещё никогда прежде не существовало. Ведь Бог не нуждается ни в чём, а человеческие искусства нуждаются друг в друге. Для него творения легче, чем желание. Нам же легче пожелать, нежели создать нечто, ибо мы не можем создавать только посредством воли, а Богу творцу доступно всё.

Первыми признаками отказа от ценностной основы средневековой модели были изменившиеся условия концепции божественного промысла, а так же ущербности в сравнении с божественным творением человеческой деятельности, начинающей терять свой методологический и эвристический потенциал.

Направленность в человеке на земное, проявляющаяся в непрерывном процессе жизнедеятельности, человеческая воля, разум и его главное детище – научное знание, осторожно, но стремительно утверждали свою значимость. И с Новым временем приходит новый протест против

ограничений и стеснений неповторимого индивидуального в человеке общепринятыми порядками и нормами. Здесь то, человек, и восстаёт как Феникс из пепла идейно-религиозных нагромождений постепенно уходящей эпохи средневековья. На этом этапе индивидуальная человеческая личность осознаёт свои творческие силы, гордится своей независимостью. И в отношениях к абсолютам человек не хочет быть ограничен институтами и догмами. С личностным Богом он обращается теперь как индивидуальная личность, которую нельзя спутать ни с какой другой.

В модели «образа и подобия Бога» косвенно готовилась и по крупницам осуществлялась смена акцентов. С одной стороны, она касалась человека, с другой – природы. Возможность и способность человека реализовывать свою волю всё более приближала его к оригиналу, у Бога же постоянно сужалась область, в которой чудо выступало как действующий фактор. При изучении природы объективные характеристики и свойства предметов, и причинные связи как объяснение способа воздействия одного предмета на другой приводили к успеху и устраняли необходимость обращения к чуду для объяснения происходящего. Новым принципом естествознания выступил постулат «Из ничего ничего не бывает» означал фактическое признание того, что природа не подчиняется главному принципу Божественного творения – творения «из ничего» и без участия каких-либо материальных посредников. Ориентация на мир земной привела к культуре природы, природного, естественного, причинных связей, объективного закона.

В то же время акцент научного мышления фокусировался во внимании к чувственному миру, реализовывающемуся в усиленной разработке «естественных абстракций» и чётком различении понятий о естественных природных телах и умозрительных абстракций. Сам термин «естественная абстракция» противостоял средневековой настроенности на создание «смыслосодержащих абстракций», т.е. на теологическую трактовку в процессах абстрагирования и понимании гносеологического смысла интересующего нас объекта.

Новая наука искала альтернативность в своём стремлении создать абстракции, соответствующие природе, природной целокупности объекта, и на их основе свести чувственно наблюдаемое разнообразие в рамках природного целого к единству. Практическое значение последнего разъясняет Лейбниц: «Задача философии состоит в том, чтобы объяснить из природы самих тел причину их связного состава, показать способ, каким тела или части тел взаимно сцепляются друг с другом». Таким образом, в содержании понятия «существенное» перенесён акцент с субъекта на объект, с человека на природу, или по Марксу, относительно смысла коперниканской революции, «центр мира был найден в нём самом». А это значит, что существенное в объекте определяется не с позиций человека, а с точки зрения самой природы, выявляются такие свойства объекта, которые важны для его функционирования в составе природного целого, для поддержания всех тех соотношений, которые наблюдаются в самой природе.

Под влиянием успехов физики и нового естествознания мыслители данного периода при обращении к обществу, государству, праву, подводят к понятию «природа», подразумевая то предметное содержание «естественной абстракции», которым реальное разнообразие изучаемых объектов определённого типа и их свойств, сводится в единство, составляющее сущность всего класса этих объектов. Жан Боден, подобно физикам, рассматривал исходную абстракцию исследования государства как эмпирически данного явления в поисках политической реальности, и находит её путём теоретического анализа. Опираясь особыми гносеологическими образами – теоретическими объектами. Аналогично физикам, он озабочен проблемой удобного для нужд теоретического исследования логико-понятийного инструментария, ищет свою систему естественных абстракций, раскрывающих сущность политической жизни общества. И понятие суверенитет, в его воззрении, адекватно представляет государство в теоретическом сознании, отражает его сущность и является естественной абстракцией, выражающей саму природу государства в независимости от представленной в нём формы правления. Хотя и выделяет наивысшей формой власти монархию, т.к. последняя предполагает единое средоточие власти, объясняя подобное предпочтение на примере процессов механики – монархическая форма правления со своим единым центром осуществления власти соотносима с центром физической массы, центром которой является точка приложения сил.

И вновь, подобно физикам, Ж. Боден ищет в чувственно воспринимаемой реальности государства свою «естественную абстракцию» и способ объяснить многообразие проявлений силы государства в разных странах и периодах истории, чтобы раскрыть на этой основе закономерности политической жизни.

Убеждённость мыслителей рассматриваемого периода во всеобщей приложимости и универсальности научного подхода явилась причиной возникновения концепции социальной физики.

Такие яркие представители данного периода как Гоббс, Локк и Спиноза были «убеждены в один голос» - общество следует изучать так же, как и все другие природные структуры, применяя в его изучении те же универсальные методы, что приложимы к изучению всяких природных тел, человека следует изучать как разновидность природного образования. «Если бы причины человеческих поступков были бы известны с той же достоверностью, с какой познаются соотношения величин в геометрических фигурах, то честолюбие и алчность, лживая власть которых поддерживается представлением о праве и несправедливости, оказались бы бессильными...» [1, с. 111]. В то время подобная постановка мысли была вполне типична для социально-политической мысли. Гоббс восславляет геометрию и физику, дающие достоверные знания. Бесплодность прежних учений о государстве и праве он объясняет тем, что «никто из рассуждающих об этом предмете не исходил при изложении своих мыслей из истинных начал» [1, с. 281].

Тема человека проходит через большинство сочинений Томаса Гоббса. Достаточно назвать его ранний трактат «Человеческая природа», вторую часть философской трилогии «О человеке», наконец, первую часть «Левиафана», получившую аналогичное наименование. Столь повышенное внимание к проблеме человека не случайно. Человек в философской системе Гоббса выступает своеобразным фокусом, в котором пересекаются линии, идущие от философии природы к философии морали и от философии морали к философии государства. Являясь, с одной стороны, «физическим телом», человек служит, по Гоббсу, предметом естественных наук. С другой, как часть «политического тела» человек предстаёт в этом качестве объектом этики и учения о гражданском обществе.

Природа человека, как разновидность естественной атрибутики жизни, представляет сумму его физических и духовных способностей. К физическим способностям относятся способности питаться, двигаться и размножаться, к духовным – гносеологические свойства человека и способность к волевым действиям. При знакомстве с произведением Т. Гоббса «о человеке», философ даёт возможность понять, насколько бедны были знания о процессах, происходящих в человеческом организме. Жизнь есть «движение крови и сердца», и как только это движение прекращается, наступает смерть. Но рассматривая организм человека, Гоббс сознательно себя ограничивает, не являясь специалистом в данной области, но, тем не менее, тот материал, который приводится Гоббсом, позволяет судить об уровне научных знаний в этой области, а главное, даёт представление о методологии исследований человека как физического тела, о сугубо механистическом решении проблемы человека. Это относится в полной мере и к рассмотрению духовных способностей - способностей познания, к которым Гоббс относил целый ряд проявлений человеческой психики (ощущения и чувственное восприятие). Также воображение, память, мышление, которые в системе Гоббса были продуктом ощущения, как факторы причинно-следственных связей при взаимодействии индивида с окружающей средой.

Т. Гоббс был уверен, что первые посеи в поисках истинной науки о человеке принадлежат ему. Присущий каждому собственный интерес, пишет Гоббс - самая разрушительная и могущественная страсть людей, способная естественным путём объяснить структуру общества. Общество для Гоббса представлено как множество индивидов. Из свойств этих индивидов и складываются свойства общества. Таким образом, Гоббс формулирует основы начал своего учения: «Два самых верных стремления человеческой природы: одно из них – прирождённое желание, вследствие которого каждый требует для собственного употребления, принадлежащие всем вещи, а другое - естественный разум, благодаря которому каждый пытается избежать насильственной смерти как величайшего в природе зла [1, с. 286]. Философ выводил всё разнообразие общественных событий, исходя из свойств естественного человека, как высшей ценности в системах его времени.

Общество естественно, природно. В данном смысле человек – естественное природное тело, подчиняющееся закономерностям целого. Отталкиваясь от подобных когниций и доводя их до некоторых крайностей в контексте теории естественного права, делает выводы Бенедикт Спиноза. Спиноза выдвигает точку зрения о том, что человек полностью включён в бесконечную цепь причинно-следственных связей. Откинув категории цели и поставив на их место поиски причинно-следственных связей, мыслитель снимает острейшую проблему обществознания – несводимость законов общественного развития к закономерностям природы, но при этом пренебречь таким свойством человека социального мира, как наличие разума и свободной воли, по причинам которых социальный мир и проявляет своё бесчисленное разнообразие. Для философа человек ничем не примечательное тело природы, которого Спиноза просто обесценивает во всех присущих ему качествах и ценностях. Есть толчок задающий инерцию телу (человеку) и точка где инерция исчерпывается – место, где тело останавливается, как пример с брошенным камнем.

Следуя за найденным способом поиска «естественных абстракций» Гоббса, рассуждавшего об эмпирических свойствах человека, в исследовании которого надо найти такие характеристики, как объекта, которые позволяли бы рационально объяснить как его поведение, так и естественный порядок в обществе, последующие мыслители выделяли в качестве характеристик для человека как природного тела - способность суждения, выявленность личного суждения и готовность следовать этому интересу как естественному закону.

Адам Смит и Гельвеций продолжили эстафету развития идей Гоббса – «Если физический мир подчинён закону движения, то мир духовный не менее подчинён закону интереса», - формулирует свою позицию Гельвеций. Характерной чертой развития воззрений в 18 веке, является утверждение: «Интерес есть мера человеческих поступков» [2, с. 629].

Гельвеций рассуждает, что чувствительность людей к физическим страданиям и наслаждениям, наличие желаний и страстей, понимание личной выгоды – таковы естественным путём сформировавшиеся свойства этого природного тела. На основе изложенной модели человека Гельвеций и создаёт концепцию общества. Физическая чувствительность и личный интерес, по Гельвецию, и являются источниками справедливости, как критерия моральных норм [2, с. 629].

Адам Смит в модели экономического человека выделяет такие природные свойства индивида, как: «эгоистическая природа, преследование собственного интереса как мотив и результат всех поступков; постоянно нуждаясь в помощи своих близких, человек не может рассчитывать только на их личное расположение, но должен опираться и на их собственный интерес; продиктованная эгоистическим интересом склонность обмена одного предмета на другой; одинаковое у всех людей постоянное и неисчезающее стремление улучшить своё положение» [3, с. 283]; каждый человек старается найти наиболее выгодное приложение капитала, которым он может распоряжаться презумпция компетентности человека в том, что затрагивает его личные интересы (образ компетентного эгоиста) [3, с. 331].

В свою очередь направления в мышлении, заданные эпохой Нового времени, всё, более развёртываясь в научных умах, а затем и в общественных воззрениях, приводят западный мир к эпохе классицизма. Теоретические модели классического периода исключали развитие из картины мира. Наблюдаемые движения и изменения, поиски причинных связей и объективных законов и прикладываемая к этому эмпирика, только укрепляли представление о постоянстве и неизменяемости «естественного» порядка в природе. Методы, которыми располагали исследователи, не позволяли им увидеть и оценить масштаб происходящих изменений. Но зато в их распоряжении были средства, позволявшие «со спокойной логикой» (выражение К.А.Тимирязева) не замечать противоречия: с одной стороны, фиксировать движение и изменение объекта; с другой стороны делать вывод об его постоянстве, неизменяемости, т.е. не считаться с наблюдаемыми фактами. Вывод о постоянстве и неизменяемости природы был определенным и сомнений не вызывал. Что вызывало ряд факторов. Во-первых, абсолютизация настоящего коренилась в самой установке на анализ и понимание наблюдаемого бытия. Во-вторых, понимание наличного бытия из его сущности требовало различения сущности как устойчивой основы и явления как одного из частных осуществлений этой сущности в конкретно данных условиях.

Абсолютизация настоящего и неспособность признать идею развития и всеобщей объективной связи коренилась в самой методологии теоретического мышления. Последующее развитие науки показало, что продиктованные методологические установки естественных абстракций данного периода, не охватывали целостность, важнейшие сущностные отношения. Т.к. целостность не сводится к простой сумме составляющих её элементов. Тем более биологический вид, являющийся определённым уровнем организации живого, преподносящий нам целостность иной природы, нежели, к примеру, целостность в мире минералов и т.д. Именно поэтому родовая сущность человека ускользает от исследователей тогдашней эпохи.

Для рассматриваемой эпохи было характерно представление об обществе как о скоплении обособленных индивидов, для которых различные формы общественной связи выступали как внешняя необходимость, как средство для достижения личных целей. Ориентация на наличную действительность обернулась внеисторическим подходом. «Индивид определённой эпохи предстал не чем-то возникающим в ходе истории, а чем-то, данным самой природой».

В обществе, товарно-денежных отношений всё превратилось в товар, метод робинзонады сводит общественное и социальное к биологическому, природному. Теоретические модели человека, развивавшиеся в русле «социальной физики», концепции «человека разумного», «экономического человека» и техницизма исключали главное системообразующее отношение – взаимодействие между

природой и обществом, в ходе которого достигается превращение предметов природы в предметы, необходимые человеку – способ производства материальной жизни общества.

Подобные ограничения сумел преодолеть К. Маркс, приняв ключом к пониманию человека – его социальную природу («в своей сущности человек есть совокупность общественных отношений»). Перенос исследования в новую плоскость из описательного естествознания, организменного рассмотрения человека, исходя из присущих ему разума и свободной воли, эпохальный тупик был преодолен в рассмотрении феномена человека на небиологическом уровне надорганизменных связей, на основе процесса изменения предметов природы человеком, который и составляет основу субъект-объектных и субъект-субъектных отношений индивида.

Преодоление позиций созерцательности и постижение образа человека, преобразующего в процессе общественно-исторической практики предметы природы и социального мира в осмысленные с позиций человеческих потребностей, и тем самым, конвенциализирующего и себя самого, открыло новый ракурс в выделении и моделировании объектов исследования, базирующихся в теоретической модели человека. Но уже на кардинально новых принципах – принцип историзма и принцип деятельности, которые в свою очередь существенно дополнили палитру методологического инструментария научного сознания рассматриваемой эпохи.

Принцип историзма и принцип деятельности приводили модель субъекта познания в соответствие с достигнутым уровнем развития общественно-исторической практики, подготовив фасад для создания новых моделей. Так, в частности, Филатова А.Н. пишет о смене понятий-лидеров как закономерности теоретического мышления: проявление методологического и языкового лидерства отдельных наук на общем фоне развития знания – непосредственное следствие действия социальных эстафет и одна из закономерностей научного мышления, обеспечивающая непрерывность развития и историческую преемственность знания.

Физика (сначала в форме механики, а затем и во всём своём объёме) обосновано выступила как наука лидер и образец научности. В этом убеждают мотивы творческой активности Томаса Гоббса. «Галилей открыл врата физике как подлинной науке», писал Гоббс о роли Галилея в создании науки физики и о предлагаемом им самим по аналогии с физикой построением науки об обществе. Социальная физика выступила как влиятельное направление развития теоретической мысли в учении об обществе, праве и государстве 17ст. Но события реальной жизни и прогрессы категориального аппарата обществознания постепенно сформировали новое видение социальной реальности и её движущих сил.

Обратим внимание на то, что в процессе рефлексии естествоиспытателям приходилось сразу раздваивать своё внимание и различать получаемый результат и собственные действия в материале и с материалом, т.е. выбор методологии и интерпретации, а также убедиться в верности выбранного направления работы. Все эти предварительные действия означают, что человечество уже вступает в следующую фазу своего технологического развития – аналитико-рефлексивную. Здесь стоит задача понять и объяснить механизм действия.

Длительное время умы учёных занимали проблемы объяснения того, что уже сформировалось и способно уже заметно воздействовать на нас, прежде чем они осознали свою главную задачу – создать и обосновать объективную научную картину мира, такую, которая способна объединить усилия учёных и действительно, поможет собрать воедино разрозненные сведения о мире, природе, смысле и ценности человеческого бытия.

Но образ природы фактически не претерпел изменений в своём функциональном назначении. Изменился характер отношений к природе и рефлексия на истолкование её фактов. Природа для нас, как и прежде, остаётся предпосылкой, условием и средством существования, источником развития. Мы проследили, по каким направлениям и какими средствами достигались наши основные успехи в создании современного образа природы и в понимании роли человеческого разума в умении строить свои отношения с внешним миром. Возникновение науки и научного знания как специфической области деятельности – важный рубеж в истории общества и человечества: наука перевернула отношение «природа – человек».

Таким образом, мы имеем схему, в которой прямой аналогии из состояния оценки сегодняшнего мира вывести не может. Реальность следует изучать и на этом материале сделать расклад той стратегии, которая характеризовала переходный период на пути от полного незнания о человеке, к выделению его как особой тварной вещи и т.д. Такое виденье событий «сегодняшнего» мира даст нам основание выделить в качестве активного усилия современного человека, на пути к достижению полноты его качеств, составляющих меру человеческого. Подводя рассмотрение образа человека

ближе к современности, которая преподносит немало сюрпризов в лице тех философских и психологических конструкций, которыми представлен человек сегодня. Казалось бы, что любой исторический виток, в своей линейной опосредованности, приводит к неизбежному превосходству вновь рождённого идейного положения о мире и вещах его составляющих. Мир повседневности, со свойственными, последнему, анализом, синтезом и сравнением в видении минувших эпох, предстаёт перед вомчим взором исследователя как парадокс, квинтэссенция информационного и позиционного перенасыщения во всевозрастающем множестве. Здесь, при рассмотрении человека, его очертания размываются, сливаясь с фоном всё более нивелируемых идеалов, в которых недочеловек, человек и сверхчеловек теряются друг в друге.

В подобном информационном и концептуальном хаосе можно выделить лишь сам процесс, в русле которого обнаруживается такая разнонаправленность интенций сознания индивида, сознания потерявшего некую основополагающую идею поиска смыслов. Подлинно о чём-либо вопрошать. Современный мир, каким человек намерен его видеть, поработил своего же творца. Подводя последнего ближе к состоянию информационного носителя с всё уменьшающейся претензией на проявление собственного, самостоятельного мышления. Возвращая в индивиде не самосознающего и самодостаточного субъекта, а индивидуализированный механизм, социальную единицу, ограниченную запасом носимой в ней информацией и будучи обусловленной этим набором. Таким образом, человек современности, достигший, исторически, личной свободы, свободы мышления, свободы действий оказывается в положении "флэшки" с весьма ограниченной возможностью реализации своих потенциальных стремлений. Выбор, предоставляемый цивилизацией и её образующим фактором СМИ, закладывающими систему ценностей, стал столь велик, что кажется исчерпывающим тему выбора вообще. Однако, поле деятельности, в котором человек становится перед выбором и сами вариации выбора предоставляет всё та же социальная реальность. Человек как никогда находится в подвешенном состоянии. В лучшем случае, пока ещё, сохраняя свою телесность и уже эхом звучащие идеалы о гуманизме и лучшем будущем, люминесцентной надежды.

Мода характеризующая "сегодня" сводит все интересы к гедонистическому настроению, под форму которого «отливают» интересы и стремления социальной среды, рассказывая себе о свободе и собственной неповторимости как никогда прежде.

Современность предстаёт перед нами двойственно. Негатив одной её стороны создаёт стартовую площадку для другой, носящей как раз оптимистический характер оценок и представлений о будущем, характер эвристического потенциала.

Об оптимистических возможностях складывающейся эпохи пишет Алейник: Поставленная в исследовании постмодернизма проблема человека позволяет раскрыть его эвристический потенциал. Человек здесь занимает исключительное место: Через его смысложизненные ориентиры можно найти самый аутентичный путь понимания основополагающей интенции постмодернизма. Открытый классической наукой мир полностью исключал всё, что связано с человеком. Этому противостояла кантовская концепция человека. Он у Канта – трансцендентальный субъект, обретающий свободу и самосознание: человек – господин и собственник природы, а история – последний оплот разума. Современный мир показал, что если продолжать придерживаться прежней концепции мира и человека, то люди просто исчезнут с лица Земли. Средства, коими воссоздаётся образ человека сегодня, осмыслены как сумма условий его реализации и конституирующих способностей. Экспликация такого нового понимания человека включает и ретроспективную процедуру. Сюда относятся средства конституирования нового понимания мира и человека в философии культуры: телесность, желания, потребности, язык, деятельность. Свобода, смыслоположение – как неотъемлемые антропологические атрибуты.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. 1. Гоббс Т. Избранные произведения в двух томах, т.1 / Т. Гоббс – М., 1964. – С. 281.
2. 2. Антология мировой философии в 4-х томах, т.2. – М., 1970. – С. 629.
3. 3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит. – М., 1962. – С. 331.

© *Іванова О.С.*

Іванова О.С. – кандидат філософських наук, доцент кафедри суспільно-гуманітарної підготовки Одеської державної академії технічного регулювання та якості, начальник відділу виховної роботи Одеської державної академії технічного регулювання та якості..

УДК 1:37.046.16

СОЦІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНО-ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В ОСВІТНІЙ ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ

У статті розглядаються соціальні особливості формування гуманітарно-технічної еліти в освітній парадигмі сучасного технічного університету. Конкретизовано перспективні напрями інновацій в структурі ринкових трансформацій. Визначена доцільність упровадження інноваційних технологій навчання в навчально-виховний процес сучасного вищого технічного навчального закладу.

Ключові слова: *освіта, гуманітарно-технічна еліта, сучасний вищий технічний навчальний заклад, синергетичне мислення.*

СОЦИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ ГУМАНИТАРНО-ТЕХНИЧЕСКОЙ ЭЛИТЫ В ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ПАРАДИГМЕ ТЕХНИЧЕСКОГО УНИВЕРСИТЕТА

В статье рассматриваются социальные особенности формирования гуманитарно-технической элиты в образовательной парадигме современного технического университета. Конкретизировано перспективные направления инноваций в структуре рыночных трансформаций. Определена необходимость внедрения инновационных технологий обучения в учебно-воспитательный процесс высшего технического учебного заведения.

Ключевые слова: *образование, гуманитарно-техническая элита, современное высшее техническое учебное заведение, синергетическое мышление.*

SOCIOLOGICAL CHARACTERISTICS OF THE FORMATION HUMANITARIAN AND TECHNICAL ELITE IN THE EDUCATIONAL PARADIGM OF MODERN TECHNICAL UNIVERSITY

Abstract: *The article examines the social characteristics of the formation of Humanities and technical elite in the educational paradigm of modern technical university. Concretized promising areas of innovation in the structure of the market transformation. The necessity of introducing innovative learning technologies in the educational process of height.*

Key words: *education, humanitarian and technical elite, advanced technical colleges, synergistic thinking.*

Постановка проблеми. Сучасний рівень науково-технічного, інформаційного та соціально-економічного розвитку суспільства, розширення масштабів міжкультурної взаємодії та міжнародного співробітництва вимагають підготовки компетентного, конкурентоспроможного, професійно мобільного, соціально активного фахівця, здатного до адекватного професійного самовизначення і саморозвитку.

Вирішальне значення в переході на більш високий щабель розвитку людства має культивування творчо орієнтованої особистості «синергетичного» типу мислення, здатної адекватно оцінювати ситуацію, зважувати альтернативні думки і приймати продумані рішення на основі аналізу відповідної інформації. Культура гуманітарно-технічної творчої діяльності особистості в соціально-філософському аспекті розглядається як один з пріоритетних напрямів модернізації сучасного вітчизняного суспільства. Проте очевидно, що технічний університет у його сучасному статусі не повністю відповідає потребам суспільства. Освіта, одержана в технічному університеті, в ідеалі має допомогти майбутньому фахівцеві знайти професіоналізм і реалізувати свої потенції, оскільки її домінуюча мета - відтворення родової субстанції людини, створення умов для розвитку нового типу соціокультурної орієнтації та життєдіяльності, спрямованої на саморозвиток і самовдосконалення особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах модернізації всіх сфер життєдіяльності вітчизняного суспільства особливого значення набуває здатність вищої технічної освіти перейти на інноваційний алгоритм розвитку [3]. Українські вчені В. Андрущенко, І. Зязюн, М. Згуровський, В. Кремень, М. Михальченко, М. Степко та ін. відзначають цілу низку факторів, які підтверджують можливість позитивного розв'язання суспільством насущних проблем трансформації освіти [6].

Зокрема підкреслюється, що суспільні, економічні, технологічні та інші запити сучасного світу, інформаційна революція і формування суспільства, побудованого на знаннях, диктують нові вимоги до методологічної, світоглядної, системної підготовки сучасних фахівців. Сукупності цих вимог відповідає інноваційна спрямованість освіти, яка останнім часом стає важливою основою подальшого розвитку. Завдяки цьому модернізація вітчизняної вищої технічної освіти має набути нових імпульсів розвитку.

Вимоги прагматичної спрямованості вітчизняної вищої технічної освіти висуваються в Національній доктрині розвитку освіти, де зазначено, що «доцільно постійно оновлювати зміст освіти та організації навчально-виховного процесу відповідно до демократичних цінностей, ринкових засад економіки, сучасних науково-технічних досягнень» [7]. Отже, практично-прагматичну спрямованість сучасної вищої технічної освіти передають провідні напрями її розвитку в структурі ринкових трансформацій, а саме: інноваційний характер освіти, демократизація освітнього процесу, інформатизація та прагматизація освіти [5,9,10].

Мета статті - вивчити соціологічні особливості формування гуманітарно-технічної еліти в освітній парадигмі сучасного технічного університету.

Виклад основного матеріалу. В основі освітнього ідеалу III тисячоліття, парадигма якого визначена в доповіді міжнародної комісії з освіти для XXI століття (ЮНЕСКО), актуалізуються такі принципи, як: пізнання, вирішення, життєдіяльності та ін. Розуміння сенсу цього ідеалу є розумінням того, що елітна освіта в технічному університеті має органічно включати в собі фундаментальну складову. Проте фундаментальність сама по собі нейтральна, а у парадигмі елітної освіти вона повинна бути доповнена такими складовими як-от: гуманістична зорієнтованість, креативність. Орієнтуючись на такі домінанти є всі умови для створення прогностичної моделі підготовки гуманітарно-технічної еліти. Реалізація принципів цієї моделі в освітній практиці сучасного вищого технічного навчального закладу (далі ВТНЗ) дозволить відійти від загальної орієнтації на «середнього» студента, який у майбутньому сприятиме забезпеченню інтенсивного соціального та науково-технічного прогресу. Саме тому ми орієнтувалися у дослідженні на те, що подібного роду вітчизняна програма має бути спрямована не тільки на визначення принципів відбору і навчання корпусу університетської гуманітарно-технічної еліти, а й на інтенсивний розвиток досліджень у цій сфері. Однак, звертаючись до проблеми формування гуманітарно-технічної еліти у ВТНЗ, визначаючи домінуючі підстави формування моделі підготовки елітно конкурентоспроможного фахівця доцільно називати як параметричний. На цьому рівні становлення моделі елітного університетської освіти ми маємо в своєму розпорядженні знання окремих властивостей і відносин, що визначають її специфіку. Вихідними домінуючими векторами заснування окресленого феномена є фундаментальність, креативність, гуманізм освітньої моделі. У розрізі цих векторів все ж не простежується той рівень складності, який би забезпечив цілісність і органічність цієї моделі: динаміку властивостей, зв'язків, відносин. На наш погляд це варто здійснювати лише на стадії морфологічного аналізу.

Синтезуючи парадигму фізичного і морфологічного підходів, можна створити системну модель гуманітарно-технічної еліти в освітній парадигмі сучасного ВТНЗ. Лише в її межах будуть реалізовані основні системні принципи: цілісність, взаємозалежність (педагогічної системи та освітнього середовища), ієрархічність, множинність опису, а феномен елітної освіти зможе реалізувати її домінуючу мету.

Інноваційний характер сучасної вищої технічної освіти зумовлений насамперед тим, що в нових умовах господарювання інновації перетворилися на ключовий чинник зростання конкурентоспроможності, забезпечення економічного зростання, зростання добробуту населення, а також забезпечення економічної, технологічної та екологічної безпеки країни. А для країн з перехідною економікою саме інновації забезпечують перехід до нової технологічної бази, випуску нової продукції і, в кінцевому рахунку, вхід у фазу економічного зростання.

Як результат підвищення ролі інновацій у всіх сферах людської діяльності дуже швидко виробляються, оновлюються і розповсюджуються нескінченні факти, дані та знання про явища природи, технологічні і суспільні зміни. У зв'язку з цим істотно зростає роль системних, міждисциплінарних знань людини, необхідних з нескінченними потоками різноманітних знань і даних для вирішення нових, нестандартних проблем.

У такій новій парадигмі головне місце відводиться аналітичним здібностям фахівців, тобто їхній здатності шукати і знаходити необхідну інформацію, точно формулювати проблеми і гіпотези, виділяти закономірності, обґрунтовувати інноваційні рішення складних міждисциплінарних задач. Крім того, слід враховувати, що економіка більшості зарубіжних країн світу будується на принципах

інноватики [5]. Вона об'єднує такі важливі суспільні складові, як освіту, науку, виробництво в єдину інноваційну модель. Саме тому сучасний фахівець повинен мати цілісні знання про інноваційні механізми, ринок, і вміти застосовувати їх на практиці [8, 9].

Зауважимо, що сам термін «інновація» вперше ввів у вживання австрійський учений, основоположник інноваційної теорії економічного розвитку Й. Шумпетер [1], у праці «Теорія економічного розвитку» де визначено інновацію як «нову комбінацію», що означає іншу якість засобів виробництва, яка досягається не шляхом дрібного поліпшення старого обладнання або наявної організаційної схеми, а дискретно, поруч з ним, через введення нових засобів виробництва або систем його організації. Так, інновації витісняють старі продукти і освіти, і науки, і виробництва, що забезпечують структурну перебудову суспільства, виступаючи при цьому фактором руйнування для творення [3]. А у середині 80-х років XX століття науковці, почали активно вживати у довідкових джерелах новий термін «інновація» для позначення процесів перебудови вітчизняної педагогічної системи [2].

У результаті аналізу різних підходів до визначення освітніх інновацій і механізмів їхнього створення, Г.Сіротінко визначає поняття як результат (продукт) процесу створення нового, що оновлює освітню теорію і практику, оптимізуючи досягнення поставленої перед суспільством мети вищої технічної освіти.

Таким чином, освітні інновації - це загальна назва нового продукту освіти (теоретичного, практичного), що втілюється в навчально-виховний процес - концепції, теорії, системи, моделі, методики, технології, методи, прийоми і т. д. Проте за умови використання категорії «інноваційний характер освіти» не завжди мається на увазі виключно рівень упровадження освітніх інновацій, часто мова йде про участь вищів технічного спрямування у інноваційній діяльності або залучення інновацій в освітній галузі.

Зокрема перспективним напрямом залучення інновацій в галузі освіти нам вбачається створення зон високих технологій. Поширена така форма зон високих технологій як технопарки, спрямовані зміцнювати зв'язок між освітою та наукою [10, с. 36]. Найчастіше вони створюються на базі університету і наукових центрів, які займаються науковими розробками, мають багатий кадровий потенціал, готують майбутніх фахівців, що у своїй діяльності використовують передові технології. Це колосальна продуктивна, інтелектуальна, творча сила, здатна вирішувати економічні та соціальні завдання, що стоїть перед державою і суспільством.

Провідні вітчизняні ВТНЗ мають свої лабораторії, виробничі приміщення, які можуть постачати малим підприємствам і фірмам; проводити маркетингові дослідження і надавати допомогу у визначенні секторів ринку або окремих груп споживачів; готувати фахівців для малих фірм і підприємств, надавати консалтингові послуги, надавати в лізинг обладнання, оргтехніку, транспортні засоби тощо. У результаті цих дій з'являється можливість для швидкого впровадження наукових розробок у сферу освіти, науки, виробництва.

Однак, для того аби така схема почала працювати варто створити міцну підтримку на вітчизняному рівні. Відтак, стає актуальним суттєве оновлення змісту та методики професійної підготовки гуманітарно-технічної еліти, включення до навчальних програм управлінських, економічних і правових знань, поглиблене вивчення інформаційних технологій, основ інтелектуальної власності, іноземних мов тощо, адже майбутнє освіти детермінується процесами виникнення нових центрів еталонного знання, інноваційних потенційних майданчиків, які відграють випереджальну-освітню функцію в суспільстві, а у майбутньому цілком ймовірно перетворяться в нові види навчальних закладів [3, с. 47].

Отже, з точки зору окресленої парадигми інноваційність освіти – це своєрідний прояв власних сил і здібностей майбутнього фахівця та ініціювання індивідуальних шляхів його розвитку. У цьому випадку знання не просто отримують вигляд нашарування в структурі особистості, а виявляються й еволюційних, історичних проявах; розкриваються приховані можливості індивіда [3, с. 49].

Філософсько-методологічною основою інноваційного підходу в освіті стає гуманістична тенденція розвитку людини, заснована на принципах вільного індивідуального творчого розвитку особистості, з урахуванням творчих можливостей особистості.

Інновації освіти сприяють забезпеченню умов для випереджаючого зростання потреб людини протягом усього життя. Розвиток індивідуальності розглядається як вища духовна цінність суспільства, як головна продуктивна сила, у якій проявляється органічна єдність цілі та засоби. Тому через інноваційний характер вчені пояснюють зміну мети, вимог до парадигми освіти [6, с. 3].

У зв'язку з вищезазначеним актуалізується головна мета навчання яка, перш за все спрямована

не на придбання нових знань, умінь і навичок, а вироблення здатності орієнтуватися в нових умовах життя, детермінованих зростаючою швидкістю темпу життя людства, прийняттям стратегічних рішень. що у свою чергу, передбачає розвиток здібностей до творчості, різноманітних форм мислення, співпраці з іншими людьми, формування інтересу до знань. А це вимагає радикального перегляду філософії викладання, перехід від моделі «контролю якості» до моделі «забезпечення якості». З цим ми пов'язуємо основні принципи інноваційних змін в освіті до яких відносимо такі як от: плюралізм, варіативність, альтернативність та безперервність освіти [4, с.173]; особистісно-орієнтоване навчання; взаємодію викладача і студента; єдності навчання і виховання, пошук нестандартних методів і форм навчання [8, с.184], а також розробка і впровадження в навчальний процес дистанційно активних форм навчання та застосування у широкому масштабі інноваційних освітніх технологій, які базуються на фундаментальних епістемологічних і герменевтичних аспектах освіти, пов'язаних з мистецтвом розуміння і високою комунікативною культурою [6]. У сучасних умовах це дуже важлива життєва орієнтація, відсутність якої не дозволяє протистояти складним зовнішнім обставинам [1].

Швидке пристосування до зовнішніх змін досягається як різноманітною фундаментальною підготовкою, так і створенням можливостей для перепідготовки в рамках існуючої системи вищої технічної освіти.

Спрямованість на особистісний саморозвиток отримує більш динамічний і в той же час прагматичний характер. Так, для випускників сучасних ВТНЗ стає важливим самоствердитися в реальному житті, а не тільки в внутрішньо особистісному просторі. Відтак, як результат, не тільки підвищується активність студентів у засвоєнні навчального матеріалу, а й збільшується освіченість, створюється нове пошукове мислення, яке відповідає таким критеріям, як здатність вчитися, креативність, інтелект. У зв'язку з цим, на перший план висувуються такі освітні технології, як педагогіка співробітництва та педагогіка вільного виховання, нові підходи до організації процесу у ВТНЗ, які реалізуються за допомогою таких принципів, як рольова перспектива, педагогічна взаємодія, співпраця і співтворчість. При цьому дуже важливим є перегляд підходів в існуючій системі вищої технічної освіти.

Отже, сьогодні інноваційна діяльність в освіті розглядається не лише як фактор підвищення її якості та ефективності, основа розвитку всіх сфер суспільного життя, але і як вектор підвищення запиту на освітні послуги та зміни мотиваційної готовності дорослих до професійного навчання.

Висновки. Таким чином, інноваційний характер сучасної вищої технічної освіти вимагає створення інноваційних освітніх структур, утворення активного освітнього середовища, що у свою чергу веде до гнучкого управління та підтримки «відкритого взаємозв'язку». Кінцевою метою інноваційної освіти є виведення навчальних закладів на режим самоврядування, самоорганізації та самовдосконалення. Ця обставина демонструє, що для постнекласичного етапу розвитку науки характерний синтез різних напрямів освіти, науки і виробництва.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні методологічних підходів щодо процесу формування гуманітарно-технічної еліти.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бажал Ю. М. Экономическая теория технологических изменений: [учеб. пособие] / Ю. М. Бажал. – К.: Завет, 1996. – 240 с.
2. Зерна педагогической инновации: [хрестоматия] / Сост.: Л. В., Буркова, Н. Ф. Федорова. – М.: К., Правда, 2001. – 120 с.
3. Евтодюк А. В. Трансформация университетского образования в контексте синергетической парадигмы на рубеже эпох / А. В. Евтодюк // «Университетское образование Украины XXI века: проблемы, перспективы, тенденции развития»: [международная научно-практическая конференция]. – Харьков, 2000. – С. 46 - 50.
4. Медведев В. К. Реализация концепции непрерывного образования как системная комплексная проблема / В. К. Медведев // Проблемы и перспективы формирования национальной гуманитарно-технической элиты: [сборник научных трудов]. – Выпуск 7-8 (11-12) / Под ред. Л. Л. Товажнянский, О. Г. Романовского. – Вып. 9-10 (13-14). – Харьков: НТУ «ХПГ», 2005. – С. 73 - 180.
5. Олексенко Н. И. Инновационные подходы к проведению учебных занятий при подготовке фармацевтов / Н. И. Олексенко // Проблемы и перспективы формирования национальной

© **Кравцов Ю.С.**

- гуманитарно-технической элиты. Сборник научных трудов. – Выпуск 9 - 10 / Под ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКОГО, О. Г. РОМАНОВСЬКОГО. – Вып. 9 - 10 (13-14). – Харьков: НТУ «ХПГ», 2006. – С. 277 - 284.
6. Частная высшая школа Украины на пути инноваций: [монография] / Под ред. В. П. Андрущенко, Б. И. Королева. – Х. : Изд-во НУА, 2005. – 320 с.
 7. Степко М. Ф. Высшее техническое образование и наука Украины как факторы общественного развития и интеграции Украины в мировое сообщество / М. Ф. Степко // Материалы Всеукраинского совещания ректоров высших технических учебных заведений («Высшее техническое образование Украины и Болонский процесс»). – Харьков : НТУ «ХПГ», 2004. – С. 19 - 35.
 8. Сухина В. Ф. Возможности частного образования в инновационном обучении / В. Ф. Сухина // «Университетское образование Украины XXI века: проблемы, перспективы, тенденции развития» : [международная научно-практическая конференция]. – Харьков, 2000. – С. 184 - 185.
 9. Ткачева Н. А., Ткачев С. И. Формирование у студентов потребности в самообразовании / Н. А. Ткачева, С. И. Ткачев // «Высшее образование Украины XXI века: проблемы, перспективы, тенденции развития» : [международная научно-практическая конференция]. – Харьков, 2000. – С. 190 - 191.
 10. Яцейко М. Демократизация образования как тенденция ее развития в XXI веке / М. Яцейко // Высшее образование Украины. – 2006. – № 4. – С. 34 - 39.

Кравцов Юрій Сергійович – кандидат філософських наук, доцент, докторант кафедри філософії та права Дніпродзержинського державного технічного університету.

УДК:112

ЗРОСТАННЯ ЗНАЧУЩОСТІ ПРАВА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ТА ВИХОВАННІ

У статті розглядається одна з найважливіших проблем сучасного гуманітарного знання – проблема зростання значущості права в сучасній освіті і вихованні, що супроводжується глибоким переосмисленням комунікативної природи соціальної реальності, зміною уявлень про сучасну правову реальність як сутнісну характеристику суспільства.

Ключові слова: соціальна реальність, правова криза, правове поле освіти, правова реформа, базова підготовка юриста.

РОСТ ЗНАЧИМОСТИ ПРАВА В СОВРЕМЕННОМ ОБРАЗОВАНИИ И ВОСПИТАНИИ

В статье рассматривается одна из важнейших проблем современного гуманитарного знания - проблема роста значущости права в современной образовании и воспитании, что сопровождается глубоким переосмыслением коммуникативными природы социальной реальности, изменением представлений о современной правовой реальности как сущностную характеристику общества.

Ключевые слова: социальная реальность, правовой кризис, правовое поле образования, правовая реформа, базовая подготовка юриста.

THE INCREASSING IMPORTANCE OF RIGHTS IN MODERN EDUCATION AND TRAINING

The article deals with one of the major problems of modern human knowledge - the problem of growth znachuschossti law in modern education and training, accompanied by deep pereomislennyam kommunikativnoyi nature of social reality, changing concepts of modern legal reality as an essential characteristic of society.

Keywords: social reality, the legal crisis, the legal framework of education, legal reform, the basic training of a lawyer.

Законои, що регулюють відносини в освітянській галузі, мають бути демократичними, спонукати до творчості, вибору моделей і технологій навчання, виховання, сприяти самовизначенню учасників навчально-виховного процесу. Освітянське правове поле повинно надавати громадянам реальні

демократичні права і свободи щодо здобуття повноцінної освіти, участі їх в організації та управлінні освітою та самоосвітою. Освітнє законодавство має утверджуватися як ринково спрямоване, сприяти становленню особистої відповідальності, мобільності особистості щодо прийняття рішення, вибору варіантів реалізації власної свободи у сферах суспільного виробництва.

У процесі демократичної трансформації сучасного українського суспільства в ньому відбувається докорінна зміна ролі права, яке поряд з інструментальним значенням набуває рис основного ціннісного орієнтиру, однієї з фундаментальних суспільних засад. Оскільки в сучасному українському суспільстві стійкі стереотипи поваги до права, на жаль, відсутні, потрібне більш фундаментальне обґрунтування ролі права в житті людини і суспільства та відповідне орієнтування політики. Від міри адекватності такого обґрунтування залежить спрямованість і ефективність як реформування суспільства в цілому, так і здійснення правової реформи як складової частини трансформаційних процесів зокрема.

Перефразовуючи відомий афоризм Гегеля, можна сказати наступне: «Кожен народ має той правопорядок, який він заслуговує». Соціальний порядок породжується соціальною культурою людей, що включає у себе зокрема їх політичну, економічну, правову, моральну культуру.

«Правова криза в Україні є перманентною, вона стала «інститутом запуску» інших національних криз — політичної, влади та управління, демографічної, економічної, моральної тощо. Одночасно правова криза підсилювалась і продовжує посилюватись політичною та іншими видами криз, створюючи загальну системну кризу в державі [8]. Вона, з одного боку, є «рукотворною» і за всіма ознаками «вписується» в процеси, які у світі отримали назву «керований хаос». З іншого боку, ця криза стала однією з перших в світі, яка свідчить, що цивілізація досягла вершини в своєму спіральному розвитку і розпочалися зворотні процеси — регрес» [5].

Ознаки кризи правопорядку в Україні сьогодні очевидні. Її витoki, на наш погляд, слід шукати у кризі правової культури громадян. Правова культура формується під впливом не будь-якої юридичної освіти чи будь-якого юридичного досвіду, а саме залежно від характеру (типу) освіти чи досвіду, тобто лише завдяки певному типу юридичної освіти і досвіду. А це, в свою чергу, визначається відповідною соціальною реальністю, яка і детермінує типи духовної парадигми.

Сьогодні як ніколи виникає потреба в нових методологічних підходах, які б дали можливість поглянути на право як на найважливіший елемент людського буття, особливу реальність, що має складну структуру і власну логіку функціонування і розвитку. Особливе значення послідовних теоретичних досліджень, які виходять на філософський рівень, полягає в постійній критиці існуючого і в обґрунтуванні нових тенденцій розвитку. Тому осмислення правової реальності як суперечливої єдності всіх сторін такого явища, як право, є одним з актуальних завдань філософії права.

З появою неklasичної парадигми соціального знання, коріння якої сягає феноменології Е.Гусерля і В.Дільтея (середина ХХ ст.), сформувалось уявлення про конституюючу діяльність суб'єкта як частину об'єктивного світу. В центр уваги нової суб'єктивістської парадигми були поставлені не об'єктивні процеси соціальної упорядкованості, а порядок, який формується у свідомості суб'єкта у процесі інтерпретації ним соціальної дійсності. Людина не відображає у своїй свідомості світ, а конструює його; і у такий спосіб наповнює іншим смислом, який обумовлюється належністю суб'єкта до певного типу культури, соціального, ціннісного контекстуального простору [1;206].

Радикальний онтологічний поворот в сучасній соціальній філософії, в результаті якого проблематика свідомості, мислення, пізнання, науки виявилася проблематикою буття, його процесуальності, його структурності, складає одну з головних характеристик сучасності. Важливою є необхідність відповісти на питання, *хто* відтворює і відбудовує форми буття, в яких суб'єктних взаємодіях і ситуаціях вони відтворюються, змінюються, проектуються і конструюються [3;9].

В останні роки інтенсивно розробляються поняття віртуальної реальності і одночасно з цим ідея віртуалізації суспільства [2]. Поняття "віртуальний" все частіше уживається в більш широкому контексті. Наприклад, тривко увійшли до ужитку не тільки такі словосполучення, як "віртуальне співтовариство", але й "віртуальна корпорація", "віртуальні гроші", "віртуальна демократія", "віртуальне навчання" і т.п., які тісно зв'язані з правовою реальністю, і мають правовий зміст. Дійсно виникла і розвивається вже згадувана нами вище нова організація соціального життя комунікаційного середовища - віртуальна реальність.

На думку автора теорії «віртуального суспільства» А. Бюля, з розвитком технологій віртуальної реальності комп'ютери з обчислювальних машин перетворилися на універсальні машини по виробництву «дзеркальних» світів. У кожній підсистемі суспільства утворюються «паралельні» світи, в яких функціонують віртуальні аналоги реальних механізмів відтворення суспільства: економічні

інтеракції, політичні акції, юридичні дискурси законів, дій в мережі Інтернет, і т.п. Процес заміщення за допомогою комп'ютерів реального простору як локусу соціального відтворення простором віртуальним Бюль називає віртуалізацією [2].

Дослідниками проблеми віртуальності, зокрема Корсунцевим І.Г., зазначається, що сама по собі дійсність, як природна, так і соціальна, може вишиковуватися за принципом вкладених подібно до матрьошок реальностей [6,155]. Так, наприклад, державу можна розглядати як віртуальний суб'єкт, що існує в своїй власній віртуальній дійсності, каркас якої складають закони і рішення, що приймаються органами влади, причому цей каркас держава вільна змінювати, як захоче. Проте, для господарюючих суб'єктів закони держави не є віртуальними, вони об'єктивні і обов'язкові для виконання. Продовжуючи по аналогії, Майнцер К. зазначає, що господарський суб'єкт творить своє віртуальне середовище, яке для його співробітників і підрозділів буде об'єктивним. Тобто в наявності своєрідна ієрархія реальностей, які є генетично спорідненими і утворюють різноманітність [6,52].

У протилежність актуальній дійсності, що виражає цілісність, стабільність і завершеність, віртуальна реальність є джерелом відмінності і різноманіття. Таким чином, віртуальність є феноменом, іманентним самій структурі буття, що утілює можливість творчої, генеруючої діяльності. Багато в чому це пов'язане з тим, що віртуальна реальність будується за принципом "зворотного зв'язку", що дозволяє здійснити максимальне входження людини в інформаційний простір. Причиною віртуалізації сучасного суспільства є об'єктивна потреба в переході інформаційно-комунікаційних технологій на новий якісний рівень, а також іманентна людині потреба в творчості, в створенні нової реальності, таких світів, по відношенню до яких вона була б деміургом [6;49-54].

Зміни у соціальній реальності супроводжуються змінами і в правій освіті. Як підкреслює Максимов С.І., в умовах подолання ідеологічного диктату і масштабності завдань, які стоять перед суспільством, сучасна вітчизняна юриспруденція дедалі частіше звертається до філософського обґрунтування розв'язання її проблем, що вимагає значної світоглядно-методологічної переорієнтації на основі визнання людини найважливішою соціальною і правовою цінністю. [7; 3-4]. Найбільш актуальною проблемою змін у правовій освіті є корегування моделі професійної підготовки фахівців - юристів, яка нині практично має «доганяючий» характер і здійснюється «від практики», що могло б бути допустимим для стабільного правового суспільства, зі сталими професійними традиціями і стабільним соціальним порядком. Для українського суспільства і держави, які перебувають у стані реформування, базова підготовка юриста всіх кваліфікаційних рівнів має спиратися на підготовку юриста широкого профілю, що дасть можливість забезпечити академічну та професійну мобільність фахівця., така модель має призвести, з одного боку, до формування широкого світогляду фахівця-юриста, а з другого боку, має включати в себе вимоги до обсягу знань та навичок у певних видах юридичної діяльності.

Нагальна необхідність реформи юридичної освіти є суспільною потребою. В юридичних вузах, зокрема, Росії, вже тривалий час читають лекції студентам з цих дисциплін, випускають фахівців з конституційного права. А в базових класичних університетах України, на жаль, до цього навіть не підійшли. Тому що навчальні програми побудовані так, що, наприклад, в Київському Національному університеті імені на юридичному факультеті про курс законодавчої техніки і законотворення студенти навіть не чули. [5].

Відомий авторитетний вчений А. Селіванов вказує, що попит з боку найдинамічніших галузей господарського комплексу, соціальної і культурної сфер життєдіяльності суспільства потребують формування інноваційних форм і рівнів юридичної освіти, підготовки фахівців-юристів на основі корекції змісту і характеру юридичної освіти, орієнтацію на потреби соціального розвитку [10].

Поглиблення міжнародних аспектів юридичної освіти, розробка навчальних програм, інших матеріалів, які спрямовані на інтеграцію вищої юридичної освіти України в Європейський та світовий освітній простір, участь у загальних європейських проектах з провідними вузами Європи також, на наш погляд, допоможе подолати не конкурентоспроможність українських ВНЗ на європейському і світовому ринках освітніх послуг, проголошує провідний вчений В. Тацій [11].

Інтеграція економік різних країн, міжнародного економічного ринку, глобальні проблеми людської цивілізації, зобов'язання України щодо гармонізації національного законодавства з міжнародним, приєднання України до Лісабонської конвенції «Про визнання кваліфікацій з вищої освіти в європейському регіоні» з необхідністю викликають до життя низку практичних заходів на шляху інтернаціоналізації вищої юридичної освіти. Інтернаціоналізація як процес міжнародної орієнтації вузів має у своїй основі три основні елементи: наявність міжнародного компонента в змісті навчальних планів і програм, міжнародну мобільність студентів і професорів, наявність програм

технічного співробітництва і взаємодопомоги.

Відповідно змінюється і завдання юридичної науки. Вона намагається осмислити залежність права від людини. Посилення процесів глобалізації у сучасному світі та перспективи побудови гуманістичної, ліберально-демократичної цивілізації відіграли роль суттєвих стимулів до інтеграційних пошуків, спрямованих на теоретичні побудови, здатні «примирити» позитивістський і природноправовий напрями у розвитку сучасного правознавства. Пошуки розгортаються у площині інтегративного праворозуміння, точніше інтегрального типу праворозуміння. Причому інтегральний підхід застосовується у найширшому розумінні слова - від інтеграції, яка здатна подолати предметні полярності в середині всіх типів праворозуміння, до інтеграції, спрямованої на нову, загальнонаукову методологічну єдність позитивістських, природноправових і соціологічних пізнавальних моделей. В останній позиції, звичайно, не йдеться про створення єдиної універсальної теорії права, а виключно про вектор розвитку правової думки у третьому тисячолітті, вважає авторитетний правник П. Рабінович [9; 2-16].

Мова йде про персонологічну динаміку осмислення проблем класичної юридичної науки, гуманізацію юридичних знань. Немає потреби доводити, що гуманізація можлива винятково за умови реалізації певного міждисциплінарного комплексу. Це пов'язано з природою самого пізнання соціальної дійсності, що передбачає певний взаємозв'язок смислових структур і яке здатне змістовно розкритися на міждисциплінарному рівні. Ефективність інтегративного праворозуміння буде визначатися концептуальними рамками тієї загальнонаукової парадигми, методологічний потенціал якої стане на заваді еклектичному (механістичному) поєднанню різних типів праворозуміння, результати якого навряд чи можна назвати науковими. У такому аспекті зростає роль категорії права як інструмента наукового пізнання. Прикладом відповідного рівня міждисциплінарності є синергетика. Синергетичні моделі принципово не механістичні [6;58]. Найголовніше, що дає синергетика гуманітарним наукам - це інший спосіб осмислення моделей соціальної реальності на основі нелінійного мислення (нової нелінійної епістемології) [6;60]. Йдеться про принципово нові підходи у розумінні потенційних можливостей розвитку системи категорій правової науки, як великої відкритої системи.

Таким чином, на наш погляд, зміни у правовій освіті є запорукою того, що право стане регулятором життя індивіда, а не перешкодою, завадою на його шляху реалізації своїх особистих завдань. В сучасних умовах саме правова освіта може стати найважливішим чинником розвитку особи, становлення громадянського суспільства і демократичної правової держави, громадяни якої зможуть жити в соціально-правовій згоді один з одним і з державою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности: Трактат по социологии знания. - М.: "Медиум", 1995. - 323 с.
2. Иванов Дм. Общество как виртуальная реальность // Информационное общество: Сборник. М. 2004. С. 354 - 359.
3. Кемеров В.Е. Введение в социальную философию: Учебник для вузов. Изд. 4-е, испр. - М.: Академический Проект, 2001. - 314 с.
4. Корсунцев И.Г. Философия виртуальной реальности // Виртуальная реальность: Философские и психологические аспекты. М., 1997. С. 49 - 54.
5. Костенко О.М. Криза правопорядку і реформація юридичної освіти <http://h.ua/story/182828/>
6. Майнцер К. Сложность и самоорганизация. Возникновение новой науки и культуры на рубеже века // Вопросы философии. — 1997. — №3. — С.48-61.
7. Максимов С.І.Правова реальність як предмет філософського осмислення // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук, Харків 2002 – 35 с.
8. Перець В., Степанова В, Руденко Д. Правова криза. - Всеукраїнська газета Персонал - плюс. № 22 (375) 2-8 червня 2010 року.
9. Рабінович П. Проблеми трансформації методології вітчизняного правознавства: досягнення, втрати, перспективи. // Вісник Академії правових наук України. — 2002. — №4.]
10. Селіванов А. Практика сьогодні не сприймає ситуацію, яка створилася //Матеріали круглого столу «Юридична освіта в Україні потребує негайної реформи». – Освіта України. - <http://ukrosvita.at.ua/publ/1-1-0-52>
11. Тацій В. Неналежно підготовлені юристи — це небезпека і для держави, і для суспільства. //Матеріали круглого столу «Юридична освіта в Україні потребує негайної реформи». – Освіта

© **Крук Н. В.**

України. - <http://ukrosvita.at.ua/publ/1-1-0-52>.

Крук Наталья Владимировна, соискатель кафедры политологии Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова.

УДК 323.22

ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК БАЗОВИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІДКРИТОСТІ ВЛАДИ

У статті розглядається теорія деліберативної демократії як базовий методологічний інструмент вивчення інформаційної відкритості влади. Обґрунтовується, що хоча концепція деліберативної демократії виявилася найбільш вдалою з безлічі концепцій, метою яких було поліпшення старого зразку з урахуванням нових умов, реалізація її зіткнулася з певними труднощами.

Ключові слова: деліберативна демократія, електронна деліберативна демократія, представницька демократія, інформаційна відкритість влади.

ДЕЛИБЕРАТИВНАЯ ДЕМОКРАТИЯ КАК БАЗОВЫЙ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ИЗУЧЕНИЯ ИНФОРМАЦИОННОЙ ОТКРЫТОСТИ ВЛАСТИ

В статье рассматривается теория делиберативной демократии как базовый методологический инструмент изучения информационной открытости власти. Обосновывается, что хотя концепция делиберативной демократии оказалась наиболее удачной из множества появившихся концепций, целью которых было улучшение старого образца с учетом новых условий, реализация ее столкнулась с определенными трудностями.

Ключевые слова: делиберативная демократия, электронная делиберативная демократия, представительная демократия, информационная открытость власти.

DELIBERATIVE DEMOCRACY, AS A BASIC METHODOLOGICAL TOOL TO STUDY THE COMMUNICATION OPEN GOVERNMENT

The article deals with the theory of deliberative democracy as a basic methodological tool to study the communication open government. It is proved that although the concept of deliberative democracy has been the most successful of the many emerging concepts, the purpose of which was to improve the old model to the new conditions, the implementation of it encountered certain difficulties.

Keywords: deliberative democracy, e-deliberative democracy, representative democracy, transparency of power.

Актуальность статьи обусловлена тем, что в информационном обществе условия диктует тот, в чьих руках находятся информационные сети, ресурсы, технологии, и, конечно же, информация. Роль органов государственной власти в вопросах информационной открытости, обеспечения доступа к информации является не только одной из самых важных, но и самой проблемной.

Цель данной статьи: рассмотреть теорию делиберативной демократии как базовый методологический инструмент изучения информационной открытости власти. Задача статьи: проанализировать методологические ресурсы теории делиберативной («совещательной» или «обсуждаемой») демократии, способствующие пониманию понятия «информационная открытость власти».

В широкий оборот данное понятие введено Дж. Дьюи. Дальнейшее развитие понятие получило в научных трудах Й. Когена, К.-П. Риппа. Особое значение сыграли научные труды Ю. Хабермаса, который включил понятие делиберативной демократии как инновационный элемент в свою политико-философскую концепцию. Именно Хабермас ввел в научный оборот утопическую модель коммуникативной арены, в которой все участники знают и разделяют цели и правила коммуникации, а также имеют доступ к исчерпывающей общественно значимой информации. Таким образом, «у Хабермаса речь идет о той политике, которая вытекает из морального согласия «всех» по вопросам, поддающимся рациональному обсуждению и допускающим принятие универсально приемлемых решений, т.е. «о политике обсуждений [1, С. 217].

Данная концепция обрела своих сторонников (Й. Эльстер, Дж. Бохман, Дж. Кохен), для которых главным является не просто принятие решения путем коллективного волеизъявления, но

предварительное обсуждение с участием всех заинтересованных лиц. Именно такой подход, с их точки зрения, является возможностью решить многие проблемы, которые оказались не под силу классической теории представительной демократии.

Основная идея делиберативной демократии – демократическое принятие решений должно быть основано на общественном осуждении. Делиберативная демократия сосредотачивается на идее развитой демократии, на регулярной основе создающей в процессе принятия решений возможности для диалога граждан как друг с другом, так и с представителями бюрократии.

Отправной точкой для введения данного понятия стал кризис (недостаточная аргументированность) теорий плебисцитарной и представительной демократий как власти представителей народа. Представительная демократия, расцвет которой, пришелся на 1950-е годы, перестала справляться с многочисленными вызовами стремительно меняющихся постиндустриальных обществ. В последней четверти XX в. западное общество стало все больше сомневаться в эффективности данной модели демократии для управления государством. Подтверждением прогрессирующей неудовлетворенности общества традиционной моделью управления государством стал рост уровней абсентеизма граждан, недоверия к политикам и политическим институтам, неконвенционального политического участия. Так возник запрос на адаптацию традиционной модели правления в условиях постиндустриального общества, увеличение прозрачности власти и ее ответственности за свою деятельность перед обществом [2. С. 16]. Справедливости ради следует отметить, что кризис демократических форм участия является кризисом не демократии, а кризисом организационных форм и неявных нормативных значений, создаваемых бюрократией, препятствующей политическому творчеству граждан.

Ханна Арендт доказала, что представительная демократия явилась инструментом отбирания элитой власти у «народа», который «захватил» ее во время (французской и прочих) революций в форме создания органов самоуправления и политического самовыражения, так как революционные общества и муниципальные советы. Х. Арендт в книге «О революции» написала, что «Политическая свобода либо означает право быть участником в управлении». Либо не означает ничего. Быть участником в управлении – ключевое условие для понимания различий прямой и представительной демократий [3, р. 218].

Представительская система демократии предусматривает, что политические решения принимаются представителями, избранными населением, в прямой системе демократии самые важные политические решения принимаются непосредственно гражданами.

Согласно Дж. Дьюи следует отказаться от стереотипного понимания демократии как политического доминирования большинства и посмотреть на процесс прихода большинства к власти. Ученый делает вывод о том, что это происходит в результате общественных дискурсов и продвижения своих интересов социальными группами и меньшинствами в дискуссии между собой. «Правило большинства как таковое столь глупо, сколь это приписывают ему с самого начала его критики. Но оно никогда не было только правилом большинства... Средства, посредством которых большинство становится большинством, - вещь более важная: предшествующие дебаты, модификация взглядов при встрече с мнениями меньшинств... Другими словами, существенная необходимость демократии заключается в улучшении методов и условий дебатов, дискуссий и убеждений» [4, р. 124].

Модель управления основанная на данной концепции является смешанной, так как содержит признаки как представительной, так и прямой демократии. Согласно концепции делиберативной демократии основным фактором легитимности власти в современном обществе является не победа одной из сторон в результате голосования, а публичное информированное осуждение гражданами актуальным проблем. В результате сопоставления позиций, аргументов и контраргументов формируется общественное мнение.

Смысл понятия делиберативная демократия можно понять через понятие «публичность», которое является ключевым в хабермасовой теории общества. Публичность – это сфера, в которой происходит презентация участниками общественного взаимодействия своих частных интересов и мнений, которые интерпретируются и получают статус общественно значимых. В связи с этим возникает вопрос о том, как взаимосвязаны и взаимозависимы теории демократии и теории общественной сферы. Мирра Ферре описывают взаимосвязь между этими важнейшими понятиями следующим образом: «Теория демократии сосредотачивается на подотчетности и ответственности в процессе принятия решения; теории же публичной сферы фокусируются на роли общественной коммуникации в облегчении или воспрепятствовании этому процессу [5, р.304].

Одним из важнейших качеств публичной сферы является возможность не только свободно

выражать мнение, но и собирать, получать и распространять информацию и идеи, если они не противоречат законодательным нормам и не наносят вред кому-нибудь. Это привлекает людей к интерактивности, которая представляет собой способность человека влиять на содержание сайтов, телепередач или видеопрограмм, в диалоге с другими людьми свободно выражать свою точку зрения и знакомиться с разнообразными мнениями. Интерактивность в политическом процессе – это возможность свободного обмена политической информацией, мнениями о событиях и явлениях политической сферы во всемирной системе компьютеров, локальных сетей и серверов в Интернете или с помощью электронных масс-медиа, взаимного влияния на убеждения, ценности, ориентации, которые воздействуют на мировоззрение и поведение участников диалога, на формы социальной организации общества.

Политическая концепция делиберативной политики основана на системе философских воззрений, предложенных Ю. Хабермасом в соавторстве с К.-О. Апелем и получивших название дискурсивной этики.

Делиберативная политика – это особый общественно-политический курс, направленный на рациональное обсуждение общественных проблем и выдвигающий по отношению к институтам власти требование, чтобы все политические решения были опосредованы и легитимизированы таким обсуждением. Содержание делиберативной политики – это реализация принципа публичности в политической сфере.

По определению Й. Эльстера, делиберативная демократия – это «принятие решений путем дискуссии между свободными и равными гражданами» [6, р. 5]. Сторонники концепции делиберативной демократии высказывают следующие аргументы в ее пользу. Так, Дж. Феарон, А. Гутман считают, что правильно организованное коллективное обсуждение политической повестки дня повышает информированность граждан и совершенствует их способность к самостоятельному суждению [7, р. 47; 8, р. 23]. Б. Докторов, Дж. Фишкин обращают внимание на способность делиберативной демократии создавать стимулы для активного участия граждан в политической жизни [9, с. 67; 10, р. 291].

Д. Миллер, С. Лист, Р. Гудин, Дж. Дризек указывают на то, что массовое обсуждение может играть роль «рынка идей», предлагая эффективные механизмы агрегирования имеющей информации. Некоторые из этих авторов также считают, что преимущества делиберативной демократии способны препятствовать возникновению «тирании большинства» и стимулировать больший плюрализм и терпимость по отношению к инакомыслящим. А это значит, что делиберативная демократия не только сохраняет, но и реализует на качественно ином уровне основные идеалы, воплощенные в концепции демократии представительной, и при этом способствует принятию более взвешенных и эффективных решений [11, р. 58; 12, р.14; 13, р. 280].

В странах с развитыми традициями политического участия территориальные сообщества рассматриваются как школы практической демократии и отмечается рост делиберативных практик выработки политики, особенно на уровне местных сообществ.

Однако, как показывают конкретные примеры, практическая реализация делиберативной демократии не всегда успешна.

Практика показала, что чиновники не всегда доводят до конца свои опыты по продвижению идей делиберативной демократии. Так, например, в августе 2010 г. британское правительство впервые предложило обществу обсудить проекты законов от разных министерств. Для выявления и обсуждения проблем и упущений в области государственного бюджета был создан специальный веб-сайт. Результатом же стало то, что ни одно министерство не учло ни одной из 9 500 поступивших на их сайты рекомендаций [14, с. 166].

Стремительное развитие информационно-коммуникационных технологий придало концепции делиберативной демократии новое звучание. Информационные технологии, включающие тематические веб-форумы и мессенджеры для мгновенного обмена мультимедийными сообщениями, блоги, электронная почта, веб-чаты и др. усилили возможности делиберативной демократии, основанной на широком участии общества в принятии политических решений через постоянное обсуждение актуальных проблем с участием государства на различных Интернет-форумах.

Для того, чтобы подчеркнуть роль информационно-коммуникационных технологий в развитии делиберативной демократии, к данному понятию добавили прилагательное «электронная» – «электронная делиберативная демократия».

По мнению некоторых исследователей, Интернет следует рассматривать как наиболее близкое к идеалу воплощение концепции публичной сферы, поскольку он предоставляет практически

неограниченный доступ к информации, широкие возможности для организации удаленной коммуникации, в том числе массового голосования по различным вопросам [15, p. 411].

Однако, указывая на преимущества Интернета как инструмента делиберативной демократии, нельзя не заметить и проблем, связанных с его использованием. Так, например, не всегда качество обсуждения различных проблем соответствует ожиданиям сторонников делиберативной демократии. Думается, что их оптимизм по поводу того, что интернет-обсуждения имеют существенный потенциал самоорганизации, а потому не требуют обязательного модерирования (Ю. Хабермас), оказался несколько преувеличенным.

Следует учитывать, что для достижения информационной открытости, прозрачности структур государственного управления простого подключения к Интернету недостаточно. Не часто встречается ситуация, когда, например, администрация города или области предоставляет общественности информацию о текущем состоянии бюджета, даже при наличии необходимой для этого информационной системы. Информация, предоставляемая чиновниками, всегда дозирована, и часто утаивается. Таким образом, простым внедрением электронного правительства эту проблему не решить. В условиях информационного общества, как справедливо считает И. Бачило, вопрос о прозрачности деятельности органов исполнительной власти имеет особое значение. Данный автор указывает на то влияние, которое оказывает принцип прозрачности на состояние информационной и государственной безопасности в целом, на реальность института ответственности как органов государственной власти, так и государственных служащих [16, с. 288].

Итак, понятие делиберативной демократии все чаще используется представителями научной и политической среды. Причем, нельзя не отметить, что так называемая политика обсуждений является в политической науке предметом постоянных дебатов, интерпретаций и переинтерпретаций.

Концепция делиберативной демократии оказалась наиболее удачной из множества появившихся концепций, целью которых было улучшение старого образца с учетом новых условий. Однако реализация данной концепции в реальной политической жизни столкнулась с определенными трудностями.

Понятие «информационная открытость власти» является одним из ключевых для делиберативной демократии. Поскольку обсуждать или совещаться возможно только в том случае, если участники совещательного процесса располагают необходимой информацией.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Капустин Б.Г. Моральный выбор в политике / Б.Г. Капустин. – М.: КДУ: Издательство ИГУ, 2004. – 496 с.
2. Кулик А.Н. Governance 2.0: эволюция модели государственного управления в эпоху интерактивного Интернета / Анатолий Никифорович Кулик // Политическая наука. – М., 2013. – С. 12-27.
3. Arendt H. On revolution / H. Arendt. – N.Y.: Penguin Books, 1990. – 341 p.
4. Dewey J. The Public and its Problems / J. Dewey. - New York City, NY: H. Holt and Company, 1954. – 263 p.
5. Ferre M. M. Four Models of the Public Sphere in Modern Democracies / M. M. Ferre, W/A/ Gamson, J, Gerhards, D. Rucht. – Theory and Society. - № 31. – P. 298-324.
6. Elster J. The market and the forum: three varieties of political theory // Deliberative democracy: Essays on reason and politics / Bohman J., Rehg W. (eds.). – Cambridge, MA: MIT Press, 1997. – P. 3-33.
7. Fearon J. D. Deliberation as discussion / J. D. Fearon, J. Elster // Deliberative democracy. – Cambridge: Cambridge univ. press, 1998. – P. 44-68.
8. Gutmann A. Why Deliberative democracy? / A. Gutmann D. Thompson // Princeton, NJ: Princeton univ. press, 2004. – 256 p.
9. Докторов Б. Методология и практика опросов обогащенного общественного мнения / Б. Докторов // Социальная реальность. – М., 2007. - № 10. – С.67-72.
10. Fishkin J. S. Experimenting with a democratic ideal: Deliberative polling and public opinion // Acta Politica. – 2005. – Vol. 40. - № 3. – P. 284-298.
11. Miller D. Deliberative democracy and social choice / D. Miller // Political studies. – Oxford, 1992. – Vol. 40. – P. 54-67.
12. List C. Social choice theory and deliberative democracy: A reconciliation / C. List, J. Dryzek // British journal of political science. – Cambridge, 2003. – Vol. 33. - № 1. – P. 1-28.

© *Кривець Л.В.*

13. List C. Epistemic democracy: Generalizing the Condorcet Jury Theorem / C. List, R. Goodin. – Journal of political philosophy. – 2001. – Vol. 9. - № 3. – P. 277-306.
14. Бондаренко С.В. Особенности создания и функционирования площадок «электронной демократии» / С.В. Бондаренко // Полис. – 2011. - № 5. – С. 164-178.
15. Bohman J. Survey article: The coming of age deliberative democracy ? J. Bohman // Journal of political philosophy. – Malden, MA, 1998. – Vol. 6. - № 4. – P. 400-425.

Кривець Л.В., кандидат філософських наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (гуманітарних проблем) гуманітарного інституту Національного університету оборони України, м. Київ

УДК: 100+316.32+370

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ УПРАВЛІННЯ У СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ.

На основі проведеного аналізу у статті зазначається, що сучасну наукову літературу з управління необхідно доповнювати дослідженнями, визначаючими предмет науки про управління, основні поняття, закони, принципи і методи взаємодії різних соціальних систем, збереження їх цілісності, створення нових соціальних утворень на основі доцільності, ціннісно-нормативних уявлень сукупного інтелекту, притаманного суспільству на даному історичному етапі розвитку.

Ключові слова: управління, соціальне управління, ретроспективний аналіз, суспільство, держава, особистість.

РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНА УПРАВЛЕННЯ В СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ.

На основе проведенного анализа в статье отмечается, что современную научную литературу по управлению необходимо дополнять исследованиями, определяющими предмет науки об управлении, основные понятия, законы, принципы и методы взаимодействия различных социальных систем, сохранения их целостности, создания новых социальных образований на основе целесообразности, ценностно - нормативных представлений совокупного интеллекта, присущего обществу на данном историческом этапе развития.

Ключевые слова: управление, социальное управление, ретроспективный анализ, общество, государство, личность.

RETROSPECTIVE ANALYSIS OF THE PHENOMENON OF MANAGEMENT IN SOCIAL-PHILOSOPHICAL DISCOURSE.

Based on the analysis in the article states that the current scientific literature on management to supplement the research, identifying the subject of the science of management, basic concepts, laws, principles and methods of interaction between different social systems, maintaining their integrity, creating new social structures based on feasibility, value and regulatory submissions aggregate intelligence inherent in society at this historical stage of development.

Keywords: management, social management, retrospective analysis, society, state, personality.

Проблеми соціокультурного середовища і соціального управління знайшли досить широке відображення в науковій і суспільно-політичній літературі. Однак, як правило, автори пишуть або про управління взагалі, не акцентуючи уваги на особливостях середовища, рівнях управління та його масштабах, або детально розглядають управління персоналом на рівні організації. Робіт спеціально присвячених питанням взаємозв'язку соціокультурного середовища та соціального управління, значно менше.

Разом з тим різна наукова література з управління містить досить цінні ідеї, положення, висновки і відомості, які були використані в статті.

Об'єктом роботи є соціальне управління.

Предметом – ретроспективний аналіз соціального управління у контексті соціально-філософського дискурсу

Метою роботи ми визначаємо проведення ретроспективного аналізу феномену управління у сфері соціально-філософських досліджень.

Умовно можна виділити три напрями, за якими розвивалися дослідження питань управління:

- 1) загальна теорія соціального управління,
- 2) державне управління;
- 3) управління персоналом.

У рамках загальної теорії (академічної школи управління) можна назвати дослідження (Глущенко С.В., Захарової Е.В., Попова Г.Х. та ін), які розглядають соціальне управління переважно як частину економічних, організаційних, психологічних та інших відносин, приділяючи при цьому велику увагу мотивації управлінської діяльності. Інші ж, як, (наприклад, Атаманчук Г.В.) зачіпаючи тільки деякі аспекти соціального управління, вивчають його в контексті дослідження державного (політичного) управління.

Література з державного управління представлена в основному роботами, виконаними юристами, які займалися питаннями теорії держави і права, державного та адміністративного права та інших дисциплін. Підхід до управління з точки зору юридичних наук дозволив дослідити формально-юридичні підстави державного управління. Однак такий підхід не завжди дозволяв вирватися з рамок категорій і методів юридичної науки і вийти на проблеми взаємозалежності і взаємозумовленості управління та соціального середовища. Незважаючи на поглиблення в останні роки управлінської тематики і розширення неюридичної проблематики дослідження питань державного управління по загальному праву в цілому не відривалось від традиційної ґрунту державно-правових досліджень.

Історично сформований підхід до державного управління з юридичних позицій не забезпечував ефективного соціального управління. І сьогодні теорія державного управління, яка створюється засобами юридичної науки, поки не спирається в належній мірі на теорію і методологію соціального управління. Управлінська наука часто не приділяє належного уваги механізмам регулювання соціальних процесів, хоча окремі вчені зосереджують увагу саме на соціальному управлінні. Юридичний підхід до управління, викликаний конкретними потребами керувати країною і регіонами, є, безсумнівно, важливою і корисною справою. Однак масштаби проблем такі, як питання соціального управління та соціокультурного середовища доки ще мають потребу в глибокому філософському осмисленні.

У цьому напрямку серйозний внесок у науку вніс В.Г. Афанасьєв [1]. У рамках розроблюваних їм підходів він звернув увагу на те, що суб'єктом управління є не держава, не влада, а творча людина, ресурси якої у сфері управління невичерпні. Афанасьєв представив цілісну картину управлінських відносин і управлінського знання - від визначення мети до оцінки ефективності прийнятих рішень та їх корекції; поставив питання про необхідність оснащення соціального управління сучасними інформаційними системами, методами управління (прогностичними, програмно-цільовими, нормативними). Мабуть, немає жодного принципового питання в теорії соціального управління, яке в тій чи іншій мірі не було б висвітлене у його працях саме з соціально-філософських позицій, які актуальні і донині.

Інший науковець, Ф. Тейлор цікавився ефективністю не людини, а діяльності організації. У своїх роботах «Управління фабрикою» (1903) і «Принципи наукового менеджменту» (1911) він розробив ряд методів наукової організації праці, заснованих на вивченні рухів робітника з допомогою хронометражу, стандартизації прийомів і знарядь праці [5]. Його основоположні принципи управління полягають у наступному: якщо на науковій основі відібрати людей, підготувати їх, надати їм деякі стимули і з'єднати воедино роботу і людину, то можна отримати сукупну продуктивність, що перевищує внесок, зроблений індивідуальною робочою силою.

Головна заслуга Ф. Тейлора полягає в тому, що він, як засновник «школи наукового управління» розробив методологічні основи нормування праці, стандартизував робочі операції, впровадив у практику наукові підходи до підбору, розстановки і стимулювання праці робітників. По суті, він почав революцію в галузі соціального управління.

Різновидом класичної школи управління є адміністративна школа, яка займалася вивченням питань ролі та функцій управління. Одним з піонерів розробки цієї ідеї був А. Файоль. Він розділив весь процес управління на п'ять основних функцій, які до цих пір використовуються в управлінні організацією: це - планування, організація, підбір і розстановка кадрів, керівництво, мотивація до праці та контроль. З інших представників адміністративної школи можна виділити М. Блюмфілда, який розробив концепцію управління робочою силою (1917), і М. Вебера, який запропонував концепцію раціональної бюрократії (1921). Останній дав характеристику ідеальних типів панування і висунув положення, згідно з яким бюрократія-порядок, що встановлюється правилами, - є найефективнішою формою людської організації.

Певний прорив в галузі управління, що ознаменувався появою школи людських відносин (поведінкової школи), був зроблений на рубежі 20-х-30-х років ХХ століття. В її основу покладено досягнення психології та соціології. У рамках цього вчення в процесі управління пропонувалося зосереджувати основну увагу на працівнику, а не на його завданні. Родоначальником школи людських відносин прийнято вважати Е. Мейо. Він виявив, що група робітників - це соціальна система, в якій є власні системи контролю. Певним чином впливаючи на таку систему, можна поліпшити результати праці.

Значний інтерес представляє теорія структурного психоаналізу Ж. Лакана, який, визначаючи суть соціального, звертає увагу на проблеми людського «Я». Придушення особистості породжує патології нашого суспільства - злочинність, наркоманію, алкоголізм, суїцид і т.д. Пізніші теорії управління розроблені в основному представниками «кількісної» школи. Її поява стала наслідком застосування математики і комп'ютерів в управлінні.

Дослідження управління як процесу призвело до широкого поширення системних методів аналізу. Так званий системний підхід в управлінні був пов'язаний із застосуванням загальної теорії систем для вирішення управлінських завдань. Він припускає, що керівники повинні розглядати організацію як сукупність взаємопов'язаних елементів, таких, як люди, структура, завдання, технологія, ресурси.

Цікавою видається розроблена А; Субетто і С. Григор'євим сучасна концепція «керованої історії» як керованої соціоприродної еволюції на базі громадського інтелекту і «освіченого суспільства» [4]. Освічене суспільство виступає як освічений суб'єкт управління і в той же самий час є його об'єктом. У відомому сенсі така концепція виступає як соціальний ідеал, який все ж таки поки недосяжний.

В цілому, в рамках робіт з теорії управління вже отримані серйозні результати, проте їх аналіз показує, що не всі проблеми вирішені і існує нагальна потреба в розробці сучасної теорії управління в її взаємозв'язку з соціальним середовищем, виявленні основних соціальних змінних, що роблять безпосередній і опосередкований вплив на управління. Соціальне управління як розділ науки потребує позиціонування в якості відносно самостійної інтегральної автономної дисципліни, що не є тотожною юридичним, економічним, політичним і іншим наукам.

Таким чином, можна стверджувати, що сучасну наукову літературу з управління необхідно доповнювати дослідженнями, визначаючими предмет науки про управління, основні поняття, закони, принципи і методи взаємодії різних соціальних систем, збереження їх цілісності, створення нових соціальних утворень на основі доцільності, ціннісно-нормативних уявлень сукупного інтелекту, притаманного суспільству на даному історичному етапі розвитку. Слід погодитися з тими авторами, які вважають, що сучасному світу необхідна не вчорашня, а нова управлінська парадигма, яка базувалася б на досягненнях всіх наук (економічних, соціологічних, політологічних, психологічних та ін) в їх інтегральній якості - сучасної теорії та методології соціального управління [2].

У літературі з управління недостатньо чітко артикульовані, на наш погляд, глобальні вимоги сучасності, відповіддю яким може бути викликана поява принципово іншого типу управління, в центрі якого перебувала б єдина, цілісна техно-соціо-біо-енергетична система. Вчені попереджають; якщо сьогодні людина не навчиться керувати нею на основі прогнозування, моделювання, гармонізації своїх стосунків з природою та технікою, і насамперед з іншими людьми, то вона остаточно зруйнує себе і зникне з «обличчя Землі».

Зміст соціального управління визначається в основному якістю цілепокладання, яке, у свою чергу, обумовлено тим, наскільки в поставлених цілях (оперативних, середньострокових, стратегічних) найбільш точно і повно виражені корінні потреби та інтереси всього суспільства, його окремих соціальних груп, що визначають мотиви поведінки людей. [3] Головні ресурси соціального управління складають творчий потенціал особистості, сильна соціальна організація, інтелектуальна власність і її складова - інформація. Тому мають рацію ті дослідники, які вважають, що сьогодні необхідно говорити про нову управлінську теорію, яка все більшою мірою ґрунтується на пріоритетному включенні у зміст соціального управління колективного перетворюючого інтелекту суспільства, а не тільки усереднених органів і організаційних структур управління.

Феномен управління тісно пов'язаний з поняттям соціальна організація. Протягом багатьох століть управління з несвідомої діяльності перетворювалося на звичай, традицію, суспільний інститут за допомогою стійкої соціальної структури, яка з покоління в покоління передавала навички управління. Тобто, соціальне управління - це багато в чому продукт соціального середовища. Сучасні дослідження соціокультурного середовища гранично різноманітні, але часто носять абстрактний

характер, що не дозволяє обґрунтовувати ті чи інші тези і гіпотези, пов'язані з соціальним управлінням.

В 90-ті - роки ХХ століття склався системна криза розглядав управління у науковій літературі в основному з економічної точки зору. Однак різноманітна і широка практика «соціальної інженерії» у різних регіонах країни, спрямована на подолання кризи, показує, що за економічною кризою, що кидаються в очі, лежить криза іншого порядку - криза цінностей і норм, тобто культури. [6]. Проте можна говорити про зародження і зміцненні традиції досліджень соціокультурного середовища і обумовлених нею особливостей соціального управління і у вітчизняній соціальній філософії. Одне з подібних напрямків сягає корінням до В.О. Ключевського і відомо як «географічний детермінізм». Дослідження соціокультурного середовища і обумовлених нею особливостей соціального управління проводяться і в дусі філософсько-соціологічних традицій М. Вебера, що поставив в центр розуміння соціокультурного середовища етичну проблематику. Так, у вітчизняній соціально-філософській літературі з'явилося багато робіт з української та національної ментальності, явно несуть на собі відбиток веберовських підходів. На етнічних аспектах соціального управління і ми зупинимось в запропонованій роботі в подальших розділах. Запитання опису соціокультурного середовища, особливо середовища силових структур, та їх впливу на соціальне управління все ще залишаються слабо ґрунтованими та вимагає побудови нових теоретичних моделей.

Філософська наука про управління знаходиться в постійному русі. Формуються нові напрями, школи, течії, змінюється і вдосконалюється науковий апарат, змінюються, нарешті, самі дослідники та їх погляди. З плином часу управлінці змінювали орієнтири з потреб своєї конкретної організації на вивчення сил управління, що діють в їх оточенні. У цілому аналіз літератури показує, що дослідження проблем соціального управління в контексті його обумовленості соціокультурними процесами багатоаспектний і вагомий, однак при цьому зберігається безліч білих плям, пов'язаних з недостатньою вивченістю особливостей соціокультурних середовищ, конкретних варіантів локальних культур, силових структур та їх впливу на соціальне управління.

Сьогодні стало очевидним, що роль управління як особливого роду діяльності, соціального інституту в житті суспільства надзвичайно велика. Людство платить непомірно високу ціну за зниження якості управління, відповідальність якої перед світом, перед кожним народом незмінно зростає. Важливо зрозуміти, що криза управління в тій чи іншій країні, маючи свої внутрішні причини та національні особливості, в той же час є нерозривною частиною загальносвітової кризи управління. Остання усе більш поглиблюється, носить глобальний характер і робить все більший вплив на національні системи управління в будь-якому куточку світу.

Соціальне управління пройшло багатовікову історію свого становлення. На різних етапах історичного розвитку управлінської думки формувалися різні погляди і уявлення про його зміст, накопичувався різноманітний досвід, виникали і діяли різні наукові школи управління.

Феномен управління відомий ще з античних часів і вивчався багатьма суспільними науками про суспільство і закони його розвитку (філософією, правознавством, соціологією, політологією та ін.) Менеджмент як розділ науки про управління в умовах ринкових відносин виник лише на початку ХХ століття і розвивався в більшій мірі в контексті економічних наук. Таким чином, щоб отримати достатньо повне уявлення про соціальне управління, не можна обмежитися поняттям менеджмент, яке не вичерпує всього змісту соціального управління. Одні автори відносять його до юридичної науки, інші - до економічної або соціально-психологічної, треті - до соціологічної.

1. З позиції менеджменту, управління - це процес проектування ініновації соціальних організацій, мотивації діяльності для досягнення цілей.

2. Економічна наука схильна трактувати управління як спосіб отримання економічного результату при найменших виробничих витратах.

3. Правознавство трактує управління як державно-правове регулювання за допомогою законів.

4. Політологія розуміє управління як вплив на суспільство з боку держави політичними методами і т. п.

Часто замість слова «управління» використовуються поняття: регулювання, керівництво, адміністрування, менеджмент, організація. В даний час все гостріше усвідомлюється необхідність розробки сучасної теорії управління. Для цього, як мінімум, необхідні: по-перше, наявність досить чіткого уявлення про предмет науки як самостійної галузі наукового знання, що не відноситься ні до економіки, ні до політології, ні до психології, не розчиняється ні в якій іншій науці, по-друге, вироблення досить універсального визначення поняття соціальне управління.

Підкреслимо, що соціальне управління як розділ науки чи її галузь спеціально не досліджує

© *Купцова І. І.*

економічні, юридичні, політичні та інші сторони управління. Предмет його вивчення - теорія і методологія взаємодії цих наук, засновані на системному зв'язку всіх суспільних явищ у процесі їх взаємин і взаємовпливу. У загальній теорії соціального управління досліджуються основні поняття, закони, принципи і методи взаємодії різних соціальних систем, збереження їх цілісності, створення нових соціальних утворень на основі доцільності, ціннісно-нормативних уявлень сукупного інтелекту, притаманного суспільству на даному історичному етапі розвитку.

Мабуть, настав час зрозуміти, що управлінський ресурс є інтегратором всіх ресурсів суспільства, насамперед інтелектуально-інформаційних, соціальних, і багато в чому визначає прогрес суспільства. Він «розпоряджається» ресурсами суспільства, своїми засобами та на основі внутрішніх законів і принципів у рамках самостійного наукового знання.

Історичний досвід свідчить про те, що світові потрібна нова, а не вчорашня управлінська парадигма, яка базується на досягненнях всіх наук (економічних, соціологічних, психологічних та ін) в їх інтегральній якості-сучасної теорії та методології соціального управління. У XXI столітті належить зрозуміти, що у світлі глобальних вимог часу повинен з'явитися принципово інший тип управління, в центрі якого перебувала б єдина, цілісна глобальна система. Саме це визначає сьогодні головний зміст суспільного розвитку, його концепцію і стратегію.

В якості **висновку** зазначимо. Сталий розвиток є історичний факт, мета і основний сенс історії, який виражений в можливості задоволення потреб не тільки сучасних, а й майбутніх поколінь. Зміст соціального управління визначається, в основному, якістю цілепокладання, яке, у свою чергу, обумовлено тим, наскільки в поставлених цілях точно і повно виражені корінні потреби та інтереси всього суспільства, його окремих соціальних груп. Соціальне управління спирається на головні ресурси: творчий потенціал особистості, сильну соціальну організацію, інтелектуальну власність та інформацію. Протягом багатьох століть управління з несвідомої діяльності перетворювалося на звичай, традицію, суспільний інститут за допомогою стійкої соціальної структури, яка з покоління в покоління передавала навички управління. Тому в процесі аналізу соціального управління ми будемо звертатись до освітнього середовища, як сфери поєднання соціальних традицій та суспільних інновацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Афанасьев В.Г. Научное управление обществом (опыт системного исследования) / Виктор Григорович Афанасьев. - М.: Наука, 1973; - 240с.
2. Иванов А.В., Доронин А.О. Управленческая парадигма XXI столетия./ А.В. Иванов А.В., А.О. Доронин. М.: Знание, 2002. – 380с.
3. Крымец Л. В. Социальное взаимодействие в контексте постиндустриального общества на современном этапе развития: монографія / Людмила Владимировна Крымец. – Saarbrücken, Germany: Lap Lambert Academic Publishing, – 2012. – 163с.
4. Социологическая энциклопедия: В 2т. Т.2 / Национальный общественно-научный фонд / руководитель научного проекта Г.Ю. Семигин; Главный редактор В.Н. Иванов. – М.: Мысль, 2003. – 863с.
5. Тейлор Ф. Принципы научного менеджмента / Фредерик Уинслоу Тейлор. – М.: Классика, 2011. – 345с.
6. Хагуро А.А., Тхакушинов А.К. Реформа и социокультурная среда / А.А. Хагуро, А.К. Тхакушинов. – Майкоп: Прогноз, 1995. – 264с.

Купцова Ірина Ігорівна – аспірант кафедри соціальних теорій Національного університету «Одеська юридична академія» (м. Одеса).

УДК 324: 328 (477) „2012”

ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012: ПАРТІЙНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ

В статті досліджується питання іміджевого позиціонування політичних партій. Розглянуто новели виборчого законодавства, що визначили характер партійного позиціонування в рамках кампанії 2012 року. На основі програмних матеріалів та партійної артикуляції проаналізовано зміст іміджевого позиціонування окремих політичних партій.

Ключові слова: політичний імідж, політичні партії, партійне позиціонування, імідж-технології, парламентські вибори.

ПАРЛАМЕНТСКИЕ ВЫБОРЫ 2012: ПАРТИЙНОЕ ПОЗИЦИОНИРОВАНИЕ И ПОЛИТИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ

В статье исследуется вопрос имиджевого позиционирования политических партий. Рассмотрены новеллы законодательства о выборах и влияние их на характер партийного позиционирования в рамках избирательной кампании 2012 года. На основе программных материалов и партийной артикуляции проанализировано содержание имиджевого позиционирования отдельных политических партий.

Ключевые слова: политический имидж, политические партии, партийное позиционирование, имидж-технологии, парламентские выборы.

THE PARLIAMENTARY ELECTIONS 2012: PARTY AND TECHNOLOGY OF POLITICAL POSITIONING

The problem of image positioning of political parties is revealed in this paper. The legal innovation of electoral legislation and their impact on the nature of the positioning in the election campaign 2012 are analyzed. The content of image positioning of certain political parties is analyzed on the basis of program materials and party's articulation.

Keywords: political image, political parties, party positioning, image technology, the parliamentary elections.

Вибори як безсумнівний атрибут демократії виконують функцію ідентифікації життєздатності політичної системи, узгодженості і збалансованості її окремих елементів. Дослідження новітнього виборчого процесу дозволяє виділити основні тенденції розвитку вітчизняної політичної системи, зокрема визначити інформаційні модуси конфліктності у суспільстві через іміджеву репрезентацію політичних акторів. Консолідація інтересів гетерогенної спільноти через конфронтацію політичних поглядів, інституалізованих у програмах політичних партій характеризує сутність парламетських виборів у демократичному суспільстві.

В рамках дослідження іміджевих аспектів виборчих технологій вважаємо за необхідне визначити зміст політичного позиціонування, виражений через ідентифікацію партій у політико-ідеологічному, культурно-регіональному, ідейно-політичному контекстах.

Вибори народних депутатів до Верховної Ради сьомого скликання пройшли за новими правилами, встановленими Законом України „Про вибори народних депутатів України” від 17 листопада 2011 року. За новим виборчим законодавством в Україні встановлено виборчу систему змішаного типу із прохідним бар’єром у 5 %, що суттєво вплинуло на співвідношення політичних сил у Верховній Раді. Новели виборчого законодавства відносимо до факторів формування специфічних умов, в яких відбувався процес позиціонування партій та окремих кандидатів.

Повернення до змішаної системи, за якою половина депутатського складу парламенту обираються за партійними списками, а інша половина – за мажоритарною системою відносної більшості, сприяло популяризації використання технологій багатовекторного позиціонування, зокрема технологій створення партійного іміджу з регіональною специфікою. Наприклад, для завойовання прихильності жителів центральної та західної України політтехнологи „Партії Регіонів” обрали загальнонаціональну стратегію позиціонування „від стабільності - до благополуччя”, тоді як у східних та південних областях проводилась інформаційна кампанія „виконаних обіцянок” в контексті прийняття мовного закону.

Підвищення виборчого бар’єра з 3 до 5 відсотків та позбавлення партій на законодавчому рівні права утворювати виборчі блоки, значно обмежило можливості невеликих партій отримати представницькі мандати у новоствореному парламенті. В результаті до складу Верховної Ради увійшли представники п’яти крупних партійних брендів: „Партія Регіонів” (187), „Батьківщина” (101), „Удар” (40), ВО „Свобода” (37) та КПУ (32).

Новели виборчого законодавства, в тому числі щодо підвищення прохідного бар’єру отримали підтримку як провладних, так і опозиційних сил. Прийняття ЗУ „Про вибори народних депутатів України” підтримали 336 депутатів, серед яких представники від фракції „Партій регіонів”, опозиційні „БЮТ”, „НУ-НС” та „КПУ”.

Вибори 2012 пройшли в умовах протистояння декількох впливових політичних сил, тому

конфігурація „влада-опозиція” стали основою іміджового позиціонування партій-монополістів. Артикуляція партії влади заснована на апеляції до професіоналізму розгалуженої мережи партійних членів, які успішно реалізують програму партії на місцях. Дана стратегія легла в основу технології диференціації партії в ході інформаційного протистояння напередодні парламентських виборів. Технології з диференціації іміджу „Партії регіонів” засновано на створенні стійких асоціативних зв'язків між образом опозиційних сил та їх популістською політикою, незацікавленістю у вирішенні регіональних проблем: „...опозиція знаходиться на грані програшу, сьогодні потрібно бути не в залі, а в округах.[1]”

Партійна артикуляція Об'єднаної опозиції „Батьківщина” направлена на „припинення політичних репресій та звільнення лідерів опозиційних партій через викриття маніпуляцій провладних політиків”. В основі програмного позиціонування - забезпечення європейських стандартів свобод та прав громадян, повернення країни на демократичний шлях розвитку[2].

Активно використовуються технології „героїзації-демонізації”. В ході протесної кампанії імідж опозиційної лідерки Юлії Тимошенко сакралізується у героїчному образі мучениці. Опозиційна акція „Україна проти Януковича” представляє собою приклад використання технологій протестного позиціонування : масовий збір підписів у підтримку процедури імпічменту функціонально направлено на активізацію підтримки населенням опозиційних партій. Використання технологій демонізації образу лідера „Партії Регіонів” створило умови для поляризації інформаційного простору у передвиборчий період.

Передвиборча артикуляція партії Віталія Кличка „УДАР” (Український Демократичний Альянс за Реформи) заснована на диференціації за ознакою опозиційності. На підтвердження солідарності із опозиційними силами було застосовано технологію передачі голосів, яка полягає у відмові частини мажоритарних кандидатів від участі у виборах на користь регіональних представників інших опозиційних партій [3]. Використання даної технології в контексті іміджування партії В. Кличка є прикладом вдалого позиціонування в умовах слабкої горизонтальної структурізації партії.

Програмні пріоритети партії „УДАР” полягають у побудові відносин держави та громадянського суспільства на паритетних засадах. Зокрема серед основних тем кампанії - боротьба з корупцією, побудова країни рівних можливостей, децентралізація влади через розширення прав місцевих громад, досягнення європейських стандартів життя [4].

Партія-неофіт Наталії Королевської „Україна - вперед!” представила себе як команда нового покоління політиків, які не пов'язані із корумпованими владними структурами, а тому здатні якісно оновити вітчизняну політичну систему. В основі тактики реалізації стратегії „нових” політичних лідерів – іміджева технологія „перенесення”, коли партію представляють популярні культурні діячі, спортсмени та бізнесмени. Партійна артикуляція розкриває тему „економічного дива”, заснованого на партійній програмі економічного розвитку „Нова економіка - нова країна”.

Передвиборчу програму партії „Свобода” можна охарактеризувати як таку, що має яскраво виражений ідеологічний характер. Позиціонування партії в електоральному просторі відбувається за ідеологією націоналістичної, соціально-орієнтованої держави. При цьому партія займає крайполярну позицію в координатах влада-опозиція. Диференціація партіорічно налаштованої „Свободи” реалізується через асоціацію представників партії влади із „комсомольськими вождями” та „олігархами” [5].

Характерна для пострадянських комуністичних партій риторика КПУ інтегрує в собі ідеї соціальної справедливості та сильної держави. Виходячі із зміту передвиборчої програми, КПУ відноситься до категорії партій з вираженою ідеологічною ідентифікацією. Представлення партії через звернення до „уроків історичного шляху” та позиціонування в контексті соціально-економічних перетворень не тільки гарантує стабільність електоральної поведінки виборців, які із року в рік підтримують цю політичну силу, а й та привертає нових послідовників. В системі позиціонування влада-опозиція КПУ виступає в ролі „третьої сили”, диференціація якої відбувається за декількома векторами: через викриття „антинародного характеру правлячого в Україні режиму” та попередження „небезпеки буржуазного націоналізму та антикомунізму”[6].

Імідж партійного лідера представляє собою одну із основних складових потенціалу політичної партії. Сучасний інститут партійного лідерства засновано на принципах представництва та персональної відповідальності лідера перед партійним електоратом. Тому до чинників електорального вибору нарівні з програмними установками, історією попередньої діяльності партії відносимо особистісні якості лідера партії.

Проведене Центром Разумкова напередодні парламентських виборів 2012 соціологічне

дослідження, направлене на визначення електоральної прихильності показало, що першорядної значимості особі лідера надають виборці „Батьківщини” та „УДАРу” (перші позиції, 50% і 57%, відповідно), ідеології і виборчій програмі - виборці “Свободи”, КПУ, “Україна – Вперед!” і „Партії Регіонів” (відповідно, 68%, 57% і по 48%). Особистісні якості кандидата, висунутого партією, є найбільш значимими для виборців „Партії Регіонів” (33%), найменш – “Свободи” (20%). В цілому особистість лідера, висунутого певною політичною партією, при прийнятті рішення має значення лише для 29% виборців, причому – практично незалежно від регіону [7, 62].

Не зважаючи на загальну тенденцію деідеологізації та підвищення ролі лідерських партій у політичному процесі, ідеологія залишається важливим фактором ідентифікації партій. Ідеологічна складова є принципіально важливим критерієм узгодження політичних стратегій. Партії із слабкою ідеологічною ідентичністю ризикують втратити підтримку населення, однак мають більший спектр можливостей по узгодженню політичних інтересів із партіями з явно вираженою ідеологічною ідентичністю.

Автори посібника „Ідеологічне позиціонування політичних партій в Україні” відносять до сильно ідеологічно позиціонованих партій, тобто таких, у програмах яких чітко відстежуються ідеологічні преференції, партії „Удар” (праволіберальна), КПУ (лівоконсервативна), ВО „Свобода” (консервативна/націоналістична) [8, 50]. Той факт, що ідеологічно позиціоновані партії здобули більше третини голосів електорату під час останніх парламентських виборів є підтвердженням ефективності ідеологічного позиціонування у умовах вітчизняної політики.

Загальна тенденція щодо деідеологізації партійного позиціонування за системою традиційної ідеологічної ідентифікації: „ліві”, „праві”, „ліберали”, „консерватори” характеризує особливості позиціонування політичних партій нового покоління. Вплив ліберально-демократичної парадигми на процес партійного будівництва визначає сучасні тенденції позиціонування партій, що однак не виключає використання класичної ідеологічної домінанти.

Створення особливої позиції партії відносно інших політичних сил в суспільній свідомості пов’язано із процесом паралельного імідування на основі формального - ідеологічного та неформального - лідерського компонентів.

Соціологічні дослідження електоральних симпатій виборців дозволяють представити модель ідеального кандидата у народні депутати. Згідно з даними опитування, проведеного Центром Разумкова напередодні виборів, майбутній депутат повинен мати досвід у політиці, юриспруденції або сфері господарювання, бажано бути вихідцем із певного регіону, а не представником столичної еліти, також бути прихильником послідовних перетворень, політичної та економічної стабільності [7, 67]. Тобто у „портреті” переважають риси, які вказують на важливість факторів регіональної ідентичності та пріоритетності стабілізаційного курсу.

Поляризація вітчизняних політичних партій за культурно-символічним критерієм набула апогею під час кампаній 2004 року. Фактор цивілізаційної орієнтації в координатах „Захід” - „Схід” і досі визначає принципи партійного позиціонування. Використання технологій поляризації за етнічною ідентифікацією обумовлює конфронтацію у суспільстві на ґрунті різного розуміння національних цінностей. Компонент культурно-регіональної специфікації має значення також в аспекті диференціації партій за ознакою зовнішньоорієнтаційної політики.

Важливо визначити зміст поняття опозиційності як фактору позиціонування у вітчизняному виборчому процесі. Функціонування реальної політичної опозиції в демократичному суспільстві пов’язано з політикою реалізації альтернативного контролю за ефективністю роботи владних інституцій.

Протесні суспільні настрої, засновані на гарантованому Конституцією України праві на свободу думки і слова, вільного вираження своїх поглядів і переконань, представляють собою форму неінституалізованої опозиції. Опозиція як політичний інститут детермінується політико-правовим статусом та суспільними функціями. За визначенням С. Хантінгтона інституалізація представляє собою процес, „за допомогою якого організації та процедури набувають цінності”, при цьому рівень інституалізації будь-якої системи „визначається через адаптивність, складність, автономність, узгодженість її організацій та процедур [9, 32]”.

Виступаючи повноцінним інститутом політичної системи, опозиція сприяє консолідації розрізнених інтересів, обмежує концентрацію влади, здійснює контроль за дотриманням законів та в цілому легітимізує процес виборів. Визначення політичної опозиції як „інституту політичної системи, що охоплює організовані політичні сили, які не схвалюють програму й діяльність влади, пропонують альтернативні рішення і для їх реалізації прагнуть замінити владну команду” [10, 25] представляє

собою проекцію політичного позиціонування опозиційних партій в сучасному політичному процесі.

Позиціонування політичних партій за ознакою опозиційності включає артикуляцію обґрунтованої критичної позиції щодо політики влади та представлення плану конструктивних перетворень у випадку перемоги опозиції на виборах.

Позиціонування з акцентом на опозиційність за критерієм успішності реалізації владного політичного курсу направлено на диференціацію опозиційної партії в контексті негативної конотації владних рішень. З огляду на циклічність політичного процесу опозиційність також може стати основою для позиціонування партії влади. Так, основним лейтмотивом передвиборчої артикуляції владної партії під час парламентських виборів 2012 була апеляція до невдач „помаранчевого” уряду.

Іміджева стратегія партії не може обмежуватись лише артикуляцією опозиційної позиції. На думку Р. Інглхарта потенціал участі населення у протестних рухах полягає у реакції на поточні проблеми: «питання війни і миру, економічного процвітання і краху, ідеологічні установки конкретних політичних партій і особистісні якості конкретних політичних лідерів» [11, 178]. Партії, що обирають виключно векторне позиціонування у шкалі „влада – опозиція”, поширюючи протесну доміную на фактори ідеологічної ідентифікації, ризикують втратити конструктивно налаштовану частину електорату. Вибір технологій позиціонування опозиційних партій перебуває в електоральній площині, що обумовлює відповідальність за свої дії перед виборцями.

Позиціонування в мажоритарних округах ґрунтується на використанні спеціальних іміджевих стратегій, найбільш ефективних в умовах локального середовища. Преференції виборців за загальнонаціональним партійним списком не гарантують відповідного результату у мажоритарних округах. Тому в ході розробки плану стратегічного позиціонування в регіонах важливо враховувати, що імідж кандидата, що представляє партію у мажоритарному окрузі, є більш важливим фактором вибору ніж партійний бренд чи імідж лідера одноіменної партії.

Особливого значення в межах виборчого округу набувають технології, засновані на принципах безпосередньої комунікації з виборцями: організовані зустрічі з виборцями, проведення масових заходів місцевого масштабу, технологія „добрих справ” і т. д.

Визначення основних тем кампанії ґрунтується на особливостях фактору регіональних преференцій. При схожих економічних інтересах областей їх політичні інтереси помітно відрізняються за історико-культурними та соціально-ціннісними орієнтаціями, які в процесі виборів набувають політичного значення. Закономірно, що найбільш вигідну позицію у мажоритарних округах займають кандидати, які на момент початку кампанії вже мають зв'язок з даним регіоном: походження, реальний досвід роботи на благо місцевої громади, досвід представництва інтересів регіону у вищих органах влади і т. д.

Зазначимо, що норму виборчого закону, за якою одна і та ж особа може бути включена до списку кандидатів у депутати від партії і висунута в одному з одномандатних виборчих округів було виключено за рішенням Конституційного Суду України. П. 5 ст. 52 ЗУ „Про вибори народних депутатів”, її було визнано такою, що не забезпечує рівного впливу голосів на результати виборів та не відповідає принципу рівного виборчого права [12]. Нерівномірність розподілення сфер впливу окремих політичних сил в плані регіонального представництва та реформація виборчого законодавства обумовили використання технологій узгодженого представництва в мажоритарних округах, тобто формування єдиного для окремих партій списку кандидатів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Рыбак В. В оппозиции осознают, что находятся на грани проигрыша / В. Рыбак [Електронний ресурс] // Официальный сайт Партии регионов. – Режим доступа: <http://www.partyofregions.org.ua/news/50571912c4ca4249190002ee> – 2012. – 17.09.
2. Угода про спільні дії Об'єднаної опозиції України. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт партії Батьківщина. – Режим доступа: <http://byut.com.ua/news/9646.html> - 2012. - 22.01.
3. Партія "УДАР" зняла частину мажоритарників на користь колег по опозиції. – [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Віталія Кличка „Удар”. – Режим доступа:<http://klichko.org/ua/news/news/partiya-udar-znyala-chastinu-mazhoritarnikov-na-korist-koleg-po-opozitsiyi> – 2012. – 14.10.
4. Преамбула. [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Віталія Кличка „Удар”. – Режим доступа: <http://klichko.org/ua/about/programma/preambula>.

© *Ляшенко Д. М.*

5. Незалежність – це влада, власність та гідність нації на своїй, Богом даній, землі» - [Електронний ресурс] // Сайт ВО «СВОБОДА». – Режим доступу: <http://www.svoboda.org.ua/diynalist/novyny/032107/>. – 2012. – 25.08
6. Програма КПУ [Електронний документ] // Офіційний сайт Комуністичної партії України. – Режим доступу: <http://www.kpu.ua/programma KPU/?lang=uk>
7. Парламент і парламентські вибори в Україні 2012 року: політична ситуація, суспільні настрої та очікування (Аналітична доповідь Центру Разумкова) // Національна безпека та оборона. – 2012. – № 7-8. – С. 2-80.
8. Ідеологічне позиціонування політичних партій в Україні / Укр. незалеж. центр політ. дослідж. : С. Г. Конончук, О. А. Ярош. – К. : Агентство «Україна», 2013. – 52 с.
9. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон. – М. : Прогресс - Традиция, 2004. – 480 с.
10. Кукуруз О. В. Політична опозиція в Україні та Польщі: порівняльний аналіз : [монографія] / Кукуруз О. В. – К. : Наукова думка, 2010. – 200 с.
11. Инглхарт Р., Вельцель К. Модернизация, культурные изменения и демократия: Последовательность человеческого развития / Рональд Инглхарт, Кристиан Вельцель. – М.: Новое издательство, 2011. – 464 с.
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини п'ятої статті 52, абзацу другого частини десятої статті 98, частини третьої статті 99 Закону України „Про вибори народних депутатів України“ (справа про висунання кандидатів у народні депутати України за змішаної виборчої системи)// Вісник Конституційного суду України. – 2012. – № 3. – С. 35.

Ляшенко Д.Н. – аспірант кафедри філософії та методології науки Одеського національного політехнічного університета

УДК: 168.5

ТЕОРИЯ СИСТЕМ, СЕМИОТИКА ТА МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ГУМАНІТАРНИХ НАУК

На прикладі зіставлення деяких аспектів теорії систем та семіотики показано, що гуманітарні науки відрізняються від природничих наук не стільки по предмету дослідження скільки по методологічним передумовам. Для семіотики, у цілому, на відміну від теорії систем, важливо не тільки те що і як досліджується, але й те хто і як проводить дослідження. Тобто, у синтаксичному та семантичному аспектах семіотика та теорія систем відповідні одне одному, але вони не відповідні у прагматичному аспекті. Можна припустити, що у подібних відношеннях знаходяться природничі та гуманітарні науки.

Ключові слова: семіотика, теорія систем, семантика, синтаксис, прагматика, гуманітарні науки, природничі науки.

ТЕОРИЯ СИСТЕМ, СЕМИОТИКА И МЕТОДОЛОГИЧЕСКАЯ СПЕЦИФИКА ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

На примере сравнения некоторых аспектов теории систем и семиотики показано, что гуманитарные науки отличаются от естественных наук не столько по предмету исследования, сколько по методологическим предпосылкам. Для семиотики, в ее полноте, в отличие от теории систем, важно не только то что и как изучается, но и то кто и как проводит исследование. То есть по синтаксическим и семантическим аспектам семиотика и теория систем относительно сопоставимы друг с другом, но они несопоставимы по прагматическим аспектам. Можно предположить, что такие отношения наличествуют между естественными и гуманитарными науками.

Ключевые слова: семиотика, теория систем, семантика, синтактика, прагматика, гуманитарные науки, естественные науки.

SYSTEMS THEORY, SEMIOTICS AND THE METHODOLOGICAL PECULIARITY OF HUMANITIES

Using the comparing of some aspects of systems theory and semiotics as a model resembling relations between the humanities and the sciences it is shown that they are differentiated more by methodological assumptions than by an object of investigation. Unlike systems theory, for semiotics as a whole it is crucial not only what and how of researching but also who and how is doing it. It follows that systems theory and semiotics are semantically and syntactically commensurable and pragmatically incommensurable. Supposedly relations between the humanities and the sciences are alike.

Key words: *semiotics, systems theory, semantics, syntax, pragmatics, humanities, sciences.*

Научное самоопределение гуманитарных дисциплин важно не только с чисто теоретических позиций, но имеет и прикладное значение. В частности, от этого самоопределения зависит осмысление себя современной цивилизацией. Уже является традиционным выявление специфики гуманитарных дисциплин через сопоставление с естественными науками (например, см. в [3], [11]). К проблеме соотношение гуманитарных и естественных наук невозможно даже приблизиться, не приняв ряд ограничений. Для целей данной статьи различия между гуманитарными и социальными дисциплинами, а также между естественными и точными науками, не являются существенными. Учитывая, что невозможно соотнести все гуманитарные и естественные науки по отдельности, требуется соотносить их обобщенные образы. В качестве образцов этих обобщенных образов могут выступить такие научные дисциплины как теория систем и семиотика. Известны примеры «гуманитаризации» теории систем (здесь можно упомянуть применения общей параметрической теории систем в гуманитарных дисциплинах (см. например в [12], [13]), или использование биологической теории автопоэзисных систем в социологии [2], [16], [18]). Семиотика же является важным инструментом в метаматематических и металогических исследованиях [4]. И, тем не менее, традиционно, теория систем тяготеет к естественным дисциплинам, а семиотика – к гуманитарным. Таким образом, целью статьи является выявление методологической специфики гуманитарных наук в сравнении с естественными науками на примере выявления специфики семиотики в отношении к теории систем.

Сравнение семиотики с теорией систем не случайно. Коль скоро семиотику часто определяют как науку о знаковых системах, системах коммуникации и т.п. «системах» [1], то может возникнуть соблазн рассматривать ее лишь как частную теорию систем. Понятно, что и знак систем, и пресловутые семиотические треугольники от Фреге до Огдена-Ричардса, легко интерпретируемы в соответствии с системными дескрипторами. Так может быть правомерен вопрос о том, нужна ли вообще семиотика как отдельная наука, ведь если она производна от (или сводима к) теории систем, то последняя легко справится со всеми ее функциями. Используя какую-нибудь разновидность общей теории систем можно было бы построить общую теорию знаковых систем. На это можно возразить: «ведь семиотика занимается исследованием *знаковых* систем, когда нечто функционирует как знак». Однако, продолжая следовать редукционистской логике, можно сказать, что, в таком случае, достаточно построить частную теорию систем, исследующую частные системные параметры *знаковых* систем.

Очевидно, что такая возможность действительно имеется, однако ее реализация, все равно, не позволит говорить о поглощении семиотики теорией систем. Несмотря на то, что, семиотика может рассматриваться как разновидность системного подхода, тем не менее, у нее есть специфические черты, наличие которых, делает семиотику самостоятельной формой знания, а не, всего лишь, частной теорией систем.

Обе дисциплины отличаются по непосредственному предмету исследования, по методам исследования и критериям истинности. Непосредственным предметом исследования для семиотики выступают знаки (в широком смысле), а для теории систем – системы. Несмотря на то, что все знаки, рассмотренные в качестве систем, как и все системы, будут «подчиняться» общесистемным закономерностям, знаки в семиотическом и системологическом рассмотрении различны, по крайней мере, интенционально. С семиотической точки зрения, системы также можно представить в качестве знаков в некотором языке, подчиняющихся семиотическим закономерностям. И тогда получится, что теория систем – это лишь разновидность семиотики. Подобная ситуация возникла в свое время с проблемой соотношения лингвистики и семиотики. Ф.Соссюр полагал, что лингвистика, коль скоро она исследует лишь одну из множества возможных знаковых систем, является видом семиотики, а

Э. Бенвенист считал, что, из-за того, что все знаковые системы, так или иначе, осмысляются на естественном языке, то семиотика – это разновидность лингвистики.

На самом деле, различия в непосредственном предмете исследования тривиально, так как последний, по определению, у каждой дисциплины свой, если у этой дисциплины есть хоть какие-то границы. Гораздо интереснее различия на уровне методологических предпосылок.

В каждом случае, когда мы конструируем что-либо в соответствии с какой-либо идеей, концептом, уместно использовать теорию систем. Но теория систем не используется «... там, где движение мысли идет от вещей к их свойствам и отношениям» [12, с. 236]. Однако в семиотике возможны ситуации, когда движение мысли идет от вещи к свойствам и отношениям, то есть, от означающего к смыслу и значению. Код – это совокупность корреляций между формой и содержанием знаков в знаковой системе, это ограничитель энтропии, «конструктор» [15]. Именно код или в случае единичного знака – смысл, соответствует такому системному дескриптору как концепт. Но, например, в естественном языке код априорен, а в художественном произведении код может быть вовсе дан после презентации означающих [6]. Например, зритель смотрит фильм об античности, все идет нормально, а в самом конце фильма на экране появляется человек в костюме с галстуком – это очевидно совершенно другой код. Зритель в недоумении начинает искать концепт, который хотел донести автор. Важно, что вначале реципиент столкнулся с означающим, а лишь затем стал подыскивать соответствующий концепт, причем не тот концепт, который нужен, чтобы механически осмыслить понятие «человек в костюме и с галстуком» (это предполагается априори ясным), а тот, который нужен для того, чтобы понять функции этого знака в контексте фильма. Выбор концепта и определит, как нужно понимать этот фильм как целое – то есть каков, в конце концов, смысл этого фильма как системы. Проблема в том, что есть вероятность не отыскать главный концепт, то есть система понимания не обязательно может быть построена. В таком случае перед зрителем будет набор несвязных знаков, каждый из которых может вполне представлять собой систему.

Упомянутая априорность кода в случае естественного языка не всегда означает, что первым здесь появляется код (концепт), а за ним следует означающее. В случае адресата, сначала идет экспонента знака, который становится самим собой, только когда подобран соответствующий код. Знак моделирует объект, соответственно коду. Адресат подыскивает код (концепт, смысл) под означающее знака, чтобы «прочитать» значение (денотат). В теории систем нельзя говорить о системе без заранее определенного концепта. Таким образом, семиотический процесс это лишь в части случаев конструирование (кодирование) системы, в другой части – это декодирование знака. С последним положением связана следующая отличительная черта семиотики от теории систем.

Для наглядного представления сути отличия введем ряд условных обозначений, а именно элементы «языка перспектив», предложенного К. Уилбером [19]. Общая структура схем языка перспектив выглядит так: *Кто* x *Как* x *Что*.

1р, 2р, 3р – это 1-е лицо, 2-е лицо, 3-е лицо соответственно.

1-р, 2-р, 3-р – дефисные символы означают способ смотрения, подход, метод, перспективу, например, перспективу второго лица.

1р*pl, 2р*pl, 3р*pl – это множественное число (pl – от англ. Plural), то есть, первые лица, вторые лица, третьи лица.

1-р*pl, 2-р*pl, 3-р*pl – это взгляд, с точки зрения первых лиц, вторых лиц, третьих лиц.

1р(1р) – это означает «я как первое лицо», или «мое первое лицо», чистая субъективность;

2р(1р) – «ты как первое лицо», или «твое первое лицо», представление адресанта о субъективности адресата;

3р(1р) – «он как первое лицо», или «его первое лицо», чья-то субъективность сама по себе;

1р(3р) – «я как третье лицо» «мои объективные структуры»;

3р(3р) – «он как третье лицо», кто-то или что-то само по себе.

Если я произвожу «феноменологическую редукцию», то это выражается как 1р(1р) x 1р(1-р) x 1р(1р). Если это делаете *вы*, то – 2р(1р) x 2р(1-р) x 2р(1р). Если какой-то математик (*он*) выводит какое-то алгебраическое уравнение, которое истинно с точки зрения других математиков, то для меня это имеет следующий вид: 3р(3р) x 3р(2-р*pl) x 3р(3р) и т.д.

Любой объект может быть представлен в виде системы, так же как любой объект может быть знаком другого объекта. Как утверждает Г. Почепцов, человек видит структуру даже там, где ее, скорее всего, нет [6, с. 29]. Семиотика изучает объекты с чисто человеческой точки зрения. Семиотика, даже если изучает объекты нечеловеческой природы, обращается с ними как с «читаемыми». Напротив, теория систем, даже если занимается систематизацией психических

объектов, то только с точки зрения их объективной структурности.

Семиотика изучает объекты с нескольких точек зрения. Если дело касается лишь синтаксического аспекта семиотики, то на языке перспектив здесь подходит схема: $3p(3p) \times 3p(3-p*pl) \times 3p(1p, 2p, 3p)$. То есть интеробъективное рассмотрение субъективного, интересубъективного и объективного. Первую часть формулы, относящуюся к субъекту, вообще можно опустить, так как вопрос *Кто* не играет большой роли в синтактике, в отличие от семантики, где не всегда можно не указать того, кто говорит, а для прагматики это совершенно невозможно.

Учитывая, что для семантики большое значение играет интересубъективность, запишем формальную схему семантики на языке перспектив таким образом: $3p(3p) \times 3p(2-p*pl) \times (1p, 2p, 3p)$. Схему прагматики можно записать идентичной схеме семантики: $3p(1p, 2p, 3p) \times 3p(2-p*pl) \times 3p(1p, 2p, 3p)$ во всем кроме первой части, так как для прагматики самым существенным является именно *Кто*, а не *Что* или *Как*.

Деятельность системного теоретика, можно представить следующим образом: $3p(3p) \times 3p(3-p*pl) \times 3p(1p, 2p, 3p)$. Или, в случае теории автопоэзисных систем У. Матураны и частично Н. Лумана: $3p(3p) \times 3p(1-p*pl) \times 3p(1p, 2p, 3p)$.

Отсюда следует, что на языке перспектив, «сама по себе» теория систем релевантна (соответствует по смыслу) лишь синтаксическому аспекту семиозиса. Это можно продемонстрировать и на примере исторического развития общей параметрической теории систем. До того, как был разработан язык тернарного описания, теоретико-системные рассуждения велись в основном на естественном языке, или с незначительным использованием символики *PRM* (*Propreatis, Relatio, materia*) [7]. То есть формальное определение системы давалось лишь через категории вещи свойства и отношения – категории выражающие синтактику естественного языка [8], [10]. Лишь с появлением языка тернарного описания, как языка общей параметрической теории систем, последняя стала релевантной и семантическому аспекту семиозиса.

Так как для теории систем понятие интересубъективности не является существенным в качестве критерия истинности, то семантическую специфику теории систем язык перспектив не может различить. На языке перспектив схема теории систем изоморфна схеме синтактики. И семиотика, и теория систем изучают объекты с «внешней стороны» *3-person approach*, но в отличие от теории систем, семиотика (в аспекте прагматики и частично семантики) нуждается в достаточной степени «знакомства», с исследуемым объектом. Это так называемое «знание по знакомству» Б. Рассела [9]. Упрощенно говоря, можно представить себе ситуацию следующим образом. Теорию систем интересуют онтологические отношения (знание об объектах), а семиотику – гносеологические отношения (знание о том, как субъект познает объект). В свое время К. Поппер говорил, что то что относится ко «второму миру», типа значения высказывания «Я знаю» не может быть объектом изучения науки, так как настоящее знание – это знание без субъекта. Далее он говорил, что, применяя какой-либо метод непосредственно (*by acquaintance*), мы узнаем меньше, чем, изучая чисто в рациональном мировом пространстве аргументы и теории. «Сказанное, я полагаю, является аргументом в пользу как моего первого тезиса (об иррелевантности субъективистской эпистемологии), так и моего второго тезиса (о релевантности объективной эпистемологии). Вместе с тем я выдвигаю еще и третий тезис. Он состоит в следующем: объективная эпистемология, исследующая третий мир, может в значительной степени пролить свет на второй мир субъективного сознания, особенно на субъективные процессы мышления ученых, но обратное не верно» [5, с.113].

Попперовское разделение реальности на три мира не бесспорно, однако бесспорно, что для теории систем безразлично, какие объекты представлять в качестве систем. Эти объекты функциональны по отношению к принятому концепту, и нет никакой объективной необходимости знать природу объекта исследования непосредственно – для этого существуют другие науки. Теория систем в основном (хоть и не всегда) использует «сырой» материал, который ему поставляют различные области знания. Аналогична и ситуация с математикой: «Математический метод позволяет проверить правильность доказательства, когда оно уже написано, но ничего не говорит о том, как его искать» [14, с.291]

В семиотике дело не всегда ограничивается лишь знанием по описанию. Здесь важен семиозис, для которого не последнюю роль играет понятие субъекта, интерпретатора. В прагматике на первое место выходит проблема интересубъективности. Объект исследования всегда скрыт посредством знаков. То есть, с семиотической точки зрения, объект существует лишь в знаковой системе, которой пользуются субъекты. В процессе общения друг с другом, люди создают знаковые системы, опосредующие и моделирующие действительность. Благодаря тому, что семиотика обязана учитывать

интерсубъективность, объект ее исследования частично представляет собой результат удвоения человеческой субъективности. Происходит что-то вроде Гуссерлевской аппрезентации. Возможно, что так происходит, в большей или меньшей степени, во всех дисциплинах, но в семиотике этот аспект осознано ставится во главу угла в качестве критерия истинности.

Таким образом, анализ проблемы, поставленной в начале статьи, относительно редукции семиотики к теории систем (как и теории систем к семиотике), показывает, что такая редукция невозможна без значительного искажения данных дисциплин.

Mutatis mutandis можно перенести полученные положения на соотношение и специфику гуманитарных и естественных наук. В естественных науках превалирует объективистский, «синтаксический подход», когда предполагается, что то *Что* изучается существует реально, само по себе, даже если признается, что сам процесс исследования накладывает ограничения на возможности постижения изучаемого объекта в его полноте. Так, понятие наблюдателя иногда включается в естественнонаучную картину мира (не в математическую, а в физическую семантику), как в копенгагенской версии квантовой механики, или в концепции автопоэзисных систем У. Матураны. Но всегда предполагается, что наблюдатель не создает опосредованный объект исследования в процессе наблюдения или измерения, а что этот объект существует сам по себе. Даже такой радикальный конструктивист как У. Матурана утверждает, что если бы наблюдатель действительно создавал объект исследования, то наука была бы невозможна, вследствие так называемого «эффекта Мидаса» [17, с.32].

В гуманитарных дисциплинах опосредованный объект исследования либо частично, либо полностью создается субъектом по следующей схеме: сообщество людей интерсубъективно приписывают такие свойства и отношения вещам, которыми те не обладают по своей природе. Отсюда и методологический акцент гуманитарных дисциплин на прагматике и семантике (в той мере, в которой семантика зависит от прагматики). Если формально следовать тому же Матуране, то, в соответствии с эффектом Мидаса, гуманитарные дисциплины – это не науки. Отсюда и принятое разделение на *sciences* и *humanities*.

Если и можно повысить степень научности гуманитарных дисциплин, то лишь умеренным использованием «синтаксических» методов и подходов. С другой стороны понижение ригидности естественных наук (то есть расширение границ научной рациональности) может быть достигнуто с помощью «прагматической прививки». В последнем случае говорят о «науке с человеческим лицом», о проблеме ценностей в науке и т.п. По всей видимости, границы естественнонаучной рациональности нельзя расширять бесконечно. В определенный момент расширения мы получаем уже не науку физику, а чей-то, возможно занимательный, рассказ о чем-то когда-то напоминавшем физику. С другой стороны абсолютизация объективных синтаксических структур и игнорирование прагматики в гуманитарных дисциплинах приводит к выхолащиванию всего, собственно, гуманитарного в этих областях знания.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Барулин А.Н. Основания семиотики: знаки, знаковые системы, коммуникация. Часть 2: Краткая предыстория и история семиотики (до Фреге, Пирса и Соссюра) / А.Н. Барулин. – М.: СиК – 2000, 2002. – 402 с.
2. Луман Н. Введение в системную теорию / Пер. с нем. / Н. Луман. – М.: Логос, 2007. – 360 с.
3. Наука глазами гуманитария. – М.: Прогресс-Традиция, 2005. – 688 с.
4. Петров Ю.А. Методологические вопросы анализа научного знания / Ю.А. Петров. – М.: Высшая школа, 1977. – 224 с.
5. Поппер К. Объективное знание: эволюционный подход / пер. с англ. / К. Поппер. – М.: Эдиториал УРСС, 2002. – 282 с.
6. Почепцов Г.Г. Семиотика / Г.Г. Почепцов. – М.: Рефл-бук, К.: Ваклер, 2002. – 432 с.
7. Проблемы формального анализа систем / под ред. А.И. Уёмова и В.Н. Садовского. – М.: Высшая школа, 1968. – 172с.
8. Райхерт К.В. Категории «вещь», «свойство», «отношение» и синтаксис русского языка // Учёные записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского / К.В. Райхерт. – Т. 23(62). Философия. Культурология. Политология. Социология. – 2010. – № 4. – С. 163–168
9. Рассел Б. Проблемы Философии // Рассел Б. Избранные труды / пер. с англ. / Б. Рассел. – Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2007. – С. 34-120

© *Ляшенко К. М.*

10. Сумарокова Л.Н. Системность языка: ее аспекты и уровни // Параметрическая общая теория систем и её применения: Сб.трудов, посвященный 80 – летию проф. А.И. Уёмова / Под ред. А.Ю. Цофнаса / Л.Н. Сумарокова. – Одесса: Астропринт, 2008. – С. 89-106
11. Теорія смислу в гуманітарних дослідженнях та інтенціональні моделі в точних науках. – К.: Наукова думка, 2012. – 456 с.
12. Уёмов А.И., Сараева И.Н., Цофнас А.Ю. Общая теория систем для гуманитариев / А.И. Уёмов, И.Н. Сараева, А.Ю. Цофнас. – Варшава: Universitas Rediviva, 2001. – 276 с.
13. Цофнас А.Ю. Теория систем и теория познания / А.Ю. Цофнас. – Одесса: АстроПринт, 1999. – 308 с.
14. Штейнгауз Г. Чем занимается и чем не занимается математика // . Задачи и размышления: пер. с польск. / Г. Штейнгауз. – М.: Мир, 1974. – С. 220-360
15. Эко У. Отсутствующая структура: введение в семиологию / пер. с итал. / У. Эко. – СПб.: Simposium, 2004. – 544 с.
16. Bausch K.C. The emerging consensus in social systems theory / K.C. Bausch. – N-Y.: Springer, 2001. – xxvi + 419 p.
17. Maturana H. Cognition // Wahrnehmung und Kommunikation / H. Maturana. – Frankfurt: Peter Lang, 1978. – pp. 29 – 49
18. Maturana H. Reality: The search for objectivity or the quest for compelling argument /H. Maturana/ Irish Journal of Psychology. – Vol. 9 – 1988. – pp. 25-82
19. Wilber K. An integral mathematics of primordial perspectives // Excerpt C. / K. Wilber. - <http://wilber.shambhala.com/html/books/kosmos/excerptC/appendix-B.cfm>

Ляшенко Константин Николаевич, аспирант кафедры культурологи философского факультета Одесского национального университета им. И.И. Мечникова.

УДК: 141.32+123.2:177.8

ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ «ФІЛОСОФІЇ МІЗАНТРОПІЇ» ЛЬВА ШЕСТОВА

Стаття присвячена філософсько-мізантропічним поглядам Льва Шестова, у межах яких розглядається зв'язок між філософом і проблемою людини, філософом і буденним існуванням, філософом і людством.

Ключові слова: «філософія мізантропії», проблема людини, буденне існування.

ПРОБЛЕМА ЧЕЛОВЕКА В КОНТЕКСТЕ «ФИЛОСОФИИ МИЗАНТРОПИИ» ЛЬВА ШЕСТОВА

Статья посвящена философско-мизантропическим воззрениям Льва Шестова, в рамках которых рассматривается связь между философом и проблемой человека, философом и обыденным существованием, философом и человечеством.

Ключевые слова: «философия мизантропии», проблема человека, обыденное существование.

THE PROBLEM OF A MAN IN THE CONTEXT OF THE PHILOSOPHY OF MISANTHROPY OF LEV SHESTOV

The article is devoted to Lev Shestov's philosophical and misanthropic views within which communication between the philosopher and a problem of a man, the philosopher and ordinary existence, the philosopher and mankind is considered.

Keywords: «philosophy of misanthropy», problem of a man, ordinary existence.

«Шекспир искал оправдать человека, Достоевский – обвинить.
Кто из них истинный христианин?»

Лев Шестов «Добро в учении гр. Толстого и Ф.Ницше»

Человек ограничен человеком. На протяжении всей своей жизни он поглощен самим собой, другими людьми, идеальными и материальными проявлениями человеческой жизнедеятельности, окультуренной природой, в конечном счете, все сущее открывается ему исключительно с позиции человеческого существа. Человек жив человеком. Несмотря на это нет ничего более загадочного и,

как бы парадоксально это не звучало, более заброшенного, позабытого, сведенного к наскучившей «самоочевидности», чем человек. Во времена, когда «человечность» находится под угрозой, а ее «широта» – под сомнением, философам свойственно с новой силой и неистовством задаваться вопросом о человеке, смысле его существования, его судьбе. Однако позволительно ли будет сказать то же самое обо всех людях?

Данная работа посвящена относительно оригинальному рассмотрению основных взглядов Льва Шестова на человеке, а именно – через призму «философско-мизантропических» настроений, неявно присутствующих в работах русского философа. Несмотря на то, что степень разработанности данной проблематики можно считать минимальной, основными «источниками» мы хотим выделить работу Г. Марселя «Человек, ставший проблемой» и фундаментальный труд В.А. Курабцева о философии русского экзистенциалиста «Миры свободы и чудес Льва Шестова: Жизнь мыслителя, «странствования по душам».

Хосе Ортега-и-Гассет писал, что «массовому человеку» свойственно превозносить технический прогресс, когда как сам он, по сути, к этому прогрессу не имеет никакого отношения, разве что только функциональное. Ту же ситуацию мы наблюдаем и в процессе развития философской антропологии, главным образом в лице экзистенциальной философии. Так, титаническая обеспокоенность экзистенциального философа проблемой человека не распространяется на всякого, кого, обычно, принято называть человеком.

К примеру, присущее человеческой природе стремление к смыслу жизни, о котором пишет Виктор Франкл, способно «облагородить, возвеличить» [1; 11] лишь идею человека. Конкретный же человек «эпохи утраты смысла», под гнетом чувства абсолютной бессмысленности жизни, умудряется не только выжить, но и буйно размножаться, прогрессировать в техническом плане, вести небывало кровопролитные войны, завоевывать космос и совершать мн. др., не говорящие о его преимущественной созерцательности, поступки. Интуитивное чувство абсурда или стремление к смыслу жизни не играет значительной роли в жизни человека. Т.е. чтобы прожить «полноценную», по средним меркам, жизнь, ему не необходим смысл жизни, более того – он не нуждается даже в периодической обеспокоенности смысложизненными проблемами.

Одной из характерных особенностей экзистенциальной философии принято выделять ее особое внимание к исключительному, неповторимому существованию конкретного человека, к внеприродной и внесоциальной интимности и неуловимости его экзистенциальной реальности, боящейся какой-либо объективации. С другой стороны, «экзистенциальная философия, – по словам Н. Бердяева, – означает память об экзистенциальности философствующего субъекта, который вкладывает в свою философию экзистенциальный опыт» [2; 598]. Таким образом, этой неуловимой экзистенциальной реальностью оказывается существование самого философа, которое он противопоставляет существованию обыденному, «вывернутому наизнанку». С точки зрения экзистенциальной философии, по причине катастрофической бедности внутреннего мира, все жизненные устремления «человека обыденности» направлены вовне. Бесполезность интроспекции компенсируется перенапряжением органов чувств, единственное, что определяет ценность жизни «человека навыворот». Чтобы чувствовать себя живым, он нуждается во внешнем, физическом или социальном движении. Дефицит экзистенциального измерения принуждает его к истерической активности, не только избавляющей от ужаса встречи с самим собой или миром Необходимости, но и подавляющей самую возможность личностного роста. Однако главной отличительной чертой «обыденного человека» является то, что он не может задаться вопросом об «обыденном человеке».

Так кого же Мигель де Унамуно называл «большим животным»? «Тут решает уже не логика, а СЛУЧАЙ: сможет ли КТО-ТО один реализовать свою единичность так, чтобы на ней или, если угодно, после нее можно было бы увидеть ЧЕЛОВЕКА ВОООБЩЕ» [3; 156-157]. Если и была когда-либо в философии экзистенции поставлена проблема человека, то это была проблема Л. Шестова, проблема Н. Бердяева, проблема А. Камю, проблема Ж.-П. Сартра и др. Поэтому при сведении экзистенциальной философии к историко-философскому могильнику идей, умаляется не только значение экзистенциального философа, но и человека. Человек жив болью философа за человечность.

Лев Шестов видел в Блезе Паскале человека, который «ничего не ждет от мира, которому ничего не нужно, который ничего не боится, которому не импонирует никакой авторитет, который думает, ни с чем не считаясь и ни с чем не соображаясь» [4; 317]. Однако тот факт, что философское творчество французского мыслителя 17 века дошло до наших дней, говорит о том, что мало кто разделял точку зрения Льва Исааковича. «Все прощается «возвышенному мизантропу» [4; 318], – пишет Шестов, имея в виду, что Паскаля просто не поняли (не хотели понять?) Разве сохранило бы человечество

философские прозрения (не поддающиеся «политизации») мизантропа (воспевающего отказ от самого дорогого – покоя), не будь возможности выдать желчность человеконенавистничества за альтруистическую обеспокоенность христианина спасением заблудших душ? Ответ очевиден.

То ли придавая шестовскому пониманию «Мыслей» историко-философское (т.е. общедоступное и общепольное) значение, то ли желая найти аргумент против конгениального оппонента, Бердяев счел своего лучшего друга «обреченным на непонимание» Паскаля. Однако нам представляется очевидным то, что Шестов, отдающий предпочтение «отрицательной мысли», использовал философские взгляды и биографические борения Паскаля в качестве иллюстративного материала для собственной философии.

Шестов как-то писал о том, что Достоевский, скрываясь за спинами некоторых своих литературных персонажей, продвигал идеи, которые никогда бы не решился высказать от собственного имени. Значительно безопаснее продать мир за чашку чая от лица сумасшедшего коллежского асессора или размахивать револьвером от лица чахоточного юнца, когда вся ответственность ложится на плечи неприкосновенного литературного персонажа. Нечто подобное любил осуществлять и сам Шестов – роль литературных подопытных крыс играли философы с мировым именем. Фаня Шварцман, сестра Льва Исааковича, утверждая, что ее брат интересуется одними «невротиками» (Шекспир, Достоевский, Ницше, Кьеркегор), добавляла: «анализируя своих литературных пациентов, Лев пользовался ими как масками, а занят он был все время самим собой, самоанализом» [5; 65].

Блез Паскаль, крадущийся во мраке «Гефсиманской ночи», оказывается самим Шестовым, сознающимся в собственной «мизантропии» (которую сейчас можно с уверенностью назвать «возвышенной»). Именно Шестов был ненавистником «всемских» ценностей, и в первую очередь – «ненавистником разума» (учитывая то, что это никак не умаляет и не опровергает взгляды русского философа на «монашествующую предтечу» экзистенциальной философии).

Как «ненавистник разума» Шестов не может не выступать также и ненавистником носителя и защитника этого разума. Споря с «апостолами рационализма», он в то же время спорит с теми, кто неосознанно пытается воплотить «общеобязательные истины» в жизнь, придав им чувственновоспринимаемые очертания, физический вес. Философы, ратующие за диктатуру разума, ведут борьбу с единичным посредством обобщений, выведений закономерностей, рационализацией «таинственного» и принципиальной индифферентностью к исключительному. Их работу, вне каких-либо теорий, продолжают люди (далекие от философии) – вместо чернильного пера они берут в руки железную палку и без каких-либо раздумий и колебаний ломают хребет всякому попавшемуся на их пути исключению. И эти люди, с точки зрения Шестова, куда более последовательные и убедительные – ибо методы их заимствованы у самой Необходимости.

Посему «философию мизантропии» Шестова можно считать определенным откликом на агрессивнo-усредняющее обыденное бытие, в котором «безумие» сводится к числу пороков, а для каждого «безумца» найдется персональный «стул для молитв». И Шестов был типичным «обратным симулянтом» [6; 365].

Отсюда и экзистенциалистское неприятие гуманистического оправдания, очищения, «прояснения» бездн человечности, которые проистекают из скрытого презрения к «человеческой тайне». «Любить общечеловека – значит наверно уж презирать, а подчас и ненавидеть стоящего подле себя настоящего человека» [7; 197], поэтому «лучше насилие над реальным живым существом, чем призрачное попечение о безликих порядковых числительных!» [8; 41].

На любовь к «конкретному недочеловеку» или к «безжизненной формуле» Шестов отвечает любовью к «великим ненавистникам» [9; 11] (т.е. до конца последовательным мизантропам, т.е. «великим ненавистникам» самих себя, ненависть которых питает тоска по подлинному человеку, подлинному миру).

Из «философии мизантропии» Шестова, как критики обыденного существования и абсолютизации человеческой неподлинности, весьма обоснованно могут следовать вопросы о радикальном изменении положения вещей в обществе. К примеру, не нуждается ли современный мир в новом, исправленном и углубленном «катехизисе революционера», в котором «всем известное» общество не дробилось бы на столь разнообразные категории людей (что уже само по себе не соответствовало бы одномерной социальной действительности, отсюда – и «новым» целям «катехизиса»), а было бы сведено к одной единственной и довольно простой категории? С точки зрения подобных вопросов нам открывается иная, не менее интересная сторона «философии мизантропии» Льва Исааковича.

Г.Я. Стрельцова обвиняет русского экзистенциалиста в катастрофическом непонимании философско-гуманистических взглядов Блеза Паскаля, считая при этом, что их извращение в контексте «человеконенавистнических настроений» переходит в ошибочно и безосновательно безжалостное отношение к людям, неоправданную нетерпимость к естественному стремлению человека к «уюту» в лоне мира Необходимости. Таким образом, Шестов оказывается как бы чрезмерно жестоким и требовательным к «любвеобильному» человеческому существу. «Среди русских мыслителей Достоевский наиболее конгениален Паскалю. Однако при всем трагическом видении человека оба они не «срываются» ни в мизантропию, ни в отчаяние, ни в безнадежность, потому что спасаются верой в Иисуса Христа и его искупительную миссию. Для них нет веры и любви к человеку без веры и любви к Богу. <...> Не понимая глубинных основ гуманизма Паскаля, Вольтер считал его «утонченным мизантропом». Такое непонимание свойственно Шестову, который в своей работе «Гефсиманская ночь» называет его «изувером и фанатиком», «ненавистником разума» и всего того, что дорого людям. Они любят устойчивость – он выбирает непостоянство; они любят твердую почву – он их толкает в бездну; они ценят внутренний мир – он призывает к мучениям; они ищут ясных истин – он «спутывает все карты»; они любят покой – он же восклицает: «Христос будет в агонии до конца мира – так не будем же спать!» Призыв Паскаля к совести человечества, как и его духовную требовательность к людям, Шестов трактует как издевку над человеком» [10; 412-413].

Однако в чем суть этих «издевок над человеком» Паскаля-Шестова? В любви к каким вещам «сорвавшийся» Шестов отказывает людям? Что именно он пытается исказить, отравить, опрокинуть, разрушить?

Довольно просто заметить, что объекты человеческой любви, противоречащие «бесчеловечным» взглядам Шестова, как то: «устойчивость», «твердая почва», «внутренний мир», «ясные истины», «покой», не выходят за рамки обыденного человеческого существования и в целом представляют собой сокровенную филистерскую мечту, содержательный образ которой был, в свое время, прекрасно описан Леонидом Андреевым: «Ярким светом сияют впереди богатства и слава. Каких-нибудь пятьдесят, шестьдесят лет – и я буду иметь карманные деньги, куплю хорошую, любящую жену не из магазина подержанных вещей, а совершенно новую; и мое имя будет произноситься с почетом, и ни один городской не в состоянии будет забрать меня в участок, и всегда, всегда буду ездить на конке» [11; 109]. Чем не воплощение «устойчивости» и «внутреннего мира»?

Так, нам открывается другая сторона «философии мизантропии» Льва Исааковича (и других, близких ему по духу философов). Нет нужды задаваться и беспокоиться «проклятыми вопросами» о судьбе человечества (тем же вопросом об «усложненном» «катехизисе революционера»), когда человечество само пытается себя уничтожить под утешительные проповеди «любви и веры» в человека (которого никто не «знает» и не «видел»), а Освенцим представляется незначительным упущением, несущественной оплошностью на фоне насквозь порочного и ошибочного обыденного существования.

Видный современный философ Александр Дугин, вполне откровенно и небезосновательно «отказывающий» обществу «безликих порядковых числительных» в праве на существование, говорит о гибели человечества (соответственно и о конце мира) не как об одномоментном акте физического уничтожения, но как о процессе духовного вырождения. Еще раньше другой замечательный «апокалиптический визионер», Эмиль Чоран, подобно сумасшедшему художнику из пьесы Сэмюэля Беккета «Эндшпиль», считавшему себя «живым» свидетелем светопреставления, неоднократно описывал чудовищные картины духовного крушения, сокрытого под буйным цветением человеческой плоти и бесстыдной убежденности в необходимости собственного существования. «Плоть разрастается по поверхности планеты, как гангрена. Она не знает границ и продолжает бушевать, несмотря ни на какие издержки, принимая поражения за победы – ничто и ничему ее не учит» [12; 31]. Отсюда его неутешительный, но чем-то даже оптимистический приговор человеческому роду: «Человек *скоро* исчезнет, до недавнего времени я был в этом убежден. Теперь я изменил свое мнение: он *должен* исчезнуть» [13; 163].

Таким образом, мизантропическое отношение философа к проявлениям недочеловечности выступает единственной альтернативой человеконенавистничеству недочеловека. «Чрезмерная» же требовательность Шестова к людям, в действительности, оказывается экзистенциальной обеспокоенностью, поиском человечности и ужасом перед человеком случившимся, фактическим, конченным, ясным и очевидным, чья «человечность» не требует более ни поиска, ни вопрошания, ни сомнения.

© Мисик І.Г., Денисова М.М.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Франкль В.Э. Страдания от бессмысленности жизни: Актуальная психотерапия: пер. с англ. / В.Э. Франкль. – Новосибирск: Сибирское университетское издательство, 2011. – 105 с.
2. Бердяев Н.А. Основная идея философии Льва Шестова // Бердяев Н.А. Диалектика божественного и человеческого / Н.А. Бердяев. – М.: АСТ; Харьков: Фолио, 2005. – С. 598-602.
3. Свасьян К.А. О конце истории философии // Свасьян К.А. Растождествления / К.А. Свасьян. – М.: Evidentis, 2006. – С. 146-171.
4. Шестов Л. На весах Иова: странствования по душам / Л. Шестов – М.: Издательство АСТ; Харьков: Фолио, 2001. – 463 с.
5. Штейнберг А.З. Лев Шестов// Синтаксис / А.З. Штейнберг. – 1990. – 28. – С. 44-82.
6. Шестов Л. Апофеоз беспочвенности: опыт адогматического мышления// Шестов Л. Философия трагедии / Л. Шестов. – М.: АСТ, Фолио, 2001. – С. 319-378.
7. Достоевский Ф.М. Дневник писателя// Post Scriptum. Сборник. / Ф.М. Достоевский. – М.: Эксмо, 2007. – С. 171-776.
8. Бубер М. Я и Ты// Бубер М. Два образа веры: Пер. с нем. / М. Бубер. – М.: АСТ, 1999. – С. 24-121.
9. Ницше Ф. Так говорил Заратустра: Пер. с нем. / Ф. Ницше. – Х.: Фолио, 1999. – 342 с.
10. Стрельцова Г.Я. Паскаль в России// Русская философия: Энциклопедия / Г.Я. Стрельцова. – М.: Алгоритм, 2007. – С.411-413.
11. Андреев Л.Н. Дневник. 1897-1901 гг. / Л.Н. Андреев. – М.: ИМЛИ РАН, 2009. – 296 с.
12. Чоран Э. Злой демиург// Чоран Э. После конца истории / Э. Чоран. – СПб.: Симпозиум, 2002. – С. 23-136.
13. Чоран Э. Признания и проклятия / Э. Чоран. – СПб.: Symposium, 2004. – 204 с.

Мисик І.Г., д. філос. н., проф., проф. каф. філософії та соціології ДЗ ПНПУ імені К.Д.

Ушинського.

Денисова М.М., магістр ф-ту української філології інституту мов світу ДЗ ПНПУ імені К.Д.

Ушинського.

УДК: 1+82.09+305+141.78

ФІЛОСОФСЬКА СТРАТЕГІЯ ДЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЛІТЕРАТУРНОЮ КРИТИКОЮ

Стаття присвячена проблемі розмежування понять деконструкція та критика. Розглядається сутність деконструкції та її зв'язок із феміністичною критикою і літературою постмодерну.

Ключові слова: деконструкція, критика, фемінізм, гендер.

ФИЛОСОФСКАЯ СТРАТЕГИЯ ДЕКОНСТРУКЦИИ И ЕЕ СВЯЗЬ С ЛИТЕРАТУРНОЙ КРИТИКОЙ

Статья посвящена проблеме разграничения понятий деконструкция и критика. Рассматривается суть деконструкции, а также ее связь с феминистической критикой и литературой постмодерна.

Ключевые слова: деконструкция, критика, феминизм, гендер.

PHILOSOPHIC STRATEGY OF DECONSTRUCTION AND ITS CONNECTION TO THE LITERARY CRITICIZE

The article is devoted to the problem of distinction of deconstruction and criticism. The core of deconstruction and its connection to the feminist criticism and postmodern literature is considered.

Keywords: deconstruction, criticism, feminism, gender.

Актуальність статті обумовлена широким використанням філософської стратегії деконструкції в контексті літературної критики. Ми ставимо собі за мету дослідити співвідношення понять критики та деконструкції, визначити місце філософського поняття деконструкції у сучасному

літературознавстві, зокрема феміністичній критиці. На основі мети ми виділяємо наступні задачі:

- 1) визначити зміст поняття деконструкція;
- 2) з'ясувати правомірність використання поняття деконструкції у літературній критиці.

Історія літературної критики сягає не одне сторіччя. Вона виникла разом із появою писемних творів як спосіб інтерпретації художнього слова і з самого початку була нероздільно пов'язана з філософською думкою. Поширеним є наступне визначення літературної критики: «Літературна критика – це певний відгук на важливі літературні події доби. Головне її завдання – всебічний аналіз нових явищ літератури та його оцінка з точки зору того етапу розвитку, на якому перебуває суспільство» [1, с. 10]. Синкретичний характер літературної критики виявляється в тому, що вона, як і філософські праці, має на меті вплинути на реципієнта й змусити його замислитися над окресленою проблемою. Крім того, чимало письменників (наприклад, А. Камю, Ж.-П. Сартр, С. де Бовуар та ін.) поєднували у своїй творчості художньо-естетичні, соціально-політичні та філософські пошуки із критичними розвідками.

Феміністична критика – це досить нове утворення. Вона оформилася в нетрадиційний науковий напрям у західному суспільствознавстві лише наприкінці 60-х років ХХ ст. Студії феміністок інтердисциплінарні у своїй методології (запозичують концепції з різних теоретичних моделей), але підпорядковуються постмодерній філософії, спираючись на ідеї теоретиків постмодернізму й постструктуралізму (Ж. Деріда, Р. Барт, Ю. Крістева, Ж. Делез, М. Фуко) і психоаналітичні теорії (З. Фрейд, Ж. Лакан) [5, с. 15].

В Україні феміністичні і гендерні студії поки що знаходяться на стадії узагальнення й трансляції західного досвіду. Більше того, присутня плутанина таких понять, як фемінізм і гендер, деконструкція і критика. Як слушно зазначає Н. Зборовська, гендерний підхід ілюструє виключно жіноче і чоловіче письмо, а феміністична інтерпретація послуговується ідеологією, «спрямованою на деконструкцію патріархальної системи, реконструкцію традицій» [4, с. 117].

То як саме співвідносяться деконструкція і критика в контексті феміністичних студій?

Термін «деконструкція» був введений у філософський лексикон Ж. Деріда, який зробив спробу пом'якшити при перекладі на французьку мову руйнівний термін філософії М. Гайдегера «деструкція» [13, с. 63]. Згідно визначенню «Словаря культури ХХ века», «деконструкція – це особлива стратегія щодо тексту, що вміщує в собі одночасно і його «деструкцію», і його «реконструкцію». Вихідний пункт деконструкції – це неможливість знаходитися поза текстом. Завдання прочитання текстів полягає в пошуку вбудованих в них протиріч. Як зазначає К. Клінгер, «деконструкція – процес, у ході якого все, що вважається онтологічним і даним від природи, розвінчується як культурний конструкт. Назва має поряд з елементом руйнування, деструкції, також і момент побудови, конструкції. Таким чином вона дозволяє висловити двоїстість, характерну для деконструкції. Поряд із радикальним демонтажем традиційного корпусу понять деконструктивізм одночасно втілює усвідомлене розуміння неможливості обійтись без цих понять» [6].

У західній науковій традиції домінуючим методологічним принципом стала деконструкція гендеру, яку розуміють як аналіз традиційних бінарних опозицій, у яких лівосторонній термін претендує на привілейоване становище, відкидаючи претензії на таке ж положення з боку правостороннього терміна, від якого він залежить. Метою аналізу є «не поміняти місцями цінності бінарної опозиції, а, найімовірніше, порушити чи знищити їхнє протистояння, релятивізувавши відношення між ними» [6]. Як бачимо, таке розуміння деконструкції органічно співвідноситься з задачами феміністичного руху, який прагне до рівності статей і порушення опозиції Суб'єкта та Іншого.

Слід відзначити, що інтерес до проблем статі, літератури з питань фемінізму був притаманний багатьом визначним сучасним письменникам. Ж. Деріда неодноразово порушував питання співвідношення статей, особливо при вивченні текстів Г. Гегеля та Ф. Ніцше. Сам Ж. Деріда, який був французьким філософом, що народився у єврейській родині в Алжирі, завжди вважав себе «іншим» стосовно домінуючої культури [12], а тому феміністична проблематика була йому досить близькою.

Феміністичний дискурс розуміє жіночу суб'єктивність як суперечливу, фрагментарну та децентровану. Для передачі особливого, емоційного погляду на світ чи не найкраще слугує філософська стратегія деконструкції. Вона отримала широке розповсюдження серед багатьох літературних критиків. Особливо плідно деконструкцію використовують у своїй методології дослідники постмодернізму.

Філософську основу постмодернізму багато в чому визначили ідеї постструктуралізму, а саме ідея «деконструкції» як особливої стратегії в подоланні однозначної (логоцентристської) установки на

смысл і раціональність як на те, що міститься в світі й тексті і незалежне від людських зусиль висловити їх. (Згідно Деріда, немає нічого, що не було б текстом. В постмодерністському розумінні все, що можна було б сказати про світ, вже сказано, в кожному тексті неявно присутні культурні тексти минулого й теперішнього у вигляді цитат, міфологем, соціальних кодів тощо, які не можна звести буквально до джерел і впливів, запозичень (інтертекст). Нове – комбінація цитат різного ступеню впізнаваності.) Деріда пропонує звільнити свідомість від суворих схем і приписів, стереотипів, пов'язаних з історичною і культурною традицією, тому що будь-яка спроба встановити точне значення тексту приречена. Мова не передає одне раз і назавжди закріплене за текстом (словом, реченням) значення. Деконструкція ж полягає у виявленні внутрішньої суперечливості тексту, у віднаходженні у ньому прихованих і непомічених «залишкових смислів», «слідів слідів». Інтерпретація мислиться як творча єдність дослідника (читача) і тексту з установкою на взаємовплив і діалог. Результат – створення смислу, а не пошук заданого. Деріда заперечує відомі способи інтерпретації тексту шляхом історичного, логічного аналізу з метою відтворення «об'єктивного смислу». Інтерпретацією автор називає «певний хід», якийсь «запропоноване семантичне відношення» між тим, що сказано, що сказав або хотів сказати [3, с. 44]. Він досліджує процес створення смислу сучасною людиною. Деконструкція філософських текстів виявляє невисловлені метафізичні припущення й передумови філософії. «Писемність» – діяльність, яка встановлює відмінності, тобто визначає й розрізняє [3]. Деконструкція звернена до письма, глибинного аналізу мови, вона звільняє думку дослідника й дозволяє поглянути на текст з точки зору міфу, психоаналізу, теорії мовленнєвих актів, семантики можливих світів, семіотики, структурної поетики тощо. Вона розхитує уявлення про відомі й хрестоматійні твори, виявляючи приховані шари незвичних смислів (наприклад, книга «Вінні Пух і філософія буденного мовлення» В.П. Руднева [9], у якій застосовується деконструкція). Деконструкція призводить до руйнування класичних філософських понять, включаючи й поняття істини – істина розглядається лише як слово, елемент тексту. Текст же розглядається як «системна єдність, що проявляє себе за допомогою мотивів, що повторюються» [9, с. 16]; «значення кожного елементу тексту визначається контекстом його вживання. Текст не зображує світ, а вступає у складні стосунки зі світом» [9, с. 15].

Деріда заперечує фундаментальний, з його точки зору, принцип європейської культурної свідомості – «центрації», що ґрунтується на визнанні пріоритетності одного начала над іншими (логічного над чуттєвим, чоловічого над жіночим, європейського над рештою тощо), розробляючи поняття децентрації. Децентрація – це спроба зробити будь-яку структуру відкритою, виключити єдиний смисловий центр, ядро, навколо якого будується культура, філософія, інтерпретація тощо.

Принцип деконструкції, децентрації, а також текст/контекст виступають основними засобами реалізації теоретико-естетичних поглядів постмодерністів. Ж. Деріда починає ревізію філософського раціоналізму зі зруйнування типології та ієрархії філософських проблем, які узвичаїлись і через те стали догмами, розмиває межі між філософією, літературою і критикою, урівнює (уподібнює) філософію і поетичну рефлексію. Постмодерністи вважають, що письменники, логіки, фізики, моралісти роблять одне і те ж – створюють і перетворюють системи опису об'єктів. Результатом цієї діяльності є нескінченні розмови всередині локальної спільноти відповідно до її традицій. Постмодерністи відмовляються від фіксованої значущості тексту, вважаючи, що актом створення смислу є читання. Головне – «не що сказав автор, а чого не сказав і чому» [8].

Але сама по собі деконструкція ніколи не виступає як суто технічний засіб аналізу, а завжди постає як своєрідний деконструктивно-негативний пізнавальний імператив постмодерністської чуттєвості (як способу ставлення до світу і його розуміння).

На думку Ж. Деріда, «деконструкція – це рух досвіду, відкритого до абсолютного майбутнього, досвіду, який за необхідності невизначений, абстрактний, спустошений, досвіду, що з'явився в очікуванні на іншого і відданий очікуванню іншого та події. В його формальній чистоті, у тій невизначеності, яку він потребує, можна віднайти його внутрішню спорідненість із певним месіанським духом». В контексті аналізу текстів самого Ж. Деріда деконструкція, в його розумінні, може бути охарактеризована наступними ознаками:

- 1) вона «не є методом і не може ним стати»;
- 2) будь-яка її «подія» унікальна і неповторна як підпис або ідіома, тому що її пафосом виступає «гра тексту проти смислу»;
- 3) будь-яке її визначення неправильне, або гальмує її власну безперервність;
- 4) вона не належить суб'єкту – індивідуальному чи колективному, – який використовував би її

стосовно тексту або теми;

5) її повсюдність результується в тому, що навіть «епоха-буття-в-деконструкції» не викликає жодного оптимізму;

6) її сутність – художня транскрипція філософії за допомогою естетики, що припускає осмислення метафоричної етимології філософських понять;

7) в її рамках власне мова філософії піддається структурному психоаналізу;

8) «її не можна звести до лінгвістико-граматичної або семантичної моделі, ще менше – до машинної»;

9) вона – не критика в будь-якому із значень, тому що сама підлягає деконструкції;

10) її парадокс у тому, що «єдино можливий винахід – винахід неможливого»;

11) вона «не є симптомом нігілізму, модернізму чи постмодернізму. Це останній свідок, мученик віри кінця століття». Ж. Деріда робить висновок: «Чим не є деконструкція? — Усім не є! Що таке деконструкція? – Ніщо!» [2].

Деконструкція – це не критика, не аналіз і не метод, а художня транскрипція філософії на основі даних гуманітарних наук, мистецтва й естетики, метафорична етимологія філософських понять: свого роду структурний психоаналіз філософської мови, симультанна деструкція й реконструкція, розбирання і збирання.

То чому ж термін «деконструкція» настільки широко використовується в літературній критиці?

Сучасна постмодерністська та постпостмодерністська теорія схиляється до стирання меж між науковими дисциплінами, поняттями, термінами. Вона проголошує відсутність моральних та естетичних орієнтирів та пафос індивідуалізму. Одним із головних засобів привертання уваги стає епатаж. Філософська стратегія деконструкції виявляється зручним інструментом впливу на читача. Викриття прихованих смислів, нове конструювання тексту дозволяють підтвердити або спростувати будь-які теорії, забуваючи про основний принцип деконструкції – істини не існує. Серйозне вивчення деконструкції як філософського феномену потребує глибокої наукової підготовки, а тому цей термін досить часто вживають неправильно – як метод або синонім літературної критики.

«Феміністична критика» (Г. Співак, Б. Джонсон, Ш. Фельман, Ю. Крістева, Е. Сіксу, Л. Іригарай, С. Кофман та ін.) трактує деконструкцію як варіант відмови від логоцентризму, який співвідноситься з традиційним для «чоловічої» західної цивілізації «фалоцентризмом». Вона зосереджена на викритті «чоловічої» («помилкової») традиційної культури й протиставленні їй «інтуїтивної», «жіночої» природи письма; на противагу стереотипам «чоловічого» менталітету виступає привілейована роль жінок у формуванні структури свідомості [10].

На Заході теорія деконструкції має як своїх прихильників, так і принципів критиків. Послідовним опонентом «континентального нігілізму» є класичний оксфордський раціоналізм. В США із самокритикою деконструкції виступив йелець Х. Блум, один із найбільш послідовних опонентів постмодерну з позицій класичного художнього канону. Він закликав повернутися від метамистецтва до самого мистецтва, від методу – до художнього об'єкту, від контексту – до тексту, повернути авторові права, які були узурповані у нього художньою критикою. Блум відстоює принципи універсальності, центрованості, ієрархічності, канонічності західної культури [10].

Можна зробити висновок, що використання деконструкції у літературній критиці можливе у руслі філософського або психоаналітичного розбору. Постмодернізм широко оперує елементами деконструкції як інструментом пізнання. Вона є демонтажем старої структури, здійсненим з метою показати, що претензії культури на безумовний пріоритет є лише результатом людських зусиль і, таким чином, можуть підлягати перегляду. Смісл деконструкції як специфічної методології дослідження літературного тексту полягає у виявленні внутрішньої суперечності тексту, прихованих і непомітних не лише для недосвідченого, «наївного» читача, але й «вислизаючих» від самого автора «залишкових смислів», що перейшли у спадок від мовних, інакше – дискурсивних, практик минулого [11].

Для феміністичних і гендерних студій деконструкція – це, насамперед, робота над художнім текстом, засіб висловитися по-новому, віднайти приховані у творах гендерні стереотипи та зруйнувати їх.

Загалом же, деконструкція залишається недостатньо визначеною філософською стратегією, яка потребує подальшого вивчення.

© *Олександр В.А.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Галич, О. А. Теорія літератури : підручник для студ. вузів / Олександр Галич, Віталій Назарець, Євген Васильєв. – Вид. 3-є, стер. – К. : Либідь, 2006. – 488 с.
2. Горных А. А. Деконструкция / А. А. Горных, А. А. Грицанов // История философии : Энциклопедия // сост. и гл. научн. ред. А. А. Грицанов. – Минск : Интерпрессервис, 2002. – С. 293-294.
3. Деррида, Жак. Письмо и различие / Жак Деррида ; пер. с фр. Д. Ю. Кралечкина ; науч. ред. В. Ю. Кузнецов. – М. : Академический Проект, 2000. – 495 с.
4. Зборовська, Н. Український культурний канон: феміністична інтерпретація : [Електронний ресурс] / Н. Зборовська. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n13texts/zborovs.htm>. – (Дата звернення: 22.07.2013).
5. Зборовська, Н. Феміністичні роздуми: На карнавалі мертвих поцілунків / Н. Зборовська, М. Льницька. – Львів : Літопис, 1999. – 336 с.
6. Кирилина, А. В. Исследование гендера в лингвистических научных дисциплинах : [Электронный ресурс] / А. В. Кирилина. – Режим доступа : <http://www.gender-cent.ryazan.ru/kirilina.htm>. – (Дата обращения: 22.07.2013).
7. Костикова, А. А. Гендерная философия и феминизм: история и теория : [Электронный ресурс] / А. А. Костикова. – Режим доступа : http://www.gender-cent.ryazan.ru/kostikova_a.htm. – (Дата обращения: 22.07.2013).
8. Кремень, В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : [Електронний ресурс] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – К. : Книга, 2005. – 528 с. – Режим доступу: <http://studentbooks.com.ua/content/view/1386/53/1/0/>. – (Дата звернення: 22.07.2013).
9. Милн, А. А. Winnie Пух. Дом в Медвежьем углу : Винни Пух и философия обыден. яз. / А. А. Милн ; пер. с англ. Т. А. Михайловой, В. П. Руднева ; ст. и коммент. В. П. Руднева. – М. : Гнозис, 1994. – 334 с. – (Аналитическая философия в культуре XX века).
10. Новая философская энциклопедия : [Электронный ресурс] / Ин-т философии РАН; Нац. обществ.-науч. фонд; Предс. научно-ред. совета В.С. Степин. – Режим доступа : <http://iph.ras.ru/enc.htm>. – (Дата обращения: 22.07.2013).
11. Постмодернизм. Словарь терминов : [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://postmodernism.academic.ru/>. – (Дата обращения: 22.07.2013).
12. Скирбекк, Г. История философии : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений : [Электронный ресурс] / Скирбекк Г., Гилье Н. ; пер. с англ. В. И. Кузнецова ; под ред. С. Б. Крымского. – М. : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 800 с. – Режим доступа : http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/Skirb/index.php. – (Дата обращения: 22.07.2013).
13. Стасенко, С. А. Деконструкція культурної аксіоматики в теорії постмодерну / С. А. Стасенко // Вісник Донбаської національної академії будівництва та архітектури. – Донбас, 2009. – Вип. 3 (77). – С. 63-66.

*Олександр В.А., аспірант, Севастопольський національний технічний університет
УДК 141.7:316.32*

МОДЕЛІ МАЙБУТНЬОГО В ТЕОРЕТИЧНИХ ПОБУДОВАХ

Ф. ФУКУЯМИ І С. ХАНТІНГТОНА

У статті аналізуються філософські концепції Ф. Фукуями та С. Хантінгтона з позиції перспектив світового розвитку.

Ключові слова: кінець історії, ліберальна демократія, зіткнення цивілізацій.

МОДЕЛИ БУДУЩЕГО В ТЕОРЕТИЧЕСКИХ ПОСТРОЕНИЯХ

ФРЕНСИСА ФУКУЯМЫ И СЭМЮЭЛЯ ХАНТИНГТОНА

В статье анализируются философские концепции Ф. Фукуямы и С. Хантингтона с позиции перспектив мирового развития.

Ключевые слова: конец истории, либеральная демократия, столкновение цивилизаций.

MODELS OF FUTURE IN THEORETICAL WORKS OF F. FUKUYAMA AND S. HUNTINGTON

The article analyzes concepts of F. Fukuyama and S. Hantington from a viewpoint of future world development.

Keywords: *the end of history, liberal democracy, the clash of civilizations.*

Одним из самых значительных событий в философской науке конца XX в. следует считать появление двух концепций – Френсиса Фукуямы и Сэмюэля Хантингтона. Их рождение обусловлено грандиозными потрясениями конца минувшего столетия. Теоретическая парадигма времен холодной войны представляла достаточно простую схему двухполюсного мира, в котором основные события развивались вокруг борьбы двух конкурирующих сверхдержав. Однако с момента распада СССР данное теоретическое построение закончило свое существование и возникла настоятельная потребность в новой концепции, которая бы отражала уже современную политическую ситуацию. Ответом на это требование явилось появление вышеназванных теоретических конструкций Хантингтона и Фукуямы, так как обе они представляли собой попытку дать ответ на вопрос о том, что же будет определять движение истории в будущем. Благодаря этому обе концепции прочно вошли в философский и политологический дискурс.

Несмотря на то, что с момента появления «Конца истории» Фукуямы и «Столкновения цивилизаций» Хантингтона прошло уже достаточно много времени, неутихающие споры и дискуссии, как в академических кругах, так и среди широкой общественности, свидетельствуют об их актуальности, и служат достаточным обоснованием их претензии на роль основополагающей парадигмы современного мира, а потенциал названных концепций позволяет им, не теряя основ, трансформироваться с учетом эволюции исторического процесса.

Существует множество публикаций, посвящённых взглядам Фукуямы и Хантингтона. представляющих интересные философские и политологические концепции конца XX в. и позволяющих спрогнозировать развитие современного мира с точки зрения цивилизационного подхода. Прежде всего, это работы А. Дугина, В. Баранова, В. Малахова, Н. Серова, Ч. Майнеса, Ф. Фридберга и некоторых других.

В статье предпринята попытка раскрыть основные положения философско-политических концепций Фукуямы и Хантингтона, с точки зрения их прогностического потенциала.

Необходимо отметить, что и Фукуяма и Хантингтон в своих теоретических построениях представили свое видение будущего, вместе с тем – это две достаточно отличающиеся друг от друга модели.

Концепцию «конца истории» Фукуямы можно рассматривать как оптимистический взгляд на предстоящее развитие истории, в то время как теория «столкновения цивилизаций» Хантингтона тяготеет к скептицизму и внушает определенные опасения в отношении будущего миропорядка.

Говоря о своем видении мира в начале XXI в., Фукуяма утверждает, что либеральная демократия в ее западном варианте является конечным пунктом развития цивилизации. Анализируя процессы реформ в СССР и КНР, изменения в интеллектуальном климате этих двух стран, отмечая перемены в других регионах, Фукуяма делает вывод: произошедшие изменения есть не просто конец «холодной войны» или окончание какого-либо послевоенного периода - наступает конец истории, как таковой.

Теория Фукуямы не является принципиально новой в историософии, и в своих теоретических основаниях восходит к классическим учениям Гегеля и Маркса, согласно которым, история является диалектическим процессом, который имеет начало и должен иметь конец, сущностью которого должно стать достижение человечеством наивысшей стадии общественного развития. На пути к этой наивысшей стадии происходит последовательная смена способов производства, обновление социальных институтов и структур, замена менее совершенных политических систем более совершенными. В конечном итоге наступает конец истории – достижение наиболее совершенной формы общественной, политической и духовной жизни людей. Отсюда можно сделать вывод, что история следует путем прогресса и свободы. Для Гегеля этот прогресс выражался в торжестве Мирового Разума, воплощенного в прусском государстве, Маркс усматривал окончательный прогресс в победе коммунизма во всем мире. Фукуяма же, следуя той же логике, видит конец истории в торжестве либеральной демократии во всем мире. Но в отличие от Гегеля и Маркса, которые переносили окончание истории в некое отдаленное будущее и едва ли в полной мере представляли себе окончательный образ мира, в котором воплотится идеал общественного развития, Фукуяма говорит, что конец истории уже наступил и либеральная демократия как наиболее совершенная форма

организации человеческого общества и является окончательным образом современного мира.

«...Наблюдая, как разворачиваются события в последнее десятилетие или около того, трудно избавиться от ощущения, что во всемирной истории происходит нечто фундаментальное. Триумф Запада, западной идеи очевиден прежде всего потому, что у либерализма не осталось никаких жизнеспособных альтернатив. То, чему мы, вероятно, свидетели, – не просто конец «холодной войны» или очередного периода послевоенной истории, но конец истории как таковой, завершение идеологической эволюции человечества и универсализации западной либеральной демократии как окончательной формы правления» [1, с. 290-291].

Из концепции Фукуямы можно сделать следующий вывод – либеральная демократия как наиболее эффективная и отвечающая природе человека политическая система одержала победу во всем мире и с момента победы либеральной демократии формируется новая универсальная цивилизация способная разрешить основные противоречия и конфликты человеческого общежития. Фукуяма говорит, что сегодня доктрина либеральной демократии принимается многими странами. Она доказала свою состоятельность в качестве «наилучшего решения человеческой проблемы». Таким образом, именно либеральная демократия приведет человечество к миру, процветанию и справедливости.

Ответ на вопрос: «Действительно ли мы подошли к концу истории?» автор концепции ищет, прежде всего, в сфере идеологии. Конец истории выливается в «окончание идеологической эволюции человечества и универсализацию западной либеральной демократии, как окончательной формы человеческого правления» [2, с. 2].

Фукуяма рассматривает в качестве вызовов либерализму глобальные направления общественно – идеологических движений XX в. – фашизм и коммунизм.

Фашизм, как жизнеспособная идеология, был уничтожен Второй мировой войной. Гораздо более серьезным был идеологический вызов, брошенный либерализму второй великой альтернативой – коммунизмом. Маркс утверждал, что либеральному обществу присуще фундаментальное неразрешимое противоречие: это – противоречие между трудом и капиталом. Именно оно долгие годы служило главным обвинением против либерализма. Крушение социалистических экспериментов в СССР и Восточной Европе вскрыли внутренние противоречия коммунистической идеи. Социалистические государства оказались неспособными обеспечить общественный порядок, который отвечал бы человеческим потребностям и можно было только оттягивать конец подобных государств. Только реальная демократия способна дать простор гражданскому обществу в двух его ипостасях – свободном рынке и политической конкуренции. Первая должна строиться на основе либерализма, традиции которого восходят к периоду первых буржуазных революций; вторая обеспечивается представительной демократией, которая берет свое начало ещё в античности.

Фукуяма выводит свой концепт конца истории из присущей любому человеку потребности в признании, ссылаясь на известную работу Р. Фрэнка, в которой экономический интерес, занимающий центральное место в современном обществе, он трактует как частную форму проявления стремления человека к признанию его статуса [3, р. 112]. Полагая, что самоуважение является одной из важнейших целей человека, Фукуяма рассматривает его в качестве двигателя истории.

В современном мире место борьбы за признание заняла борьба за более эффективное удовлетворение человеческих потребностей. Антагонизм систем сменился конкуренцией внутри одной системы.

Человек желая, предпочитает проявлять конформизм и работать внутри системы –желание у него заменяет признание. Человек признания, в отличие от него, ратует за достоинство свое и своих сограждан. Экономический человек руководствуется личной выгодой.

Фукуяма констатирует: «Борьба за признание, готовность рисковать жизнью ради чисто абстрактной цели, идеологическая борьба, требующая отваги, воображения и идеализма, - вместо всего этого - экономический расчет, бесконечные технические проблемы, забота об экологии и удовлетворение изощренных запросов потребителя. В постисторический период нет ни искусства, ни философии; есть лишь тщательно оберегаемый музей человеческой истории» [1, с. 291-292].

Для того чтобы охарактеризовать образ жизни человека в постисторическую эпоху Фукуяма пользуется идеями Ф. Ницше: «Типичным гражданином либеральной демократии является «последний человек», который, будучи вышколен основателями современного либерализма, оставил гордую веру в собственное превосходящее достоинство ради комфортабельного самосохранения. Либеральная демократия порождает «людей без груди», состоящих из желаний и рассудка, но не имеющих «тимоса», умело находящих новые способы удовлетворять сонмы мелких желаний путем

расчета долговременной выгоды для себя. Последний человек не имеет желания быть признанным более великим, чем другие, а без такого желания невозможны достижения. Довольный Своим счастьем, неспособный ощутить какой бы то ни было стыд за неумение подняться над своими желаниями, последний человек перестает быть человеком» [2, с. 9].

Очевидно, что перспектива превращения мира в мир «последнего человека» не может вызывать сочувствия. Не вызывает она сочувствия и у самого автора и поэтому далее, как бы, вступая в спор с Ницше, он приводит следующие соображения: «Следуя мыслям Ницше, мы вынуждены задать следующий вопрос: разве человек, который полностью удовлетворен всего лишь универсальным и равным признанием, не является чем-то меньшим, чем человек, – объектом презрения, «последним человеком» без стремления и вдохновения? Разве не заложено в человеческой личности некоторое сознательное стремление к борьбе, опасности, риску и дерзновению, и разве не останется эта сторона нереализованной в «мире и процветании» современной либеральной демократии? Разве для некоторых людей удовлетворенность не требует признания по самой сути своей неравного? И разве не составляет жажда неравного признания основу живой жизни не только в былых аристократических сообществах, но и в современных либеральных демократиях? Не будет ли само выживание этих демократий в некоторой степени зависеть от того, насколько их граждане стремятся быть признанными не равными другим, а выше других? И не может ли этот страх превращения в презренного «последнего человека» повести людей по новым, непредвиденным путям, пусть даже эти пути приведут туда, где снова человек станет бестиальным «первым человеком», ведущим кровавые битвы за престиж, только теперь – современным оружием?» [2, с. 9]

Последний человек не имеет желания быть признанным более великим, чем другие, а без такого желания невозможны достижения. Довольный своим счастьем, неспособный ощутить стыд за неумение подняться над своими желаниями, последний человек перестает быть человеком.

Закат общественной жизни предполагает, что в будущем мы рискуем стать безмятежными и самодовольными последними людьми, жаждущими только личного комфорта. Иными словами, мир являет собой образ «Дивного Нового мира» представленного в знаменитой антиутопии Хаксли и здесь сразу вспоминаются слова одного из героев романа: «Цивилизация абсолютно не нуждается в благородстве или героизме. Благородство, героизм – это симптомы политической неумелости. В правильно, как у нас, организованном обществе никому не доводится проявлять эти качества. Для их проявления нужна обстановка полнейшей нестабильности. Там, где войны, где конфликт между долгом и верностью, где противление соблазнам, где защита тех, кого любишь, или борьба за них, – там, очевидно, есть некий смысл в благородстве и героизме. Но теперь нет войн. Мы неуспешнее предотвращаем всякую чрезмерную любовь. Конфликтов долга не возникает; люди так сформованы, что попросту не могут иначе поступать, чем от них требуется. И то, что от них требуется, в общем и целом так приятно, стольким естественным импульсам дается теперь простор, что, по сути, не приходится противиться соблазнам» [4, с. 520].

Следует заметить что, если в начале XX-го века книга была прочтена как явная сатира на современное общество, то в начале XIX –го данный образ мира воспринимается многими уже как совершенно реальная и, пожалуй, неизбежная перспектива для всего человечества. Захочет ли человек жить в таком мире?

Как утверждает Фукуяма, при либеральной демократии исчезают фундаментальные противоречия – уважение и признание будет реализовано в виде всеобщности прав; неравные признания господ и рабов будут заменены признанием универсальным и взаимным, все граждане признают за каждым человеческое достоинство. Войн практически не будет, особенно между либерально-демократическими режимами. Конечно, многие социальные проблемы не решатся, напряженность между свободой и равенством останется, так как невозможна ни абсолютная свобода, ни полное равенство, но, тем не менее, либеральная демократия представляется идеальным из возможных вариантов социально-политического развития. Человечество идет к концу истории, к либеральной демократии, которая «заменяет иррациональное желание быть признанным выше других рациональным желанием быть признанным равным другим.

Но является ли признание, доступное жителям современных либеральных демократий, полностью удовлетворительными? Приверженцы всеобщего равенства скажут, что универсальное признание в либеральных демократиях по необходимости неполно, поскольку капитализм создает экономическое неравенство и требует разделения труда, которое в силу самого этого факта влечет за собой неравное признание. В этом отношении даже абсолютное процветание нации не дает решения, потому что всегда будут существовать люди относительно бедные, в которых иные не будут видеть

людей. Другими словами, либеральная демократия, продолжает признавать равных людей неравным образом. Второе и, на наш взгляд, более существенное критическое замечание об универсальном признании исходит от правых, глубоко обеспокоенных нивелирующим эффектом, созданным приверженностью демократии к равенству.

Мы можем предположить, что некоторые люди не будут удовлетворены пока не проявят себя тем самым актом, который составлял человеческую сущность в начале истории: они захотят пойти на смертельный риск в битве и тем без тени сомнения доказать себе и своим собратьям, что они свободны. Существует опасность, что мы снова станем первыми людьми, ввязывающимися в кровавые и бессмысленные войны за престиж, только на этот раз – с современным оружием» [2, с. 207].

По Фукуяме, угрозу ядерной войны, возникающую, в том числе при бессмысленной гонке вооружений, можно решить с помощью замены международной системы государств мировым правительством, которое силой ввело бы мораторий на опасные технологии. Можно поспорить с такой постановкой вопроса. И сегодня либеральные государства ориентируются на стратегию ядерного сдерживания, чтобы создать для себя возможность нейтрализовать ядерный потенциал соперника. Наличие силы, а значит, и наличие страха признается в качестве залога мира, что, по сути, является ожиданием войны. Сформировался объективный предел для конфронтации на международной арене, выраженный в угрозе гибели человеческой цивилизации. Несмотря на всевозможные меры предосторожности, высока вероятность случайного сбоя в системах управления оружием или ложных тревог в системе предупреждения о ядерном нападении, что может вызвать ядерный ответ на мнимую агрессию. Ярким подтверждением непредсказуемости ситуации является ситуация с Северной Кореей в апреле 2013 года.

Ф. Фукуяма предлагает допустить, если фашизма и коммунизма не существует: остаются ли у либерализма еще какие-нибудь идеологические конкуренты? Или иначе: имеются ли в либеральном обществе какие-то неразрешимые в его рамках противоречия? По его мнению – это могут быть религия и национализм.

Обе эти формы признания менее рациональны, чем универсальное признание либерального государства, поскольку строятся они на произвольных различиях между священным и мирским или между социальными группами людей. По этой причине религия, национализм и комплекс этических привычек и обычаев традиционно считались препятствием на пути установления политических институтов демократии и экономики свободного рынка. Но в ходе модернизации эти различительные линии будут стираться. Говоря о международной политике, Фукуяма подчеркивает, что в некотором смысле национализм есть мегалотимия ранних времен, принявшая более современную и демократическую форму. Разрешение этой проблемы заключается в распространении либеральной демократии в сфере международных отношений: либеральные государства ни разу в истории не воевали друг с другом. Но при этом, макроконфликт между блоками государств не исчезнет. Ибо и в это время мир будет разделен на две части: одна будет принадлежать истории, другая – постистории. На повестке дня останутся и терроризм, и национально-освободительные войны как остаточные явления истории в постистории.

Фукуяма выделяет серьезные конфликты конца XX - начала XXI вв. - радикальный ислам, кризис либеральных реформ в России и Латинской Америке. Однако альтернативы социальной рыночной экономике и демократической политической системе, по мнению Фукуямы, не существует. В соответствии с его теорией, незападные сообщества являются лишь будущей проекцией западных ценностей. Акцент в «Конце истории» сделан именно на «исчерпанность» систематических альтернатив Западу, ведь именно Запад, по мнению автора, в сегодняшнем мире остается сообществом с превосходящим остальные своим авторитетом и своей моралью. Именно поэтому западные ценности подлежат глобальному распространению, вне зависимости от того, приветствуется это другими акторами международной системы или нет. Таким образом, своей теорией Ф. Фукуяма подтвердил свою приверженность ценностям лишь одного из существующих сообществ - западного.

Концепцию Хантингтона можно понимать как некий противовес концепции «Конца истории» Фукуямы. В статье и позднее в книге «Столкновение Цивилизаций и Новый мировой порядок» он, анализируя современные политические события, пытается доказать, что ни о каком конце истории и победе либеральной демократии не может идти и речи. Оспаривая оба тезиса Фукуямы о победе либеральной демократии и возникновении бесконфликтного мирового сообщества, он говорит о том, что в сегодняшнем мире существует множество форм авторитаризма, национализма, корпоративизма

и рыночного коммунизма, каждая из которых представляет собой в соответствующих странах достаточно стойкую альтернативу либеральной демократии.

Хантингтон предлагает свою собственную геополитическую концепцию, главная идея которой заключается в том, что в современном мире конфликты будут вызваны не идеологическими разногласиями, но цивилизационными различиями, где различные религиозные и культурные идентичности станут главным фактором сотрудничества или противостояния наций. Хантингтон заявляет, что человеку свойственно ненавидеть. «Для самоопределения и мотивации людям нужны враги: конкуренты в бизнесе, соперники в достижениях, оппоненты в политике. Естественно, люди не доверяют тем, кто отличается от них и имеет возможность причинить им вред, и видят в них угрозу. Разрешение одного конфликта и исчезновение одного врага порождает личные, общественные и политические силы, которые дают толчок к новым конфликтам» [5, с. 79].

И далее он утверждает что люди нуждаются в идентичности и они обретают эту идентичность определяя для себя врагов. «В мире после «холодной войны» флаги имеют значение, как и другие символы культурной идентификации, включая кресты, полумесяцы и даже головные уборы, потому что имеет значение культура, а для большинства людей культурная идентификация – самая важная вещь. Люди открывают новые, но зачастую старые символы идентификации, и выходят на улицы под новыми, но часто старыми флагами, что приводит к войнам с новыми, но зачастую старыми врагами» [5, с. 79].

Таким образом, согласно Хантингтону конфликт и борьба есть неизбежный факт жизни любого общества. Анализируя исторические события, он утверждает, что после мирного соглашения в Вестфалии конфликты в мире происходили между монархами. После Французской революции конфликты стали происходить между нациями. После революции в России конфликты обрели идеологический характер, а в мире после окончания Холодной войны конфликты будут происходить между цивилизациями.

Отсюда, окончание Холодной войны вовсе не означает наступление мира и гармонии: на смену старым формам идентичности обязательно должны прийти новые, основанные на отношениях вражды и противостояния. Эти отношения будут складываться на основе религиозных и культурных противоречий.

Таким образом, мир в данной теоретической модели предстает вовлеченным в серию цивилизационных конфликтов, где цивилизации, различные в культурном и религиозном плане вступают в борьбу и наоборот, близкие – сотрудничают.

Согласно Хантингтону мы живем в эпоху нарастающего напряжения между развивающимися и развитыми обществами. «Я полагаю, что в нарождающемся мире основным источником конфликтов будет уже не идеология и не экономика. Важнейшие границы, разделяющие человечество, и преобладающие источники конфликтов будут определяться культурой. Нация-государство останется главным действующим лицом в международных делах, но наиболее значимые конфликты глобальной политики будут разворачиваться между нациями и группами, принадлежащими к разным цивилизациям. Столкновение цивилизаций станет доминирующим фактором мировой политики. Линии разлома между цивилизациями – это и есть линии будущих фронтов» [5, с. 92].

Хантингтон называет стержневыми государства, являющиеся наиболее влиятельными в политическом отношении для стран со сходной культурой. Именно вокруг таких стержневых государств, по мнению Хантингтона, возникают цивилизационные группы. В зарождающейся глобальной политике стержневые государства главных цивилизаций занимают места двух сверхдержав периода «холодной войны» и становятся основными полюсами притяжения и отталкивания для других стран. Эти изменения наиболее явно видны в западной, православной и синской цивилизациях. Здесь возникают цивилизационные группы, в которые входят стержневые государства, страны-участницы, родственное в культурном плане меньшинство, проживающее в соседних странах, и (хотя это спорно) народы других культур, которые проживают в соседних государствах. Страны в этих цивилизационных блоках зачастую можно расположить концентрическими кругами вокруг стержневой страны или стран, отражая степень их отождествления с этим блоком и интеграции в него. За неимением признанной стержневой страны ислам усиливает свое общее самосознание, но до сих пор создал лишь рудиментарную общую политическую структуру.

«Странам свойственно «примыкать» к странам со схожей культурой и противостоять тем, с кем у них нет культурной общности» [5, с. 89].

Хантингтон утверждает, что наибольшую угрозу для стран Запада представляют страны

исповедующие ислам. Он подчеркивает тенденцию ислама разрешать конфликты насилием, что, по его мнению, представляет огромную проблему для мира в целом. Он предупреждает Запад держаться вместе для противостояния угрозе со стороны ислама.

С. Хантингтон описывает сложившуюся ситуацию следующим образом: «Основная проблема Запада – вовсе не исламский фундаментализм. Это – ислам, иная цивилизация, народы которой убеждены в превосходстве своей культуры и которых терзает мысль о неполноценности их могущества. Для ислама проблема – вовсе не ЦРУ и не министерство обороны США. Это – Запад, иная цивилизация, народы которой убеждены во всемирном, универсалистском характере своей культуры и которые верят, что их превосходящая прочих, пусть и клонящаяся к упадку мощь возлагает на них обязательство распространять свою культуру по всему миру. Вот главные компоненты того топлива, которое подпитывает огонь конфликта между исламом и Западом» [5, с. 142].

По мысли ученого важность того, что он называет «Исламское возрождение» сравнима с французской, американской и русской революциями. «Границы ислама и в самом деле кровавы и мусульманская воинственность и предрасположенность к силовым решениям конфликтов являются реальностью конца двадцатого века, и этого не могут отрицать ни мусульмане, ни не мусульмане» [5, с. 174].

Хантингтон утверждает, что по сравнению с другими цивилизациями, мусульманской присуща повышенная степень воинственности, а так же тенденция решать проблемы насильственным путем. Он указывает шесть причин, вследствие которых представители мусульманской цивилизации предрасположены более других народов прибегать к насилию, и по этим же причинам, государства, исповедующие ислам, во время международных кризисов, также, скорее всего, предпочтут насилие для решения своих проблем. В числе этих причин: воинственный и абсолютистский характер ислама, столкновения исламской цивилизации с другими культурами, чувство обиды и ощущение себя жертвой мировой политики и др.

Хантингтон предостерегает Западный мир, и говорит о том, что помимо этой особой, глубоко укорененной склонности ислама к насилию, существует также и глубокое противоречие между христианством, выступающим основанием западной цивилизации и культуры и исламом.

События 11 сентября 2001 г. многими оцениваются как подтверждение истинности теории Хантингтона.

Обе концепции и Фукуямы и Хантингтона нашли огромное количество сторонников, но также породили и огромное количество критики.

Существует немало количество ученых, которые заявляют о том что, ни та, ни другая концепция неверна, в числе которых Б. Ерасов, А.С. Панарин, К.Махбабани и др. Они утверждают, что оба автора не учитывают то обстоятельство, что современный мир находится в ситуации экономического, экологического и энергетического кризиса и это обстоятельство может привести к таким последствиям, которые трудно прогнозируемы.

Концепция Конца истории и вытекающая из нее идея возникновения единой универсальной цивилизации не является, по мнению многих исследователей, достаточно убедительной. Люди в течение тысячелетий обладали и обладают индивидуальными чертами, присущими той или иной культуре, и, несомненно, что никакая универсализация ценностей не сможет в полной мере уничтожить этих индивидуальных различий. Положение Фукуямы о вступлении мира в период относительного мира и спокойствия, строго говоря, не выдерживает критики.

Но и главный тезис Хантингтона о том, что наиболее кровопролительные конфликты в мире вызываются цивилизационными противоречиями, суть которых заключается в том, что нации борются за цивилизационные связи и верность цивилизации, в строгом смысле, не является доказанным фактом и на это следует возразить, что нации борются, в большей степени, за долю на рынке, занятость и экономическое процветание.

- Концепции Фукуямы и Хантингтона представляют собой два варианта философского осознания и прогнозирования будущего – современный либерализм (концепция «Конца истории») и современный консерватизм (концепция «Столкновения цивилизаций»),

- Различия концепций Фукуямы и Хантингтона в отношении будущего человеческой цивилизации вытекают из разных подходов. В основе расхождений лежит такой важный философский вопрос как природа человека.

- Обе концепции интерпретируют будущее человечества на основе цивилизационного подхода, что обуславливает их высокий прогностический потенциал.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

1. Фукуяма Ф. Конец истории? /Ф. Фукуяма // Философия истории. Антология. — М., 1995. — 540 с.
2. Фукуяма Ф. Конец истории и последний человек / Ф. Фукуяма. — М.: ООО "Издательство АСТ", 2004 — 207 с.
3. Frank R.N. Gnoosing me Right Pond Human Behaviour and the Quest for Status Oxford Oxford University Press, 1985 453 p.
4. Хаксли О. О дивный новый мир / О. Хаксли. СПб.: Амфора, 1999. с. 520.
5. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. — М: ООО «Издательство АСТ», 2003. — 603 с.

Паскалова М. І. – кандидат філософських наук, старший викладач кафедри гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, учений секретар Військової академії (м. Одеса)

УДК: 123.1+140.8

ВИЗНАЧАЛЬНА ВИПАДКОВІСТЬ ЯК СПОНТАННИЙ ВИЯВ ПОДАЛЬШОЇ НЕОБХІДНОСТІ

У статті зроблена спроба проаналізувати взаємозалежність випадковості та необхідності. Розглядається опис випадковості у синергетичній теорії. Аналізується, які саме параметри оточуючої дійсності провокують появу випадковості.

Ключові слова: випадковість, нестійкість, необхідність, біфуркація.

ОПРЕДЕЛЯЮЩАЯ СЛУЧАЙНОСТЬ КАК СПОНТАННОЕ ПРОЯВЛЕНИЕ ДАЛЬНЕЙШЕЙ НЕОБХОДИМОСТИ

В статье предпринята попытка проанализировать взаимозависимость случайности и необходимости. Рассматривается описание случайности в синергетической теории. Анализируется, какие именно параметры окружающей действительности провоцируют появление случайности.

Ключевые слова: случайность, неустойчивость, необходимость, бифуркация.

DETERMINED RANDOMNESS AS SPONTANEOUS DEVELOPMENT OF THE NEXT NECESSITY

The article attempts to analyze the interdependence of randomness and necessity. Randomness in a synergetic combination of theory is described. The parameters of reality which provoke the appearance of randomness are examined.

Key words: randomness, volatility, necessity, bifurcation.

Все события, происходящие в жизни человека, могут быть оценены как необходимые либо как случайные. Сверхившееся событие, если оно представляет логическое следование из предшествующих событий, расценивается как факт, который не мог не произойти. Такое течение жизни воспринимается человеком как должное ибо «подтверждает» организованность окружающей действительности, делает целесообразным заблаговременное планирование и расчет. Если же случается непредвиденное, то, что по нашему представлению недолжно было произойти, то мы говорим о случайности. Случайность, в отличии от необходимости, расценивается как дезорганизирующее явление ибо вносит в нашу жизнь некоторое недопонимание и непредсказуемость. Одноразовые и непериодические события первоначально отождествляют с дезорганизацией, и только в исключительных случаях впоследствии делаются попытки познать определившие их причины. Поиск этих причин вырождается зачастую в простую констатацию их наличия, закрепляя за ними фатальность и непознаваемость. Однако события, которые следуют за случайностью, чаще всего, выстраиваются в слаженную последовательность, в результате чего возникает вопрос: а была ли случайность случайна?

Вопрос о необходимости и случайности в окружающей действительности занимал многих исследователей с давних времён и не потерял актуальности и сегодня.

В статье предпринята попытка проанализировать взаимозависимость случайности и необходимости. Рассматривается описание случайности в синергетической теории. Анализируется,

какие именно параметры окружающей действительности провоцируют появление случайности.

В философии были созданы как парадигмы, роль необходимости в которых абсолютна, а случайность – лишь следствие временной непознанности объектов, так и системы, в которых, напротив, спонтанность и случайность довлеют над обусловленностью.

Исследователями отмечается, что философское осмысление этих категорий началось с античности, разделившись на два направления. Первое направление – попытка осмыслить природу необходимого и случайного. Второе направление – предпринимает попытки разобраться, подчиняется ли то, что происходит в мире, определенному порядку и закону, или же в нем есть также и случайность, отличная от порядка?

Аристотель высказал мысль, что случайное содержит необходимость в возможности, а необходимое – случайность в возможности (или – соответственно – возможность необходимого и возможность случайного)» [4, с. 156]. То есть, наличествует плотная взаимосвязь обеих категорий, которые не мыслятся друг без друга. Для Аристотеля необходимость и случайность являлись равноправными характеристиками процессов.

Однако общая тенденция относительно ответа на вопрос об упорядоченности мира заключается в том, что мир не хаос, а космос, олицетворяющим закон и порядок. Эта тенденция, зародившаяся у первых философов, оставалась преобладающей вплоть до XX века нашей эры.

Так, Демокрит полагал, что причину имеет всё, и что случайность люди ввели, «чтобы оправдать свою глупость».

Взгляд на мироустройство, когда случайность отрицается, существовал и позже и продолжает существовать поныне.

Августин Блаженный говорил: «Ведь возможно, что то, что называют фортуной, управляется неким скрытым порядком, а случаем мы называем то, основания и причины чего нам неизвестны».

Гегель трактует случайность как объективное явление, вызванное несущественными, внешними причинами. Продолжает эту идею и марксизм, признающий важнейшую роль случайности в истории. Случайность трактуется марксистами как форма проявления и дополнения необходимости, как результат пересечения причинных целей. Но при этом случайность считается все же вторичной по отношению к необходимости, поскольку она влияет только на своеобразие исторических процессов, конечный же результат предопределен необходимостью.

В XIX в. французский математик, механик, физик, астроном и философ А. Пуанкаре писал: «Мы сделались абсолютными детерминистами, и даже те, которые склонны сохранить за человеком свободу воли, признают неограниченное господство детерминизма в области неорганического мира. Всякое явление, сколь бы оно, ни было незначительно, имеет свою причину, и бесконечно мощный дух, беспредельно осведомленный в законах природы, мог бы его предвидеть с начала веков. С такого рода духом, если бы он существовал, нельзя было бы играть ни в какую азартную игру, не теряя всего состояния. Для него слово «случайность» не имело бы смысла или, вернее, для него вовсе не существовало бы случайности. Лишь вследствие нашей слабости, вследствие нашего невежества случайность для нас существует» [1].

В XX веке А. Эйнштейн придерживаясь мнения об предопределенности сказал: «бог не играет в кости».

Итак, традиционная наука первоначально отторгала случай. Все связи и отношения между различными объектами рассматривались как имеющие строго однозначный характер. Неоднозначность и неопределенность в связях и отношениях рассматривались как неполное выражение знаний об исследуемых объектах, лишь как подход к истине или же как результат некорректной постановки задачи. Таким образом конструктивную роль в познании играла лишь необходимость. На раскрытие таких необходимых связей и ориентировалось развитие познания. За случайностью объективной основы практически не признавалось.

Наука XX в. оказала огромное значение для признания фундаментальной роли случайности. Ее базовое значение в структуре бытия проявилось через учащение обращений естественных наук к исследованию стохастических процессов. Особенность вероятностного стиля мышления заключалась в его оперировании стохастическими законами. Результатом развития этой тенденции стало появление синергетики, разработавшей механизм рождения порядка в массиве случайностей.

Синергетическое видение представляет мир состоящим из открытых систем, которые интенсивно обмениваются энергией, веществом, информацией с окружающей средой. А все это влечет за собой признание того, что мир невообразимо сложен, все получаемые о нем знания являются лишь вероятностными и все подчинено воле случая.

Цикин В. А. обращает внимание на то, что мир и его картина, рисуемая классической наукой, – это мир, жестко детерминированный причинно-следственными связями. При этом причинные связи имеют линейный характер, а следствие если не тождественно причине, то по крайней мере пропорционально ей. По причинным связям ход развития событий может быть просчитан неограниченно в прошлое и будущее. Настоящее определяется прошлым, а будущее – настоящим и прошлым. Однако, следствие, как правило, не может быть выведено непосредственно, поскольку оно обуславливается еще и такими факторами, которые не вытекают с необходимостью из внутренних свойств данного явления, а выступают как случайные, то есть имеющие причину в другом, хотя и связанным с первым, в круге условий [8, с. 13].

С помощью синергетики случайность можно пояснить посредством такого явления как бифуркация. Бифуркация представляет собой акт спонтанного, внешне ничем не детерминированного, а потому непредсказуемого разделения надвое изначально однородного материала, процесса, хода течения событий. Сам акт этого процесса может породить множество дроблений, отдельных ветвей.

Дальнейшие изменения приводят к дальнейшему разделению вариантов развития системы.

Применительно к социальным явлениям, можно сказать следующее – мир невероятно сложен, он наполнен событиями и возможностями для каждого конкретного индивида с учетом его индивидуальных особенностей и предшествующей истории. В обыденной жизни мы совершаем спланированные действия и рассчитываем на достижение определённого результата. Но иногда, случаются события, которые мы никак не предвидели. Что-то нарушило наши планы, пошло не так. Нам кажется, что произошло нечто, что невозможно было предугадать. Однако все произошедшее неслучайно. Это результат функционирования «сложнейшего механизма» – нашей жизни, который характеризуется невероятным количеством параметров взаимосвязи и взаимодействия которых создают еще большее количество вариаций развития этого механизма. Бифуркация это одно из состояний, в котором оказывается система в результате своего предшествующего развития, взаимодействий системы, которые оказались в приоритете, а также, благодаря такому своему качеству как неустойчивость.

Э. Ласло пишет следующее, процесс возникновения бифуркаций делает эволюцию неравновесных систем скачкообразной и нелинейной. Хотелось бы отметить, что с позиции синергетики наша жизнь представляет собой открытую сложную систему, которая характеризуется разупорядоченностью, разнообразием, неустойчивостью, неравновесностью, нелинейными соотношениями. Так вот, в вследствие неравновесности и нелинейности бифуркация полна неожиданностей. В природе невозможно предсказать, какой путь проложит бифуркация. Исход бифуркации определяется не предысторией системы, не окружающей ее средой, а только взаимодействием более или менее случайных флуктуации в хаосе критически дестабилизированных систем [3].

Флуктуация – случайные отклонения от среднего значения физических величин, характеризующих систему из большого числа частиц. Чаще всего флуктуация определяется случайностью, и таким образом случайность начинает носить судьбоносный для системы характер. Роль флуктуации в жизни самоорганизующихся систем очень велика. Любой отдельный элемент системы в бифуркационной точке своим флуктуирующим воздействием может оказать решающее влияние на дальнейшую жизнь всей системы.

Василькова В. В. описывая точки бифуркации, называет их переломным, критическим моментом неопределенности будущего развития – точками «разветвления» возможных путей эволюции системы. Зона бифуркации характеризуется принципиальной непредсказуемостью. Исход процесса решает конкретное, определяемое в данный момент соотношение действий источников и стоков, усиливающих или, наоборот, размывающих неоднородности в системе [2, с. 19].

Следствием прохождения системой точки бифуркации является необратимость. Как отмечает М. В. Савостьянова, самозарождение структур, вызванное неравновесностью, нарушением симметрии, определяет существенный момент самоорганизации – необратимость происходящих процессов, а также, при образовании диссипативных структур, ведет к возникновению различий «внутреннее – внешнее» [6, с. 15]. Сделав выбор в пользу одного из возможных путей развития, система навсегда утрачивает возможность вернуться в прежнее состояние и изменить этот свой выбор. Ибо в системе происходят качественные изменения.

Точки бифуркации обладают такими свойствами как непредсказуемость и кратковременность. Кратковременный характер проявляется в том, что точки бифуркации разделяют более длительные

устойчивые режимы системы. Обычно, точка бифуркации имеет несколько устойчивых режимов работы, по одному из которых пойдёт система, такие режимы называются аттракторы. Однако заранее невозможно предсказать, какой новый аттрактор займёт система.

Аттрактор – концентрация энергии решающего воздействия одной из флуктуаций на элементы системы или в обновляющейся макроструктурной её упорядоченности или в условии хаотического беспорядка [5].

Любая система имеет один или несколько аттракторов, к которым она тяготеет. Постепенно или внезапно нарастает острота противоречий системы, усиливая амплитуды флуктуации и порождая конкурентное взаимодействие между ними. Флуктуации «раскачивают» систему, выводя её из состояния равновесия и подталкивая к точке бифуркации. При этом, чем сложнее система, тем многочисленнее типы флуктуации, мощнее и разнообразнее раскачивающие систему их силы. Но система возвращается к ее прежнему состоянию до тех пор, пока не перейден порог устойчивости ее ведущих параметров. Переход к критической неустойчивости происходит тогда, когда интенсивность локальных возмущений и их амплитуды достигают такой аномальной силы, которая пронизывает всю макроструктуру системы и делает невозможным возвращение ее к прежнему состоянию.

Еще А. Пуанкаре отмечал, что случайность проявляет себя прежде всего в состояниях неустойчивого равновесия.

С неравновесностью, пишет М. В. Савостьянова, тесно связан принцип нарушенной симметрии, который ответственен за появление различий и ведет в конечном итоге к переходу от хаоса к порядку и появлению новых структур, новых симметрий и параметров порядка, которые несводимы к предыдущим [6, с. 14].

Неравновесные системы благодаря избирательности к внешним воздействиям среды воспринимают различия во внешней среде и «учитывают» их в своем функционировании. При этом некоторые слабые воздействия могут оказывать большее влияние на эволюцию системы, чем воздействия, хотя и более сильные, но не адекватные собственным тенденциям системы.

Анализируя случайность через призму нового научного веяния Ю. В. Чайковским было предложено следующее деление случайностей – на шесть ступеней по степени неупорядоченности (хаотичности): от детерминированного причинно-следственного акта, природа которого известна (в качестве низшей ступени случайности он может выступать для тех, кто не знает закономерной природы данного явления), до «истинного хаоса», не допускающего при наличном развитии науки никакого описания [9, с. 178].

Наши представления о структурной организации мира основываются на том, что в мире нет беспричинных явлений, что каждое явление имеет свою причину. Случайность при таком подходе обычно выступает как следствие весьма сложного, запутанного, а потому и опосредованного действия множества причин. Нелинейный характер взаимодействий раскрывает, как возможна подобная опосредованность. Идея случайности существенно опирается на представление о том, что причины не всегда могут быть разумны соотнесены со своими следствиями, что во взаимосвязях в материальном мире существуют своего рода иррациональные, несоизмеримые элементы [7].

Итак, необходимость и случайность не обязательно должны исключать друг друга. В концепции динамического хаоса эти понятия не только не исключают, но и взаимно дополняют друг друга. Первопричиной случайного движения в таких системах является локальная неустойчивость, которая возникает из-за нелинейности движения и приводит к перемешиванию траекторий. Свойство локальной неустойчивости показывает, что случайность в хаотических системах имеет внутреннее происхождение и не связана ни с неполным описанием, ни с неточностью измерений, ни с внешними флуктуациями.

Таким образом, в результате трансформации представлений о случайности в постклассический период философии категорию случайности перестали понимать только как противоположность необходимости. Случайность в ходе этих преобразований приобретает новое конструктивное звучание. Роль случайности неизмеримо возрастает, и соответственно она перестает считаться чем-то дезорганизирующим и негативным.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Анри Пуанкаре. Наука и метод / Анри Пуанкаре [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/poincare/4.htm>

© Плавич В. П.

2. Василькова В. В. Порядок и хаос в развитии социальных систем / Василькова В. В. — СПб. : Издательство. Лань, 1999. — 480 с. — (Синергетика и теория социальной самоорганизации). Серия: Мир культуры, истории и философии.
3. Ласло Эрвин Макросдвиг (К устойчивости мира курсом перемен) / Ласло Эрвин ; предис. А. Ч. Кларка, пер. с англ. Ю. А. Данилова. — М. : Тайдекс Ко, 2004. — 208 с.
4. Метафизика / Пер. А. В. Кубицкого. М.-Л.: Соцэкгиз. 1934. — переизд.: *Аристотель*. Метафизика. — М.: изд-во Эксмо, 2006. — 608 с.
5. Мир энциклопедий [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://www.encyclopedia.ru/internet/uekm.html>.
6. Савостьянова М. В. Перспективы человека разумного: эволюция или адаптация? / Савостьянова М. В. — К. : Издатель ПАРАПАН, 2005. — 168 с.
7. Сачков Ю. В. Случайность формообразующая [Электронный ресурс] — Режим доступа: http://kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_97.htm
8. Цикин В. А. Философия самоорганизации сложных систем / В. А. Цикин. — Суми : СДПУ, 2001. — 196 с.
9. Чайковский Ю. В. О природе случайности. Монография / Ю. В. Чайковский. — Институт истории естествознания и техники РАН, 2004. — 2-е изд., испр. и доп. — 280 с.

Плавич В. П. - Доктор філос. наук, професор, академік, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри загальноправових дисциплін та міжнародного права

ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ РЕЦЕНЗІЯ

Потреба в ефективному, якісному гуманітарному знанні постійно зростає у зв'язку з розширенням сфери його застосування та спробами технологізації гуманітарних наук. На гуманітарні дисципліни покладаються великі надії щодо спроможності подолати кризові явища в сучасній цивілізації і глобальні проблеми, які загрожують самому існуванню людства. Вимоги до гуманітарного знання не можуть бути виконані без вирішення ряду методологічних завдань. Методологія науки чимало зусиль доклала, щоб вирішити, в яких же випадках достатньо описів і класифікацій, якими переповерхнені гуманітарні науки, а коли цього недостатньо і необхідні строгі теорії, точні методи, надійні передбачення. На жаль, методологія науки була переважно методологією природознавства. Методологічні дослідження гуманітаристики представлені далеко не так широко. Монографія О. І. Афанасьєва [Афанасьєв А. И. Гуманитарное знание и гуманитарные науки: Монография. – Одесса: Бахва, 2013. – 288 с.] закриває певну білу пляму в цьому питанні.

В монографії представлено концепцію додатковості двох взаємовиключних підходів у визначенні статусу гуманітарного знання: перший орієнтує гуманітаристику на відповідність канонам науковості, другий окреслює гуманітарну сферу, де використовуються специфічні концептуальні установки та засоби пізнання і представлення знань. Ідея додатковості послідовно верифікується автором на методологічних конструктах: наукове знання, теорія, метод, парадигма, картина світу, раціональність тощо.

Автор, демонструє, що такі риси об'єктів науки як унікальність, складність, мінливість, активність, які часто вважають специфічними для гуманітаристики, насправді не є такими. Вони характерні взагалі для безлічі систем, а тому досліджуються в такій загальнонауковій теорії як параметрична теорія систем в якості системних параметрів. Це робить релевантним використання системного підходу для аналізу специфіки гуманітарного знання. До гуманітарного знання можуть бути застосовані загальнонаукові критерії, а гуманітарні науки можуть використовувати такі ж способи і засоби пізнання і представлення знання, що й інші науки.

Проведений аналіз дозволяє авторові сформулювати тезу про необхідність розрізнення гуманітарних наук та гуманітаристики саме за ознаками науковості. У рамках гуманітарного знання виокремлено три сфери знань. Перша відповідає строгим стандартам науковості, друга використовує більш розмиті стандарти науковості, але тяжіє до першої. Третя сфера гуманітаристики протистоїть першій і є позанауковою з різним ступенем віддаленості від науки її окремих складових (гуманітаристика у вузькому сенсі). Це дозволяє авторові розрізнити в гуманітарній галузі наукове і ненаукове знання, а також два типи наукового гуманітарного знання, на основі відповідності сильним

© *Погорелова О.О.*

або слабким критеріям науковості.

В рамках постструктуралізму та постмодернізму давно показано велике значення наративу в культурі загалом і в науці, зокрема. Це іноді розуміють як наближення гуманітарної науки до літератури. На відміну від цього автор концентрує увагу на науковій спроможності наративів особливо по відношенню до пояснення як функції науки. В монографії доведено, що ступінь науковості гуманітарного знання визначається характером пояснювальної здатності наративів. Показані пояснювальні можливості наративної організації гуманітарного знання, виявлені особливості пояснювальних процедур у гуманітаристиці. Вичленований особливий вид наукових пояснень, який відрізняється від відомих схем пояснення в природних науках – наративні пояснення та зазначено умови їх функціонування.

Істотним внеском у методологію гуманітарного знання є аналіз автором двох протилежних підходів до побудови гуманітарних теорій, що дозволило показати додатковість їх описів, а також аналіз різноманітних смислів і способів представленості в гуманітаристиці методологічних понять парадигми і картини світу, що дало можливість показати їх додаткову природу.

Цікавим є аналіз автором гуманітарних парадигм та їх видів, на основі чого робиться обґрунтований висновок про те, що парадигмальну різноманітність слід вважати не недоліком, а достоїнством, як науки, так і взагалі культури. В цьому сенсі витиснення парадигм, яка описана Т.Куном, є притаманною природничим наукам і не є ознакою гуманітарних наук.

Заслуговує на увагу концептуалізація гуманітарної наукової картини світу, що відрізняється від гуманітарної картини світу, яка передбачає метафорично-ціннісний сенс як вираз людської інтенціональності, віднесеної до всього універсуму, і від дисциплінарних картин світу, властивих відповідним гуманітарним сферам.

Цікавою та багатообіцяючою є пропозиція автора щодо необхідності розрізнення об'єктної і суб'єктної раціональності, адже це дозволяє розширити сферу раціональних підстав гуманітарного знання, зокрема, співвіднести специфіку гуманітаристики з суб'єктної раціональністю. Тим самим, виявляються підстави для відносно строгих гуманітарних наук на основі об'єктної раціональності і менш суворої гуманітаристики на основі суб'єктної раціональності. Доповнюваність об'єктної і суб'єктної раціональності – наслідок додатковості гуманітарних наук і гуманітаристики.

Загалом запропонована О.І.Афанасьєвим концепція дає хороші можливості для вирішення ряду актуальних проблем методології гуманітарного знання і відкриває перспективи подальших досліджень. Монографія є подією не тільки в теоретичній площині. Вона має також і практичне значення: для розробки викладацьких курсів з методології гуманітарних наук, для розробки конкретних наукових, освітніх, інформаційних програм, для реалізації моделей гуманітарної експертизи.

Книга написана жваво, включає багато цікавих прикладів з різних галузей науки, особливо зі сфери історії та літературознавства. Вона стане в пригоді фахівцям в області філософії та методології науки, аспірантам, студентам, а також усім, хто цікавиться філософсько-методологічними проблемами науки.

Погорелова Е.А. - кандидат философских наук, старший преподаватель.
УДК- 100+355.5

СПОРТ ТА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ

Фізична культура і спорт як соціальні, психологічні та культурні феномени відносно недавно стали предметом філософської рефлексії. Автор статті розглядає міру осмислення даних феноменів і пов'язані з нею концептуальні труднощі в сучасному філософському дискурсі як у нас в країні, так і за кордоном.

Ключові слова: соціальний феномен, спорт як соціальний феномен, фізична культура в сучасному філософському дискурсі

СПОРТ И ФИЗИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА В СОВРЕМЕННОМ ФИЛОСОФСКОМ ДИСКУРСЕ

Физическая культура и спорт как социальные, психологические и культурные феномены

относительно недавно стали предметом философской рефлексии. Автор статьи рассматривает меру осмысления данных феноменов и связанные с ней концептуальные трудности в современном философском дискурсе как у нас в стране, так и за рубежом.

Ключевые слова: *социальный феномен, спорт как социальный феномен, физическая культура в современном философском дискурсе.*

SPORT AND PHYSICAL EDUCATION IN MODERN PHILOSOPHICAL DISCOURSE

Physical education and sport as a social, psychological and cultural phenomena recently been the subject of philosophical reflection. The author considers the measure of understanding these phenomena and related conceptual difficulties in contemporary philosophical discourse, both in our country and abroad.

Keywords: *social phenomenon that sport as a social phenomenon, physical culture in contemporary philosophical discourse.*

В развитии спорта на современном этапе обнаруживается внутренняя противоречивость и парадоксальность: при растущей потребности общества в этой сфере жизнедеятельности, ее философско-концептуальное освоение отстает от социального заказа и востребованных в современных условиях возможностей развития. По справедливому наблюдению известного исследователя в области спорта У. Моргана, философия XX века слишком долго пренебрегала спортом. Однако в середине 60-х годов прошлого столетия на интеллектуальной сцене Северной Америки уже появляются история и социология спорта, а вслед за ними и философское осмысление данного социального феномена[5,с.149].

В нашей стране философия спорта еще только начинает свое развитие, поэтому философская рефлексия новых спортивных исследований, носящих междисциплинарный характер, своевременна и актуальна.

Цель данной статьи - анализ места и роли физической культуры и спорта в современном философском дискурсе.

Степень исследования проблемы. Долгое время философия не уделяла необходимого внимания физической культуре и спорту, считая их периферийными моментами бытия. По сути дела такое же понимание существа предмета присутствует в отечественных и зарубежных научных исследованиях. Поэтому нам представляется, что физическая культура и спорт как ценностно-гуманистическая основа социального бытия еще не стали целостным фундаментальным предметом философской рефлексии.

В то же время отечественная практика специальных научных исследований демонстрирует образцы системного подхода к исследованию спорта и физической культуры. Здесь можно выделить, прежде всего, вопросы физического и психического развития личности, освещенные в трудах классиков естественнонаучного направления XIX и XX столетий П. Ф. Лесгафта, К. А. Тимирязева, П. К. Анохина, И. П. Павлова, И. М. Сеченова, А. А. Ухтомского, В. М. Бехтерева, И. И. Шмальгаузена и др. Существенно обогатила философские исследования телесности западная философия XX века, в частности Д.Дьюи, американский философ, один из ведущих представителей прагматизма, предложил педагогическую теорию, суть которой состоит в том, что личность конституирует себя в активной общественной жизни посредством «делания» себя. Многие ученые полагают, что в западной философии было впервые исследовано, введено в научный оборот и приобрело по праву существенное значение для осмысления понятие «физическое развитие личности».

Современный философский и психологический взгляд на телесность индивида, в том числе включающий опыт критического анализа зарубежных концепций представлен в трудах В. А. Подороги, В. В. Гусаченко, Б. Г. Акчурина, В. П. Зинченко, Т. С. Леви, А. Т. Шаталова, В. П. Никитина, А. С. Азаренко, М. Н. Эпштейна, Г. Л. Тульчинского, И. В. Журавлева, Е. С. Никиина, Ю. А. Сорокина, Д. В. Реута, Р. В. Маслова и др.

Продуктивными попытками социально-философского исследования современного образа спорта и физической культуры являются возникающие новые направления в науке: гуманитарная соматология (И. М. Быховская), сомаэстетика (Р. Шустерман), психосемиотика (И.К. Лисеев, А. Т. Шаталов). Значительный интерес в контексте ценностно-гуманистического анализа спорта представляют труды В. К. Бальсевича, в которых он рассматривает проблему физической активности человека, выделяя при этом две основные группы ценностей (общественную и личностную); И. М.

Быховской, исследующей в большей степени аксиологию человеческого тела в аспекте критического рассмотрения интеллектуальных и духовных атрибутов личности с ее физическими качествами; В. И. Столярова, сосредоточившего свое внимание на олимпийском спорте, олимпийской культуре и спартанском воспитании.

В то же время современной целостной социально-философской концепции спорта, формирующей телесную культуру, как основание качества бытия и жизни в условиях информационной цивилизации, пока не существует. А потому опыт указанных подходов оказывается недостаточно освоенным. Однако недооценка значимости физической активности в сознании современного украинского общества, инфантилизм социума в вопросах здорового образа жизни ведут к появлению деструктивных изменений в генофонде нации, значительному ухудшению здоровья населения, росту наследственных заболеваний и врожденных патологий. В целом, это приводит к снижению качества жизни, ее ценности и непосредственно не может не отражаться на социальной стабильности общества и перспективах развития Украины.

Основное содержание. В условиях современного постиндустриального общества, в эпоху развития информационной цивилизации как никогда обостряются глобальные проблемы человечества. Изменяются ценности, приоритеты существования человека, сама жизнь становится другой. Поэтому осмысление феномена физической культуры и спорта - это не только объективная необходимость, но и вполне конкретная потребность в раскрытии новых реалий бытия.

Большинство отечественных и западных ученых сходятся во мнении, что спорт и физическая культура должны рассматриваться как вид (часть) культуры общества. Справедливый вопрос, в связи с такой формулировкой, задает Л. Бянкина: «Среди каких видов или частей находится физическая культура? В каком списке стоит физическая культура среди других видов культуры?»[2].

Эти вопросы не случайны, так как далее автор статьи рассуждает о том, что в литературе очень часто присутствуют различные дефиниции понятия физическая культура: физическая культура, телесная культура, культура двигательной деятельности и др. При этом термин «телесная культура» одной из первых был предложен И. М. Быховской, которая провела подробный анализ человеческой телесности и на исследования которой ссылались другие ученые, перефразируя физическую культуру в телесную.

И. М. Быховская утверждает, что физическая культура (соматическая) как культура тела, двигательной активности человека не является традиционным и общепризнанным объектом социокультурного анализа, хотя различные аспекты этой проблемы всегда были широко представлены в контексте различных социокультурных теорий и практик. Ориентиры «физического совершенства» как одной из составляющих «всесторонне и гармонично развитой личности» постоянно задавались творцами теоретико-идеологических систем (от первых утопистов до авторов партийных программ)[1,с.23].

В некотором смысле солидарна с ней и Е. А. Турухина, подчеркивающая в своем исследовании, что «физическая культура долгое время была объектом изучения, главным образом, естественных наук (в частности медико-биологических). ... Она должна рассматриваться, прежде всего, в системном, интегральном, т. е. социально-философском аспекте. Такая необходимость системно-философского подхода обусловлена уникальным положением человека в социальной и природной среде»[7,с.53].

Почему так происходит однозначно сказать нельзя. Но, основываясь опять же на мнении И. М. Быховской, можно предположить «наличие существования ложных представлений: отождествления культуры человека исключительно с его интеллектуальными и духовными атрибутами, а физические качества человека в лучшем случае рассматриваются как нейтральные по отношению к культурному срезу человеческого бытия, как некая «параллель» по отношению к истинной культуре, как природное, т. е. отличное от культуры, внекультурное, естественно-детерминированное основание человеческого существования»[1,с.25].

Однако в теории физической культуры с этой позицией категорически не согласны многие ученые. Л. П. Матвеев, в частности, приходит к выводу о том, что переименование физической культуры в телесную «может способствовать примитивизации представлений о сути данного слагаемого культуры»[4,с.17].

Термин «культура двигательной деятельности» разрабатывался в докторской диссертации Г. Г. Наталова. И тот и другой термин возникли под влиянием попытки осмысления самого феномена физической культуры. В то же время в отечественной науке на протяжении длительного периода двадцатого столетия более удобным, понятным и приемлемым выступал термин «физическое

воспитание». Он отвечал, прежде всего, задачам вузовского образования. С точки зрения Г. Г. Наталова стремление многих ученых расширить его, придать ему ценностные характеристики, определенную методологию и возродили термин «физическая культура»[6].

Физическую культуру необходимо представлять как более широкое понятие, чем просто деятельность по развитию и совершенствованию соматических качеств. Физическая активность, движение обязательно затрагивают интеллектуальную сферу индивида, его сознание и мышление. Тренирующиеся мышцы передают импульсы в головной мозг человека, формируя в нем очаг возбуждения в центральной нервной системе. Любое движение тела находит свое отражение в душе. Работающие мышцы посылают сигнал в головной мозг, и в нем формируется определенная доминанта. Если человек получает удовольствие от движений, то он испытывает и душевную радость. По меткому замечанию В. П. Зинченко «живое движение» — как минимум посредник между душой и телом, может быть даже «седалище» души или душа души[3].

Большинство ученых сходятся во мнении, что физическая культура и спорт являются деятельностью и результатом деятельности, в которой выделяют предметную сторону или совокупность материальных и духовных средств и личностную сторону в качестве образца всестороннего развития физических способностей индивида.

Прежде всего, понимая спорт и физическую культуру как деятельность, надо исходить из двух критериев. Во-первых, соответствия строения физической культуры основным видам общественного производства. Во-вторых, соответствия строения физической культуры конкретному виду человеческой деятельности (Б. В. Евстафьев, 1985).

Физическая культура и спорт имеют определенную структуру, включающую материальные и духовные уровни и соответствующие ценности. В качестве материальных ценностей присутствуют спортивные сооружения, оборудование, инвентарь, а в целом инфраструктура отрасли, которая призвана обеспечивать процесс физического совершенствования индивида для осуществления социальной практики, отдыха и производительного труда.

Духовные ценности физической культуры представлены совокупностью тех богатств, которые накоплены человечеством в процессе своего исторического развития. С одной стороны, они выражают определенную красоту тела, изящество форм, гибкость членов и т. д. С другой стороны, духовные ценности представляют собой знания, отраженные в научных трудах, монографиях, учебниках, программах, правилах соревнований и т. п.

Духовные ценности физической культуры и спорта выступают в данном случае как способ реализации социальной программы всестороннего физического развития личности, формирования сознания и потребности на использование средств физической активности в образе жизни.

Физическую культуру личности можно рассматривать как результат осознанной социальной практики физического развития, выступающий основным условием сохранения, воспроизводства и совершенствования индивида, изменения его жизнедеятельности во всех проявлениях, а также создаваемых материальных и духовных ценностей.

При всей ее значимости и направленности на физическое совершенствование личности, она в то же время отражает существенную потребность индивида, осознать свою «телесную самость» в противопоставлении деградированным в физическом, нравственном и духовном отношении существам. Это выражается через определенные значимые и социально одобренные ценности (удовольствие от занятий, мышечная радость, общение, достижение значимых жизненных результатов и др.), что служит средством удовлетворения человеческих потребностей и желаний.

Однако здесь следует заметить, что удовлетворить ту или иную физическую потребность - это еще не значит быть полезным себе, обществу, государству. Все зависит от того, какая это потребность и какой предмет удовлетворяет потребность. Например, наряду с разумными потребностями всестороннего физического совершенствования существуют и противоестественные потребности, в некоторой степени неправильно понимаемые. К таким потребностям можно отнести чрезмерную гипертрофию мышечного строения человека (культуризм) или, наоборот, излишнюю худобу, используемую в качестве демонстрации стиля одежды на подиуме.

Многoplanовость физической культуры проявляется в том, что она рассматривается в широком и узком значении этого слова. В широком смысле слова данная сфера представляет собой общественное явление и выступает частью культуры общества, в содержании которой можно выделить совокупность условий, средств и организаций. Как часть культуры физическая культура развивается в соответствии с возможностями, предоставляемыми для нее обществом и государством.

В то же время физическая культура как феномен еще недостаточно исследована в плане

формирования и преобразования социальной реальности и личности в целом, формирования качества и искусства жизни индивида. Несмотря на ее существенную значимость, доказанную всем ходом общественного развития человеческого рода, она, к сожалению, еще не стала неотъемлемым атрибутом, объективной реальностью бытия граждан.

Таким образом, в современной отечественной науке сформировались три подхода к определению сущности, компонентного состава и содержания феноменов физической культуры и спорта. Во-первых, социально-философский подход, предполагающий рассмотрение физической культуры и спорта как процессов социализации и совершенствования телесного бытия индивида и включение его в мир общей культуры (И. М. Быховская, В. И. Столяров, Н. Н. Визитей). Во-вторых, культурологический подход, основанный на формировании духовных и материальных ценностей в процессе физического совершенствования социального человека (В. М. Выдрин, М. Я. Виленский, Ю. В. Рождественский). В-третьих, прагматический (теоретический) подход, рассматривающий физическую культуру и спорт как деятельность по физическому воспитанию различных категорий населения (Л. П. Матвеев, Н. И. Пономарев).

Можно выделить и четвертый, сугубо практический подход к определению предназначения физической культуры и спорта в социальной практике и развитии личности. Он опирается в основном на представление о физической культуре и спорте в качестве средства совершенствования физических качеств индивида с различными целями (но в основном достигнутыми, для реализации программ обучения в учебных заведениях). Данный подход сформировался исходя из существа объективных условий нашей реальности (мотивации обучаемых, наличия материальной базы, содержания обучения, профессионализма педагогов и т. д.), когда основное предназначение физической культуры видится в развитии двигательных способностей человека. Реальность нашего бытия такова, что этот подход имеет место, прогрессирует и заслоняет собой все остальные благие начинания.

В целом можно констатировать, что современная физическая культура не предполагает развитие индивидуальности в целях совершенствования самой телесности для того в том числе, чтобы правильно двигаться, полноценно жить, ощущать себя в мире реальности, мыслить, думать, выражать свои чувства и эмоции, осваивать ценности культуры. В социально-культурном пространстве личности просматривается явное исключение телесных компонентов индивида из естественной культурной социализации, априорное вычленение телесного бытия человека из всеобъемлющей системы культурных ценностей. По сути дела в современных научных исследованиях отсутствует аксиология физической культуры.

Факт целенаправленности, осознанности воздействия на телесную природу индивида с целью придания высокого качества жизни и человечности не рассматривается как приоритет при уяснении существа физической культуры. Однако социально-философская рефлексия физической культуры должна предполагать интенцию на нее с точки зрения смысла, анализа ее ценностного содержания, рассматриваемого через мир индивида, его культуры, а не только с практических оснований обезличенного социума.

Нам представляется, что все существующие определения физической культуры в своей основе базируются на двигательной составляющей, как одной из важнейших характеристик данной деятельности. Однако они являются недостаточно полными, в некотором смысле усеченными, затрагивающими лишь часть содержания системы физической культуры.

Физическую культуру, с нашей точки зрения, необходимо рассматривать как единое социально-культурное пространство воспроизведения жизни, в котором индивид посредством телесно ориентированных практик познает реальную действительность, обретает совокупность социально одобренных норм и ценностей, реализует себя в процессе жизнедеятельности, пользуется своим телом и воспринимает его как ценность, а в конечном итоге приходит к пониманию, что необходимое условие обретения подлинной гармонии духа, тела и сознания - это работа на самого себя, общество, государство, установка на возможность трансформации и развития своей личности.

Вывод. В современных условиях физическая культура, несмотря на многообразие проводимых исследований, еще до конца не изучена и требует своего дальнейшего осмысления. Все чаще и чаще понятие «физическая культура» заменяется ложным термином «спорт», «спортизация», «спорт для всех» и т. д. Однако физическая культура должна нести в себе не только результат действия (достижения), а в большей степени показатели длительного процесса культурного возрождения, «возделывания» личности.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ:

1. Быховская И.М. Homo somatic: Аксиология человеческого тела/И.М.Быховская. Монография. -М.: Едиториал УРСС,2000.-208с.
2. Бянкина Л. Физическая культура: новые чтения смысла. [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://misa-byankina.blogspot.com/2008_06_01_archive.html
3. Зинченко В.П. Психология на качелях между душой и телом/ Конференция по междисциплинарным проблемам психологии телесности./В.П.Зинченко//Вопросы психологии-2005. №2.[Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://moslibnet.ru>
4. Матвеев Л.П. Обобщающая теория физической культуры на текущем этапе своего становления/ Л.П. Матвеев// Теория и практика физической культуры.-2009.-№9.-С.16-17.
5. Морган У. Философия спорта: Исторический и концептуальный обзор и оценка её будущего/ Уильям Морган //Логос, 2006.-№3(54).-С.147-159.
6. Наталов Г.Г. Эволюция научных представлений об объекте и кризис общей теории физической культуры/ Г.Г. Наталов //Теория и практика физической культуры. -1998.-№9.-С.12-19.
7. Турухина Е.А. Историко-философские предпосылки осмысления физической культуры/ Е.А. Турухина //Известия Саратовского университета.--2009.-Т.9. Серия «Философия. Психология. Педагогика».-Вып. 2.-С.50-58.

Семитоцька В.П. – аспірант кафедри філософії та соціології Государственного учреждения «Южноукраинский педагогический национальный университет имени К.Д. Ушинского»

УДК: 1:316.3+115+159.937.53

ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ФУНКЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ЧАСУ ЛЮДИНИ

У статті досліджуються такі найважливіші характеристики суб'єктивного часу як відкритість і закритість, структурованість і неструктурованість. Виділяються такі основні властивості, якими може характеризуватися суб'єктивний час: ступінь дискретності, напруженості та емоційної оцінки діапазону часу. Суб'єктивний час розглядається як ресурс, як бар'єр і як метрика усього життя людини. Розглядаються шляхи підпорядкування часу людиною та підпорядкування людини часом. Виявлено, що залежно від типів особистості суб'єктивний час може усвідомлюватися як життєва цінність або ж мати прагматичний, практичний або ситуативний зміст.

Ключові слова: час, суб'єктивний час, відкритий час, закритий час, характеристики часу, властивості часу, переживання часу

ОСНОВНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И ФУНКЦИИ СУБЪЕКТИВНОГО ВРЕМЕНИ ЧЕЛОВЕКА

В статье исследуются такие важнейшие характеристики субъективного времени как открытость и закрытость, структурированность и неструктурированность. Выделяются основные свойства, которыми может характеризоваться субъективное время: степень дискретности, напряженности и эмоциональной оценки диапазона времени. Субъективное время рассматривается как ресурс, барьер и как метрика всей жизни человека. Рассматриваются пути подчинения времени человеком и подчинения человека временем. Выведено, что в зависимости от типов личности субъективное время может осознаваться как жизненная ценность или же иметь прагматический, практический или ситуативный смысл.

Ключевые слова: время, субъективное время, открытое время, закрытое время, характеристики времени, свойства времени, переживание времени.

MAIN CHARACTERISTICS AND FUNCTIONS OF SUBJECTIVE TIME OF THE PERSON

In article such major characteristics of subjective time as openness and closeness, structure and unstructured. The main properties by which subjective time can be characterized are marked out: degree of discretion, intensity and emotional assessment of range of time. Subjective time is considered as a resource, a barrier and as a metrics of all human life. Ways of submission of time by the person and submission of the

person by time are considered. It is revealed that depending on types of the personality subjective time can be realized as vital value or to make pragmatically, practical or situational sense.

Key words: *time, the subjective time, open time, closed time, the characteristics of the time, property of time, the experience of time.*

Время - это сложное и многогранное понятие, которое является предметом междисциплинарной рефлексии. Время, являющееся данностью природы и человеческого существования вне зависимости от самого человека - это физическое, объективное время. Время – это форма протекания всех механических, органических и психических процессов, условие возможности движения, изменения, развития [1]. В то же время, время не может рассматриваться в отрыве от человека, оно определяет субъективность человеческой жизни. Таким образом, выделяется две формы времени в философии – объективное и субъективное. В данной статье мы проанализируем субъективное время человека и возможности его трактовки. Поскольку с проблемой времени человек сталкивается ежедневно, ежеминутно и время является регулятором всей деятельности человека и жизни в целом, важно знать, как оно воспринимается человеком, от чего зависит его восприятие, в каких формах проявляется восприятие времени.

Целью данной статьи является рассмотрение сущности понятия «субъективное время», выявление его основных характеристик и форм проявления.

Субъективное время – это сложный феномен, который определяется на стыке психологического, социального, экзистенциального, личностно-биографического времен. Время является объектом философской рефлексии, предметом исследования психологии, социологии, экономики, менеджмента, и таких новых наук, как тайм-менеджмент и лайф-менеджмент, целью которых является эффективное управление человека собой, рациональное использование собственного времени и времени других.

В отечественной философии концепт времени представлен как объективная форма существования и движения материи, отражающая субъективные ценностные, смысложизненные и мировоззренческие аспекты человеческой жизни, которые являются актуальными для философской рефлексии. Таким образом, объект не дан субъекту в готовом виде, а конструируется им, преобразовывается, так же и субъект не дан сам себе со всеми своими свойствами, а самосозидается в процессе познания объекта. В современной научной литературе понятие субъективного времени не концептуализировано, а лишь рассмотрено с позиции субъективизма.

Понятие субъективного в новой философской энциклопедии определяется как то, что характеризует субъект или же производно от субъекта и его деятельности. Исторически субъективное было понято в классической философии как особый внутренний мир сознания, несомненный и самодостовверный, к которому субъект имеет непосредственный доступ [2].

Чернышева М.П. определяет субъективное время – как неосознанное (в этом случае можно говорить об индивидуальном времени) или осознанное индивидом чувство времени [3].

Молокова В.В. в статье «Субъективное восприятие времени у лиц с различными когнитивными стилями» под субъективным временем понимает осознание и чувственно-эмоциональное переживание человеческим индивидом, как своего собственного объективного времени, так и объективного, реального времени окружающего мира - в той связи и в том отношении, в каком этот индивид осознает и переживает свою зависимость от природной и социальной действительности, свою причастность к ней [4]. В сознании такое время представлено как субъективная картина жизненного пути, образ, в котором отражены социально обусловленные пространственно-временные характеристики жизненного пути (прошлого, настоящего и будущего), его этапы, события и их взаимосвязи. Этот образ выполняет функции долговременной регуляции и согласования жизненного пути личности с жизнью других, прежде всего значимых для нее людей. [4]

Рассматривая факторы, влияющие на субъективное восприятие времени, Молокова В.В. выделяет способ жизни человека, т.е. как именно организована жизнедеятельность, куда направлены интересы во временной трасспективе и насколько широко воспринимается временной диапазон. Также на субъективное восприятие времени влияют половые и возрастные различия, где основной акцент ставится на ретроспективную направленность мотивов, т.е. какая из временных зон (прошлое, настоящее, будущее) наиболее значима для человека. Кроме того отдельно автор рассматривает наркозависимых людей, людей переживших насилие в детстве и людей с отклоняющимся поведением и отмечает различия в субъективном восприятии времени. С точки зрения физиологии, т.е. насколько человек переоценивает и недооценивает временные интервалы, на его субъективное

восприятие времени влияют определенные черты его характера. На субъективное восприятие времени влияет временная перспектива человека, т.е. включение будущего и прошлого жизни в контекст настоящего. Это в свою очередь отражается в представлениях, ожиданиях человека и в его опыте. И на основе всего этого у человека формируется определенный когнитивный стиль, который выражается в используемых им познавательных стратегиях, приемах, способах работы, манере поведения, эмоциональных оценках. Поэтому мышление можно считать ключевым фактором, влияющим на субъективное восприятие времени человеком [4].

В своей статье «Время как измерение человеческой жизни» Леонтьев Д.А. разграничивает объективное, физическое время и субъективное, психологическое время. Физическое время характеризует, как однозначно определенное, лишённое значимости и качественной определенности (для чего), не выступающее объектом диалогического согласования [5, с. 10]. Человеческое же бытие во времени порождает много вопросов, которые не предполагает анализ времени как физического феномена. Следуя за Медардом Боссом, он выделяет, такие основные характеристики субъективного (психологического) времени как, значимость, структура, протяженность и публичный характер. Также отдельно автор подчеркивает изменение как один из главных признаков субъективного времени. Связь времени с человеческой жизнью определяется неразрывной связью времени и изменения [5, с.10]. Жизнь человека состоит из времени, которое является ее метрикой. Суть жизни составляют изменения, а время, таким образом, предстает как то, в чем мы оказываемся неравны себе. Рассматривая основные характеристики субъективного времени, описанные Д. А. Леонтьевым, можно сделать вывод о том, что значимость времени это основная составляющая, характеризующая субъективное время как особую форму жизнотворчества.

В статье «О времени иллюзия ответов» Леонтьев Д.А. выделяет «открытое» (неструктурированное) и «закрытое» (структурированное) время, а также говорит о том, что субъективное время может быть осознанным и неосознанным. Объективно во времени пребывает все сущее, однако человеку дано пребывать во времени также субъективно, он обнаруживает себя во времени. Но не каждому и не сразу отмечает Д. А. Леонтьев, дано пребывать во времени. Автор выделяет отдельную проблему - когда и на основании каких предпосылок и при каких условиях человек обнаруживает себя во времени, и чем человек, живущий во времени, отличается психологически от живущих вне времени. Жить во времени, по определению Д. А. Леонтьева, означает ощущать себя в процессе перехода из прошлого через настоящее в будущее, а мира - в процессе перехода из будущего через настоящее в прошлое. Жить во времени - значит жить в движении, в изменении, значит просто жить. Вне времени живут те, у кого не получается интегрировать прошлое, настоящее и будущее в единый процесс изменения себя и мира. Они попадают в одну из ловушек расчлененного времени - в ловушку прошлого, настоящего, либо будущего. Фиксация на прошлом - человек живет в основном воспоминаниями, переживаниями, когда будущее страшит, а существовать в настоящем не хватает смелости, может быть силы. В прошлом при этом может быть что-то хорошее, а может, наоборот, плохое, что человека цепляет, к чему человек привязывается и не может от этого освободиться. Фиксация в настоящем - жизнь только здесь и теперь, в данном моменте. Но абсолютизация настоящего приводит к тому, что человек оказывается неспособным построить свою жизнь во внешнем мире в соответствии со своими желаниями. Уход в будущее - человек в такой степени уходит в планы, что они оказываются оторванными от настоящего, и когда он возвращается в реальность, он теряет чувствительность к тому, что есть. Главное - интеграция, структура связи. Не само по себе прошлое, настоящее или будущее, а их связь [6, с. 114].

Новикова В.Ю. в статье «Соционическая природа субъективного восприятия времени» приводит четыре «чувства» времени описанных Л. Гумилевым: игнорирование, пассеизм, актуализм, футуризм. Пассеизм - ощущение времени, при котором прошлое воспринимается как единственная объективная реальность. Прошлое не ушло, оно в человеке, и поэтому к нему стоит прибавлять нечто новое, ибо тем самым прошлое, накапливаясь, продвигается вперед. Актуализм - отношение ко времени, при котором настоящее воспринимается как единственная объективная реальность. Человек живет сейчас и для себя. Футуризм - восприятие времени, при котором будущее воспринимается как единственная объективная реальность. Это игнорирование прошлого и настоящего ради будущего, реальной признается только мечта [7].

Важнейшей предпосылкой овладения временем является активная позиция в его отношении. Проявлением активной позиции по отношению ко времени является структурирование времени. Этот процесс Леонтьев рассматривает как деятельность, которая постепенно осваивается в процессе индивидуального развития, сворачивается и переходит из внешней во внутреннюю форму в процессе

ее совершенствования, однако и в развитых формах опирается на внешние средства (календари, часы, будильники, записные книжки, органайзеры, таймеры и др.).

Леонтьев выделяет три функции субъективного времени - функции ресурса, барьера и измерения автономного бытия мира. На наш взгляд необходимо более детально рассмотреть эти функции. Ключевая функция времени как объекта активного произвольного отношения есть функция ресурса определенной деятельности. Так как время - ресурс ограниченный, то возникает вопрос о приоритетах деятельности. Человек в процессе своей жизни постоянно стоит перед выбором, и время, таким образом, направляется на одни действия и не направляется на иные. Когда есть неиспользуемые ресурсы времени - это означает, что жизнь человека не заполнена в настоящее время. Это приводит к экзистенциальному вакууму, т.е. к снижению осмысленности жизни. И наоборот, когда время в дефиците, оно используется гораздо более эффективно, чем когда его много. Это относится к любым ресурсам. Превращение времени в дефицитный ресурс означает его укорачивание, оно летит очень быстро. Функция барьера, проведения времени - это небытие времени, точнее, его отрицание. Когда время выступает в роли барьера, наша осмысленная активность находится за пределами данного отрезка времени, и это время характеризует некоторую преграду, которую надо преодолеть, оно субъективно удлиняется, течет медленнее. Третья функция времени - измерения автономного бытия мира, движущегося нам навстречу. Мы переживаем ее, когда мы не накладываем на время своих смыслов и целей, ни находящихся в настоящем, ни находящихся в будущем. Открытость миру, готовность увидеть в нем то, что есть, одновременно означает и открытость времени как его важнейшему измерению. Это уже не наше время, это время, которое мы отдаем миру, получая взамен сам мир. Мы в этом случае отказываемся от овладения временем, напротив, подчиняемся ему [6, с. 117].

«Открытое» время неструктурированного принятия мира и «закрытое» структурированное время, используемое как ресурс индивидуальной или групповой деятельности, было бы неправильно противопоставлять друг другу. Это циклически сменяющие друг друга формы существования и нарушение баланса в пользу любой из них в равной степени непродуктивно, если исходить из целостного взгляда на бытие человека в мире [6, с. 118].

К.А. Альбуханова-Славская в работе «Стратегия жизни» рассматривает время в жизни человека, как такое, которое не может рассматриваться в отрыве от личностных смыслов и значений. Сущность личностной организации времени раскрыта автором через соотношение личности с таким целостным, специфическим, динамическим процессом, как ее жизненный путь. Субъективное время – это время принадлежащее субъекту, которое обладает определенной качественной спецификой, а не только особенностями субъективного переживания хронологического времени. Если соотношение индивидуального и общественного в жизни личности складывается сложно, противоречиво, т.е. личность не может включиться в общественную жизнь творческим образом, то собственно личностное время уничтожается как ценность, как способность, движение личности не идет ни по пути ускорения, ни по интенсивному пути [8].

Принадлежность времени субъекту предполагает регуляцию, планирование, «использование» времени самой личностью, т.е. упорядочивание жизни посредством организации и подчинения времени.

Для определения критериев и механизма осуществления личностной организации времени К.А. Альбуханова-Славская рассматривает понятие своевременности. Своевременность — это способ разрешения противоречия между социальным и личностным временем, способ приведения в соответствие внешних и внутренних условий жизни. Организация времени — это оптимальное соотнесение различных этапов, периодов жизни, установление оптимальной для личности последовательности жизненных событий, которое должно осуществляться личностью в срок (т. е. своевременно).

Своевременность проявляется в адекватном внешним временным нормативам использовании своих временных психических способностей и механизмов, в создании особой временной направленности деятельности, в ходе которой человек связывает разорванные, разобщенные во времени объекты, придает им определенный ритм и скорость. Леонтьев Д.А. в статье «Время как измерение человеческой жизни» как и Альбуханова-Славская формулирует как существенный параметр времени – переживание адекватности времени его наполнению нами, его соответствие или несоответствие своему предназначению. В этом переживании наши планы использования ресурсов времени и характеристики «открытого» времени, времени как такового безотносительно к нашим планам, соотносятся между собой; степень их взаимного соответствия выражается в оценке момента

времени как уместного или подходящего для чего либо, «пора» или «не пора», «вовремя» или «не вовремя» что-то делать. [5, с. 22]. Пояснить это можно на наш взгляд, прибегнув уже к ранее выделенной характеристике времени – значимости. В процессе нашего упорядочивания жизни постоянно присутствует фактор непредвиденности, который может разрушать наши планы (болезни, социальные и личные потрясения) и ситуации, требующие приоритетного выбора использования времени – своевременность действий по значимости. Здесь Леонтьев Д.А. говорит о неуправляемости времени в случаях «не пора» или «слишком поздно». Таким образом, время нам может быть подчинено или не подчинено.

К. А. Альбуханова-Славская рассматривает 4 типа регуляции времени:

1. Стихийно-обыденный тип: личность находится в зависимости от событий и обстоятельств жизни. Она не успевает за временем, не может организовывать последовательность событий, предвосхищать их наступление или предотвращать осуществление. Этот способ организации времени жизни характеризуется ситуативностью поведения, отсутствием личностной инициативы, т. е. краткосрочной и пассивной регуляцией.

2. Функционально-действенный тип: личность активно организует течение событий, направляет их ход, своевременно включается в них, добиваясь эффективности. Однако инициатива охватывает только отдельные периоды течения событий, но не их объективные или субъективные последствия; отсутствует пролонгированная (длительная) регуляция времени жизни — жизненная линия. Данный тип является примером краткосрочной активной регуляции времени (событийное время).

3. Созерцательно-продолженный тип: личность пассивно относится ко времени, у нее отсутствует четкая организация времени жизни.

4. Созидательно-преобразующий тип: личность пролонгировано осуществляет организацию времени, связывая его со смыслом жизни, с решением общественных проблем, творчески овладевает временем [8].

К. А. Альбуханова-Славская анализирует данные эксперимента, при помощи которого была предпринята попытка изучить соотношение субъективного и объективного времени, взаимосвязь переживания, осознания времени и его практической регуляции. Для эксперимента на основании анализа разных видов профессиональной деятельности были выделены основные общие временные режимы, в которых она чаще всего осуществляется: 1) оптимальный для осуществления деятельности срок, данный человеку; 2) неопределенный срок для осуществления этой деятельности, при котором он сам должен определить момент ее окончания; 3) лимит времени, когда человеку необходимо достаточно напряженно работать, чтобы уложиться в данное ему время; 4) избыток времени, когда его дается заведомо больше, чем необходимо; 5) дефицит времени, т. е. явно недостаточное время.

В результате эксперимента выделены оптимальный, дефицитный, спокойный, исполнительный, тревожный, неоптимальный типы субъектов в профессиональной деятельности. Эксперимент показал, что одни люди осознают время как жизненную ценность, другие воспринимают лишь его практический, прагматический и даже ситуативный смысл.

Е. И. Головаха и А. А. Кроник в монографии «Психологическое время личности», чтобы выделить свойства переживания времени человеком, обращаются к анализу наиболее распространенных эпитетов, употребляемых в художественной литературе и искусствоведении. Временная протяженность мало изучена в психологии и философии, отмечают авторы, ограниченность или неограниченность времени может переживаться как растяжение, остановка, разрыв, сжатие, цельность или разорванность, и это в основном художественные образы, взятые со сферы искусства. Так исследователями был составлен список из 10 пар противоположных по значению характеристик, который лег в основу конструирования биополярных семибальных шкал. В этом списке время описывалось через такие характеристики как: «течет медленно - течет быстро», «пустое - насыщенное», «плавное - скачкообразное»,

«приятное - неприятное», «непрерывное - прерывистое», «сжатое - растянутое», «однообразное - разнообразное», «организованное - неорганизованное», «цельное - раздробленное», «беспредельное - ограниченное» [9]. Было проведено исследование в форме группового и индивидуального опроса, где оценки респондентов анализировались с помощью факторного анализа. Интерпретация результатов факторного анализа позволила исследователям сделать вывод о существовании трех основных свойств психологического времени личности: степень дискретности, напряженности и эмоциональная оценка диапазона времени. Так авторы представляют «сферу временных переживаний», на основании которых может быть представлено любое переживание времени - в виде точки или некоторой области в трехмерном пространстве, координаты которого соответствуют

значениям того или иного фактора. Таким образом, Е. И. Головаха и А. А. Кроник сферу временных переживаний определяют трехмерно, основными координатами которой являются степень дискретности, напряженности, и эмоциональное отношение к диапазону времени, они же являются специфическими базисными свойствами психологического времени личности.

Рассмотрим детально содержание свойств психологического времени личности, выделяемые Е. И. Головахой и А. А. Кроником. Первое свойство - «континуальность - дискретность времени». В определении авторов, дискретное время - это время скачкообразное, прерывистое, раздробленное, чаще разнообразное. Континуальное - время плавное, непрерывное, цельное, с тенденцией к однообразию. В философии это соответствует определениям статичного и динамичного времени. Второе свойство – «напряженность времени». Напряженное время - это время сжатое, насыщенное, организованное, достаточно быстрое. Ненапряженное - растянутое, пустое, неорганизованное, медленное. Авторами отмечается, что переживание напряженности - ключевая проблема психологии времени, поскольку с ним связаны загадки растяжимости времени, его субъективной скорости и событийной насыщенности. Третье свойство психологического времени, выделяемое Е. И. Головахой и А. А. Кроником - «эмоциональное отношение к диапазону времени». Эмоциональное отношение к диапазону времени – переживание времени неприятно-ограниченным или приятно-беспредельным. Это сочетание основывается, на глубинных переживаниях человека, связанных с осознанием конечности индивидуального существования и вместе с тем с неистребимой потребностью в бессмертии [9].

Таким образом, субъективное время - это время субъекта находящееся на стыке психологического, социального, экзистенциального и личностно-биографического времени. Оно обладает такими важными характеристиками как значимость, структура, протяженность и публичный характер. Изменение является главным признаком субъективного времени. Субъективное время может быть открытым (неструктурированным) или неподчиненным и закрытым (структурированным) или подчиненным. Субъективное время может выступать - как ресурс, как барьер и как измерение автономного бытия мира (по Леонтьеву Д.А.). Субъективное время может характеризоваться такими свойствами как степень дискретности, напряженности и эмоциональной оценки диапазона времени. В зависимости от типа личности субъективное время может осознаваться как жизненная ценность или же иметь прагматический, практический или ситуативный смысл. Дальнейшую концептуализацию понятия субъективного времени в философии мы видим в рассмотрении отдельных концепций личности и ее жизненного пути, более детальном рассмотрении психологического и экзистенциального времени человека, а также выявлении ценностных аспектов данного явления.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс] / За материалами: Института философии Российской Академии Наук // Режим доступа: <http://iph.ras.ru/elib/0669.html>
2. Новая философская энциклопедия [Электронный ресурс] / За материалами: Института философии Российской Академии Наук // Режим доступа: <http://iph.ras.ru/elib/2871.html>
3. Толковый словарь по темпорологии [Электронный ресурс] / За материалами: Института исследований природы времени // Режим доступа: http://www.chronos.msu.ru/TERMS/chernysheva_subyektivnoe.htm
4. Молокова В.В. Субъективное восприятие времени у лиц с различными когнитивными стилями [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://conf.sfu-kras.ru/sites/mn2012/thesis/s001/s001-053.pdf>
5. Леонтьев Д.А. Время как измерение человеческой жизни // Время пути: исследования и размышления. – К.: Ин-т социологии НАН Украины. 2008. – с. 8-36
6. Леонтьев Д.А. О времени: иллюзия ответов // Экзистенциальная традиция: философия, психология, психотерапия. 2004. - № 1(4). - с. 113-118
7. Новикова В.Ю. Соционическая природа субъективного восприятия времени [Электронный ресурс] / За материалами: Соционический практикум // Режим доступа: <http://socioinfo.ru/article/1-socionic-nature-of-subjective-time-perception>
8. К.А. Альбуханова-Славская Стратегия жизни [Электронный ресурс] / За материалами: Педагогической библиотеки // Режим доступа: http://www.pedlib.ru/Books/1/0062/1_0062-87.shtml
9. Е. И. Головаха и А. А.Кроник Психологическое время личности [Электронный ресурс] // Режим

доступа: <http://www.slideshare.net/RomDasha/ss-20570049>

Семченко Александр Анатольевич, кандидат политических наук, соискатель кафедры политологии Одесской национальной академии связи им. А.С. Попова.

УДК: 172.4:321.7:327(477)

ЗОВНІШНІЙ І ВНУТРІШНІЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ

У статті аналізується стан демократичного іміджу України в системі міжнародних відносин й усередині країни. Розглядаються фактори, що впливають на формування іміджу України, обґрунтовується взаємовплив зовнішнього й внутрішнього іміджу держави.

Ключові слова: демократія, демократичний імідж, міжнародні відносини, зовнішній імідж, внутрішній імідж.

ВНЕШНИЙ И ВНУТРЕННИЙ ИМИДЖ УКРАИНЫ КАК ДЕМОКРАТИЧЕСКОГО ГОСУДАРСТВА

В статье анализируется состояние демократического имиджа Украины в системе международных отношений и внутри страны. Рассматриваются факторы, влияющие на формирование имиджа Украины, обосновывается взаимовлияние внешнего и внутреннего имиджа государства.

Ключевые слова: демократия, демократический имидж, международные отношения, внешний имидж, внутренний имидж.

EXTERNAL AND INTERNAL IMAGE UKRAINE AS A DEMOCRATIC STATE

The article examines the state of the democratic image of Ukraine in the international system and within the country. The factors influencing the formation of the image of Ukraine, justified interference of internal and external image of the state.

Keywords: democracy, democratic image, international relations, external image and internal image.

Актуальность статьи обусловлена тем, что снижение уровня демократии в Украине затрудняет любые попытки улучшить международный имидж Украины как равного партнера. Поэтому улучшение репутации Украины в системе международных отношений требует не только экономического роста и технологического развития, но и реальной модернизации существующей политической системы.

Цель статьи: рассмотреть состояние демократического имиджа Украины в системе международных отношений и внутри страны. Достижение данной цели предполагает решение следующих научных задач: рассмотреть факторы, влияющие на формирование имиджа Украины, обосновать взаимовлияние внешнего и внутреннего имиджа государства.

Украина имеет все возможности для того, чтобы стать демократической и экономически развитой страной. Условиями этого являются политическая модернизация, устойчивый экономический рост, эффективная социальная политика, инновационный путь развития, улучшение демографической ситуации.

Украинский исследователь Е. Шевченко выделяет такие факторы положительного влияния на имидж Украины: стабильность поведения общества, высокий уровень национальной толерантности, умеренный национальный характер; история страны, самобытная культура; научные достижения мирового значения; распространение информации о перспективных областях украинской экономики (например, самолетостроение, судостроение, производство ракетной и космической техники, интеллектуальные системы и уникальные высокие технологии); туризм, спорт [1, с. 120].

Думается, что в современных условиях для улучшения имиджа государства этих факторов недостаточно. В данном перечне отсутствует особо ценящийся в современном мире фактор – это уровень демократизации общества в данном государстве.

Неоднократно о своих ожиданиях реального продвижения демократии в Украине заявляли США и Евросоюз. Как сказал директор политического планирования государственного департамента США

Джэйк Салливан: "Мы озвучили это публично, государственный секретарь Клинтон озвучила это в своих письмах руководству Украины. Мы совершенно четко обозначили, что готовы поддерживать реальное движение в направлении демократизации в Украине, и пока этого не произойдет, мы будем продолжать высказывать несогласие. Мы очень прозрачны и постоянны в нашей политике в этом отношении", - сказал он [2].

Однако, как следует из ежегодного отчета Международной неправительственной организации "Freedom House" за 2012 г. Украина оказалась среди стран, где в 2008-2012 г.г. произошло наибольшее снижение демократических показателей. "Freedom House" называет три причины этого: ухудшение качества проведения парламентских выборов, увеличение давления правительства на оппозицию, а также "языковой" закон, который, по мнению организации, защищает права русскоязычной части населения, игнорируя другие, менее численные нацменьшинства. "Вместе с Россией, Никарагуа, Пакистаном, Парагваем, Нигером и рядом других Украина вошла в группу "частично свободных" стран" [3].

Таким образом, согласно европейской традиции политического мышления, речь должна идти о политической модернизации, цель которой – обновление (демократизация) значительной части социально-политических институтов. В этом смысле модернизация по-европейски означает подлинную борьбу с коррупцией, повышения уровня транспарентности во всех сферах, развитие гражданского общества, преобразования в судебной системе и правоохранительных органах, повышение роли местного самоуправления и др.

Выбор в пользу европейской традиции политического мышления означает, что Украина принимает принципы европейского нормативного порядка, а значит, должна следовать им.

Нельзя не учитывать, что в современных условиях информационной прозрачности общества внутривнутриполитический и внешнеполитический имиджи государства тесно переплетены и взаимосвязаны. Чтобы добиться уважения в мире, необходимо создать, прежде всего, благоприятную обстановку внутри государства [4, с.15-16].

Г. Патарая справедливо отмечает, что важнейшие внутривнутриполитические события страны, находящиеся в центре внимания мирового сообщества, оказывают существенное влияние на имидж государства на международной арене. От того, с каким результатом, позитивным или негативным происходит развитие этих событий, насколько адекватно с точки зрения международного права и морально-этических норм решаются проблемы внутренней политики, зависит, в конечном итоге, улучшение или ухудшение национального репутационного рейтинга. Это, в свою очередь, объективно влияет на имиджевые позиции страны [5, с.13].

В свою очередь внешнеполитический имидж влияет на внутренние политические процессы. Так, например, негативный имидж государства может использоваться оппозицией в целях политической борьбы.

По мнению Е. Шевченко, «Формирование положительного имиджа страны начинается с его утверждения в середине именно этой страны. Любая информация об Украине, которая готовится мировыми аналитическими центрами, а также СМИ, в значительной степени основывается именно на внутривнутригосударственной информации официального и неофициального характера, которая имеет как положительные, так и отрицательные факторы влияния на имидж» [6, с.119].

Один из важных компонентов внутреннего имиджа Украины – это представления рядовых граждан об украинской власти и ее политике. Таким образом, имидж государства зависит от имиджа власти и имиджа политических деятелей, которые ее олицетворяют.

Следует отметить, что имидж Украины (в первую очередь, что касается системы власти) для многих ее граждан пока еще не представляется положительным. В целом причины политического недовольства украинских граждан сводятся к сложившемуся элитистскому характеру украинской модели демократии, игнорирующей проявления инициативного участия граждан и стремящейся локализовать это участие исключительно выборами, вся система представительства гражданских интересов оказалась фактически вытесненной из структуры государственного управления; коррупции, пронизывающей всю систему государственных и общественных отношений.

Причиной отсутствия интереса украинского населения к формированию имиджа государства может являться и недовольство политикой правительства, отдельными политическими институтами и лидерами. Как свидетельствуют данные социопроса Украинского центра экономических и политических исследований имени Александра Разумкова, 47% украинцев считают, что деятельность Верховной рады направлена, в первую очередь, на защиту представителей крупного капитала. 36% думают, что деятельность ВР направлена на защиту дельцов теневого бизнеса и руководителей

органов государственного управления. Только 17% украинцев убеждены, что ВР работает на защиту интересов граждан Украины в целом.

Согласно соопросу, 75% граждан Украины не довольны уровнем работы парламента, только 12% считают его удовлетворительным, остальные не определились. Только 11% украинцев считают украинский парламент независимым от Президента.

Как считает заместитель гендиректора Центра Разумкова Юрий Якименко, такая позиция украинцев, прежде всего, связана с кризисом парламента в Украине. Украинский парламент добровольно избавился от важных функций и превратился в несамостоятельный орган, считает он. Именно поэтому большинство граждан Украины убеждены, что от нового состава парламента не следует ждать каких-то особых изменений.

Такое мнение высказывают и эксперты. Так, согласно опросу, проведенному Центром Розумкова с 10-15 августа 2012 г. (опрошены 2 тысячи респондентов в возрасте от 18 лет во всех регионах Украины), среди 106 экспертов во всех регионах Украины, большинство из них - 85% не ожидают нового и позитивного от нового состава ВР. Только 16% экспертов считают, что ВР отменит льготы для депутатов, государственных служащих, прокуроров, судей и др.; 78% думают, что этого не случится [7].

По данным опросов, проведенных в 2010 году и в январе 2011 года, более половины респондентов считают, что Украина шагает к авторитаризму [8].

Не все исследователи с этим согласны, так украинский исследователь Ю. Мациевский в 2010 г. высказал мнение о том, что Украине в большей мере угрожает не авторитаризм, а бюрократически-административный произвол, который проявляется в пренебрежении законом государственными служащими различных рангов, злоупотреблении служебным положением, увеличении коррупции и сужении публичной сферы [9, с.35]. Сегодня, по прошествии двух лет, можно сказать, что угрожает и то, и другое.

Как известно, 30 сентября 2010 г. Конституционный Суд Украины признал неконституционным закон "О внесении изменений в Конституцию Украины" от 8 декабря 2004 года №2222-IV (так называемая политреформа 2004 года) в связи с нарушением процедуры его рассмотрения и принятия. **Таким образом, КСУ признал неконституционной политическую реформу 2004 года, в результате принятия которой Украина перешла на парламентско-президентскую форму правления.**

Результатом возвращения Украины к президентской республике стало восстановление контроля над ключевыми институтами государства, олигархами и оппозицией. Сузилось пространство свободы слова и ухудшились условия деятельности СМИ.

После президентских выборов 2010 г. казалось, что свободные демократические выборы в недалеком будущем смогут стать визитной карточкой Украины. Так, например, по мнению представителей Европейского Союза, Президентские выборы 2010 г. продемонстрировали «важные достижения» украинской демократии. Речь об этом шла в заявлении верховного представителя ЕС по вопросам внешней политики и политики безопасности, вице-президента Европейской комиссии Кэтрин Эштон, распространенном 8 февраля 2010 г. в Брюсселе. «Я приветствую завершение второго раунда голосования президентских выборов в Украине и позитивную оценку, данную процессу международной наблюдательной миссией ОБСЕ. В целом, спокойная атмосфера, в которой были проведены выборы, открытая кампания в СМИ и факт, что был предоставлен настоящий выбор, свидетельствуют о важных достижениях в развитии украинской демократии», - заявила Эштон. Кроме того, она поздравила народ Украины с высокой явкой в обоих турах выборов и продемонстрированным "демократическим процессом и обязательствами" [10].

Однако уже в 2012 г. Верховный представитель ЕС по вопросам внешней политики и политики безопасности Кэтрин Эштон говоря об Украине, заявила, что если руководство государства не обеспечивает своим гражданам основных демократических ценностей, то это – реальная проблема для ЕС [11].

Парламентские выборы 2012 г. существенно ухудшили демократический имидж Украины. О регрессе демократии в Украине заявил Президент ПАСЕ Жан-Клод Миньон. Он отметил, что полностью согласен с негативными оценками международных наблюдателей, которые они высказали относительно избирательного процесса в Украине. "По словам наблюдателей, демократия приходит в упадок. Это означает, что она не в состоянии застоя, а на самом деле регрессирует". По его мнению, поскольку Украина является одним из 47 членом Совета Европы, она должна выполнять свои обязательства перед организацией [12].

Европа разочарована тем, что происходило в Украине после выборов. Об этом на первой конференции Украинской национальной платформы Форума гражданского общества Восточного партнерства заявил глава Представительства ЕС в Украине Ян Томбиньски. "Выборы - это основа демократии, было много разочарований тем, что происходило после выборов. И именно поэтому прозвучало много критики. Нам надо сейчас вместе с украинским правительством найти пути относительно того, как преодолеть недостатки, вынести уроки из того, что именно во время выборов было неправильно, как улучшить ситуацию на будущее для того чтобы 4-5 лет мы не оставались в этой ситуации", - сказал Ян Томбиньски.

По его словам, не так важно, прошли эти выборы лучше или хуже по сравнению с предыдущими, а важно, что бы во время подсчета голосов учитывалась воля граждан Украины [13].

Немаловажным фактором формирования представления рядовых граждан об украинской власти и ее политике является и низкий уровень осведомленности населения о процессе и характере проводимых реформ. В результате этого, с одной стороны, граждане не осведомлены о ряде реформ, инициированных правительством, об их последствиях для разных категорий населения, а значит, страдает внутренний имидж государства. С другой стороны – чиновники не осведомлены о содержании и характере представлений общественности о проводимых реформах, а значит, не могут эффективно корректировать первоочередность внедрения реформ и их направленность на разные категории населения.

Согласно результатам исследования, о пенсионной реформе осведомлено подавляющее большинство населения – 73,9%. О реформе налоговой системы / принятии налогового кодекса слышали и знают 32,5%. О реформе избирательной системы знает менее четверти населения – 22,85%. О реформе здравоохранения слышал и знает каждый пятый украинец (20,9%). О реформе высшего образования – знает 16,1% населения. О реформе среднего образования слышали и знают 12,8% опрошенных. О реформе жилищно-коммунального комплекса знают 11,4% опрошенных. О реформе занятости и оплаты труда (борьба с безработицей) осведомлены всего лишь 8,85 опрошенных. О реформах, направленных на поддержку отечественного производителя известно еще меньшему числу граждан – 4,1% опрошенных. Об инициативе правительства по внедрению инновационных технологий и открытию новых производств известно всего лишь 2,15 опрошенных [14, с. 152-153].

Однако несмотря на вроде бы благие цели проводимых реформ, пока они не находят благодарного отклика у населения. Это объяснимо тем, что население не высказывает доверия к СМИ, а также недостаточной информированностью людей о содержании и целях реформ.

Можно ли изменить внутренний имидж государства в положительную сторону? Как трансформируется имидж государства в сознании общественности, исследовал И. Кисилев в работе «Образы государств в международных отношениях: механизмы трансформации». И. Кисилев считает, что изменение представлений общественности о государстве возможно только, по сути, в экстремальных ситуациях, а именно - войны, государственного переворота, террористического акта государственного масштаба и т.п. В то же время устоявшиеся стереотипы в подсознания общественности сохраняются. [15, с.52-53].

Думается, что это не совсем так. Политическая практика показывает, что в современном мире формирование имиджа государств зависит от многих факторов, но прежде всего от политической жизнеспособности, идеологической привлекательности, культурных ценностей, динамичности экономики.

В частности, на формирование имиджа государства оказывают влияние политическая система, социально-психологические настроения в обществе, идентичность нации и государства, имидж политических лидеров, инвестиционная привлекательность страны, успешность политического брендинга.

Итак, основной причиной, затрудняющей процесс формирования позитивного имиджа Украины за рубежом, является незавершенность процесса демократизации, отражающейся в нестабильности и непредсказуемости внутренней (политический кризис) и внешней политики (отказ от вступления в НАТО, намерение осуществлять политику нейтралитета) государства; кроме этого, имидж Украины активно занижается украинской оппозицией.

Повышение значимости демократической составляющей как в структуре внутренне-, так и внешнеполитического имиджа государства дает основание выделить демократический имидж государства в качестве самостоятельной научной категории

Внешний и внутренний имиджи государства преломляются через призму друг друга. Поэтому

усилия, направленные на формирование положительного имиджа Украины, должны быть направлены как на зарубежную аудиторию, так и на собственных граждан, испытывающих явный дефицит позитивных национальных ценностей.

Формирование позитивного имиджа Украинского государства возможно только при условии объединения усилий государства и гражданского общества.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ

1. Шевченко Е.В. PR-технологии формирования международного имиджа страны (на примере Украины) / Е.В. Шевченко // PR-технологии в информационном обществе: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 4-5 ноября 2003 г. СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2003. - 214 с.
2. Вашингтон хочет видеть реальное продвижение демократии в Украине, - Госдеп [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2013/01/15/881834.html>
3. По уровню демократии Украина сравнялась с Руандой - "Freedom House" [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://interfax.com.ua/news/political/136047.html>
4. Медведева Н.Н. Внешнеполитический имидж России в контексте развития отношений с Европейским Союзом : автореф. дис. канд. полит. наук : спец. 23.00.04 - Политические проблемы международных отношений и глобального развития / Н.Н. Медведева. – М., 2008. – 26 с.
5. Патарая Г.Г. Конструирование имиджа России как элемент политического процесса в современной Грузии : автореф. дис... канд. полит. наук : спец. 23.00.02 - политические институты, процессы и технологии / Г.Г. Патарая. – Пермь, 2011. – 27 с.
6. Шевченко Е.В. PR-технологии формирования международного имиджа страны (на примере Украины) / Е.В. Шевченко // PR-технологии в информационном обществе: Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Санкт-Петербург, 4-5 ноября 2003 г. СПб.: Изд-во СПбГПУ, 2003. - 214 с.
7. Украинцы считают, что Рада работает на защиту теневого бизнеса, - опрос [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/society/2012/09/26/860255.html>
8. Неутешительные результаты исследований о состоянии с демократией в Украине [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://advocatura.in.ua/neuteshitelnye-rezultaty-issledovaniy-o-sostoyanii-s-demokratiej-v-ukraine/.html>.
9. Мацневский Ю. Смена, транзит или цикл: динамика политического режима в Украине в 2004-2010 г. / Ю. Мацневский // Полис. – 2010. - № 5. – С.17-37.
10. ЕС доволен прогрессом украинской демократии. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2010/02/08/664457.html>.
11. Эштон: Власть должна обеспечить украинцам демократические ценности [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2012/07/23/848737.html>
12. Президент ПАСЕ: В Украине даже не застой, а регресс демократии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.pravda.com.ua/rus/news/2012/11/9/6977138/>
13. В ЕС разочарованы тем, что происходило в Украине после выборов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://podrobnosti.ua/power/2012/11/21/871986.html>
14. Резник А. Правительственные реформы в массовом сознании граждан Украины / А. Резник // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2012. - № 2. – С.151-163.
15. Кисилев И.Ю. Образы государств в международных отношениях: механизмы трансформации / И.Ю. Кисилев // Полис. – 2003.- № 3. – С. 50-58.

Ткаченко К. В., аспірантка кафедри філософії та соціології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»

УДК: 1:316.3+316.723+316.35

МАРГІНАЛЬНА ОСОБИСТІТЬ У ПОСТМОДЕРНОМУ ТВОРЧОМУ ДИСКУРСІ

У статті подано тлумачення маргінальної особистості, у зв'язку з чим проаналізовано чинники, що сприяли її появі в соціумі; визначено типи маргінальності і маргінальної особистості; розглянуто риси маргінальної особистості на матеріалі творів сучасної української прози

постмодерного напрямку.

Ключові слова: маргінальність, маргінал, особистість, постмодерн, соціум.

МАРГИНАЛЬНАЯ ЛИЧНОСТЬ В ПОСТМОДЕРНОМ ТВОРЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ

В статье раскрывается понятие маргинальной личности, в связи с чем проанализированы факторы, способствующие ее появлению в социуме, обозначены типы маргинальности и маргинальной личности, рассмотрены черты маргинальной личности на материале произведений современной украинской прозы постмодерного направления литературы.

Ключевые слова: маргинальность, маргинал, личность, постмодернизм, социум.

THE MARGINAL PERSONALITY IN THE POSTMODERN CREATIVE DISCOURSE

In this article is revealed the notion of marginal personality in connection with which is analyzed the factors contributing to its occurrence in society; presented the types of marginality and marginal identity; and examined the marginal identity features on the material of modern Ukrainian prose of postmodern.

Key words: marginality, marginal, personality, postmodern, society.

Особистість – це творець і творіння соціуму. Вона є органічною сходинкою буття суспільства, несе на собі відбиток усіх суперечностей життя. У життєдіяльності особистості гостра потреба соціальної адаптації, буттєвої укоріненості відіграє найактивнішу роль у процесі реалізації та самовдосконалення. Небезпека, що спровокована швидкоплинними й часто змінюваними процесами соціуму, не рідко залишає людину відторгнутою та відкинутою на периферію. Особистість залишається на зламі соціального або за його межами. Маргінальність – одне з таких явищ, термінологічно зафіксованих соціальною філософією нещодавно. Громадська думка, реакція державних інституцій на явище маргінальності й до сьогодні в цілому залишаються негативними.

Посилення уваги до явища маргінальної особистості не випадкове. Воно зумовлене роллю, яку відіграють маргінали в сучасному бутті. Часто їх вважають – «дном» суспільного життя. Однак побутує інша думка, за якою маргінальну особистість тлумачать своєрідним авангардом суспільства, провідниками майбутнього, творцями його нових форм і зразків, які найприкметніше можна простежити у творах сучасних українських письменників. Метою нашого дослідження є з'ясування маргінальної особистості крізь призму творчого постмодерного дискурсу. Поставлена мета передбачає вирішення таких конкретних завдань: аналіз поняття «маргінальність», виокремлення типів маргінальної особистості, вивчення специфіки втілення образу маргінальної особистості в постмодерних творах сучасної української прози.

Досить ґрунтовно проблему маргінальної особистості досліджувала наука зарубіжних (Р. Парк, А. Антоновські, Р. Хінрікс, К. Мангейм, М. Фуко, Л.Гумільов.) Та українських науковців (В. Кизими, Ю. Павленко, Р. Симоненко, В. Скоблика, О. Донченко та ін.). Однак висвітлених досліджень цього поняття крізь призму постмодерної естетики практично не виявлено, а тому наше дослідження є актуальним.

Р. Парк відзначав, що періоди переходу і кризи в житті більшості людей схожі з тими, що переживає іммігрант, коли залишає батьківщину. Маргінал, за Р. Парком, набуває комплексу негативних психологічних ознак: серйозні сумніви у власній цінності, невизначеність зв'язків із друзями, страх бути ізольованим, хворобливу сором'язливість, самотність і надмірну мрійливість, гіпертрофоване занепокоєння щодо власного майбутнього, прагнення уникати будь-яких ризикованих вчинків, нездатність насолоджуватися життям та впевненість у несправедливому ставленні оточуючих. Нерідко внутрішній конфлікт, моральна та психологічна криза, втрата соціальних орієнтирів завершується трагічно [2, с. 14]. Тривалість перебування у стані дезадаптації закріплює риси маргінальності особистості та формує маргінальний тип.

Дослідження різноспрямованих стратегій поведінки дозволило вирізнити три типи потенційної маргінальності.

Перша група – консервативна (та, що стабілізується). Члени цієї групи – орієнтуються на збереження власного соціального статусу, зокрема професійного. Такій групі притаманна нульова потенційна маргінальність.

Друга група – орієнтована до низу. Індивіди готові до пониження статусу, до виконання менш кваліфікованої праці. Така потенційна маргінальність відзначається від'ємним (мінусовим) значенням.

Третя група – прогресивна. Індивіди зорієнтовані на позитивні зміни, на підвищення соціального статусу. Вони обирають нову професію, більш кваліфіковану та високооплачувану. Це –

потенційна маргінальність з позитивним значенням.

Кожній групі відповідає своя стратегія поведінки. Першій – стратегія стабілізації, а другій та третій – протилежно спрямовані стратегії. Відповідно – стратегія зниження та підвищення статусу, яка рухає усю соціальну структуру суспільства та впливає на загальний напрям та інтенсивність соціальних переміщень, характер стратифікації та міру маргіналізації суспільства [3, с. 12-17].

Американська традиція витлумачення поняття «маргінальність» (починаючи з Р. Парка) зводиться переважно до вивчення культурного конфлікту, який виникає при переході особистості з однієї спільноти в іншу з відмінною культурою, субкультурою, стилем життя.

Зокрема, Е. Стоунквіст доповнює характеристики маргінальної людини оптимістичними положеннями про можливість подолання культурного конфлікту, але за тривалий час (близько двадцяти років). Він виділяє три фази еволюції маргінальної людини:

– особистість не усвідомлює перебування у процесі конфлікту культур, а лише «всмоктує» панівну культуру;

– конфлікт стає усвідомленим;

– пристосування до ситуації (успішне або ні).

Отже, для американської традиції притаманний суб'єктивно психологічний, культурологічний підхід визначення маргінальності [8, с. 161-163].

І. Малишев стверджує, що «маргінал» – слово модне, але поняття досить невизначене. Відтак, не цілком зрозумілою є роль цього явища в культурі. Ключовою у визначенні поняття «маргінал» вважаємо характеристику – «позасистемний». У художній культурі маргінал існує поза основними для неї художніми напрямками, поза основними типами художнього мислення і мови [9, с. 62-63].

Культурна маргінальність виникає в умовах життєдіяльності окремих особистостей чи груп, ціннісні пріоритети і моделі поведінки яких одночасно орієнтуються на різні культурні системи та їх вимоги, але в жодній із них не інтегровані. Носіями культурної маргінальності можуть бути різні «мігранти»: селяни, що мешкають у місті, змішані шлюбні пари, старі люди з «молодою душею», жінки-матері, які мріють про кар'єру, бісексуали тощо.

Об'єктивними причинами, які породжують культурну маргінальність, можуть бути процеси суспільної трансформації, модернізації, «перебудови», міграційні процеси, а суб'єктивними — індивідуальне прийняття або соціально схвалених цілей (політичне «інакомислення»), або і цілей, і засобів їх досягнення (бродяги, наркомани), або культурна «роздвоєність» людей, які без визначення власних життєвих орієнтирів запозичують елементи різних культур.

Культурна маргінальність знаходить вияв у постмодерній літературі, адже її основною рисою є сумнів, який, безумовно породжує маргінальність, як спосіб вираження у протиріччя із загальноприйнятим. Через це, розглядати тип маргінальної особистості на прикладі постмодерних творів є доречним.

Термін «постмодерн» є одним з визначень, яким характеризують сучасну епоху. Уведений в обіг ще в першій половині ХХ століття (Р. Панвіц, Ф. де Оніз, А. Тойнбі), здебільшого функціонує для широкого поширення як характеристики нових віянь у мистецтві, літературі, і лише з 1979 року вводиться Ж. Ф. Ліотаром до терміносистеми філософії Ж. Ф. Ліотаром, для характеристики стану сучасної культури [7, с. 101]. При цьому Ж.-Ф. Ліотар розглядає постмодерн як доконаний факт, спираючись на затвержені в суспільстві тенденції. Таким чином, пов'язувати виникнення постмодерного світогляду з уведенням у філософію самого поняття «постмодерн» вважаємо некоректним.

На сьогодні в літературі домінують два основних підходи щодо розгляду маргінальності – культурологічний та соціально-структурний. Представники першого розглядають маргінала як людину проміжного стану, невірноважену у своєму соціальному статусі, що внаслідок потрапляння у неоднорідні культурні умови і поверхового їх засвоєння не репрезентує жодну з них. Один з наслідків міграції – створення ситуації, у якій індивід, будучи змішаною чи не змішаною крові, виявляє себе таким, що прагне жити в двох розділених культурних групах. Як результат, виробляється невірноважений характер – особистісний тип із характерними формами поведінки, тобто «маргінальна людина». Внутрішній світ такої людини є своєрідним гібридом, коли вона живе і поділяє культурне життя та традиції двох різних народів, рас, націй, але ніколи не має особливого бажання розлучатися зі своїм минулим, традиціями, так само, вона залишається не прийнятою в нове середовище. До певного часу таке співжиття двох культур в особистісній структурі людини є мирним, однак з часом з'являється відчуття неблагополуччя, відчуженості, що зумовлює виникнення до різних форм душевного розладу та девіантної поведінки.

У постмодерній літературі явище маргінальності проектується на постать митця, який є утіленням моделі людини. У культурі постмодерну робиться спроба затвердити «принциповий маргіналізм», а тому навіть безумство починає усвідомлюватися як рушійна сила творчої активності, що рятує від тотальності «культурного несвідомого», як позиція вільної особистості, що надає можливість встояти під тиском ідеологічних схем, які осмислюють світ.

У такому вигляді ідея маргінальності в постмодерній культурі постає однією з центральних. Ж. Лакан, Ю. Кристева розглядають роль несвідомого і безумства як найважливіших складових особистості. У працях М. Фуко постмодерна маргінальність набуває теоретичного обґрунтування. У його дослідженнях критика влади здійснюється з позицій, які ця влада сприймає як ворожі для себе – з позицій психічно хворого, злочинця, митця-початківця, що спричинило появу в художній літературі героя-маргінала. Маргінал у художньому творі стає по інший бік етичних обмежень і заборон, тих основоположних принципів, на яких ґрунтується буття індивіда в суспільстві. Поява такого героя-маргінала для митців-постмодерністів стала своєрідною помстою суспільству за окарікатурення, зведення до примітивних ідеологічних схем і знищення гуманістичних ідеалів, здійснене у культурі ХХ століття. Гуманістичні принципи були поглинуті ідеологією і, врешті-решт, перетворилися на свою протилежність. Звідси походить основна ідея культури другої половини ХХ століття – ідея протилежності до соціально-культурних стереотипів, що склалися в суспільстві, неминучої дегуманізації суспільства.

Особистість у постмодерних творах – певною мірою маргінальна істота. Вона є продуктом кризи буття, яка позначається на екзистенційному рівні її внутрішнього світу, на її моральному здоров'ї. Вона неначе знаходиться на перехресті протилежних просторів, різних епох. Вона не знає куди їй іти, не має уявлення в що вірити, як продовжувати життєвий шлях і головне – не має мети. Типові герої постмодерних творів – люди з хворобливою психікою, емоційні, вразливі, які надзвичайно гостро реагують на усе, що відбувається довкола. Їхня хвороба особлива. Маючи подвійну орієнтацію, слабо пов'язану з майбутнім та тимчасово сильніше з минулим (ностальгійні почуття), маргінали фактично живуть у часі, який не є ані теперішнім, ані реальним взагалі [1, с. 1]. Тобто вони хворі на час та епоху, у якій живуть. Маргіналам важко знайти сенс свого існування (адже саме існування позбавлене змісту), тому їхні бажання нерідко виходять за межі раціонального, можливого, морального. У творах вони позиціоновані як меншість, не такі, як усі, відчужені.

Вважаємо за необхідне зазначити, що у творах відомої сучасної української письменниці Ірени Карпи маргінальні особистості є центральними персонажами художнього світу. Загалом, літературна традиція співвідноситься з авторами та критиками, які є представниками чоловічої статі. Тамара Гундорова зазначає, що «жінка – письменниця займає в такій, переважно патріархальній культурній традиції місце «іншого», маргінального, не органічного і загрозливого». Яскравими прикладами може слугувати своєрідна гендерна маргінальність. Ірена Карпа у своїх творах провокує жінку йти проти системи. Жінка як представник маргінальних груп у культурі, неспроможна займати в них центральне місце. Авторка зображує жінок, які є потенційними маргіналами з позитивним значенням, які зорієнтовані на підвищення соціального статусу. Жінка в романах Ірени Карпи завжди індивідуальність: сильна духом і поглядами, бо тільки агресивна жінка, яка критично і жорстоко дивиться на світ, досягає успіху в економіці, політиці, бізнесі, творчості. Головні її риси – іти вабанк, тверезо дивиться на речі, повністю нехтувати традиційною для жінки покірливістю: «Вона змінювала настрої і обличчя «па непанятним, не падаючимся логіке законам», не бувала однією й тією ж, ніхто не знав, яка вона насправді. Правда – це коров'яча доля. Не коров'яча – це таємничість». [5, с. 117]

Маргінальність яскраво простежується у творчості Л. Дереша, зокрема його чоловічих образах. У контексті творів доречним є розділити героїв роману на індивідуальних маргіналів, тобто тих, хто характеризується неповним входженням до групи, яка не сприймає його повністю та перетворює на своєрідний «культурний гібрид» (людина, яка розділяє життя та традиції двох чи більше різних груп), та групових маргіналів, які виникають у результаті змін соціальної структури суспільства, формування нових функціональних груп в економіці, політиці, витісняючи старі групи, що дестабілізують їхній соціальний стан.

Індивідуальна маргінальність утілена в образах Михайла та Гладкого Хіппі. Вони відкидають певні цінності та традиції культури, у якій знаходяться та утверджують свою власну систему норм і цінностей: «*Ми відщепенці від міського суспільства, від тіла колективу. Бо ми кляті індивідуалісти й паскудні маргінали. Які, знаєте, не звикли жити за нормами. Радше навпаки: мають дурну манеру їх порушувати*» [4, с. 10].

Михась та Гладкий Хіппі сприймають навколишнє як абсурд, хвицають цинізмом та іронією на

моральні догми «У Мідних Буках ми аутсайдери, погані діти, *The Bad Company*... Ми – цвіт нації, ми – цвіль нації. Насправді ж ми просто є. Боготворили погляди Керуака, і Джона Леннона, і Брюса Спінгстіна, котрі так любили критикувати порядок і засуджувати владу. І було так: були ми, була причина, не вистачало лише приводу, дрібнички, щоб ми зайнялися, немов просочені напалмом» [4, с. 15].

Дослідник проблеми маргінальності Є. Стариков зазначає, що маргінал у суспільстві зараз не є чужаком. Він схожий з усіма, ідентичний їм, але одночасно він є калікою серед собі подібних, – «це людина з відсіченим корінням, розрізана на клапті в самому серці рідної культури та рідного середовища» [12, с. 23-25]. Герої роману «Поклоніння ящірці» підтверджують подібні висновки «Ми будемо втікати. Усе життя. Від мудрості натовпу і порад родичів. Будемо носити цеглу і будувати високі мури» [4, с. 20]. Вони відкидають і часто порушують прийняті в суспільстві політичні, моральні та етичні орієнтації й стереотипи поведінки, упроваджуючи в повсякденність нові. Для маргінальності характерні розрив з панівною ідеологією, ігнорування стилістичних та мовних обмежень, відмова від загальноприйнятих цінностей, норм, від соціальних і художніх традицій, бунтарство [6].

Маргінальність досліджується не тільки у гуманітарному аспекті. Є. Садков розглядає маргінальність у межах кримінального підходу. Автор розкриває взаємозв'язок між маргінальністю і злочинністю. Такий взаємозв'язок трактується не лише як положення про те, що маргінал через обставини, які склалися, схильний до правопорушень та злочинства, але й існує як припущення про те, що маргінал, який перебуває на «окраїні» соціального життя («люмпени», «повії», «бомжі», малозабезпечені і т.п.), у меншій мірі захищений у правовому відношенні аніж інші, а тому частіше стає жертвою різних злочинів [11, с. 41-44]. Героїв роману Михайла та Гладкого Хіппі об'єднує не тільки любов до музики та філософські ідеї існування. У них є заклятий ворог – Федя Круговий, представник групових маргіналів. У такому контексті це маргінальна особистість, що утвердила свої позиції внаслідок політичних змін у суспільстві. Маргінал, на думку неформалів, «дуже, ДУЖЕ паскудний тип», що «...носив коротесеньку зачіску зразка «Я вишел из зоны», надавав перевагу заправленим сорочкам типу «мокрый шовк» та семітській горілці «Стопка» [4, с. 22]. Круговий та його товариші були гопниками, які завжди били або глузували з Михася та його друзів: «Вони нависли наді мною, закриваючи глибоке небо та крони дерев. – Ти шо, пацанів не уважаєш, да? – перепитав він. – Чуюш, Серій – Да я бачю. Хіпابلуд ванючий, кажи? А де другий поц? – Серій озирнувся й радісно скрикнув: – О, ше адін хіпابلуд! Стережи того, ладно» [4, с. 12].

Герої-маргінали, відчуваючи в ньому силу та владу («Міську, нам труба цього літа...» [4, с. 13]), прагнуть подолати загрозу, звільнитись від тенет остраху. Єдиний варіант, який вони бачать – вбивство. Герої є представниками малозабезпечених та неповних сімей, тобто волею долі вони не мали належного виховання. Вирішуючи позбавити життя Федю, герої-маргінали не вбачають у цих діях небезпеки, зокрема з боку правоохоронних органів, думають тільки про те, що лише в такий спосіб здатні жити далі спокійно у своєму світі, де ніхто їх не буде чіпати і робити те, чого вони бажають: «Так, друзі та приятелі: як з'ясувалось, я й справді зовсім не проти вбити ту суку (уявно, звісно ж, тільки уявно. Пам'ятаємо: це тільки підліткова ненависть). Просто я надто добрий для такого» [4, с. 111]. Спочатку, думають про вбивство лише уявно, але, бачачи, що Федя знушається з них все більше, розробляють план і таки вбивають Федю: «Я знаю: ми злі діти, раз надумали вбити когось. Зате ми не споруджуємо стін усередині. Ми залишаємо їх назовні» [4, с. 120].

Таким чином, поняття маргінальності використовується для аналізу прикордонного положення особистості щодо будь-якої соціальної спільності, що може накладати при цьому певний відбиток на її психіку і спосіб життя. Категорія маргінальності була введена американським соціологом Р. Парком з метою виявлення соціально-психологічних наслідків неадаптації мігрантів до умов міського середовища. Маргінали виявляються своєрідними «культурними гібридами», які балансують між домінантною в суспільстві групою, яка повністю ніколи їх не приймає, і групою, з якої вони вийшли.

Філософське поняття маргінальності характеризує специфічність різних культурних феноменів, часто асоціальних або антисоціальних, що розвиваються поза домінантними в ту чи іншу епоху правилами раціональності, не вписуються в сучасну парадигму мислення і, тим самим, досить часто створюють протиріччя і парадокси магістрального напрямку розвитку культури. До представників культурної маргінальності науковці відносять таких мислителів як Фрідріх Ніцше, маркіз де Сад, Л. фон Захер-Мазох, А. Арто, Жорж Батай, С. Малларме та інших. Проблема культурної маргінальності набуває особливого значення у філософії постструктуралізму та постмодернізму (шизоаналіз Ж. Дельоза і Ф. Гваттарі, генеалогія влади М. Фуко, деконструкція Ж. Дерріди і т.д.)

© **Фельдман О.Б.**

Дослідження поведінки індивідів дали змогу виявити три типи маргінальної особистості. Представники першого типу орієнтовані на збереження професійного статусу. Другого – готові йти до виконання менш кваліфікованої праці. Представники третього типу є потенційними маргіналами з позитивним значенням, які зорієнтовані на підвищення соціального статусу.

Досліджуючи образи маргінальної особистості в постмодерному дискурсі, можемо стверджувати, що для них характерним є засудження класичних догм життя, відмова від моральних, етичних та політичних норм, абсурдність життя, байдужість до всього. Не дивлячись на це, норми мислення, поведінки і мови, що знаходяться у «системній опозиції» для них є надійним критерієм елементів культури, адже система в цьому випадку оцінює позасистемне явище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Анціпенка А. Маргінали та маргінальна свідомість / А. Анціпенка // Фрагменти. – 1998. - №1. – С. 1.
2. Балабанова Е. С. Маргинальность в современной России. [коллектив.монография]. - М.: Московский государственный научный фонд, 2000. – 89 с.
3. Голенкова З. Т., Игитханян Е. Д., Казаринова И. В. Маргинальный слой: феномен социальной самоидентификации / З. Т. Голенкова, Е. Д. Игитханян, И. В. Казаринова// Социс. - 1996. - № 8. - С. 12-17.
4. Дереш Л. Поклоніння ящірці / Любко Дереш. – Л.: Кальварія, 2004. – 135 с.
5. Карпа І. Супермаркет самотності. Перламутрове порно / Ірена Карпа. – Х.: Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2010. – 272 с.
6. Карп'як В. Молодіжні субкультури: [Електронний ресурс] / В. Карп'як // Спілка української молоді. – Режим доступу: <http://www.cym.org/ua/content/subcult1.asp>. – (Дата звернення: 18.07.2013)
7. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна / Ж.-Ф. Лиотар. – М., СПб.: Алетейя, 1998.- 238 с.
8. Макеев С. Соціологічний аналіз ідентичності / С. Макеев // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2000. – № 3. – С.161–163.
9. Малышев, И. В. Тот, кто "не в ногу" : [сб. ст.] / И. В. Малышев // Маргинальное искусство / [Сост. и предисл. А. С. Мигунова]. – М.: Изд-во МГУ, 1999. – С. 62-63.
10. Романов, И. А. Русская литература новейшего времени. Поэтика транзита. Проза [Текст] : учеб. пособие / И. А. Романов ; ЗабГГПУ им. Н.Г.Чернышевского. – Чита : [б. и.], 2007. – 130 с.
11. Садков Е. В. Маргинальность и преступность / Е. В. Садков // Социс. – 2008. - №8. – С.41– 44.
12. Стариков Е. Униженные и оскорблённые / Е. Стариков // Знамя. –№9. – 2009. – С. 23 – 25.

Фельдман О.Б. – докторант кафедри філософії Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди

УДК 141.319.8 : 17.035.1

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АЛЬТРУЇЗМУ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТА АНТРОПОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВИ

У статті розглядаються методологічні підходи, на основі яких стає можливою філософська концептуалізація феномену альтруїзму та альтруїстичної поведінки. Аналізується семантика альтруїзму, де конститутивним чинником виступає любов до ближнього. Обґрунтовується, що феноменологічний аналіз поняття альтруїзму у поєднанні з філософсько-антропологічною концептуалізацією альтруїстичної поведінки дозволяє виявити потенційну амбівалентність альтруїстичної поведінки, за якою можуть приховуватись егоїстичні інтереси.

Ключові слова: альтруїзм, альтруїстичні практики, методологічний досвід, поведінка, феноменологічний підхід, антропологічна інтерпретація, людина і тварина, кооперація, солідарність, любов.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ОПЫТ ФИЛОСОФСКОЙ КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИИ АЛЬТРУИЗМА: ФЕНОМЕНОЛОГИЧЕСКАЯ И АНТРОПОЛОГИЧЕСКАЯ ПЕРСПЕКТИВИ

В статье рассматриваются методологические подходы, на основе которых возможна философская концептуализация феномена альтруизма и альтруистического поведения. Анализируется семантика альтруизм, в которой конститутивным фактором выступает любовь к ближнему. Обосновывается, что феноменологический анализ понятия альтруизма в сочетании с философско-антропологической концептуализацией альтруистического поведения позволяет выявить потенциальную амбивалентность альтруистического поведения, за которой могут скрываться эгоистические интересы.

Ключевые слова: *альтруизм, альтруистические практики, методологический опыт, поведение, феноменологический подход, антропологическая интерпретация, человек и животное, кооперация, солидарность, любовь.*

METHODOLOGICAL EXPERTISE OF PHILOSOPHICAL CONCEPTUALIZATION OF ALTRUISM: PHENOMENOLOGICAL AND ANTHROPOLOGICAL PERSPECTIVES

The authors analyzed methodological approaches with help on which possible philosophical conceptualization of the phenomenon of altruism and altruistic behavior becomes possible. The semantics of altruism, where the constitutive factor is the love to neighbor are analyzed. Substantiated that a phenomenological analysis of the concept of altruism combined with philosophical and anthropological conceptualization of altruistic behavior reveals a potential ambiguity altruistic behavior, which may be concealed by self-interest.

Keywords: *altruism, altruistic practice, methodological expertise, behavior, phenomenological approach, anthropological interpretation, human and animal, cooperation, solidarity and love.*

Людинотворчий потенціал альтруїзму є ресурсом духовного оновлення сучасних суспільств і подолання кризи людського буття. Цим обумовлено пошук інтересу до альтруїзму та альтруїстичних культурних практик у сучасних складно структурованих суспільствах. В свою чергу це актуалізує низку методологічних проблем, пов'язаних з проясненням основних смислів поняття альтруїзму та перспектив розширення альтруїстичних практик.

Метою цієї статті є розгляд феноменологічної та антропологічної перспектив дослідження альтруїзму, які відкривають нові можливості гуманістичної самореалізації сучасної людини. Почасті феноменологічні та антропологічні експлорації у проблемному полі альтруїзму здійснені у працях Б. Вальденфельса, А. Гелена, А. Гонета, І.Кона, В. Пазенка, В. Хамітова та ін.

Узагальнюючи досвід цих досліджень, варто зазначити, що феноменологічний аналіз передбачає передусім прояснення смислів, які визнають обсяг поняття альтруїзму. Яке широко застосовується у сучасному людино- і суспільствознавстві. Це поняття не є застиглим, воно постійно розширюється, набуває нових контекстуально обумовлених семантичних відтінків. Усе це обумовлює потребу в експлікації смислів терміну „альтруїзм”, без чого неможливе розкриття його евристичного потенціалу.

Цей термін, як відомо, був запропонований засновником філософського позитивізму та еволюційної соціології О. Контом і набув широкого вжитку у психологічних, біологічних, соціологічних та соціально-антропологічних дослідженнях. У Конта він виступає узагальненням принципу „життя задля інших”, тобто спробою інтеграції морально-етичного та антропологічного досвіду світових релігій, французького просвітництва (Ж.-Ж. Руссо), британської етики (А. Шефтсбери, Ф. Хатченсона, А. Сміта), німецького неогуманізму (В. Гумбольдт).

Із самого початку поняття альтруїзму формувалось як відкрите, тобто таке, що латентно передбачає можливості його дискурсивного опрацювання і наздоганяючої аргументації. Саме цим, на нашу думку, пояснюються його різні змістовні наповнення, які потребують філософсько-антропологічної рефлексії із урахуванням доробок сучасного людинознавства. Нагадаємо, що Конт розглядав альтруїзм з позицій не окремої людини чи емпірично даного індивіда, а мав на увазі людство, духовна еволюція якого безпосередньо пов'язана з реалізацією альтруїстичних стратегій поведінки.

Ця орієнтація зберігається у рефлексіях західноєвропейської соціологічної думки на ранніх етапах її розвитку (Г. Спенсер, Е. Дюркгайм) і тісно перетинається з ідеями кооперації, солідарності та взаєморозуміння. Тут альтруїзм постає перспективою людства, ідеалом трансформації міжлюдських взаємин.

Прикметно, що та ж сама аргументація наводиться у сучасних кантіанських трансформаціях Як

приклад тут можна навести принцип *ordo amoris* М Шелера, який щоправда, на думку Б. Вальденфельса, є радше провокативним. Він зауважує: «Любов до закону в усякому разі треба мислити провокативно: як наказ любити те, що мені не належить і віддавати те, чого я не маю» [6, с. 236]. Ця інтенціональність присутня також у новітніх дослідженнях альтруїзму, про що свідчать сучасні енциклопедичні видання. Так, у „Російській соціологічній енциклопедії” альтруїзм визначається як „самовідданість, свідоме і добровільне служіння людям, бажання допомагати іншим, сприяти їхньому щастю на основі мотиву любові, вірності, самопожертви, взаємодопомоги, співчуття, співстраждання” [2, с.9].

З позицій сучасної біоетики, біосоціології та екоетики акцентується антропосоціогенетичний аспект альтруїзму, виявляються його витoki у тваринному світі. Як правило, тут на передній план висуваються біогенетичні передумови альтруїзму. Зокрема у „Глосарії з біосоціології” В.І. Овчинников пише: Альтруїзм (фр.*altruisme*, від лат *Alter*–інший) означає самопожертву (у тварин), це генетично обумовлена поведінкова реакція (звичайно у дорослих осіб), яка полягає у своєрідній жертвовній індивідуальним біологічним благополуччям, навіть життям, якщо через це достатня кількість сородичів (молодих) може збільшити свої шанси на виживання, здійснення порятунку в екстремальних умовах (батьки задля нащадків, відбір сородичів). Це одне з біологічних забезпечень благополуччя виду і передачі генів від однієї генерації до іншої” [1, с 10.].

Треба зазначити, що біологізаторське витлумачення альтруїзму широко застосовується для опису складних форм поведінки тварин в зоопсихології, етології та у розгляді психогенези людства. Але при цьому треба пам'ятати, що в основі таких реакцій покладено батьківський інстинкт як один з чинників забезпечення виживання виду: він дозволяє здобути перемогу у боротьбі за продовження роду. Тут діють закони популяційної біології.

Вказівка на таку цінну біологічну спадщину потребує більш детального її розгляду у філософсько-антропологічній площині. Це торкається передусім антропологічної інтерпретації передумов розвитку когнітивних здатностей людини, які для свого розвитку потребують досвіду альтруїстичної поведінки. На думку німецького дослідника феномену альтруїзму Р. Д. Прехта, можна припустити, що існують „деякі структури, завдяки яким люди упізнають себе саме як людей” [5,с.90].

Досліджуючи передумови виникнення таких структур, можна йти двома шляхами. Перший передбачає здійснення широкого порівняльного аналізу культур з метою виявлення в них константних структур, які уможливають кооперацію та солідарність людей. Поруч з цією дослідницькою стратегією існує також інша методологічна можливість, а саме: дослідження групової поведінки тварин, передусім приматів. Порівняння людини і мавпи є конкретизацією теоретичного порівняння між людиною та твариною, поширеного у рефлексіях класичної та посткласичної філософської думки. У сучасних етологічних та філософсько-антропологічних дослідженнях (К. Лоренц, А.Гелен, Г.Плеснер) зазначається, що тварини за екстремальних обставин здатні жертвувати собою задля виживання роду. Як вже зазначалось вище, описи зразків такої поведінки мають антропоморфне підґрунтя. Спостереження за поведінкою тварин та інтерпретація такої поведінки здебільшого несуть на собі відбиток антропоморфізму.

Але залишимо осторонь питання про нерелевантність і навіть неприпустимість застосування методу антропологічної інтерпретації у дослідженні поведінки тварин, а звернемо увагу на ту обставину, що перенесення соціологічного і соціально-антропологічного поняття альтруїзму у площину соціобіологічної проблематики відкрило нову перспективу теоретичного осмислення альтруїзму через конкретизацію передумов і встановлення актуальних та потенційних агентів альтруїстичної поведінки. Це буде другим методологічним шляхом, необхідним для досягнення альтруїзму.

Біологічні теорії і біологічні рефлексії спираються на емпіричні факти, узагальнюють спостереження за поведінкою тварин. Наведемо міркування Прехта з цього приводу, який слушно зауважує: „Мавпи не будують лікарень, не засновують благодійні організації і не сплачують благодійних внесків. Але їм знайома готовність прийти на допомогу, піклування, дух спільноти. Спостереження, які зробили приматологи за останні тридцять років, приголомшують: лемури посилають знаки попередження, коли бачать хижаків, хоча й самі ризикують своїм життям. Гібони, капуцини і шимпанзе дозволяють деяким спорідненим видами ділити з ними їжу. Самиці макак захищають чужих дітей від нападу інших членів групи.... У неволі шимпанзе допомагають тим, хто доглядає за ними, не очікуючи на відповідну реакцію з їхнього боку” [5, с.91]

Разом з цим варто зазначити, що дослідження приматологів мають свої обмеження, обумовлені їхніми дисциплінарними інтересами. Вони зосереджені в основному на встановленні взаємозв'язку між

альтруїзмом та ступенями рідства. Заслугою цього підходу є тематизація взаємного альтруїзму (*der reziproke Altruismus*). Така концептуалізація ґрунтується переважно на емпіричному матеріалі. Але вона також нав'язана утилітаристською етикою, де альтруїзм розглядається як природна, генетично успадкована взаємокорисна групова поведінка. Безперечно, такий підхід дозволяє розглянути альтруїзм у площині просоціальної поведінки, дозволяючи на цьому рівні виявити примордіальні альтруїстичні мотивації та відповідні дії.

Але, як помічає Прехт: «в останні роки деяким дослідникам вдалось вийти за межі власних догм, розсунути свої предметні рамки і визнати, що у мавп існує значно більше мотивів, що спонукають їх до кооперації. ... Поведінку живих істот не можна передбачити і описати математичними методами» [5, с. 94].

Разом з генетично закріпленими альтруїстичними реакціями встановлено факти, що звичайно інтерпретуються як груповий егоїзм. Так, деякі самиці вбивають свої дітей, теж саме трапляється між братами і сестрами у групі. До того ж багато мавп живуть у групах, де до мінімуму зведено відносини рідства. Популяційна біологія дає цьому свої пояснення – тут діє закон підтримки кількісних параметрів популяції, якій притаманна здатність до саморегуляції. Природний відбір як селекція найкращих представників виду починається вже з моменту народження, коли слабкі особини «вибраковуються» у групі.

Така біологічна аналогія, підкріплена емпіричним матеріалом методологічних досліджень, які показують, що ця практика ще з давніх часів застосовується на ранньому етапі розвитку людства. Так, загальновідомо, що в архаїчних суспільствах відбуваються практики інфантициду, а в модерних – геноцид, расизм, етнічні чистки тощо.

Варто зауважити, що між біологізаторськими, соціологізаторськими, а також психологічними теоріями альтруїзму існує тісний взаємозв'язок і взаємовплив. Нагадаємо, що ще Спенсер, поєднуючи біологізаторський та соціологізаторський підходи, висував припущення про існування в природі механізму підтримування балансу між альтруїзмом та егоїзмом: надмір альтруїзму викликає у спільнотах зростання егоїзму і навпаки. Та ж сама ідея набуває подальшого розвитку у П. Кропоткіна [4, с. 77-79]. У спадщині Кропоткіна альтруїзм розглядається у соціально-філософській, соціально-антропологічній та морально-етичній площині. Зокрема, заслуговує на увагу висновок, що мораль передувала харчовій поведінці людини, бо, на його думку, спочатку сформувались моральні норми споживання їжі, а вже потім її споживання у людській спосіб.

Ця думка поділяється далеко не усіма філософськими антропологами та феноменологами. Проти неї виступають Н. Еліас, Б. Вальденфельс, представники марксистської традиції та ін. Разом з цим в останні роки дослідники вказують на соціальну релевантність цього припущення у добу глобалізації, зокрема при пошуках розв'язання такої глобальної проблеми сучасності, як голод [3, с. 389]. Але усім переліченим вище дисциплінарним та міждисциплінарним дослідженням притаманно ігнорування проблеми саморефлексії альтруїзму та визначення його ролі не тільки у процесі соціогенезу, а й у процесі психогенезу людства. Попри це в усіх без винятку концептуалізаціях альтруїзму останній розглядається як антипод егоїзму.

У підсумку можна зазначити, що феноменологічний аналіз поняття альтруїзму у поєднанні з філософсько-антропологічною концептуалізацією альтруїстичної поведінки дозволяє виявити потенційну амбівалентність альтруїстичних практик, які, щоб не перетворитись на обернену форму егоїзму, потребують розвитку гуманістичних людських якостей.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Овчинников В.И. Глоссарий по биосоциологии. М. 2008
2. Российскаясоциологическаяэнциклопедия. /Подобщейредакциейакадемика РАН Г.В.Осипова, М.1998 с.
3. Ingesiep Hans Werner, Meinharde Marc. Food Ethics in a Globalized World – Reality and Utopia// Hans Werner Ingesiep, Marc Meinharde, Franz -Theo Gottwald/ Hrsg.Food Ethic. –Hamburg: Springer. 2010.– S. 370- 398.
4. Kropotkin Peter. Gegenseitige Hilfe in der Entwicklung. Berlin: Theodor Thomas- 1904. - 367 S. .
5. Precht Richard David . Die Kunst, kein Egoist zu sein. –München: Wilhelm Goldmann Verlag. 2010 – 544 S.
6. Waldenfels Bernhard. Schattenrisse der Moral. FrankfurtamMain: Suhrkamp. 2006. - 354 S.

© Цибра М. Ф.

Цибра М. Ф. - доктор філософських наук, професор кафедри філософії, історії та політології Одеського національного економічного університету

УДК 300.54

САМОТВЕРДЖЕННЯ В СТРУКТУРІ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ

В статті аналізується значення та роль самоствердження особистості. Визначено її місце у структурі потреб.

Ключові слова: самоствердження, самореалізація, самоактуалізація, потреба, структура потреб.

САМОУТВЕРЖДЕНИЕ В СТРУКТУРЕ ПОТРЕБНОСТЕЙ ЛИЧНОСТИ

В статье анализируется значение и роль самоутверждения личности. Определено ее место в структуре потребностей.

Ключевые слова: самоутверждение, самореализация, самоактуализация, потребность, структура потребностей.

SELFAFFIRMATION IN THE STRUCTURE OF PERSON'S NEEDS

The meaning and role of person's selfaffirmation are analyzed in the article. Its place is defined in the stucture of needs.

Key words: selfaffirmation, selfrealisation, selfactualization, need, structure of needs.

Інтерес до самоствердження особистості, як окремої соціально-філософської категорії, обумовлений потребами майбутнього, як і винятково сучасним станом суспільних відносин. Власне, сама особистість веде постійний пошук пункту опори, надійний притулок довічних добротворчих сподівань. Зацікавленість посилюється, набуває рис універсальної тенденції, властивої шереду конкретних наук: політології, соціології, економічної теорії, біології, медицини, астрономії, психології, тощо.

Безумовно, особистість першочерговий об'єкт і суб'єкт суспільних змін, це, насамперед, надзвичайно динамічний, безпосередньо віддзеркалюючий соціальну дійсність елемент. Можна також аксіоматично наполягати на тому, що суспільне життя змінюється настільки швидко та якісно, наскільки самостверджується особистість, і, відповідно, наскільки ці зміни втілюються у конкретних справах, обставинах — настільки прирощується сукупний потенціал Добра.

Наріжна ідея *позитивістського* спрямування категорії самоствердження особистості — зумовила відповідний пошук аргументів для обґрунтування та подальшого вдосконалення доказового апарату концепції самоствердження, як методологічної підстави дослідження особистості, її глибинного потенціалу. Відстеження процесу формування індивіда дозволить докладніше, змістовніше розуміти, аналізувати особливості та механізми взаємовпливу суб'єктивного та об'єктивного в умовах відродження державності, нації, культури, релігії і відповідного реформування соціальної дійсності. Обдарований мислитель, письменник Л. М. Толстой, на початку ХХ сторіччя занотував таку думку: "... устройство внешних форм общественной жизни без внутреннего совершенствования — это все равно, что переключать без известки, но на новый манер разваливающееся здание из неотесанных камней".(6,22)

Сьогодні соціологи констатують поширення синдрому "нестачі людяності", уваги до потреб особистості, її віковичної мети самоствердитись на високоякісному, добротворчому рівні. Опанувати філософську категорію самоствердження, засвоїти, з яких параметрів складається проблема самоствердження, та чого вона варта на тлі сучасності, потрібно не лише за необхідністю усвідомити її вагу. Це, насамперед, логіка обов'язку старшого покоління допомогти молодим людям *зважити* власні потреби та можливості для задоволення цих потреб. Це також обов'язок вчителів з досвідом, допомогти збалансувати, спланувати життя молодим людям, з тим, щоб не знівечити намагання віднайти та залишити у суспільстві "себе найкращого", надати позитивного змісту процесу, що відбувається у громадській сфері постійно.

Практика реформування суспільних відносин яскраво змалювала вади та перекося у розвитку особистості, її, як позитивні, так і потворні, риси. Падіння моралі, інтересу до суспільних справ, прояви бездуховності, цинізму, скепсису, відносно можливостей добротворчого шляху розвитку людства, потрібно шукати серед вад та дефектів виховної роботи, поряд з вадами та недосконалістю державного устрою, а також і, за відсутністю досвіду демократичного способу життя нації.

Синергетично, або ж на "автопілоті", такі питання не локально не вибруньковуються, і не вирішуються. Потрібна невтомна, кропітка праця з недовірою на рівні логіки, до позицій всіляких пропагандистів. Залишається сподіватись, що незворотного нігілістичного стану хвороба не набула, але сподівань замало, слід у цьому напрямку вдаватись соціальним наукам до методичної праці.

. Практика та ідеологія тоталітаризму розгойдали суспільне життя, викликали руйнівну деформацію, спотворили особистість, знівечили індивіда в індивідуумі. Сучасне українське суспільство вкрай різнобарвне і хронічно хворе. Однак, слід зазначити, що ніякі ідеї, ніякі заклики або запевнення, не здатні поховати істину, що сенс життя і громадського розвитку, криється саме у самоствердженні особистості, у науково обгрунтованому створенні умов для реалізації можливостей кожної індивідуальності. Необхідно залучати до громадської скарбниці все нове, корисне, що може віддати суспільству кожна особа. Застережемо, однак, що створення умов для кожної особистості — не є запорукою успіху її самоствердження найвищого рівня. Без власних зусиль у цьому напрямку, справу з місця не зрушити, природа дає здібності, а активні дії у скерованості на задоволення власних потреб у самоствердженні — залишає на совісті особистості. Існує неспростовний постулат: *у Бога немає інших рук, ніж твої.*

Категорію "потреба" у науковій літературі визначають як "нужду". Потреба особистості — це витікаюча з її внутрішніх особливостей і відношень з зовнішнім середовищем об'єктивна властивість мати бажання, у підвалинах якого почуття незадоволеності, що спонукають до різних видів активності. Об'єм та кількість потреб особистості обумовлюються загальним рівнем культури і власними уподобаннями.

Отже, система вимог особистості — це сукупність типів і класів потреб, взаємно пов'язаних поміж собою на підставі реальної субординації. Система має умовні закономірності формування і складається з багаторівневої структури. Якщо вдатись до найпростішої аналогії, то це можна змалювати ескізом піраміду, що спирається верхівкою на постамент вітальних потреб, а сама містить у собі (за законом зростання потреб), конусну спіраль суспільних потреб та претензій. Власну піраміду будує кожна особа у залежності від особистісних якостей. Постамент приблизно рівний для всіх, його міцність обумовлюється ступенем соціалізації особистості, що зміцнює добродійні якості, підвищує рівень культури.

"Стрижем" каркасу потреб не може бути будь-яка потреба. Дамо їм назву *домінантних*: це потреби у праці, пізнанні, спілкуванні, безпеці та самоствердженні. Властива для кожної особи потреба у самоствердженні, обумовлюється дією загальносуспільного закону розвитку людини — прагненням до спілкування та відокремлення (уособлення), до визначення та ствердження своєї індивідуальності, доказу соціальної неповторності власного "я".

Самоствердження особистості може бути охарактеризовано як опосередкована соціальною діяльністю ідеальна представленість індивіда в інших людях, у міжособових відносинах і, врешті -- у самій собі, як монаді соціального цілого. У відповідності з логікою дослідження, можна зазначити, що самоствердження є таким станом особистості, який у даний момент, даний індивід напрацював, надбав у самому собі, як у "другому", та для другого. Сутністю самоствердження є примноження спільного Добра.

Потреба у самоствердженні завжди синтезовано існувала у конкретно-історичній формі і займала особливе місце у системі потреб. Специфіка у тому, що самоствердження має чітко задану спрямованість на добротворчість, на коерсивне (*лат. стримування*) усвідомлення влади Зла, його саморуйнівну характерність. Добротворче самоствердження у цьому випадку -- є здатність відмовитись від частини себе "некоханого", т.т. пожертвувати чимось у собі, заради інших, загального спокою чи блага. Добро прикрашає наше життя вищим змістом, надає людині божественної сутності, ідентифікує з ідеалом, спрямовує до бажаної досконалості.

Треба намагатись спокійно зазирнути у сутність другої особистості, у квінтесенцію прагнень її "я", свідомо не обмежувати одне з стрижневих завдань самоствердження — *вияв та закріплення у свідомості інших власної добротворчої індивідуальності, свого роду продовження себе у часі і просторі, бо це віковична мрія людини!*

У відповідності з логікою, та різними тлумачними словниками, "ствердити" можливо лише позитивно за формою, та позитивне, гуманне — за суттю, те, що вже довело своє право на буття, що має риси самовдосконалюючих категорій. Той, хто має інші погляди, хто вважає кожний вчинок людини самоствердженням, у кращому випадку, помиляється. Ніхто не здатен предметно заперечити, що, по-перше, існують вчинки саморуйнівні, які знищують індивід, а, по-друге -- є безліч *самозаперечних вчинків*, що

руйнують не лише уявлення про людську сутність, як необхідну суспільству індивідуальність, але й "необоротно" корозують (*лат. гризу, роз'їдаю*) власне "я". Зауважимо, що виховний момент у цих випадках, ще не втрачає позицій дієвості.

Л. Н. Толстой у щоденниках з цього приводу писав: "Безнравственно живущим и продолжающим так жить людям невыгодно верить, что мир движется по ступенькам идеи к Добру и они не верят в это". (6, 555) Взагалі, якщо суворо дотримуватись філософської лексики, то категорія "самоствердження" — це заперечення заперечення "самості". Самоствердження — це форма *активного* існування нормальної здорової особистості. Процес цей завжди позитивно налаштований і спрямований на побудування найкращого з можливого, на втілення Добра, генетично захованого в глибинах "самості", як потреба насамперед вітальна. Самоствердження соціальне за квінтесенцією суті. Зло (шкода іншому) неодмінно буде спростовуватись суспільством, заперечуватись громадою, за некорисністю. Тенденція самозаперечення неприродна для особистості. Перетворитись на "ніщо" бажають лише хворі люди. І якщо хтось наполягає, що Зло — неминучість, підмурок життя на Землі — то сперечайтесь, за такою схемою — людство вже давно б перестало існувати, Слід зважити на минулі цивілізації, що зникали, на мій погляд, не завжди з причин катастроф природного характеру. Доказовість авторського посилу можна побудувати як логічним, так і математичним методом. Пізніше ми, для модерної наглядності, математизуємо постулат, що Я – це МИ!

Отже, стверджувати, самостверджуватись, можливо лише через дії життєстверджуючі за своєю суттю. Частковість матиме форму самореалізацій. У цьому зв'язку, принагідні роздуми відомого письменника Ф. М. Достоєвського, з приводу того, що "потребность заявить себя, выйти из ряда вон, есть закон природы для всякой личности: это право ее, ее сущность, закон ее существования, который в грубом, неустроенном состоянии общества проявляется со стороны этой личности весьма грубо и даже дико, а в обществе уже развившемся — нравственно-гуманным, сознательным и совершенно свободным подчинением каждого лица выгодам всего общества с наименьшим стеснением прав всякой личности" (4, 170) Ця думка теж ілюструє, що за суттю самоствердження — це виявлення і постійне закріплення у суспільстві, у свідомості людей своїх кращих, гідних поваги рис, це обумовленість добротворчою діяльністю власних потенціалів. Соціологічні дослідження свідчать, що у суспільстві зустрічаються особистості з різним рівнем самоствердження. Умовно розподіл традиційний.

1. *Вищий рівень* самоствердження — "*аподиктичний*" — моя "самість" необхідна іншим "самостям" для примноження їх якісного гатунку та збагачення змісту. Характерні риси: соціальна активність, відповідальність, альтруїзм, оптимізм, доброзичливість, благодетельність, інші позитивні якості, що спрямовують громадські орієнтири.

2. *Середній рівень* самоствердження — "*проблематичний*": це ті випадки, коли об'єктивні умови повному розкриттю "самості" не сприяють, але "я-уявлення" не пригнічене, активно доброзичливе. Необхідні: допомога, співучасть, активізація особистості у подоланні об'єктивних обставин, що заважають самоствердженню на вищому рівні.

3. *Нижчий рівень* самоствердження — "*анаморфічний*" — це зняття "самості" у середину "самості", т.т. це поведінка зляканого їжака, але з різними наслідками — від самоїдства до самознищення.

До об'єктивних факторів стримуючих (і не стримуючих) реалізацію можливостей і потреб у самоствердженні, додається суб'єктивний фактор: лінивість, апатія, песимізм, байдужість, скепсис, і т. і. Існує й інший варіант, коли об'єктивні умови і суб'єктивні можливості не заважають утвердженню "я" на вищому рівні, але активність особистості набуває перекошеного характеру "для себе". Подібні індивіди балансують на грані самозаперечення, вимагають постійної уваги суспільства, науково обгрунтованих заходів суспільствознавців, контролю з боку суспільних інститутів. Наскоками, критикою, кампаніями "разоблачений" тут нічого не досягнеш. Соціальне оздоровлення — акт відповідальний, втручання повинно бути, керованим, підконтрольним, але виключно демократичним, не продукує розв'язок нового Зла.

Для наочності, конкретності, доказовості і кращого розуміння — вдаємося до математичного моделювання процесу самоствердження, згідно його рівнів. Побудову кількісної (математичної) моделі ми здійснимо як відображення взаємодії складових процесу самоствердження у термінах формальних математичних об'єктів та операцій з ними. Елементарні математичні об'єкти та операції з ними — ідеальні. Та все ж, ніяка математична модель не здатна адекватно відобразити суспільні процеси, реальні, об'єктивні явища. У цьому зв'язку є сенс згадати про рівень складності і ареал (область визначення) моделі. Ми не надаємо певних визначень для цих понять, але спробуємо

скористатись їх інтуїтивним змістом.

Ареал рівня самоствердження (А) описує ту частину явища, яка знаходить відображення у моделі суспільної еволюції.

Самоствердження — це трансформація "Я" з привнесенням ознаки прогресивності "+".

$$I \text{-----} I, \quad (1)$$

де I_0 — "Я"; I^+ — нова якість "Я".

Самозаперечення — це трансформація "Я" з привнесенням ознаки регресивності "-".

$$I \text{-----} I. \quad (2)$$

Змалюємо механізм трансформації "Я" під взаємовпливом "самість Я" і "буття Я", тобто суб'єктивних даних і об'єктивних умов існування "Я":

$$I = [D_e \ E \ D_b] (I_0), \quad (3)$$

де символи мають відповідні навантаження: е — "самість Я"; в — "буття Я"; D_e — дія е; D_b — дія в; знак "Е" — знак теоретико-множинного складання.

Рівні самоствердження надані раніше, спробуємо розкрити їх зміст докладніше. Слід дослідити розповсюдження впливу ареалу рівнів самоствердження, що породжує умовні соціальні наслідки.

Формула (3), яка відповідає вищому рівню самоствердження, буде такою:

$$I^{++} = [D_e^+ \ E \ D_b^+] (I_0).$$

Визначимо ареал (А) вищого рівня самоствердження: $[A^{++} = I^{++}]$, де нова якість "Я" з двома ознаками прогресивності обертається множинністю "Я" з відповідними ознаками, т.т. як проста, механічна підмножина суб'єктів, для яких характерний саме вищий рівень самоствердження.

Середньому рівню самоствердження відповідає формула (3) у такому вигляді:

$$I^{+-} = [D_e^+ \ E \ D_b^-] (I_0).$$

Визначимо ареал середнього рівня самоствердження, що матиме наступне відображення: $A^{+-} = [I^{+-}]$. Ареал середнього рівня самоствердження, обтяжений мінусом "буття", що не сприяє особистості самоствердитись на вищому рівні.

Вигляд ареалу нижчого рівня самоствердження $A^{-\pm} = [I^{-\pm}]$ говорить про те, що тут головує підмножина суб'єктів з негативними якостями "самості Я", за умов знакоперемінного впливу "буття Я".

Такий вигляд формули (3) відповідає змісту категорії "самозаперечення"

$$I^{- -} = [D_e^- \ E \ D_b^-] (I_0),$$

де ареал має вигляд $A^{- -} = (I^{- -})$, що свідчить про підмножину суб'єктів з негативними якостями "самості Я" та "буття Я".

Просте (механічне) поєднання ареалів дає всю множину суб'єктів трьох рівнів самоствердження (вищого, середнього, нижчого), та ареалу суб'єктів з характерними ознаками самозаперечення.

$$A = UA^{++} \ UA^{+-} \ UA^{-\pm} \ UA^{- -}.*$$

Далі, щоб змалювати наслідки впливу кількісного зростання ареалів на якісну характеристику суспільства ("МИ") — введемо позначку W для "ми" і покажемо суспільство, як суму інтегралів I_0 ("Я") по ареалам:

$$W = SI = SI + SI + SI + SI \\ A = A^{++} + A^{+-} + A^{-\pm} + A^{- -}, \quad (4)$$

інтегруючи ареал S, як сполуку.

Визначимо масу інтегралів S у всій множині m, як: $m(A^{++})$; $m(A^{+-})$; $m(A^{-\pm})$; $m(A^{- -})$. Відомо, що сума цих частин дорівнюється M (масі). Тоді формула (4) матиме вигляд:

$$W = m(A^{++})I^{++} \ E \ m(A^{+-})I^{+-} \ E \ m(A^{-\pm})I^{-\pm} \ E \ m(A^{- -})I^{- -}. \quad (5)$$

Розглянемо всі варіанти реформування "Я" в "МИ".

1) Коли $A \gg (A^{++})^*$, це говорить про те, що вищий рівень самоствердження домінує у суспільстві. Тоді $m(A^{++}) \gg M$, а кількість інших ареалів знижується до нуля. З формули (5) витікає, що $W \gg MI^{++}$, що відповідає зростанню соціального прогресу, його динаміці.

** U — знак об'єднання

2) Коли $A \gg (A^{+-})$, це свідчить про те, що середній рівень самоствердження домінує у суспільстві. Тоді $m(A^{+-}) \gg M$, а кількість інших ареалів наближується до нуля. З формули (5) витікає, що $W \gg M1^{+-}$, що свідчить про уповільнення розвитку суспільства, зменшення позитивних змін у соціумі.

3) Коли $A \gg (A^{-\pm})$, це вказує на те, що нижчий рівень самоствердження домінує у суспільстві. Тоді $m(A^{-\pm}) \gg M$, а складова інших ареалів наближується до нуля.

З формули (5) тепер розумієш, що $W \gg M1^{-\pm}$, це очевидний застій, соціальні досягнення гальмуються, проглядають риси стагнації.

4) Коли $A \gg (A^{- -})$, це демонструє, що у суспільстві домінує категорія самозаперечення. Тоді $m(A^{- -}) \gg M$, а частки інших ареалів наближаються до нуля.

З формули (5) випливає, що $W \gg M1^{- -}$, і в цьому випадку суспільству загрожує регрес, деградація, дегуманізація, дегенерація за чим слідує повний колапс, приклади якого історії суспільних відносин, на жаль, знайомі.

Отже, математизація процесу самоствердження дозволяє наочно демонструвати не лише прогрес, але й наслідки самоствердження особистості, на відміну від вербального («голослівного») запису процесу. Існуючі програми, відношення, переведені на мову математики, дозволяють розробляти та вирішувати цілу низку соціальних завдань. Завдяки використанню параметрів, можна знаходити оптимальні рішення у напрямку найбільш якісного самоствердження особистості. Насамперед, виявляються об'єкти найбільшої соціальної напруженості, ті групи та спільноти людей, які потребують кардинальної уваги.

В онтологічному вимірі -- самоствердження особистості виступає упорядковуючим органом побутового простору, задіяного людським функціонуванням. Передумовою самоствердження є незавершенність (недосконалість) особистості, що долається завдяки інтенційності, притаманній індивіду, як онтологічна потреба у добротворчій діяльності у відповідності зі змістом власної, природної сутності. Оскільки сутність особистісного «я» криється не тільки у самій особистості, але і у її бутті, процес самоствердження здійснюється у системі «індивід – частина світу, що з ним взаємодіє». Самоорганізуючим (синергетичним) аттрактором взаємодії і є самість, як самоусвідомлююча свідомість людини (ствердження ствердження ствердженням).

Відтак, онтологічні аспекти самоствердження особистості пов'язані з внутрішньою організованістю самості індивіда і реалізуються через різноманітні форми творчої діяльності ствердлого характеру. Погодьтеся, що самозаперечення неодмінно призведе до «аннігіляції» індивіда.

Гносеологічний ґрунт процесу самоствердження формується як суб'єктивне сприйняття екзистенційної ситуації в якій знаходиться особистість, за принципом «інакше не можу» При цьому інтенція до внутрішньої упорядкованості не вступає у суперечність з гносеологічною основою невизначеності буття – феноменологічним сприйняттям буття особистістю, як обмеженого і неструктурованого суб'єкта.

В умовах цілісного сприйняття буття і себе, суб'єктивна інтерпретація буття постає як теза «Я – МИ», що і виступає єдиним механізмом когнітивного забезпечення власної діяльності та самості. Самоствердження відбувається як упорядкування досвіду при якому формується сутність особистості на підставі власних гуманоцентричних уявлень про світ і своє місце у ньому. Останнє, як узагальнення досвіду взаємодії особистості та світу, забезпечує її цілісність і цілісність простору її самоствердження, це і є когнітивним ядром «персональних конструктів» самоствердження особистості, як взаємодетерінованого процесу різних рівнів самодетермінації.

Рівень життя у нашому суспільстві не має навіть абстрактних деталей фасадного "благоденства". Самоствердження особистості — це насамперед активність її позицій, ініціативність, наполеглива та творча праця. Якщо бути до кінця відвертим, то з історії у вічі нам дивиться малоприємна істина — діяльність мас завжди була ворожа культурі, особистості, руйнувала їх. Народи, як абстрація, взагалі нічого не створюють, створюють особистості, індивіди. Всі винаходи, відкриття, філософські системи, релігійні вчення — наслідок діяльності особистостей. Неосвічений народ переважно був ініціатором руйнації, насамперед, через жагу задоволення власних, далеко не вітальних, потреб. Звідси — висновок, що раси, та нації не здатні еволюціонувати у таких темпах, як особистість, що палко бажає досконалості власного змісту, будує себе всупереч обставинам. Слід констатувати, що вищі прояви людського духу, вищі види діяльності людини — народу взагалі не

цікаві, нерідко неприємні йому, ворожі й, певною мірою, небезпечні, бо протистоять напрацьованій стабільності у динаміці гігантського суспільного організму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова - Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова - Славская .М.: Наука, 1980/
2. Коган Л.Н. Цель и смысл жизни человека. /Л.Н. Коган.- М.: Мысль, 1984/
3. Достоевский Ф. М. Записная книжка 1863-1864 гг.// Собр. Соч: В 30 т. М: Наука, 1976. -Т. 20./
4. Маслоу А. Мотивация и личность /Абрахам Маслоу;[пер с англ. А.М. Татлыбаевой]/ СГ,? Tdhfpbz? 1999|
5. Толстой Л. Н. Дневники 1895-1910 гг. //Собр. Соч.: В 22 т. -М.: 1985.- Т. 22.
6. Цыбра Н. Ф. Самоутверждение личности: социально- философский анализ. /Н.Ф. Цыбра.- Киев-Одеса: Вища школа, 1989/
7. Цибра М. Ф. Метанойя / М.Ф. Цибра.- Одеса:Астропринт, 2006.

Черепанова Світлана Олександрівна – доктор філософських наук, доцент, Педагогічний коледж Львівського національного університету імені Івана Франка.

УДК 140.8: 008

КРОС-КУЛЬТУРНІ РЕФЛЕКСІЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ І НОВА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ

Крос-культурність, як світоглядно-ціннісний поворот до людини, вирізняє осмислення міжцивілізаційних реалій через самодостатність “свого” й “Іншого” (дихотомія “свій-чужий”). Крос-культурні рефлексії філософії освіти актуалізує нова раціональність, діалогіка вітчизняних науково-педагогічних ідей та здобутків Заходу і Сходу. Відтак суттєво реалізується праксеологічно-гуманітарний потенціал освітянської діяльності, входження України в європейський інтелектуально-комунікативний простір.

Ключові слова: філософія освіти, буття культури, конфуціанський раціоналізм, наукова раціональність, синергетика, нова раціональність.

КРОСС-КУЛЬТУРНЫЕ РЕФЛЕКСИИ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ И НОВАЯ РАЦИОНАЛЬНОСТЬ

Кросс-культурность, как мировоззренческо-ценностный поворот к человеку, отличает осмысление межцивилизационных реалий через самодостаточность “своего” и “Другого” (дихотомия “свой-чужой”). Кросс-культурные рефлексии философии образования актуализирует новая рациональность, диалогика отечественных научно-педагогических идей и достижений Запада и Востока. Отсюда существенно реализуется праксеологично-гуманитарный потенциал образовательной деятельности, вхождение Украины в европейское интеллектуально-коммуникативное пространство.

Ключевые слова: философия образования, бытие культуры, конфуцианский рационализм, научная рациональность, синергетика, новая рациональность.

CROSS-CULTURAL REFLECTIONS OF THE PHILOSOPHY OF EDUCATION AND NEW RATIONALITY

Cross-culture as outlooking valuable turning to a man differentiates the comprehension of cross-civilization realia through self-sufficiency of ‘my’ and ‘other’ (dichotomy ‘my-another’). Cross-cultural reflections of philosophy of education are enriched by the new rationality, spirituality of a man, the dialogue of native scientific – pedagogical ideas and the achievements of the East and the West. Hence, pragmatic-humanitarian potential of the educational activity, the entrance of Ukraine into European intellectual humanitarian dimension is significantly realized.

Key words: philosophy of education, the existence of culture, Confuzius rationality, scientific rationality, synergetics, new rationality.

Сучасні планетарно-інформаційні процеси, інтеграція України в європейську й світову освітню систему, взаємовідносини “свого” та “Іншого” закономірно набувають світоглядно-філософського смислу.

Актуальність пропонованого допису зумовлено тим, що передусім культура сприяє збереженню й розвитку національних освітніх систем. Особистість формується в певному соціумі, середовищі моральних приписів, звичаїв, традицій, техногенної (західної) і традиціоналістських (східних) культур. Духовно-ціннісні основи буття європейської людини визначає культурний простір іудейсько-християнської традиції, а людини східного ареалу – конфуціанство, даосизм, буддизм (наприклад, Японія, Китай).

Аналіз відповідних наукових джерел засвідчує спроби широкої імплементації проблеми крос-культурності у простір наукових пошуків.

У дослідження проблеми крос-культурності значний внесок зробили представники американсько-англійської антропологічної школи – Франц Боас, Алфред Кребер, Леслі Уайт, Джордж Мердок та ін. На думку Мердока, для здійснення крос-культурних досліджень варті уваги основні спільні характеристики культури. А саме: культура, її передавання передбачає навчання та виховання, культура соціальна, ідеаційна, адаптивна (в біологічному, психологічному, антропогеографічному відношенні тощо), пов’язана з базовими людськими потребами та способами задоволення, утворює суголосно інтегративну цілість [11, с.50 – 56].

Російськими вченими зазначено синергетичні (М.Каган), гуманітарні (А.Флієр), культурфілософські (Г.Прокопеня) аспекти крос-культурності.

Українськими науковцями крос-культурна комунікація трактована “креативним механізмом формування полідискурсивного простору сучасної освіти” [10, с.4 – 5].

Метою даного допису є кореляції філософії освіти і крос-культурності у спектрі світоглядно-методологічних засад нової раціональності.

Авторське бачення полягає у тому, що вперше у вітчизняній суспільній науці обґрунтовано доцільність “на вході” освітньої системи – світоглядно-культуротворчого підходу до філософії освіти, “на виході” – становлення особистості як суб’єкта культури. Філософія освіти, сукупність світоглядних теорій (ідей), наукових, культурних, морально-ціннісних засад зумовлюють не лише сенс і зміст виховання та навчання, а й певний *тип особистості* (індивідуалістичний – Захід, колективістичний – Схід). Особистість одночасно постає і суб’єктом впливу на культуру і об’єктом, що зазнає впливу культури.

Побутує положення, згідно з яким вислів “крос-культурний” (від англо-америк. – *cross-cultural*) пов’язується із певною культурою, утворюваною на перетині культур.

З позицій філософії освіти, крос-культурність варто розглядати як світоглядно-ціннісний поворот до людини, концептуалізацію сприйняття міжцивілізаційного простору не в опозиції “свій - чужий”, а як культурну самодостатність “свого” й “Іншого”.

Проблемно-прогностичне поле світоглядно-культуротворчого підходу до філософії освіти суттєво зумовлює онтологічність світоглядних категорій: “буття людини” - “буття культури” - “буття людства” - “свобода” - “самоцінність людини”. В онтологічному сенсі філософія освіти конститується як філософія людини й водночас спосіб буття людини в універсумі культури [20, с.141].

Онтологічне осмислення філософії освіти як філософії людини вирізняє універсальність філософського способу буттєвісного відношення “людина-культура-Всесвіт”. Звідси світоглядно-гуманітарні пріоритети крос-культурного забезпечення освітньої діяльності, трансляції в поколіннях духовних, морально-етичних цінностей за умов глобалізованого й нестабільного соціуму.

За В.Рижком, філософія освіти (чи будь-якої іншої дисциплінарної структури) є “рефлексією” над тими здобутками, які отримані фахівцями в галузі теорії освіти, освітянських практик (або того, що вже є в освіті). Філософська рефлексія – “введення” відповідних наукових досягнень у контекст культури. Філософія освіти водночас є не тільки полем освітянських смислів, а й постає “методологією теорії освіти” [12, с. 18 – 19].

Онтологічно змістовні щодо крос-культурних рефлексій філософії освіти “самоцінність реальних духовних запитів”, становлення “людини в культурі”, “мислення в культурі”, “культурні смисли науки” [9, с.144–149]. Розширення смислового потенціалу буття засвідчує “багатоманітність онтології культури” [5, с.65].

Філософсько-герменевтичний аналіз крос-культурності, буттійності мови здійснено М.Гайдеггер. Він розглянув категорію “буття”, конечність буття людини та її історичність,

онтологічний смисл “герменевтичного кола” (кола розуміння). Герменевтичний досвід містить певні “передструктури” розуміння, найголовнішою – постає мова. Роздуми над буттійністю мови містить “Лист про гуманізм” М.Гайдеггера. За його тлумаченням, “мова – дім буття”, “думка – мислення буття” [17, с. 262 – 264]. Художній контекст крос-культурності вирізняє дослідження М.Гайдеггера “Із діалогу про мову. Між японцем і запитуючим”. Гайдеггер аргументовано довів, що намагання розглянути японське мистецтво з позицій європейської естетики є “чужим східноазійському мисленню” [17, с.273 – 298].

Дослідниками зазначено, що цивілізаційно-трансформаційні зміни Японії вирізняє модернізація “на власній цивілізаційній основі” (В.Федотова), Китай – розвиток на підставах раціональності не західної, а “конфуціанської” (В.Буров, В.Федотова).

Конфуціанський раціоналізм визначає духовні орієнтири культурно-цивілізаційного розвитку (дао, не-діяння). Сміслом *дао* (центральної ідеї китайського вчення даосизму) є моральний закон, поєднувані “натура людини” (якою наділяє небо), поведінка відповідна натурі (власне *дао*), вдосконалення дао засобами освіти й гуманності (*жень*) [18, с.21].

Східна традиція зберегла виключно шанобливе ставлення до Учителя. Через особистість Учителя здійснюється персоніфіковане наставництво, передавання істини, її духу й смислу. Тут своєрідно виявляється релігійність, значущим радше є смисл духовних вчень. Китайська релігійність не базується на канолах. Щодо священнослужителів йдеться не про навчання канонам, а першочергово про людину, котра все це допомагає осмислити.

Крос-культурність набуває світоглядно-ціннісного сенсу з позицій компаративістського аналізу східного та західного мислення (К.Юнг), освіти Заходу і Сходу (О.Пятигорський, К.Сатибалдінова, С.Судзукі). Фундаментальну відмінність між Сходом і Заходом К.Юнг убачає в особливостях психології, оскільки східна, інтровертована установка, принципово відмінна від не менш типової екстравертованої позиції Заходу.

Відмінності світобачення, культури, освіти Заходу й Сходу своєрідно виявляють традиції письма. На Сході письмо – найвагоміший культурний чинник освіти, майстерне зображення знака в досконалій формі. Знаками давнього китайського письма є ієрогліфи (грец. *ієρός* – священний і *γλωφή* – різьблене зображення). Упродовж 3 тис. років простежується наступність писемної традиції, за допомогою своєрідних знаків-символів передається значення слова, а не його звучання. Символи й образи набувають значення комунікації. Каліграфія становить духовно-ціннісне підґрунтя японської системи освіти. Завдяки широкому впровадженню каліграфії як виду мистецтва в практику виховання, освіти, переважно збереглися традиційні риси японської культури, незважаючи на катаклізми історичного розвитку.

Графічні символи стимулюють праву півкулю головного мозку, пов’язану з творчістю, мистецтвом, емоційністю, музичальністю.

На Заході в освіті домінує алфавітне письмо, відповідно активізується ліва півкуля головного мозку, логіко-аналітичне мислення. Пріоритетними постають інтелект, раціональність, однак простежується певний недолік емоційних та асоціативних аспектів мислення.

Компаративістські підходи, західноєвропейські й американські, переважно виявляють інтерес Заходу до Сходу. Відомі спроби вивчати зворотні впливи. Здійснюються порівняльні дослідження релігій (М.Мюллер, М.Еліаде, Д.Кемпбел). Релігія є певним способом відчуження світу (індуси прагнуть об’єднати душу й Бога, християни – досягти єдності з Богом). Макс Мюллер (професор Оксфорда, знавець східних релігій, читав курс лекцій у Лондонському Королівському інституті) розглянув порівняльне вивчення релігій світу можливістю глибшого пізнання власної релігії.

Розглядаючи взаємовпливи східної та західної культур на прикладі чань буддизму (однієї з філософських шкіл Сходу), Є.Завадська виокремила принципи гомологічній (інтерпретація фактів культури невіддільна від ґрунту, на якому вони виростили) та діалогічній [3, с.10 – 11].

Примітна публікація Вяч.Вс.Іванова – перша спроба осмислення досліджень кінорежисера С.Ейзенштейна як сходознавця, японіста і синолога. Із японським письмом пов’язана його побудова “теорії звукозорового контрапункту” в звуковому кіно... С.Ейзенштейн визнають чи не найсучаснішим з-поміж теоретиків культури та мистецтва 30–40-х років ХХ ст., семіотиком до семіотики, структуралістом до структуралізму. Він сприйняв новизну методу М.Гране – описання культури і мистецтва в термінах двоїчних опозицій (на зразок чіт і лишка), виявлених у давньокитайських текстах (звідки принцип поділу світу й всього суцього на парні протилежності *інь* та *ян* був запозичений в японську науку, зокрема естетичну)” [4, с.280 – 285].

Натомість постають питання цілісності світу, які досліджуються в західному

суспільствознавстві з початку 80-х років ХХ ст. на основі “світ-системного” аналізу, один зі засновників якого – соціолог І.Валлерстайн (Йельський університет, США). До “світ-системного” підходу звертались С.Гантінгтон, Дж.Рітцер, Ю.Семенов, О.Фурса та ін. Розглянуто філософію відкритого світу (В.Єгоров), логіку людино- і світоулаштування (В.Алтухов).

Переважає трактовка глобалізації як стратегії й експансії Заходу, зумовлює проблемність інформаційних технологій, вестернізації, впливу західного світу на інші культури, зокрема східні.

Валлерстайн розмірковує над питанням: “Чи можлива всесвітня культура?” Він вбачає в понятті “культура” певний парадокс. Адже культура є дещо партикуляристське. Культура – система цінностей або практичних форм поведінки, властиві певній частині, меншій цілого. Це правильно, чи використовується термін “культура” в антропологічному сенсі (цінності, практичні форми поведінки) й на тому ж рівні дискурсу (французька культура проти італійської, пролетарська проти буржуазної, християнська проти мусульманської). Звідси суперечливі проблеми асиміляції “меншин” в національну культуру приймаючої країни. Склалася дивна ситуація під час широкої дискусії в університетах США між захисниками Всесвіту (універс) культури шляхом пропаганди певних досліджень (наприклад, гендерних), або безмежності так званих канонів у літературі, й тими, хто захищає всесвітню культуру, пропагуючи вивчення західної цивілізації. Валлерстайн припускає, що “за відсутності довготривалої рівноваги, радше немає підстав для стабільного свободно/егалітарного світу. Однак можлива світосистема, якій властиве прагнення в напрямку свободи і егалітаризму” [2, с.131-149].

Стосовно крос-культурних рефлексій філософії освіти зростає значущість методології синергетики з її тенденціями міждисциплінарного синтезу, врахуванням специфіки східного (ідея цілісності, принцип *дао*) й західного мислення, нової раціональності. За І.Пригожиним, “нова раціональність” передбачає взаємодію ціннісних смислів науки (наукова раціональність) і соціальних дій людини (раціональність колективної поведінки), вдосконалення діалогічних відносин між людьми-природою- суспільством. “Відкрити раціональність” вирізняють альтернативні картини світу, діалог культурних традицій (В.Швирьов).

В.Стьопіним зазначено зв’язок “наукової раціональності й змісту сучасної освіти... Особливого значення набуває рефлексивна свідомість, що формується в сучасній культурі під впливом зміни наукової раціональності. Рефлексія постає необхідною передумовою розуміння рівноправності різних “культурних систем відліку”, визнання цінності різних культурних світів необхідною умовою їхнього діалогу... Поза таким рефлексивним відношенням неможливий повноцінний діалог культур. Тоді людина однієї культури буде сприймати іншу чимось чужорідним, виникає відоме розділення: “ми” і “вони”, “наше” і “не наше” [15, с.22–23].

“Оновлена раціональність сьогодення, – зауважив С.Кримський, – поєднує духовність і проблему людини. Нові інтелектуальні стратегії ХХІ ст. та неklasичної раціональності невіддільні від життєво значущих проблем сучасної філософії... Те, що ми визнаємо зараз як загальнолюдське, насправді виявляється парадигмацією стандартів науково-технічного прогресу та соціокультурних цінностей, сформованих європейською цивілізацією... Загальнолюдське не є пересічним виявленням інваріантного, загального в азійсько-тихоокеанській, близькосхідній чи західноєвропейській культурах... Кожній цивілізації властивий інтимний світ архетипів, що визначає їхнє індивідуальне бачення історичної дійсності” [5, с.230–232].

Рефлексія пов’язана з філософсько-категоріальними узагальненнями. Освітня діяльність передбачає розвиненість крос-культурної рефлексії педагога, що необхідно для адекватного сприйняття інформаційних викликів, професійного суб’єкт-суб’єктного спілкування з учнями, студентами.

В.Табачковський пише: “Нові обрії філософської аналітичності... на шляхах оновлення практик рефлектування, мають неодмінну антропокративну мету – допомогти сучасній людині бути у злагоді зі світом та з собою”, однак існує “амбівалентність самої рефлексії, необхідний спосіб світоглядного самовизначення людини, передумова її самоствердження, і спосіб самовизначення, що суперечить самостверженню... Потрібне подолання домінуючого у нас донедавна типу антропологічної рефлексії, коли “людина-особистість” підпорядковувалась “людині-масі”. Причому чим більше “підсвідома” та “нерозчленовано-плинна” осмислювана філософом реалія, тим більшої рефлексивної дисциплінованості вимагає вона для свого осягнення” [13, с.110–112, 116, 124].

Згідно з ґрунтовним аналізом В.Андрущенка, нагально необхідна реалізація у вітчизняному освітньому просторі здобутків європейської освіти, які формують її “якісну визначеність”. Це засади “глибокої науки”, що розвивається в університетах... Вхідження українських університетів у

європейський університетський простір вимагає значного посилення їх наукового сегмента, створення відповідної дослідної бази, підготовки науковців нового покоління, які б могли конкурувати з провідними науковцями Європи і світу. Не менш важливими для європейської університетської освіти, як і освіти загалом, є її академічний демократизм, поступове вирівнювання можливостей у доступі до вищої освіти кожного, органічне поєднання вивчення основ природничих наук з науками гуманітарного й духовного профілю... В Україні, на жаль, гуманітарна освіта перебуває в занедбаному стані, навіть в університетах... Потрібно бути реалістами: ми дуже відстали і від Заходу, і від Сходу” [1, с. 6–15].

Праксеологічно-гуманітарного смислу набуває положення В.Лутая, обґрунтоване у його першому в Україні навчальному посібнику з філософії освіти (1996). Йдеться про “вивчення філософії освіти спеціалістами, котрі займаються педагогічною діяльністю (в розвинутих країнах курс філософії освіти обов’язковий у всіх навчальних закладах, де здійснюється підготовка педагогів), введення спеціалізації з філософії освіти на старших курсах педагогічних університетів, інститутів, в аспірантурі” [8, с.8].

Простежується певний поворот до осмислення проблематики філософії освіти в Україні (є фаховий часопис “Філософія освіти”, здійснюється захист кандидатських, докторських дисертацій за спеціальністю 09.00.10 – філософія освіти). Прийнята “Педагогічна Конституція Європи”, яка базується на “загальній філософії освіти” (стаття 3.1). Конституцію розробили професори Віктор Андрущенко (Україна, доктор філософських наук, ректор Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова, Київ), Моріц Гунцінгер (Німеччина), Альгірдас Гайжутіс (Литва) для застосування у межах Асоціації ректорів педагогічних закладів Європи. Текст підписано 23-25 травня 2013 р. у Франкфурті-на-Майні (Німеччина) [див.: <http://www.arpue.org/index>. <http://www.arpue.org/index.php/uk/holovn/19-novyny/89-pedahohichna-konstytutsiia>].

Розробниками програм, спецкурсів, факультативів (В.Буряк, С.Клепко, Л.Сніцар, В.Шевченко, Б.Шубняков та ін.) здійснюються певні пошуки, обґрунтування філософії освіти як навчального курсу (мета, зміст, структура, обсяг годин). Власне завдяки ініціативи викладачів й підтримки керівництва, читання філософії освіти реалізується на рівні окремих педагогічних вишів.

Авторську програму з філософії освіти дописувачем цієї статті розроблено на засадах світоглядно-гуманітарного, культуротворчого, діалогічного, синергетичного, праксеологічного, суб’єкт-суб’єктного, особистісно-орієнтованого підходів [19]. Активізації художнього пізнання студентів сприяють ілюстровані навчальні видання з “Українського мистецтва” [14]. Впроваджено інтерактивні форми організації навчальної, наукової, самостійної роботи студентів (штудіювання наукових праць, статей із філософії освіти, дискусії, участь у родознавчих проектах й ін.) Здійснюється підготовка і проведення студентами екскурсій (музеї, культурні пам’ятки Львова тощо), вироблення навичок вести діалоги про мистецтво та освіту країн (Україна, Велика Британія, Німеччина, Франція, Іспанія), мови яких вивчаються в педагогічному закладі [16].

Однак в Україні все ще відсутнє системне впровадження філософії освіти для педагогічних спеціальностей, не кажучи вже про аспірантуру чи питання наступності (коледж - університет - післядипломна освіта).

Методологічного сенсу для крос-культурної педагогічної діяльності набуває осмислення взаємовідношення цінностей власної й “Інших” культур (дихотомія “свій-чужий”).

Пошуки нових засад людської суб’єктивності властиві для сучасного етапу постмодерна. За постмодерністським трактуванням культури й суспільства, проблема “Іншого” трансформується в радикально “чуже”, протиставлене “своєму”. До провідних представників постмодернізму належить Ю.Крістева (Болгарія), котра розглянула проблеми “чужого” в європейській цивілізації. Вона пише: “Дивно, але чужинець живе в нас: він прихований лик нашої ідентичності, простір, що руйнує нашу домівку, час, що занепащає взаєморозуміння і симпатію” [6, с.7].

Розуміння іншої (“чужої”) культури потребує співпереживання, емпатії. Емпатія, як духовно-інтелектуальна ознака педагога, зумовлює сприйняття й осмислення почуттів “Іншого” (суб’єкта начання) з позицій “спів-буття”.

Методологічними орієнтирами є “відкритість нескінченному” (Й.Гейзінга), розуміння себе “як Іншого” (П.Рікер). На засадах феноменології діалогу Е.Левінас розглянув асиметричність відносин “Я-Інший”, статус інаковості “Іншого”. І лише за “присвячення-себе-іншому” й розпочинається “людське”, філософія постає “мудрістю співчуття” [7, с.2 – 3].

Відповідно збагачується досвід інтерсуб’єктивної комунікації, крос-культурного

самовизначення особистості у педагогічній професії.

Висновки та перспективи дослідження: Стосовно крос-культурних рефлексій філософії освіти варто враховувати плюралізм економічних, соціокультурних, ідеологічних, культурних, релігійних систем Європи, Заходу та Сходу. Європейська раціональність й східна традиційність виявляють самобутній духовний досвід, безперечно вагомий в сенсі крос-культурних рефлексій філософії освіти. Вочевидь варто говорити про філософію освіти як концептуальне підґрунтя гармонізації людського буття. У праксеологічно-гуманітарному сенсі перспективи крос-культурної взаємодії в освітньому просторі України визначають європейські цінності, відкритість до полілогу (Захід-Схід), що уможливує нові аспекти наукового аналізу окресленої проблеми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.П. Основні характеристики європейської університетської освіти та можливості їх реалізації в системі освіти України /В.П.Андрущенко //Філософія і методологія розвитку вищої освіти України в контексті євроінтеграційних процесів. – К. : Педагогічна думка, 2011. – С. 6-20.
2. Валлерстайн И. Национальное и универсальное: возможна ли всемирная культура? / И.Валлерстайн // Анализ мировых систем и ситуация в современном мире / пер. с англ. П. М. Кудюкина, под общ. ред. Б. Ю. Кагарлицкого. СПб., 2001. С. 131 – 149.
3. Завадская Е.В. Культура Востока в современном мире /Е.В.Завадская.,1977. – 168 с.
4. Иванов Вяч.Вс. Эйзенштейн и культуры Японии и Китая /Вяч.Вс.Иванов //Восток – Запад. Исследования. Переводы. Публикации. – М., 1988. – С. 280 – 285.
5. Кримський С. Під сингагурою Софії /С.Кримський. – К., 2008. – 366 с.
6. Крістева Ю. Самі собі чужі / Ю.Крістева : пер. з франц. З.Борисюк.– К., 2004– 262 с.
7. Левінас Е. Між нами: Дослідження. Думки - про - Іншого: зб. статей /Е.Левінас :пер. з франц. – К., 1999. – 312 с.
8. Лутай В.С. Філософія сучасно освіти: навч. посіб. /В.С.Лутай. – К., 1996. – 256 с.
9. Мамардашвили М. Как я понимаю философию /М.Мамардашвили – М,1998.-368 с.
10. Мацик К.В. Крос-культурна комунікація в освітньому сегменті інформаційного суспільства: автореф. дис. ... канд. філос. наук: спец. 09.00.10 / К.В. Мацик ; Нац. тех. ун-т України “Київ. політ. ін-т”. – Київ, 2007. – 20 с.
11. Мёрдок Д.П. Фундаментальные характеристики культуры : пер. с англ. В.Г.Николаева / Д.П.Мёрдок // Антология исследования культуры. – Санкт-Петербург: Университетская книга, 1997. – Т. 1. Интерпретация культуры. – 728 с.
12. Рижко В. Про філософію освіти: як вона можлива /В.Рижко //Філософія освіти. – 2006. – №2. – С. 15 –22.
13. Табачковський В. Філософсько – антропологічна рефлексія та її освітянське заломлення /В.Табачковський // Філософія освіти. – 2005. – № 2. – С. 110–126.
14. Українське мистецтво /Кривач Д.П., Овсійчук В.А., Черепанова С.О.: навч. посіб.: в 3 ч.; [заг. ред., художнє оформлення С.О.Черепанова, передмова проф. В.Г.Скотний]. – Ч. 1 (Л.: Світ, 2003. – 256 с.; + 16 вкл.: Іл.), Ч. 2 (Л.: Світ, 2004. – 268 с. + 80 вкл.: Іл.), Ч. 3 (Л.: Світ, 2005. – 268 с. + 80 вкл.: Іл.).
15. Философия, культура и образование (материалы “круглого стола”) // Вопросы философии. – 1999. – № 3. – С. 3-54.
16. Філософія освіти і педагогіка: цінності культури. Комунікативний етикет: Україна. Великобританія. Німеччина. Франція. Іспанія: навч. посіб. ; [за ред. С. Черепанової].– Л.: ТзОВ “Простір М”, 2007. – 392 с.
17. Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления : пер с нем В.В.Бибихина /М.Хайдеггер. – М., 1993. – 446 с.
18. Цзинюань Ли. Современное состояние и тенденции развития китайской философии : пер. с китай. В.Г.Бурова / Ли Цзинюань // Воросы философии. – 2007. – №5. – С. 21 – 26.
19. Черепанова С. Філософія освіти: програма (факультатив) для студентів педагогічних навч. закладів різних рівнів акредитації, слухачів факультетів післядипломної освіти (укр., англ., рос. мовами) /С.Черепанова. – Львів; Дрогобич: Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, 2006. – 36 с.
20. Черепанова С. О. Філософія освіти. Світоглядно-гуманітарний вимір: людина-наука-культура-мистецтво-стиль мислення: монографія /С.О.Черепанова. – Л.: Світ, 2011. – 408 с.

© Яковлева Л. І.

*Яковлева Лілія Іванівна, доцент кафедри філософських та соціально-політичних дисциплін
ОРИДУ НАДУ при Президентові України.*

УДК: 32: 351 (076)

**ЛЕГІТИМНІСТЬ АКТОРІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ:
ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР**

Статтю присвячено дослідженню актуальної теми – проблемі легітимності акторів публічного управління. Визначено основні теоретичні підходи та особливості легітимності публічного управління в умовах перехідного періоду.

Ключові слова: *легітимність, публічна політика, публічне управління, легітимація, політична влада, панування.*

**ЛЕГИТИМНОСТЬ АКТОРОВ ПУБЛИЧНОГО УПРАВЛЕНИЯ:
ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ И ПРАКТИЧЕСКОЕ ИЗМЕРЕНИЕ**

Статья посвящена исследованию актуальной темы - проблемы легитимности акторов публичного управления. Определены основные теоретические подходы и особенности легитимности публичного управления в условиях переходного периода.

Ключевые слова: *легитимность, публичная политика, публичное управление, легитимация, политическая власть, господство.*

**THE LEGITIMATION OF ACTORS OF PUBLIC ADMINISTRATION:
THEORETICAL APPROACHES AND PRACTICAL DIMENSIONS**

The article studies the actual topic - the problem of the legitimacy of public administration entities. The main theoretical approaches and features of the legitimacy of public administration in transition.

Keywords: *legitimacy, public policy, public administration, legitimation, political power, domination.*

У сучасних умовах побудова теоретичного порядку щодо легітимності публічного управління передбачає дослідження сучасних концепцій соціального та політичного знання з метою визначення змістовного та символічного навантаження термінів, що використовуються в аналізі публічної політики та публічного управління.

Теоретичні підходи до конструювання моделей публічного управління мають великий практичний потенціал, який виражається у визначенні механізмів підвищення ефективності діяльності органів державної влади та процесу їх взаємодії з іншими акторами публічної політики.

На думку В. Парсонса, «Ідея публічної політики передбачає існування сфери чи сектора життя, що не є приватними або суто індивідуальними, а здійснюються спільно. «Публічний» означає ті аспекти людської діяльності, які вимагають урядового чи соціального втручання або принаймні спільних дій» [7, с. 23].

Особливої актуальності дослідження проблеми легітимності акторів публічного управління набуває у загальносвітовому контексті переходу до інформаційного суспільства та у процесі посткомуністичних трансформацій у східноєвропейських країнах.

Процес легітимації публічного управління посткомуністичної доби характеризується особливостями, притаманними перехідному періоду. Можна відзначити нерівномірність темпів і рівнів перетворень, недосконалість правових процедур, непослідовність реформ, фрагментарність громадянського суспільства, недостатню ефективність діяльності влади, потенційну поліваріантність розвитку та ін.

Генеза досліджень легітимності акторів публічного управління пов'язана із розвитком та диференціацією політичного простору, становленням філософської думки, політичної теорії, соціології та державного управління.

Феномен легітимності досліджується у роботах таких зарубіжних авторів, як Г. Арндт, П. Бурдьє, М. Вебер, Ю. Габермас, Л. Даймонд, Г. Колбеч, С. Ліпсет, М. Олсон, В. Парсонс, П. Розанвалон, Д. Стоун, О. Тоффлер, Ф. Фукуяма, С. Гантингтон та ін.

Серед російських дослідників, які приділяють увагу легітимації акторів публічного управління у політичному просторі посткомунізму, варто відзначити праці таких авторів, як Г. Вайнштейн, Ю. Давидов, Б. Дубін, А. Здравомислов, М. Ільїн, Б. Капустін, Ю. Качанов, О. Соловійов, Н. Шматко та ін.

Серед досліджень легітимності акторів публічного управління слід відзначити роботи таких вітчизняних авторів, як В. Авер'янов, Є. Бистрицький, О. Білий, О. Висоцький, М. Головатий,

В. Горбатенко, О. Дем'янчук, Є. Додін, Ю. Левенець, М. Михальченко, В. Полохало, І. Попова, С. Рябов, В. Тертичка, В. Токовенко, О. Третяк, О. Фісун, Ю. Фрицький, В. Шаповал та ін.

У працях зазначених авторів аналізуються окремі аспекти та складові процесу легітимації акторів публічного управління.

У межах політологічних візій виокремлюються такі теоретичні підходи до феномену легітимності публічного управління, як інституційний підхід; біхевіоралістський підхід; теорія раціонального вибору та теорія ігор; функціоналістський підхід.

Також у процесі досліджень легітимності акторів публічного управління використовуються історичний метод та метод порівняльного аналізу. За допомогою історичного методу виділяють різні форми взаємодії між приватним (*res privata*) та публічним (*res publica*) на різних історичних етапах – від давньогрецьких полісів та Римської імперії до (пост-) сучасного інформаційного суспільства. Метод порівняльного аналізу дозволяє розробити класифікації політичних режимів та відповідні моделі та типології легітимності акторів публічного управління.

Публічна політика виконує важливі функції підтримання балансу приватних та колективних інтересів і досягнення на цій основі суспільного блага, соціальної справедливості, презентації та артикуляції інтересів окремих індивідів, соціальних груп та спільнот, забезпечення організації і управління різними сферами на основі права. На думку І. Малютіна, «Державна влада, яку також називають публічною – це спосіб керівництва, управління суспільством за допомогою спеціального апарату примусу... Державну владу й державу не можна ототожнювати, бо державна влада – це спосіб керівництва, управління суспільством, а держава – спосіб (форма) організації суспільства. Державна влада має свою правову природу і свій початок. Вона може передаватися в спадок у монархічних формах правління, делегуватися в республіканських формах правління – традиційний легітимний спосіб здобуття державної влади, а також привласнюватися (узурпація влади, від лат. *Usurpo* – «захоплюю») шляхом насильного її захоплення – нелегітимний протизаконний спосіб» [6].

Важливою складовою феномену легітимності публічного управління, який дозволяє запобігти узурпації влади, виступає принцип розподілу влади на законодавчу, виконавчу й судову гілки. Цей принцип передбачає організацію й функціонування державної влади за допомогою органів державної влади, які виконують функції законодавчої, виконавчої та судової влади.

На думку Є. Бистрицького, «Легітимація – це розгорнутий у часі політичний дискурс – процес розповсюдження, обговорення, обдумування, врешті-решт доведення колективної правильності та прийнятності соціально-правових норм, що їх здебільшого стихійно встановлюють нові політики. Тому ще говорять про легітимаційний потенціал політичного дискурсу. Легітимаційний потенціал – це засади та мотиви, що можуть бути мобілізовані для публічного доведення легітимності політики, мають соціальну силу утворювати консенсус – найважливішу умову легітимації» [1].

Легітимація акторів публічного управління – це складний політичний процес, який визначається такими факторами, як довіра громадян, взаємне визнання та забезпечення прав і обов'язків акторів у процесі публічного управління, механізми та форми забезпечення балансу приватних та публічних інтересів, демократизація вертикальної та горизонтальної політичної взаємодії, верховенство права та конституційних засобів прийняття та реалізації владних рішень та впровадження політики.

При цьому слід враховувати, що публічне управління є особливою соціальною функцією, яка є похідною від суспільних потреб та набуває політичного змісту й відповідних державних форм у модерних суспільствах. Зміст публічного управління виявляється в організації діяльності соціальних груп та окремих індивідів шляхом об'єднання, узгодження, регулювання, координації і контролю.

На думку О. Сидорчука, «У цілому легітимність влади можна визначити як згоду громадян або визнання ними права певної особи чи групи осіб поширювати свій вплив на них у справах управління суспільством. Мало того, важливим моментом легітимності є характер такої згоди. Людина згоджується – під страхом смерті, внаслідок прямої загрози чи через матеріальну вигоду, що інша чинитиме на неї вплив. Проте така влада не буде легітимною. У термінах Вебера це буде звичайним пануванням, тоді як влада є пануванням легітимним. Тому важливим компонентом легітимності є добровільна згода на панування через упевненість у компетентності чи авторитеті представників влади чи самої системи влади в цілому» [9].

Джерелами легітимності акторів публічного управління виступають результати виборчих кампаній, правове поле, рівень довіри у вертикальній взаємодії та управлінській структурі, ідеологічні принципи.

При цьому необхідно враховувати стан громадської думки, рівень політичної участі та політичної активності громадян. Актори публічного управління вважаються легітимними, якщо вони

здатні підтримувати не лише законність влади, а й віру громадян у законність політичного режиму, його відповідальність та здатність виконувати демократичні правила політичної гри.

Легітимність передбачає спроможність акторів публічного управління створювати та відтворювати переконання, що вони є оптимальними та бажаними для суспільства. Тобто, «Легітимність є ознакою законності влади і, в свою чергу, відповідність її конституції і закону. Оскільки влада є ознакою повноважень органів держави та місцевого самоврядування, оскільки легітимність є складовою їх повноважень, адже власне через повноваження влада детермінується, встановлюється та реалізується. Народ як джерело влади володіє нею у вищому ступені і як носій суверенітету концентрує основні публічні функції» [4].

З часів М. Вебера, легітимність розуміється як певна процедура самовиправдання влади, яка може спиратись на традицію (традиційне панування), харизму (харизматичне панування) та бюрократію (раціонально-легальне панування). Остання спирається на юридично затверджений знеособлений порядок, переконаність громадян у законності встановлених правил.

Дослідження легітимності публічного управління у сучасних умовах складається із таких взаємопов'язаних елементів.

По-перше, визначення політичних та конституційно-правових умов легітимності демократичних політичних режимів. На думку М. Савчина «інституційні цінності конституційної системи приводять у чинність конституційні цінності – універсалії (гідність людини, свободу, рівність, справедливість, субсидіарність, толерантність), між якими існують релевантні зв'язки, – демократію та легітимність публічної влади» [8]. У цьому контексті слід відзначити, що у Конституції України визначено та закріплено принципи народного суверенітету та демократичну організацію діяльності державної влади, у тому числі – демократичної легітимності влади. Так, стаття 38 закріплює право громадян брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними.

По-друге, дослідження сучасних викликів легітимності публічного управління. Демократія виступає дієвим механізмом забезпечення балансу політичних інтересів, правління більшості водночас із захистом прав меншості, а тому розглядається в якості передумови легітимності влади. При цьому постають проблеми перетворення «електоральної демократії» на консолідовану демократію, контролю над діяльністю влади у міжвиборчий період, «демократичного конформізму» та визначення процедури формування органів публічної влади.

По-третє, взаємодія органів державної влади із іншими акторами публічного управління – політичними партіями, інституціями громадянського суспільства, мас-медіа та експертами. У просторі публічного управління сучасної доби важливим виступає не домінування держави в усіх сферах публічного життя, а налагодження конструктивної взаємодії із суспільством за посередництвом об'єднань громадян з метою реалізації та захисту основних прав індивіда.

Окремо слід відзначити діяльність політичних еліт, які виконують управлінські функції, характеризуються значним впливом на владу та управління, конкуренцією за доступ до владних ресурсів, динамізмом розвитку та ієрархією. До політичної еліти належать ті, хто займає відповідні посади (еліта за формальними ознаками), а також ті, хто на різних етапах відіграє важливу роль у прийнятті політичних рішень, реалізації політичного курсу, тобто – актори політичної діяльності та публічного управління.

Легітимність акторів публічного управління передбачає наявність сформованого ринку й інституту приватної власності, які забезпечують вплив на діяльність еліт широкого кола представників середнього класу, груп інтересів, автономію громадянського суспільства та імунітет індивідів щодо державного втручання та контролю над економічною, політичною та духовною сферою суспільного життя.

На думку В. Лещенка, становлення політико-управлінської еліти в Україні визначається «інерційністю кризових процесів, суперечністю формування ринкових відносин і слабкістю фінансової системи, трудностю створення децентралізованої управлінської інфраструктури... наростанням напруженості й небезпеки переходу до диктатури в атмосфері зростання впливу різних екстремістських організацій, особливо націоналістичного плану, надмірною зарозумілістю малопотужних партій, рухів і їхніх лідерів, правовим нігілізмом, ціннісно-етичним і культурним вакуумом, який розширюється, поворотом у бік релігійно-культових ідеалів, містики, етнонаціонального егоїзму. І це при тому, що в процесі демократичного оновлення особливо, а багато в чому і провідну роль покликані відіграти мистецько-культурна, духовна, наукова еліти, песимізмом соціальних очікувань, розчаруванням народу результатами реформ» [5].

По-четверте, легітимність акторів публічного управління як прояв принципу народного суверенітету, що означає повноту влади народу у процесі урядування. При цьому необхідно враховувати, що «1) народний суверенітет – це верховенство, незалежність, суверенність, невідчужуваність та єдність волі народу; 2) народ має право обирати своїх правителів, які повинні обстоювати інтереси свого народу» [3]. Відповідно, криза легітимності настає, коли певні групи не визнають легітимності уряду, або держави в цілому (наприклад, Чехословаччини, Югославії, Радянського Союзу та ін.). З іншого боку, принцип народного суверенітету означає, що народ заслуговує на тих правителів, яких він обрав, а закріплення влади народу у Конституції носить більшою мірою декларативний характер та не передбачає конкретних механізмів реалізації.

Політичний процес сучасної України характеризується власними особливостями легітимації владних акторів, серед яких можна відзначити наступні:

- формування політичної та правової системи на основі радянських інститутів влади, шляхом встановлення «зверху» в інтересах порівняно невеликої групи владних акторів. На думку Є. Бистрицького, «в умовах посткомунізму легітимація являє собою проблему в кількох найважливіших сенсах. По-перше, йдеться про історичне повернення до практики легітимації після майже столітнього панування нелегітимної — самолегітимної — влади. По-друге, йдеться про штучне визначення (за допомогою цілеспрямованої пропаганди, спланованої ідеологічної дії) тієї системи цінностей, що мають складатися природно-історично (в культурі, традиціях, мові, звичаєвому бутті тощо) та які утворюють легітимаційне підґрунтя та легітимаційний потенціал нової політичної системи. По-третє, посткомунізм як стан «після комуністичного суспільства» може реально опертися лише на попередні традиції та навички псевдолегітимного політичного владарювання» [1];

- використання пострадянськими акторами технологій авторитарного правління (міфологізації, ідеологізації, використання референдумів з «народної ініціативи», перекладання відповідальності, формування «партії влади» та ін.) та ігнорування демократичних принципів легітимації;

- актори публічного управління в Україні надавали перевагу міжнародній легітимності влади (при збереженні «багатовекторності» у зовнішній політиці), аніж забезпеченню її легітимності в очах українських громадян. Наслідком цього стало, на думку О. Висоцького те, що «З одного боку, це підштовхувало їх до створення та розвитку демократичних інституцій, а з іншого – вони або ж усіяло знижували значущість цих демократичних інституцій та вихолощували їх демократичний зміст, або ж намагались повністю підпорядкувати їх собі, зробити слухняними інструментами у збереженні, укріпленні та реалізації своєї влади та, одночасно, засобами підпорядкування їй волі громадян» [2];

- недостатня політична активність громадян у міжвиборчій період, патерналізм більшості громадян. Водночас, відбувається «приватизація» публічного простору, домінування приватних інтересів у суспільному житті. Тобто, легітимність акторів публічного управління напряду залежить від їх здатності задовільнити приватні потреби електорату під час виборчої кампанії;

- фрагментація легітимності. На зміну єдиній радянській символічній «картині світу» (виходячи з якої вибудовувались пояснювальні схеми легітимності комуністичного режиму), прийшли часткові «образи реальності», які репрезентують окремі політичні актори, виходячи із власних егоїстичних (приватних) інтересів. На думку О. Сидорчука «Це призводить до того, що легітимність стає «фрагментованою», прив'язаною до конкретної політичної сили, але не до системи в цілому. Образи реальності різних політичних сил намагаються виключити своїх опонентів з такого загального поля, відмовити їм у доступі до політичної системи суспільства. Інакше кажучи, вони переконують нас у тому, що влада в державі є легітимною лише тоді, коли вона належить певній політичній силі, в іншому разі вона є нелегітимною» [9];

- у процесі посткомуністичних трансформацій легітимація діяльності акторів публічного управління напряду пов'язується із збереженням (або руйнацією) певного політичного режиму та здатністю до створення нової, демократичної форми політичного режиму. Це потребує вирішення питань консолідації суспільства на основі ліберальних цінностей, формування колективної ідентичності, подолання регіонального поділу, конструювання «картини світу» без застосування насильницьких засобів тоталітарного режиму.

Таким чином, легітимність акторів публічного управління ґрунтується на демократичних засадах і виражає довіру громадян до їх діяльності та взаємодії, а також здатність публічної влади правомірно реалізувати власні рішення. В умовах легітимного правління суспільні суперечності та конфлікти вирішуються на основі раціоналізації взаємодії акторів публічного управління та реформування (модернізації) публічної політики. Якщо ж проявляється недостатня легітимність влади, то це може мати наслідком політичну кризу та дестабілізацію політичного режиму.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бистрицький Є. Державотворення: шляхи легітимації [Електронний ресурс] / Є. Бистрицький. – Українська державність у XX столітті. – К.: Політична думка, 1996. – С. 326-348. – Режим доступу: <http://bystrytsky.org/derzhukr.htm>
2. Висоцький О. Ю. Політична влада в Україні: проблеми легітимації та модернізації [Текст] : монографія / О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ : Інновація, 2012. – 132 с.
3. Головченко В. Доктрина народного суверенітету: правові й політичні погляди [Електронний ресурс] / Головченко В., Головченко О. // Віче. – 2011. – № 14. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2644/>
4. Голосніченко І. П. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні [Електронний ресурс] / Голосніченко І.П., Голосніченко Д. І. // Вісник НТУУ «КПІ». Серія: Політологія. Соціологія. Право. – Режим доступу: <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/uk/2011-1/11.pdf>
5. Лещенко В. Трансформація політичної системи та роль політичних еліт у розвитку суспільства [Електронний ресурс] / В. Лещенко // Віче. – 2009. – № 11. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1497/>
6. Малютін І. Природний феномен державної влади / І. Малютін [Електронний ресурс] // Віче. – 2012. – № 14. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/3216/>
7. Паронс В. Публічна політика: Вступ до теорії й практики аналізу політики / В. Парсонс / Пер. з англ. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – 549 с.
8. Савчин М. Демократія і конституційна легітимність: проблеми теорії та практики [Електронний ресурс] / Савчин М. // Віче. – 2010. – № 22. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/2287/>
9. Сидорчук О. Легітимність влади в Україні: дві тенденції сучасності [Електронний ресурс] / О. Сидорчук // Дзеркало тижня. – 31 жовтня 2012 р. – Режим доступу: http://gazeta.dt.ua/SOCIETY/legitimnist_vladi_v_ukrayini__dvi_tendentsiyi_suchasnosti.html

ЗМІСТ

<i>Афанасьєв О.І</i>	4
ДВІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ	
<i>Богайчук В. Ж.</i>	9
ВОЄННА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ В ДОБУ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ	
<i>Відьменко М. О.</i>	13
ДЕВІАЦІЯ - НОРМА АБО ПАТОЛОГІЯ?	
<i>Власенко К. Г.</i>	18
ЕКОЛОГІЧНА СВІДОМІСТЬ ОДЕСЬКИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ: ДОСВІД МОНІТОРИНГОВОГО ДОСЛІДЖЕННЯ	
<i>Ворніков В. І.</i>	23
КОНВЕНЦІОНАЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНИХ КОНФЛІКТІВ: ФЕНОМЕН САМООРГАНІЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА	
<i>Горенко О.М.</i>	28
ЕКСПЛІКАЦІЯ ПОНЯТТЯ “ЖИТТЄВИЙ УСПІХ” У РАМКАХ ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ	
<i>Дмитрієва М. С.</i>	33
ПРО СКЛАДНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРОСТОРУ, ЩО РОЗГОРТАЄТЬСЯ	
<i>Дидишко І.І.</i>	35
РАЦІОНАЛЬНІСТЬ В СТРУКТУРІ МЕТОДОЛОГІЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ТЕХНІЧНИХ НАУК	
<i>Єфіменко С.А.</i>	41
СОЦІАЛЬНО-АНТРОПОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ В ГРОМАДЯНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ	
<i>Ігнатов І. О.</i>	44
ОСЯГНЕННЯ ПРИРОДИ ЛЮДИНИ	
<i>Іванова О.С.</i>	52
СОЦІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ГУМАНІТАРНО- ТЕХНІЧНОЇ ЕЛІТИ В ОСВІТНІЙ ПАРАДИГМІ СУЧАСНОГО ТЕХНІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ	
<i>Кравцов Ю.С.</i>	56
ЗРОСТАННЯ ЗНАЧУЩОСТІ ПРАВА В СУЧАСНІЙ ОСВІТІ ТА ВИХОВАННІ	
<i>Крук Н. В.</i>	60
ДЕЛІБЕРАТИВНА ДЕМОКРАТІЯ ЯК БАЗОВИЙ МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТ ВИВЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІДКРИТОСТІ ВЛАДИ	
<i>Кримець Л.В.</i>	64
РЕТРОСПЕКТИВНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ УПРАВЛІННЯ У СОЦІАЛЬНО- ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ	
<i>Купцова І. І.</i>	68
ПАРЛАМЕНТСЬКІ ВИБОРИ 2012: ПАРТІЙНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ ТА ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ	
<i>Ляшенко Д.М.</i>	73
ТЕОРІЯ СИСТЕМ, СЕМІОТИКА ТА МЕТОДОЛОГІЧНА СПЕЦИФІКА ГУМАНІТАРНИХ НАУК	
<i>Ляшенко К. М.</i>	78
ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ У КОНТЕКСТІ «ФІЛОСОФІЇ МІЗАНТРОПІЇ» ЛЬВА ШЕСТОВА	
<i>Мисик І.Г.</i>	82
<i>Денисова М.М.</i>	
ФІЛОСОФСЬКА СТРАТЕГІЯ ДЕКОНСТРУКЦІЇ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ЛІТЕРАТУРНОЮ КРИТИКОЮ	
<i>Олександров В.А.</i>	86
МОДЕЛІ МАЙБУТЬОГО В ТЕОРЕТИЧНИХ ПОБУДОВАХ Ф. ФУКУЯМИ І С. ХАНТІНГТОНА	

<i>Паскалова М. І.</i> ВИЗНАЧАЛЬНА ВИПАДКОВІСТЬ ЯК СПОНТАННИЙ ВИЯВ ПОДАЛЬШОЇ НЕОБХІДНОСТІ	93
<i>Плавич В. П.</i> ГУМАНІТАРНЕ ЗНАННЯ ТА ГУМАНІТАРНІ НАУКИ	97
<i>Погорелова О.О.</i> СПОРТ ТА ФІЗИЧНА КУЛЬТУРА У СУЧАСНОМУ ФІЛОСОФСЬКОМУ ДИСКУРСІ	98
<i>Семитоцька В.П.</i> ОСНОВНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ ТА ФУНКЦІЇ СУБ'ЄКТИВНОГО ЧАСУ ЛЮДИНИ	103
<i>Семченко О. А.</i> ЗОВНІШНІЙ І ВНУТРІШНІЙ ІМІДЖ УКРАЇНИ ЯК ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ	109
<i>Ткаченко К. В.</i> МАРГІНАЛЬНА ОСОБИСТІСТЬ У ПОСТМОДЕРНОМУ ТВОРЧОМУ ДИСКУРСІ	113
<i>Фельдман О.Б.</i> МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ДОСВІД ФІЛОСОФСЬКОЇ КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЇ АЛЬТРУЇЗМУ: ФЕНОМЕНОЛОГІЧНА ТА АНТРОПОЛОГІЧНА ПЕРСПЕКТИВИ	118
<i>Цибра М. Ф.</i> САМОСТВЕРДЖЕННЯ В СТРУКТУРІ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ	122
<i>Черепанова С. О.</i> КРОС-КУЛЬТУРНІ РЕФЛЕКСІЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ І НОВА РАЦІОНАЛЬНІСТЬ	127
<i>Яковлева Л. І.</i> ЛЕГІТИМНІСТЬ АКТОРІВ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ: ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ТА ПРАКТИЧНИЙ ВИМІР	133

Наукове видання

«ПЕРСПЕКТИВИ». Соціально-політичний журнал

Редакційна колегія журналу:

Кавалеров А. І., головний редактор
Наумкіна С. М., заступник головного редактора
Балашенко І. В., відповідальний секретар
Кавалеров А. А., технічний редактор

Адреса редакції:

Україна, 65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26, кімната 73
Тел.: (0482) 732-09-52
Реєстраційний № 451.

Здано на виробництво – 04.02.2013.

Підписано до друку з оригіналу-макета – 28.01.2013.

Формат по ISO 216: А4, 297×210, 1/16. Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.

Ум. друк. арк. 12. Наклад 100 прим. Інформаційно-видавничий центр Державного закладу
«Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
65020, м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26
тел.: (0482) 731-19-14